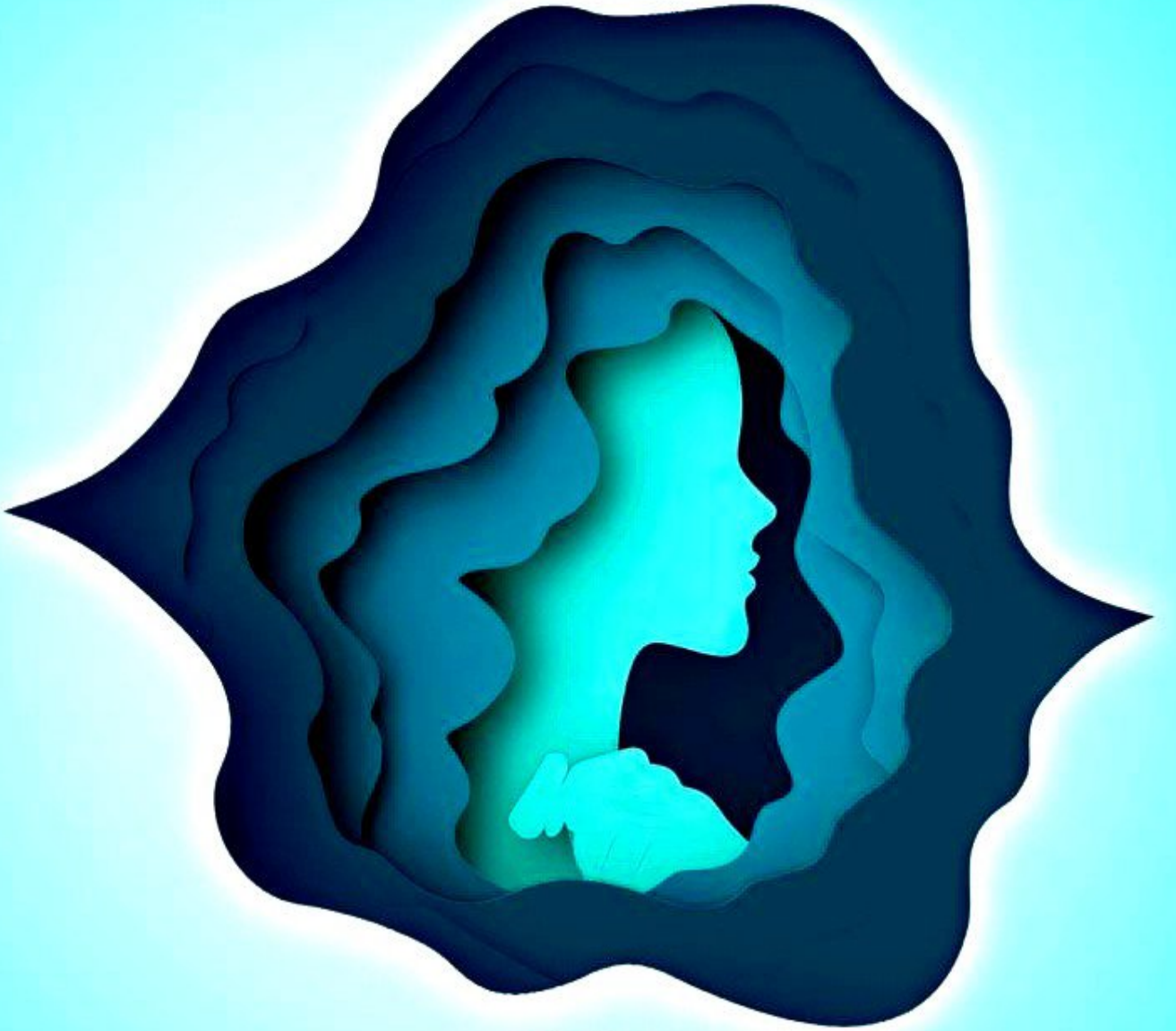

KADIN ODAKLI SOSYAL POLİTİKALAR ve HİZMETLER

EDİTÖR:

Prof. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR

KADIN ODAKLI SOSYAL POLİTİKALAR ve HİZMETLER

EDİTÖR:

Prof. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Mart 2026

ISBN • 978-625-8671-80-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

KADIN ODAKLI SOSYAL POLİTİKALAR ve HİZMETLER

EDİTÖR:

Prof. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VII

KADIN ODAKLI SOSYAL POLİTİKALAR VE HİZMETLER VIII

BÖLÜM 1

KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE SOSYAL HİZMET
POLİTİKALARI..... 1

Nebiye KONUK KANDEMİR

Sırrı CEM

BÖLÜM 2

YENİDEN ÜRETİM EMEĞİ BAĞLAMINDA YOKSULLUĞUN
KADINLAŞMASI 27

Beyza Sevde BOZAR

BÖLÜM 3

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KADIN HAKLARI VE EŞİTLİK GÜNDEMİ
(1945–2030)..... 47

Mustafa AKSU

BÖLÜM 4

SOSYAL POLİTİKALAR VE ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER
BAĞLAMINDA KADIN: TÜRKİYE'DE UYUM, UYGULAMA VE
BOŞLUKLAR..... 59

Gülce İLKEN

BÖLÜM 5

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÜZENLEMELERİ İŞİĞİNDA ERKEN
ÇOCUKLUK EĞİTİMİ HAKKI 81

Arzu HAZER GÜNGÖR

BÖLÜM 6

KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEDE KORUYUCU
POLİTİKALARIN ROLÜ 119

Gülhan BEŞKAZALIOĞLU

BÖLÜM 7

TÜRKİYE’DE EV İÇİ TEMİZLİK İŞÇİSİ KADINLARA İLİŞKİN SOSYAL
POLİTİKALAR 141

Zeynep HIÇKIRAN

BÖLÜM 8

ÇEVRE POLİTİKALARINDA KADININ GÖRÜNMEZLİĞİ: SOSYAL
POLİTİKA BAĞLAMINDA EKOFEMİNİST BİR YAKLAŞIM..... 157

Pınar KAYIŞOĞLU

BÖLÜM 9

REFAH DEVLETİ KAVRAMI BAĞLAMINDA SOSYAL
POLİTİKALARDA AİLE KURUMU 197

Işıl SAYKAN

BÖLÜM 10

AİLE KURUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ: TÜRKİYE’DE AİLE
YAPISI ARAŞTIRMALARI, TÜİK VERİLERİ ÜZERİNDEN BİR
DEĞERLENDİRME VE SOSYAL POLİTİKALARIN GELİŞİMİ207

Hüseyin TÜRK

BÖLÜM 11

YEREL YÖNETİMLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ 233

Simay KARAMAN

BÖLÜM 12

TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMI ve POLİTİKA ÖNERİLERİ245

Pelin OKYAY

BÖLÜM 13

**EĞİTİMDEN İŞGÜCÜ PİYASASINA: STEM ALANLARINDA KADIN
TEMSİLİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ.....265**

Nuray SOY GENÇASLAN

YAZARLAR HAKKINDA295

ÖNSÖZ

Toplumun temel taşı olan ailenin güçlendirilmesi, yalnızca bir sosyal refah hedefi değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmanın ve toplumsal bütünleşmenin de anahtarıdır. Bu bağlamda aile kurumuna yönelik sosyal politikaların ve hizmetlerin, akademik platformlarda derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. “**Kadın Odaklı Sosyal Politikalar ve Hizmetler**” başlıklı bu kitap ile kadının toplumdaki konumu merkeze alınarak mevcut politikaların aile birliğine ve kadın refahına olan katkılarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de 2025 yılının “Aile Yılı” olarak ilan edilmesi dolayısıyla akademik bir perspektiften katkı sunmak hedeflenmektedir. Bu çalışma, 2013 yılında kurulan Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı’nın disiplinlerarası akademik birikiminden beslenmekte ve bu birikimin bir ürünü olarak ortaya konmaktadır. Anabilim dalının akademik üretim anlayışı, bu kitabın kuramsal ve metodolojik zeminini oluşturmaktadır. Alana geniş bir bakış açısıyla yaklaşan kitap hem kadın çalışmaları literatürüne hem de sosyal politika tartışmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu vesileyle, kitabın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlara, sürece katkı sunan akademisyenlere ve Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR’e teşekkür eder; çalışmanın araştırmacılara, politika yapıcılara ve konuya ilgi duyan tüm okurlara yol gösterici olmasını dileriz.

PROF. DR. DİLŞEN İNCE ERDOĞAN
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
REKTÖR YARDIMCISI

KADIN ODAKLI SOSYAL POLİTİKALAR VE HİZMETLER

Kadınlara ilişkin sosyal hakların kapsamı ve kadınların kamusal alandaki görünürlükleri; sosyal politika araçları, hukuki düzenlemeler ve kamu müdahaleleri aracılığıyla şekillenmektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamında bu haklara erişimi, sosyal politika tartışmalarının merkezinde yer alan çok boyutlu bir sorun alanı olarak güncelliğini hala korumaktadır. Kadınların eğitimden istihdama, aile yaşamından sosyal güvenliğe, çevre politikalarından yerel yönetimlere kadar uzanan geniş bir alanda karşılaştıkları yapısal eşitsizlikler, sosyal haklar ve refah rejimleri bağlamında bütüncül bir analiz ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bu kitap, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı disiplininin kesişimsel yaklaşımını esas alarak, Türkiye özelinde ve uluslararası normlar ışığında sosyal politika alanına eleştirel bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Birinci bölümde Prof. Dr. Nebiye Konuk Kandemir ve Dr. Sırrı Cem'in **"Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Hizmet Politikaları"** adlı çalışmalarında, kadın yoksulluğu "yoksulluğun kadınlaşması" kavramı çerçevesinde ele alınmakta ve Türkiye'deki mevcut sosyal yardım mekanizmaları ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmet uygulamaları analiz edilmektedir. Sevede Bozar ise **"Yeniden Üretim Emegi Bağlamında Yoksulluğun Kadınlaşması"** isimli bölümde kadın yoksulluğunu, istatistiksel veriler ve feminist kuramsal çerçeveye ele alarak, kadın emeğinin iş dünyasındaki yerini yeniden yorumlamıştır.

Mustafa Aksu **Birleşmiş Milletler'in Kadın Hakları Ve Eşitlik Gündemi (1945–2030)** isimli bölümde uluslararası sözleşmeleri Birleşmiş Milletler özelinde ele almıştır. Ardından Gülce İlken, **"Sosyal Politikalar ve Uluslararası Sözleşmeler Bağlamında Kadın: Türkiye'de Uyum, Uygulama ve Boşluklar"** adlı çalışması, uluslararası kadın hakları ve sosyal haklar belgeleri ile Türkiye'de kadın odaklı sosyal politika ve hizmet tasarımı arasındaki ilişkiyi sistem düzeyinde incelemektedir. İncelemeye CEDAW ve Komite yorumları, İstanbul Sözleşmesi, Revize Avrupa Sosyal Şartı, ILO'nun eşit ücret ve ayrımcılık yasağına ilişkin sözleşmeleri ve annelik koruması standardı, Pekin Eylem Platformu ve SDG 5, ayrıca AB toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı, Lanzarote Sözleşmesi ve ICESCR dahil edilmiştir. Arzu Hazer Güngör **"Birleşmiş Milletler Düzenlemeleri Işığında Erken Çocukluk Eğitimi Hakkı"** adlı çalışmasında, erken çocukluk eğitimine erişim hakkını; çocukların gelişim ve kadınların çalışma haklarını, ulusal ve uluslararası veriler ışığında bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektedir.

Altıncı bölümde Gülhan Beşkazalıoğlu “**Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Koruyucu Politikaların Rolü**” adlı çalışmasında, kadına yönelik şiddetin türlerini, nedenlerini ve yaygınlığını ortaya koyarak, şiddetle mücadelede koruyucu politikaların rolü incelenmektedir. Çalışmada Türkiye’de kadına yönelik şiddetin boyutları güncel istatistiksel veriler ışığında değerlendirilmektedir. Zeynep Hıçkırın “**Türkiye’de Ev İçi Temizlik İşçisi Kadınlara İlişkin Sosyal Politikalar**” isimli bölümünde, emekleri görülmeyen ve saklı popülasyon olarak nitelendirilen ev içi temizlik hizmeti sunan kadınların, sosyal politikalara erişimini güncel istatistikler ile mercek altına almaktadır.

“**Çevre Politikalarında Kadının Görünmezliği: Sosyal Politika Bağlamında Ekofeminist Bir Yaklaşım**” isimli çalışmada Pınar Kayışoğlu, çevre politikalarının toplumsal cinsiyet ile ilişkisini ekofeminist bir çerçeve üzerinden incelemektedir. Çalışmada kadınların kırdaki ve kentteki çevresel süreçlere nasıl dahil olduklarını, hangi sorumlulukları taşıdıklarını ve mevcut politikaların bu deneyimleri ne ölçüde yansıttığını anlamaya odaklanılmaktadır.

İşıl Saykan “**Refah Devleti Kavramı Bağlamında Sosyal Politikalarda Aile Kurumu**” adlı çalışmasında aile kurumunu, sosyal politikalar, refah devleti ve refah devleti modelleriyle ilişkileri açısından ele alırken; Hüseyin Türk “**Aile Kurumunun Dönüşümü: Türkiye’de Aile Yapısı Araştırmaları, TÜİK Verileri Üzerinden Bir Değerlendirme Ve Sosyal Politikaların Gelişimi**” adlı çalışmasında, Türkiye’de aileye yönelik sosyal politikaların gelişimini, Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre aile kurumunun yapısal değişimini ele incelemiştir.

Simay Karaman ise “**Yerel Yönetimler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği**” adlı çalışmasında, Türkiye’deki yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımındaki güçlü yönler ve geliştirilmeye açık yönler ortaya koyulmaya çalışmıştır.

“**Türkiye’de Kadın İstihdamı Ve Politika Önerileri**” bölümünde Pelin Okyay, konuyu tarihsel süreç, güncel veriler ve sosyolojik kuramlar ışığında değerlendirmektedir. Okyay, kadının çalışma hayatındaki yeri ve yıllar içindeki değişimini inceleyerek, eğitimin, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini tartışarak güncel durumun uluslararası karşılaştırmasını yapmıştır.

Nuray Soy Gençaslan “**Eğitimden İşgücü Piyasasına: STEM Alanlarında kadın Temsilinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Değerlendirilmesi**” adlı çalışmasında, Türkiye’de kız çocuklarının eğitime erişiminde ve eğitim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, özellikle STEM

(Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) alanlarında kadın temsili üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmada, kız çocuklarının eğitime katılımını etkileyen sosyoekonomik faktörler, kültürel normlar, toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim politikaları ve örtük müfredat unsurları analitik bir çerçevede incelenmiştir.

Özetle kitapta, erken çocukluk eğitimi hakkından başlayarak, örgün eğitimde kız çocuklarının eğitime erişimine, yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet kavramına bakışına, Türkiye’de ev içi temizlik işçisi kadınlara yönelik çalışmalara, çevre politikalarında kadının görünmezliğine, kadın istihdam politikalarına, kadın yoksulluğu ve sosyal dışlanmaya kadar konuyu sosyal politika açısından oldukça geniş bir bakış açısı ile ele almaktadır. Aynı zamanda aile kurumunun dönüşümü, aileye yönelik politikalar, kadına yönelik şiddetle mücadele gibi güncel ve önemli konulara da yer vererek kadın ve aile meselesine bütüncül bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu tematik çeşitlilik, kadınların farklı yaşam alanlarında karşılaştıkları eşitsizliklerin birbirleriyle olan bağlantılarını görünür kılmayı hedeflemektedir. Öte yandan aile kavramını çevreleyen politikaların, özellikle kadınlar üzerindeki etkilerini tartışmaya açmak da bir diğer hedeftir. 2025 yılı ortalarında başlayan çalışmaların somut ürünü olan elinizdeki kitap; Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı’nda yapılan akademik çalışmalara bir örnek teşkil etmektedir. Benzer çalışmaların farklı temalarla gelecekte de yapılması planlanmaktadır. Kitabın yayınlanması aşamasında destek olan tüm yazarlara ve Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü’ne katkılarından ve desteklerinden dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

PROF. DR. NEBİYE KONUK KANDEMİR

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

KADIN YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE SOSYAL HİZMET POLİTİKALARI

“ ”

Nebiye KONUK KANDEMİR¹

Sırrı CEM²

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye.
nebiye.konukkandemir@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2046-1133

² Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir,
Türkiye. sirri.cem@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3751-4841

Kadın yoksulluğu hem küresel ölçekte hem de Türkiye bağlamında önem kazanan ve çok boyutlu etkileri olan bir sorundur. Yoksulluk olgusu genel olarak bir bireyin veya hane halkının temel ihtiyaçlarını karşılayacak asgari gelir ve kaynaklardan yoksun olması şeklinde tanımlanabilir (Akindola, 2009: 125). Mabughi ve Selim'e (2006) göre mutlak yoksulluk, asgari ve sosyal açıdan kabul edilebilir bir yaşam koşulunun altında kalma halidir. Dünya Bankası (2000) ise, bir kişinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan asgari düzeyin altında bir tüketim veya gelir seviyesine sahip olmasını mutlak yoksulluk olarak tanımlamaktadır. Bu durum yetersiz beslenme, okuma yazma bilmeme, hastalık, sağlıksız çevre koşulları, yüksek bebek ölüm oranı ve düşük yaşam beklentisi gibi faktörlerle sınırlıdır. Öte yandan göreceli yoksulluk ise, bir hanenin yaşam standardının içinde bulunduğu kültürde genel olarak normal, kabul edilebilir veya layık görülen standartların altına düşmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Saunders ve Tsumori, 2002: 5). Bu kavram, yoksul kesimin yaşam standartlarını, içinde yaşadıkları toplumun genelinin koşullarına göreceli olarak değerlendirmektedir.

Kadınlar açısından yoksulluk, toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizlikleri nedeniyle farklı ve derinleşmiş biçimlerde deneyimlenmektedir. Nitekim literatürde “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı, yoksullar içinde kadınların oranının ve maruz kaldıkları yoksulluk düzeyinin giderek artmasını ifade etmektedir. Bu kavram ilk olarak Amerikalı sosyolog Diane Pearce tarafından 1978 yılında kullanılmıştır. Pearce'in ABD'de yaptığı çalışma, yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus içinde kadınların sayısının erkeklerden belirgin biçimde fazla olduğunu ve özellikle kadınların tek ebeveyn olarak bulunduğu hanelerin en yoksul kesimi oluşturduğunu ortaya koymuştur (Pearce, 1978; Topgül, 2013: 284). Ardından 1995 yılında Pekin'de toplanan 4. Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen eylem planında da “yoksulluğun kadınlaşması” olgusuna dikkat çekilmiştir (Ecevit, 2003: 85). Bu gelişmeler, kadın yoksulluğunun ayrı bir politika ve araştırma alanı olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Günümüzde istatistikler de bu olgunun önemini ortaya koymaktadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler (United Nations-UN) verilerine göre günümüzde dünya genelinde her 10 kadından 1'i aşırı yoksulluk seviyesinde yaşamaktadır (kısaca günde 2,15 doların altında gelirle). Mevcut gidişat devam ettiğinde, 2030 yılında küresel düzeyde yaklaşık 342 milyon kadın ve kız çocuğu aşırı yoksul durumda kalmaya devam edecektir (United Nations, 2023: 10). Bu rakamlar, aynı dönemde aşırı yoksul erkek sayısının çok üzerinde bir kadın nüfusun yoksulluk kıskacında olacağına işaret etmektedir. Benzer şekilde Türkiye'de de yoksulluk kadınları orantısız biçimde etkilemektedir. TÜİK'in güncel araştırmasına göre 2024 itibarıyla Türkiye'de göreceli yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki kadınların oranı %31,5 ile neredeyse her üç

kadından biri düzeyindedir. Bu oran erkeklerde %27,1 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2025a). Genel yoksulluk oranının %21 civarında seyrettiği Türkiye’de, kadınların yoksulluk riski hemen her yaş grubunda erkeklere kıyasla daha yüksektir (TÜİK, 2025a). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet perspektifini yoksullukla mücadele politikalarına entegre etmek büyük önem taşımaktadır.

Yapılan bu literatür incelemesinde, kadın yoksulluğu olgusunu kavramsal çerçevesiyle ortaya koymak, yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunu veriler ışığında tartışmak, kadınlara yönelik sosyal yardım mekanizmalarını ve dezavantajlı kadın gruplarına yönelik sosyal hizmet uygulamalarını incelemek amaçlanmaktadır. Son olarak, mevcut politika araçlarının etkinliği değerlendirilmiş ve kadın yoksulluğunu azaltmaya yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.

Kavramsal Açıdan Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk kavramı literatürde farklı disiplinlerce çeşitli şekillerde tanımlanan, görelî ve mutlak boyutları olan bir olgudur. Mutlak yoksulluk, bir bireyin veya hane halkının hayatta kalmak için gerekli temel ihtiyaçları (yiyecek, barınma, giyim vb.) karşılayamama durumunu ifade ederken; görelî yoksulluk, içinde bulunulan toplumun genel refah düzeyine göre düşük gelir ve yaşam koşullarına sahip olmayı ifade etmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 38-39). Yoksulluk olgusu; gelir yetersizliği dışında eğitime, sağlığa, istihdama ve sosyal hayata tam katılamama gibi çok yönlü yoksunlukları içermektedir. Bu nedenle çağdaş yaklaşımlar yoksulluğu çok boyutlu bir yoksunluk durumu olarak ele almaktadır (Şenses, 2001: 45).

Kadın yoksulluğu kavramı ise, yoksulluğun cinsiyet temelli özelliklerini vurgulayan bir çerçevedir. 1970’lerden itibaren yapılan araştırmalar, kadınların yoksulluğa maruz kalma olasılığının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermeye başlamıştır. Bu durum literatüre “yoksulluğun kadınlaşması” (feminization of poverty) olarak geçmiştir. Kavramın ortaya atılmasında en etkili çalışma Diane Pearce’ın 1978’de ABD’de yaptığı araştırmadır. Pearce, kadınların işgücüne katılımının arttığı bir dönemde dahi kadınların yoksulluktan orantısız biçimde etkilendiğini saptamıştır. Özellikle tek ebeveynli ve kadın reisi bulunan ailelerin yoksulluk oranlarının çok yüksek olduğu belirlenmiştir. Pearce’ın hesaplamasına göre ABD’de yoksul nüfusun yaklaşık üçte ikisi kadındır ve bu oran önceki yıllara kıyasla artış göstermektedir (Pearce, 1978: 31; Topgül, 2013: 282). Bu bulgular ilk kez “feminization of poverty” terimini gündeme getirmiş ve sonrasında birçok ülkede benzer eğilimleri araştıran çalışmalara ilham vermiştir.

Kadın yoksulluğunun kavramsallaştırılmasında, kadınların ekonomik kaynaklara erişiminin kısıtlı olması ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık temel açıklayıcı unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Yıldız Ecevit (2003) Pekin Konferansı sonrasında bu olgunun üç temel boyutta tezahür ettiğini belirtmiştir:

- Kadınların yoksul hale gelme olasılığı erkeklere kıyasla daha fazladır,
- Yoksul kadınların yaşadığı yoksunluk düzeyi ve şiddeti erkek yoksullara göre daha derindir,
- Zaman içinde kadınların yoksulluk oranı erkeklerinkine kıyasla artış eğilimi göstermektedir.

Başlangıçta “kadın yoksulluğu” kavramı daha çok eşi olmayan, dul veya boşanmış kadınların yoksulluğunu tanımlamak için kullanılmışsa da ilerleyen yıllarda kapsamı genişlemiştir. Chant (2007), yoksulluğun kadınlaşmasının artık sadece kadınların tek başına aile reisi olduğu hanelerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda evli olup ailesiyle yaşayan yoksul kadınları da kapsadığını vurgulamaktadır (Chant, 2007: 30). Diğer bir deyişle, bir erkeğin bulunduğu hanelerdeki kadınlar da gelir ve kaynaklara erişim bakımından yoksulluğu farklı biçimde yaşayabilmektedir. Sonuç olarak kadın yoksulluğu, sadece gelir eksikliğini değil; toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan adaletsiz işbölümü, bakım emeğinin getirdiği yük, karar alma mekanizmalarından dışlanma ve şiddet görme gibi boyutları da içeren kendine özgü dinamikleri olan bir olgudur (Açıkgöz, 2010: 48).

Kadın yoksulluğu kavramsal olarak ele alınırken, feminist ekonomi ve sosyal politika yaklaşımları bu olgunun yapısal nedenlerine dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlara göre kadınların yoksulluğu büyük ölçüde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir ürünüdür (Kaya-Bahçe ve Memiş, 2021: 143). Kadınlar, eğitimden çalışma hayatına, aile içi role dağılımından mülkiyet haklarına kadar pek çok alanda tarihsel olarak dezavantajlı konumdadır. Bu dezavantajlar ekonomik kırılганlığı artırarak kadınların yoksulluğa düşmesini kolaylaştırmakta ve yoksulluktan çıkışını zorlaştırmaktadır (Achmad, 2023: 317). Örneğin, geleneksel cinsiyet rolleri nedeniyle kadınlar ücretsiz ev içi emeği üstlenmekte, bu da onların ücretli işe girmesini veya tam zamanlı çalışmasını engellemektedir. Ayrıca kadın emeğinin piyasa değeri çeşitli ayrımcı uygulamalar nedeniyle düşüktür. “Cam tavan”, “eşit işe eşit ücretin sağlanmaması” gibi sorunlar kadınların gelir düzeyini aşağıya çekmektedir. Nitekim Dünya Bankası’nın 2022 yılı verilerine göre dünya genelinde çalışma çağındaki 2,4 milyar kadın halen erkeklerle eşit ekonomik fırsatlara sahip değildir ve 178 ülkede kadınların tam ekonomik katılımını kısıtlayan yasal engeller bulunmaktadır (World Bank, 2022). Bu yapısal eşitsizlikler, kadın yoksulluğunun küresel ve yerel düzeydeki en önemli belirleyicilerindendir.

Yoksullukta Toplumsal Cinsiyet Boyutu

Yoksulluk, kadınlar ve erkekler için farklı yönleri sahiptir. Toplumsal cinsiyet boyutu, yoksulluğun nedenleri, etkileri ve deneyimlenme biçimlerinde belirgin farklılıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda istatistiksel veriler, kadınların yoksulluk riskinin ve yoksulluğun getirdiği yüklerin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikle gelir yoksulluğu ele alındığında, pek çok ülkede kadınların yoksulluk oranı erkeklerinkinden fazladır. Örneğin Avrupa Birliği ortalamasında, göreceli yoksulluk riski altındaki kadınların oranı erkeklere göre birkaç puan daha yüksektir (OECD, 2020: 3). Daha çarpıcı eşitsizlikler ise gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Birleşmiş Milletler'in hesaplamalarına göre 25-34 yaş arasındaki genç yetişkinlerde kadınların aşırı yoksulluk içinde olma olasılığı erkeklerden yaklaşık %25 daha fazladır (United Nations, 2023: 11). Bu durum, çalışma çağının başındaki kadınların bile ekonomik açıdan dezavantajlı konumda olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutu incelendiğinde de benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. TÜİK'in "İstatistiklerle Kadın, 2024" bültenine göre kadınların %31,5'i yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındayken erkeklerde bu oran %27,1'dir. Aradaki fark özellikle çalışma çağındaki nüfusta belirgindir. 18-64 yaş grubunda yoksulluk riski kadınlarda %29,5 iken erkeklerde %23,1 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2025a). Bu veriler, kadınların ekonomik kırılganlığının erkeklere nazaran daha yüksek olduğunu açıkça göstermektedir.

Kadınların yoksulluğa düşme riskini artıran başlıca etmenlerden biri işgücü piyasasındaki eşitsizliklerdir. Türkiye'de 2024 itibarıyla erkeklerin işgücüne katılım oranı %72 düzeyindeyken kadınlarda bu oran %36,8 gibi oldukça düşük bir seviyededir (TÜİK, 2025b). Kadınların yarısından çoğu ekonomik faaliyete dahil olmayıp ev içi işler, çocuk-yaşlı bakımı gibi ücretsiz emek faaliyetlerinde yoğunlaşmaktadır. İşgücü piyasasına girebilen kadınlar ise sıklıkla güvencesiz, düşük ücretli veya yarı zamanlı işlerde çalışmaktadır. Kadınların ortalama gelirleri erkeklerin ancak üçte ikisi kadar olup aradaki cinsiyet ücret farkı da yoksulluk riskini kadınlar aleyhine büyötmektedir (DİSK-AR, 2020: 4). Özellikle eğitim düzeyi düşük kadınlar arasında yoksulluk oranı çok daha yüksektir. Okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyen kadınların yoksulluk oranı, aynı durumdaki erkeklere kıyasla belirgin biçimde yüksektir (Özkan, 2020: 114).

Kadınları yoksulluğa sürükleyen veya yoksulluktan çıkmalarını zorlaştıran toplumsal cinsiyet temelli birçok neden bulunmaktadır. Eğitim ve beceri eksikliği kapsamında birçok toplumda kız çocuklarının eğitime yeterince yatırım yapılmaması, kadınların düşük eğitim düzeyiyle işgücü

piyajasına girmesine yol açmaktadır. Türkiye’de de geçmiş kuşaklarda kadınların ortalama eğitim süresi erkeklerden daha kısadır (TÜİK, 2025b). Eğitim eksikliği, kadınların nitelikli ve iyi ücretli işlere erişimini kısıtlayarak yoksulluğa kırılganlığı artırmaktadır. İkinci olarak işgücüne katılım ve işsizlik konusunda kadınlar, çocuk bakımı ve hane içi sorumluluklar nedeniyle işgücüne katılımı zorluk yaşamaktadır. İş arayan kadınlar arasında işsizlik oranları da erkeklerden yüksektir. Örneğin Türkiye’de 2023’te kadın işsizlik oranı %14 civarındayken erkeklerde %9 düzeyindedir (TÜİK, 2024). Özellikle tek başına çocuk yetiştiren annelerin düzenli bir işe girme imkanı kısıtlı olabilmektedir.

Üçüncü olarak cinsiyet eşitsizliği ve ücret farkı göze çarpmaktadır. Aynı işi yapan kadınların erkeklere göre daha düşük ücret alması sorunu hala yaygındır. Dünya genelinde erkeklerin toplam kazandığı her 1 dolar için kadınlar ortalama yalnızca 0,77 dolar kazanmaktadır (United Nations, 2023: 12). Ücret eşitsizliği ve terfi bariyerleri, çalışan yoksullar grubunda kadınların oranını artırmaktadır. Türkiye’de kayıtlı istihdamda bile kadınların ortalama ücret geliri erkeklerden daha düşüktür (Çamur-Duyan, 2011: 29-30; Turgut, 2019: 321). Dördüncü olarak aile yapısı ve bakım yükünün genellikle kadınlar üzerinde olmasıdır. Kadınlar, özellikle annelik rolüyle birlikte ücretsiz bakım emeğinin ana sağlayıcısı konumundadır. Küçük çocuk, hasta veya yaşlı bakımı nedeniyle birçok kadın tam zamanlı işini bırakmakta veya hiç çalışmamaktadır. Bu da kadının ekonomik olarak eşine veya ailesine bağımlı kalmasına yol açmaktadır. Eşin gelirine bağımlılık, olası boşanma veya eş kaybı durumunda kadının hızla yoksullaşmasına neden olabilir (Çamur-Duyan, 2010: 20-21). Nitekim boşanmış veya dul kadınlar, sosyal güvenlik ağı yoksa yoksulluğa en açık gruplardan biridir.

Diğer yandan tek ebeveynli çocuklu kadın olan haneler, yoksulluk istatistiklerinde en kırılgan gruplardandır. Tek ebeveynli (çoğunlukla anne ve çocuklardan oluşan) ailelerin yoksulluk oranı, iki ebeveynli ailelere göre çok daha yüksektir. OECD ülkeleri verileri, tek ebeveynli hanelerin yaklaşık üçte birinin yoksul olduğunu, bu oranın diğer aile tiplerinin üç katına yakın olduğunu göstermektedir (OECD, 2020: 4). Türkiye’de de benzer şekilde, özellikle hiç evlenmemiş veya boşanmış annelerin yaşadığı haneler ciddi geçim sıkıntısı çekmektedir. Tek ebeveynli ailelerin toplam haneler içindeki oranı %10,9 olup bunun büyük kısmı anne ve çocuklardan oluşmaktadır (TÜİK, 2025c). Bu hanelerde kadının tek geliri çoğunlukla düşük ücretli bir iş veya devletten aldığı cüzi bir sosyal yardım olabilmektedir. Bu nedenle yoksulluk döngüsü anne ve çocukları için kuşaklararası bir risk haline gelmektedir (Daşlı, 2016: 135).

Sosyal güvenlik ve emeklilik çerçevesinde bakıldığında; kadınların formel istihdama katılımının düşük olması, ilerleyen yaşlarda kendi adlarına emeklilik veya sosyal güvence hak edememelerine yol açmaktadır. Birçok kadın ev içi emek nedeniyle sigorta prim gününü dolduramamakta,

dolayısıyla yaşlandığında eşinin emekli maaşına veya devletin sunduğu düşük miktartlı yaşlılık aylığına mahkûm kalmaktadır. Bu durum, yaşlı kadın nüfusta yoksulluğu artırmaktadır. Örneğin, 65 yaş üzeri grupta kendi geliri olmayan, eşi vefat etmiş pek çok kadın, aylık bağlanan dul maaşı veya 65 yaş aylığıyla geçinmeye çalışmaktadır. TÜİK verilerine göre 2023 yılında tek başına yaşayan yaşlı fertlerin sayısı 1,75 milyon olup bunların önemli bir kısmını yaşlı kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2025d). Nitekim dünya genelinde de yaşlı kadınlar, yaşlı erkeklere göre daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptir; bu durum kadınların çalışma hayatı boyunca maruz kaldığı gelir eşitsizliği ve kesintilerin birikimli sonucudur (United Nations, 2023: 340).

Son olarak kadın yoksulluğu ile mücadelede toplumsal ve yasal engeller de bulunmaktadır. Bazı ülkelerde kadınların mülkiyet edinme, miras alma, finansal sözleşme yapma gibi ekonomik hakları halen sınırlıdır. Ayrıca kadın girişimcilerin sermaye ve krediye erişimde ayrımcılığa uğraması da yaygın bir sorundur. Dünya Bankası'nın "Women, Business and Law 2022" raporunda belirtildiği üzere, dünya çapında hala yalnızca 14 ülkede kadınlar yasal olarak erkeklerle tamamen eşit haklara sahiptir (World Bank, 2022: 63). Yasal eşitsizliklerin olduğu toplumlarda kadınlar ekonomik hayatta dezavantajlı konumda kaldığı için daha kolay yoksulluğa düşebilmektedir.

Yukarıdaki etmenler, kadın yoksulluğunun çok boyutlu nedenlerini oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele edilmeden yoksulluğun azaltılması mümkün değildir. Kadınların eğitime ve insana yaraşır işe erişiminin sağlanması, bakım yükünün kamusal politikalarla paylaşılması ve yasal haklarının güvence altına alınması, yoksulluk riskini azaltan temel adımlardır. Aksi halde, kadınlar yalnızca gelir yoksulluğuyla değil; zaman bakımından da yoksulluk (uzun saatler ücretsiz bakım emeği verme) ve güvence yoksulluğu (sosyal sigortadan mahrum kalma) gibi ekstra dezavantajlarla karşı karşıya kalmaya devam edecektir (Chant, 2008: 169). Bu nedenle, yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunu görünür kılan veriler ve araştırmalar, sosyal politika yapıcılar açısından son derece önemlidir. Son yıllarda TÜİK ve Dünya Bankası gibi kurumların yayımladığı cinsiyet temelli yoksulluk istatistikleri, sorunun boyutlarını ortaya koyarak kamuoyu farkındalığını artırmaktadır.

Kadınlara Yönelik Sosyal Yardımlar

Kadın yoksulluğuyla mücadelede en yaygın kullanılan politika araçlarından biri sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlar, gelir durumu asgari geçim düzeyinin altında olan birey ve ailelere nakdi veya ayni olarak devlet tarafından yapılan transferlerdir (Mikhalev, 2001: 262; Schüring, 2021: 43). Bu yardımlar, yoksulluğun etkilerini hafifletmeyi ve en temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Kadınlar, gerek tek başlarına hane geçindiren

anneler olarak gerekse eşlerinin gelirine bağımlı kaldıkları durumlarda, sosyal yardım programlarının ana hedef kitlesini oluşturmaktadır. Birçok ülkede sosyal yardım programları tasarlanırken kadınların özel durumları göz önüne alınmakta, hatta yardımlar doğrudan kadınların adına ödenmektedir (Chant, 2008: 172).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan koşullu nakit transferi (conditional cash transfer) programlarında, yardım ödemelerinin çoğunlukla annelere yapıldığı bilinmektedir. Bunun temel gerekçesi, kadına yapılan yardımın hane refahına (özellikle çocukların beslenme, sağlık ve eğitime) erkeklere kıyasla daha yüksek oranda yansıdığı yönündeki bulgulardır (Molyneux, 2007: 25). Örneğin, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerde yoksul ailelere yönelik nakit transfer programlarında ödemeler kadının hesabına yapılmış ve bu sayede hem çocukların ihtiyaçlarının daha iyi karşılandığı hem de kadının ev içindeki karar gücünün arttığı raporlanmıştır (Adato ve Bassett, 2012: 275). Bununla birlikte, kadınları yoksulluktan korumak amacıyla tasarlanan yardımların, bazen kadınlar üzerinde yeni yükler oluşturabileceği yönünde eleştiriler de mevcuttur. Örneğin koşullu yardımlarda annelere çocukların okula devamlılığını takip etme, sağlık kontrollerine götürme gibi ek sorumluluklar verilmesi, “bakımın feminizasyonu” olarak eleştirilmekte ve yoksullukla mücadelede toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirme riski barındırdığı ileri sürülmektedir (Chant, 2008: 174). Bu nedenle, sosyal yardım programlarının tasarımında kadınların hem faydalananı hem de bakım veren rollerinin dikkatle dengelenmesi önerilmektedir.

Türkiye’de sosyal yardımlar, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yoksullukla mücadelede önemli bir politika aracı haline gelmiştir. 1986 yılında yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, ülke çapında yoksul durumdaki vatandaşlara yardım ulaştırmak üzere kurumsal bir yapı oluşturmuştur (Atasever ve Iştar Işıklı, 2024: 93). Bu fon kapsamında her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tesis edilmiş ve merkezi bütçeden aktarılan kaynaklarla ihtiyaç sahiplerine çeşitli yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle 2000’lerden sonra sosyal yardım programlarının hem kapsamı genişlemiş hem de ayrılan kaynak artmıştır. 2023 yılı itibariyle Türkiye genelinde 1003 SYDV aktif olarak faaliyet göstermekte ve milyonlarca muhtaç durumdaki vatandaşa yardım ulaştırmaktadır (Gülşen, 2019: 37). Bu yardım programları içinde kadınlara yönelik özel programlar da bulunmaktadır.

Kadınlara yönelik sosyal yardım uygulamalarının başında eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakit yardımlar gelmektedir. Kamuoyunda “dul maaşı” olarak da bilinen bu program, eşi ölmüş ve sosyal güvencesi olmayan ihtiyaç sahibi kadınlara düzenli aylık ödeme yapılmasını

öngörmektedir. 2012 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından başlatılan program, kadın yoksulluğuyla mücadelede önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Program kapsamında başlangıçta aylık 250 TL ödeme yapılmış, sonraki yıllarda tutar kademeli olarak artırılmıştır (Daşlı, 2018: 537). Bu yardımdan yararlanabilmek için kadının resmi nikahlı eşinin vefat etmiş olması, yeniden evlenmemiş olması ve gelir testine göre muhtaç durumda bulunması gerekmektedir. 2012'den bu yana on binlerce dul kadın bu program sayesinde temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelir desteğine kavuşmuştur. Yapılan bir araştırmada, dul aylığı alan kadınların önemli bir bölümünün bu destek sayesinde gıda ve faturaları karşılayabildiği, ancak miktarın düşüklüğü nedeniyle yoksulluktan tam anlamıyla kurtulamadıkları tespit edilmiştir (Daşlı, 2016: 140). Yine de bu program, özellikle ev hanımı olarak yaşamış ve eş kaybı sonrası gelirsiz kalan kadınlar için bir can simidi işlevi görmektedir.

Şartlı Eğitim ve Sağlık Yardımları kapsamında; 2003 yılında Dünya Bankası destekli bir proje olarak başlayan Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) programı, yoksul ailelere çocuklarını okula göndermeleri ve düzenli sağlık kontrollerini yaptırmaları koşuluyla nakit yardım verilmesini kapsamaktadır. Bu programda ödemelerin büyük çoğunluğu anneler aracılığıyla yapılmaktadır. Türkiye'de 2012-2013 yıllarında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ŞNT kapsamında kız çocukları için verdiği eğitim yardımı tutarı erkek çocuklara kıyasla biraz daha yüksektir (Işık-Erol, 2014: 160). Bu program, kız çocuklarının okula devamının teşviki amacını taşımaktadır. Nitekim yapılan etki analizleri, bu şartlı yardımın kız çocuklarının okullaşma oranlarında olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2015). Program kapsamında ödemeler PTT kartları ile doğrudan annelere yapılmakta, böylece kadının hane içinde kaynak kontrolü sağlaması hedeflenmektedir. Şartlı eğitim-yardım programından faydalanan ailelerin %90'ından fazlasında alıcı kişi anne olmuştur (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025a). 2025 yılında öğrenciler için ödenen güncel tutarlar ilköğretimde öğrenimine devam eden erkek öğrenciler için aylık 90 TL, kız öğrenciler için aylık 100 TL'dir. Ortaöğretim düzeyinde ise erkek öğrenciler aylık 130 TL, kız öğrenciler aylık 150 TL düzenli eğitim yardımı almaktadır. Bu ödemeler, şartlı eğitim yardımları kapsamında değerlendirilmekte ve çocukların okula devamlılığının sağlanması temel koşul olarak belirlenmektedir. Böylece sosyal yardımlar, gelir desteği sağlamak yanı sıra eğitimden erken kopuş riskini azaltmayı ve özellikle kız çocuklarının eğitimde kalmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025b).

Doğrudan kadınlara yönelik sosyal yardım programları, ihtiyaç durumu ve yaşam koşulları esas alınarak farklı başlıklar altında yürütülmektedir. 2025 yılında eşi vefat etmiş ve sosyal güvencesi bulunmayan kadınlara, şartları sağlamaları hâlinde aylık 1.000 TL olmak üzere iki ayda bir toplam 2.000 TL

düzenli nakdi yardım yapılmaktadır. Şartlı sağlık yardımları kapsamında, gebelik sürecinde düzenli sağlık kontrollerini yaptıran anne adaylarına aylık 200 TL, sağlık kontrolü yapılan çocuklar için ise aylık 100 TL ödeme sağlanmaktadır. Doğum sonrası dönemde ihtiyaç sahibi kadınlara aylık 300 TL destek verilirken, doğumun hastanede gerçekleşmesi hâlinde tek seferlik 500 TL doğum yardımı yapılmaktadır. Ayrıca canlı doğum gerçekleştiren annelere yönelik doğum yardımı kapsamında birinci çocuk için 300 TL, ikinci çocuk için 400 TL, üçüncü ve sonraki çocuklar için 600 TL ödeme öngörülmektedir. Çoklu doğum durumunda ise hane gelirinin belirli bir eşiğin altında olması koşuluyla çocuk başına aylık 400 TL destek sağlanmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025b). Bu yardımlar, kadınların ekonomik kırılganlıklarını azaltmayı, anne ve çocuk sağlığını desteklemeyi ve sosyal güvence eksikliğinden kaynaklanan riskleri sınırlamayı hedefleyen bütüncül bir sosyal politika çerçevesi sunmaktadır.

Kadınların yoğun olarak talep ettiği yardımlardan bazıları da gıda kolisi, yakacak (kömür) desteği gibi aynı yardımlardır. Gelir testi sonucunda muhtaç konumunda olduğu belirlenen yoksul kadınlara, sosyal destek kapsamında düzenli aralıklarla temel gıda malzemeleri ve kış aylarında ısınma yakacağı yardımında bulunmaktadır (Öztürk, 2024: 79). Bu tür yardımlar aile bütününe yapılırsa da hane içi tüketim harcamalarını yönetme sorumluluğu çoğunlukla kadınlarda olduğu için, yardımın kullanımında asıl özne kadınlar olmaktadır. Özellikle eşi işsiz veya geliri çok düşük olan ev hanımları, bu tür yardımlarla aile bütçesine katkı sağlayabilmektedir.

Diğer yandan COVID-19 salgını sürecinde yaşanan işletmelerin kapanması ve sanayinin yavaşlaması ile birlikte birçok kadının işsiz kalması ya da ücretsiz izne gönderilmesi sonucunda kadınlar ciddi düzeyde bir ekonomik çöküntü yaşamışlardır (Engin ve Acar, 2021,: 284). Bu dönemde uygulanan kısa çalışma ödeneği, nakit destekler gibi programlar da dolaylı olarak kadın yoksulluğunu önlemeye hizmet etmiştir. Salgın döneminde çocuk bakım yükünün artmasıyla işgücünden çekilen kadınlar, hane gelirlerindeki düşüş nedeniyle risk altına girmiştir. Bu dönemde hükümetin sağladığı fazla sosyal yardım ödemeleri (faz 1-2-3 ödemeleri gibi) pek çok kadının temel ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olmuştur (Atasever ve Iştar Işıklı, 2024: 100). Ancak bu desteklerin geçici olması, özellikle kayıt dışı çalışıp işini kaybeden kadınlar için pandeminin yoksullaştırıcı etkisini tam olarak ortadan kaldıramamıştır. Öte yandan, COVID-19 salgını sürecinde bu yardımlar dışında engelli bakımı üstlenen kadınlara “evde bakım maaşı” bağlanması, düşük gelirli ailelere elektrik faturası desteği gibi programlar da kadınların faydalanabildiği sosyal yardım kalemleridir (Yüksel ve Uyanık, 2022: +++++++197). Türkiye’de kamusal sosyal yardımların GSYH içindeki payı son 15 yılda belirgin şekilde artmıştır. 2002’de %0,38 seviyesinde olan sosyal yardım harcamalarının milli

gelire oranı, 2021 yılında %1,29 düzeyine yaklaşmıştır (Gemicioğlu ve Bildir, 2023: 235). 2024 yılında yapılan toplam sosyal yardım harcaması ise 491,7 milyar TL olup, GSYH'nin %1,1'ini oluşturmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025c: 156). Bu artış, yoksullukla mücadelede devletin daha aktif rol aldığını göstermektedir. Kadınlar da bu artan sosyal yardım harcamalarının ana hedef gruplarından biri olmuştur. Örneğin 2023 yılında düzenli sosyal yardım programlarından faydalanan yetişkin nüfusun yaklaşık %62'sini kadınlar oluşturmaktadır (UNECE, 2024: 30). Özellikle dul maaşı ve şartlı nakit transferi gibi programların kadınlar üzerindeki olumlu etkileri çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Düzce ilinde sosyal yardım alan 385 kadınla yapılan bir araştırmada, kadınların önemli bir kısmının aldıkları yardımı çocuklarının eğitimi ve temel ihtiyaçları için harcadığı, kendi ihtiyaçlarını ise yine en sona bıraktığı görülmüştür. Yine bu araştırmada kadınların %70'inin sosyal yardım sayesinde biraz olsun rahatladıklarını ancak bu yardımların geçici çözüm olduğunu düşündükleri saptanmıştır (Atasever ve İstar Işıklı, 2024: 103-104). Bu bulgular, sosyal yardımların kadın yoksulluğunu hafifletmede önemli olsa da tek başına yeterli bir politika olmayabileceğini göstermektedir.

Küresel ölçekte de kadınlara yönelik sosyal yardımlar birçok ülkede uygulanmaktadır. Örneğin Güney Asya'da Hindistan ve Bangladeş gibi ülkelerde mikrokredi programları özellikle yoksul kadınları hedef almıştır. Bu programlarda kadınlara küçük sermayeler verilerek kendi işlerini kurmaları teşvik edilmiş, böylece hane gelirlerini artırmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bangladeş'te Grameen Bank ve Türkiye'de benzer şekilde Türkiye Grameen Mikrofinans Programı, binlerce yoksul kadını kredi desteğiyle buluşturmuştur (İzgi-Şahpaz, 2017: 32-37). Yapılan değerlendirmeler, mikro kredilerin bazı kadınlar için gelir getirici faaliyet imkanı oluşturduğunu ancak en yoksul kesimde beklenen ölçüde bir ekonomik sıçrama yaratamadığını ortaya koymuştur (İzgi-Şahpaz, 2017: 191). Bununla birlikte, mikrofinans gibi girişimler sosyal yardım sayılmasa da kadınların ekonomik güçlenmesine katkı sağlayan tamamlayıcı politikalarlardır.

Sonuç olarak, sosyal yardımlar kadın yoksulluğunun kısa vadede etkilerini azaltan ve yaşam koşullarını iyileştiren önemli araçlardır. Türkiye'deki örnekler, kadınlara yönelik özel yardım programlarının (dul maaşı, şartlı transferler vb.) pek çok kadının hayatında fark yarattığını göstermektedir. Ancak sosyal yardımlar çoğu zaman gelir düzeyini yoksulluk sınırının biraz üzerine çekmekle sınırlı kalmakta, kadınların kalıcı olarak yoksulluktan çıkışını garanti edememektedir. Bu nedenle, sosyal yardımların yanı sıra kadınların istihdamını ve sosyal güvencesini artıracak politikalarla desteklenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, sosyal yardım alan kadınlar bir yandan temel ihtiyaçlarını giderirken diğer yandan sosyal yardım bağımlılığı ve güvencesizlik durumu devam edebilir.

Dezavantajlı Kadın Gruplarına Yönelik Sosyal Hizmetler

Kadın yoksulluğu heterojen bir olgudur. Tüm kadınlar bu yoksunluğu aynı şekilde yaşamamaktadır. Bazı kadın grupları, yapısal koşullar gereği çok daha kırılgan ve savunmasızdır (Ruspini, 2000: 107). Tek ebeveyn olarak çocuk yetiştiren anneler, göçmen/mülteci konumundaki kadınlar, ileri yaşta olup tek başına yaşayan kadınlar ve engelli bireylere bakan kadınlar, kadın yoksulluğunun en dezavantajlı kesimlerini oluşturmaktadır (UN Women, 2018). Bu gruplar için yalnızca parasal yardım değil, sosyal hizmet müdahaleleri ve destek mekanizmaları da önem taşımaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları, bireylerin ve ailelerin refahını artırmak, toplumsal kaynaklara erişimini kolaylaştırmak ve psikososyal destek sağlamak amacıyla yönelik profesyonel hizmetler bütünüdür. Dezavantajlı kadınlar için sosyal hizmetler danışmanlık, rehberlik, bakım hizmetleri, yasal destek ve istihdam yönlendirmesi gibi farklı biçimlerde sunulabilmektedir (Marsh, D'Aunno ve Smith, 2000: 1243).

Literatürde özellikle tek ebeveynli (yalnız anneli) aileler, göçmen/mülteci kadınlar ve yaşlı kadınlar olmak üzere üç grup için sosyal hizmet politikaları öne çıkmaktadır.

Tek Ebeveyn (Yalnız Anne) Aileler: Eşinden ayrı veya dul kalmış olup çocuklarını tek başına yetiştiren anneler, yoksulluk riskinin çok yüksek olduğu bir gruptur (Demirel, 2024: 719). Bu aile tipinde genellikle tek gelir kaynağı annenin kazancı veya aldığı destektir. Birçok yalnız anne, küçük çocuk bakım yükü nedeniyle tam zamanlı çalışmadığı için geliri yetersiz kalmaktadır. Bu durumda sosyal yardımlar bir nebze katkı sağlasa da asıl ihtiyaç duyulan, bu annelerin iş-aile dengesini kurmasına ve toplumda destek mekanizmalarına erişmesine yardımcı olmaktır (Boztilki, 2020: 29, 145). Sosyal hizmetler bu noktada devreye girerek tek ebeveynli ailelere yönelik özel programlar geliştirmektedir.

Öncelikle, çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir olması yalnız anneler için hayati önemdedir. Kreş ve gündüz bakımevlerinin kamusal olarak sağlanması veya desteklenmesi, annenin çalışmasının önünü açmaktadır. Türkiye’de son yıllarda Aile Bakanlığı ve belediyeler işbirliğiyle “akraba/komşu kreşi desteği” ve “yarı zamanlı bakım hizmeti” gibi modeller tartışılmaktadır. 2022 yılında başlatılan “Türkiye Aile Destek Programı” kapsamında ailelere 850 TL ile 1250 TL arasında değişen ve 24 aya varan nakdi yardımlar yapılmıştır. Burada çocuk sayısına göre ekstra yardım da söz konusudur (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Ayrıca yerelde dar gelirli ailelerin çocukları, tek ebeveynle yaşayan çocukları, engelli ebeveyni olan çocukları, kadın konukevinde bulunan kadınların çocuklarını kreşe gönderebilmeleri için ücretsiz yardım yapılmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Bu tür uygulamalar, özellikle eşi olmayan annelerin çocuk

bakımını daha kolay sağlamasına yardımcı olmayı hedeflemektedir. Ayrıca bazı belediyeler, yalnız annelerin çocukları için ücretsiz kreş kontenjanları ayırmakta veya mahalle bazlı oyun evleri açmaktadır.

Bir diğer önemli sosyal hizmet müdahalesi, psikososyal destek ve danışmanlık hizmetleridir. Tek ebeveynli ailelerde anne, ekonomik zorlukların yanı sıra ebeveynlik yükünü tek başına üstlenmenin getirdiği stres ve tükenmişlikle de mücadele etmektedir (Afyonoğlu vd., 2021: 87). Bu annelerin, destek grupları, terapi ve rehberlik hizmetleriyle güçlendirilmesi önemlidir. Nitekim SHÇEK il müdürlükleri (yeni adıyla Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri) bünyesinde sosyal hizmet uzmanları tarafından ihtiyaç duyan annelere danışmanlık yapılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan “Tek Ebeveynli Ailelerin Güçlendirilmesi Projesi” örneğinde ebeveynlerin ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik özelleştirilmiş bir eğitim programı mevcuttur. Burada ailelerin yaşam kalitesi ve çocuklarının gelişim süreçleri öne çıkmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025).

Yalnız anneler için bir diğer önemli konu da nafaka ve çocuk destek ödemelerinin etkin işlemesidir. Boşanmış annelerin bir kısmı, mahkemece hükmedilen nafakayı tahsil edememekte veya çok düşük miktarlarda almaktadır (Skinner, Bradshaw ve Davidson, 2007; Hakovirta ve Mesiäislehto, 2022: 36-37). Bu durumda devletin çocuk bakım masrafları için ek destek sunması gerekebilir. Nitekim birçok ülkede çocuk nafaka fonu gibi mekanizmalar kurulmuştur. Ana-babalık yükümlülüğünü taşımayan ve çocuğun bakımını üstlenmeyen ebeveynin çocuk nafakası ödememesi durumunda devletlerin tepkileri, zorunlu ödeme, maaş haczi, mal varlığı ve banka hesaplarına el koyma ve bazı ülkelerde hapis cezası gibi çeşitli yaptırımlar şeklinde olabilmektedir. Çocuk nafakası bazı ülkelerde devlet (Avusturya, Estonya, Almanya, Macaristan, İtalya ve İsveç), yerel yönetimler (Çek Cumhuriyeti, Danimarka ve Finlandiya), özel fonlar (Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Polonya ve Portekiz) veya özel bir idari kurum tarafından (Hollanda, Birleşik Krallık ve Fransa) garanti altına alınmıştır. Avustralya, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ve Fransa gibi birçok ülke, ebeveynlerin taleplerini desteklemek için sistemlerini güçlendirmişlerdir (Thévenon vd., 2018: 92). Çocuk yoksulluğunun OECD ülkeleri ortalaması %13 iken Türkiye’de bunun %25 ile oldukça yüksek olduğu da belirtilmiştir (Thévenon vd., 2018: 19). Bunun büyük bir kısmının gelir kaynaklı olduğu belirtilse de problemin annesiyle yaşayan çocukların nafaka sorunu yaşama olasılığından da kaynaklandığı söylenebilir.

Göçmen ve Mülteci Kadınlar: Zorunlu göç, sığınma ve mültecilik durumları, kadınları aşırı kırılgan hale getiren durumlardandır. Savaş, iç çatışma veya ekonomik sebeplerle yurtlarını terk eden kadınlar, gittikleri

ülkede dil engeli, kültürel uyumsuzluk, çalışma izni sorunları gibi birçok engelle karşılaşmaktadır. Türkiye, özellikle Suriye krizinden sonra dünya üzerinde en fazla mülteci barındıran ülke konumundadır ve bu nüfusun neredeyse yarısını kadınlar oluşturmaktadır. 2023 itibarıyla Türkiye’de kayıtlı Suriyeli mülteci kadın sayısı yaklaşık 1,7 milyondur (UN Women, 2021: 2). Bu kadınların önemli bir bölümü genç yaşta ve çocuklu kadınlardır. Mülteci kadınlar arasında dul kalan, eşlerini savaşta kaybetmiş veya tek başına çocuğuyla Türkiye’ye gelmiş çok sayıda kadın bulunmaktadır. Bu grup hem geçimlerini sağlama hem de toplumsal entegrasyon açısından ciddi risk altındadır.

Mülteci kadınlara yönelik sosyal hizmet uygulamalarında ilk adım, insani yardım ve temel hizmetlere erişimin sağlanmasıdır. Türkiye’de bu kapsamda AFAD koordinasyonunda ve Birleşmiş Milletler desteğiyle geniş ölçekli programlar yürütülmüştür. Örneğin Avrupa Birliği finansmanı ile uygulanan Sosyal Uyum Yardımı (SUY) programı kapsamında, ihtiyaç sahibi mültecilere Kızılay Kart aracılığıyla aylık nakit destek verilmiştir (Tumen, 2023: 9). Bu programdan yararlanan hanelerin başvuru sahiplerinin büyük kısmı kadınlardan oluşmaktadır. Nakit desteği, kadınların en azından kira, gıda gibi temel giderlerini karşılamalarına yardımcı olmuştur (UNHCR, 2020: 4). Ayrıca Dünya Gıda Programı ve Kızılay iş birliğiyle kamplarda veya şehirlerde yaşayan kadınlara gıda kartları dağıtılmıştır. Bu tür yardımlar, kadınların acil temel ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli rol oynasa da uzun vadeli çözüm, bu kadınların kendi kendilerine yeter hale gelmelerini sağlamaktır.

Mülteci kadınlar için sosyal hizmetin ikinci boyutu, psikososyal destek ve travma rehabilitasyonudur. Özellikle savaş ve şiddet deneyimi yaşamış kadınların ruh sağlığını desteklemek, yeni hayatlarına uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır. Saha araştırmaları, mülteci kadınların depresyon, travma sonrası stres bozukluğu gibi sorunları yaygın yaşadıklarını göstermektedir (Erdoğan ve Ünver, 2015: 14). Bu kapsamda, Türkiye’de pek çok şehirde Kadın Toplum Merkezleri kurulmuştur. Örneğin UN Women ve sivil toplumun iş birliğiyle Gaziantep, Şanlıurfa, İzmir gibi illerde kurulan çok amaçlı kadın merkezleri, Türk ve Suriyeli kadınlara dil kursu, psiko-sosyal danışmanlık, hukuki bilgilendirme, meslek edindirme gibi hizmetler sunmaktadır (UN Women, 2021: 5). Bu merkezlerden faydalanan on binlerce mülteci kadının hem travmalarını atlatmada hem de sosyal ağlar kurmada ilerleme kaydettiği raporlanmıştır.

Yaşlı Kadınlar: Toplumun yaşlanmasıyla birlikte yoksulluk sorunu kadınlar açısından yeni boyutlar kazanmaktadır. Yaşlı nüfus içinde kadınlar, daha uzun yaşamaları ve tekrar evlenmeme eğilimleri nedeniyle sayıca fazladır. Nitekim Türkiye’de 65 yaş üstü kadınların neredeyse yarısı dul olup tek kişilik yaşlı hanelerin %74,7’si kadınlardan oluşmaktadır (Özar ve Memiş,

2024: 3). Eşlerini kaybetmiş ve tek başına yaşayan bu kadınlar, emeklilik geliri veya aile desteği yoksa temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta, sağlık sorunları ve bakım ihtiyacı gibi yaşlılığın getirdiği yüklerle birlikte yoksulluk riski altında kalmaktadır (Ak ve Közleme, 2017: 200). Kadınların çalışma yaşamı boyunca maruz kaldığı eşitsizlikler ve düşük ücretler de emeklilik döneminde gelirlerinin daha düşük olmasına yol açarak yaşlılıkta yoksulluğu derinleştirmektedir (Pearce, 1978: 30).

Yaşlı kadınlara yönelik sosyal destek mekanizmaları, yoksulluğu hafifletmede önemli ancak yetersiz araçlardır. Türkiye’de 65 yaş üstü vatandaşlara 2022 sayılı Kanun kapsamında yaşlılık aylığı bağlanmaktadır. Ancak bu destek üç ayda bir cüzi miktarda ödendiğinden yaşlılar için kalıcı bir çözüm sağlayamamaktadır. Benzer şekilde eşi vefat etmiş kadınlara devlet tarafından verilen düzenli nakdi yardım da sadece temel ihtiyaçları kısmen karşılayabilmekte, kronik yoksulluğu ortadan kaldırmamaktadır. Bunun yanı sıra evde bakım hizmetleri kapsamında sağlanan bakım ücreti ve sosyal yardımlar, birçok yaşlı kadının bakım ve gelir açığını doldurmaya çalışsa da kapsam ve miktar açısından sınırlıdır. Sonuç olarak mevcut yardımlar, yaşlı kadın yoksulluğunu önlemekten çok geçici tedbir niteliğindedir ve yapısal sorunlar devam etmektedir (Sarı, 2021: 165).

Yaşlı kadınların yoksulluğuyla mücadelede karşılaşılan bir diğer boyut, ayrımcılık ve toplumsal dışlanmadır. Gelişmiş ülkelerde bile yaşlı kadınlar sıklıkla işgücü piyasasından çekildikten sonra yaş ayrımcılığına uğramakta ve toplumdaki rollerinin daralmasıyla sosyal izolasyona maruz kalabilmektedir (Özar ve Memiş, 2024:5). Bu durum, ekonomik yoksunluğu daha da artırarak kadınları yoksulluğa karşı savunmasız bırakmaktadır. Nitekim aile desteği olmayan veya sosyal güvencesi bulunmayan yaşlı kadınların kendi çabalarıyla yoksulluktan kurtulmaları oldukça güçtür (Ak ve Közleme, 2017: 205). Bu nedenle uzmanlar, yaşlanma sürecine girmeden önce kadınların sosyal güvenceye kavuşturulması ve emeklilik sistemlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Yaşlı nüfusun hızla arttığı gelişmekte olan ülkelere de kalıcı çözümler arayışı sürmekte; aktif yaşlanma politikaları ve koruyucu sosyal hizmet modelleri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak mevcut uygulamalar ihtiyacı tam olarak karşılamaktan uzaktır (Sarı, 2021: 166).

Sosyal Politikaların Etkinliğine Yönelik Eleştiriler

Sosyal politika, uygulamaya dönük bir kamu müdahalesi olduğu kadar sosyal bilimlerin kuramsal ve yöntemsel temellerini sorgulayan, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın farklı düzeylerinde etkili olan çok sayıda olgu ve değişkenin kesişim noktasında yer alan çok disiplinli bir zemindir. Öte yandan evrensel-yerel bağlamında ele alındığında sosyal politikalar Konuk

Kandemir'in belirttiği gibi uluslararası normatif kazanımları topluma mal eder, yerel meşruiyeti de beraberinde getirir (Konuk Kandemir, 2025: 417). Ancak bazı özel durumlarda kültürel yapının baskın izleri bu meşruiyeti güçleştirebilmektedir.

Kadın yoksulluğuyla mücadele, literatürde yoksulluğun kadınlaşması kavramıyla ifade edilen olgunun farkındalığıyla şekillenmektedir (Uçar, 2011: 9; Pearce, 1978: 30). Türkiye'de bu alanda son yıllarda çeşitli sosyal politika adımları atılmıştır. Özellikle 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla dezavantajlı kadınlara yönelik programlar artmıştır. ŞNT, mikrokredi projeleri ve dul kadınlara maaş bağlanması gibi araçlar, kadınların gelir düzeyini desteklemeyi hedeflemiştir (Uçar, 2011: 85). Bu politikalar, kadınların geçici de olsa nefes almasını sağlamış ve mutlak yoksulluk oranlarında bir miktar iyileşme getirmiştir. Bununla birlikte, mevcut politika ve uygulamaların etkinliği sınırlı kalmaktadır. Türkiye'de sosyal yardımlar çoğu zaman hak temelli bir yaklaşımdan ziyade bir "vefa borcu" anlayışıyla ele alınmakta, yapısal sorunları çözmek yerine kısa vadeli desteklere odaklanılmaktadır (Sarı, 2021: 166). Örneğin, yoksullukla mücadelede istihdam yaratacak kalıcı politikalar yerine, geçici nakdi yardımlar ön plandadır. Kadınların işgücüne katılımını artırmaya yönelik aktif istihdam politikaları zayıf kaldığı için, tek ebeveynli kadınlar ve sığınmacı kadınlar gibi gruplar halen işsizlik ve güvencesizlik sarmalında kalmaktadır. Nitekim dil engeli ve diploma denkliği sorunları, Türkiye'deki mülteci kadınların istihdam fırsatlarına erişimini kısıtlamakta; birçok yüksek vasıflı sığınmacı kadın bile vasıfsız işlere yönelmek zorunda kalmaktadır (Ünlütürk-Ulutaş ve Akbaş, 2020: 193; Pinedo-Caro, 2020: 2). Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de kadın yoksulluğunu azaltmaya yönelik politikalar etkinlik açısından istenen sonucu vermemiş, daha çok yoksulluğun etkilerini hafifletme ile sınırlı kalmıştır (Ak ve Közleme, 2017: 205). Bu durum, politika tasarımıyla toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin yetersiz olmasına ve kadınların ekonomik güçlenmesini sağlayacak sürdürülebilir adımların eksikliğine bağlanmaktadır.

Tek ebeveynli kadınlar (yalnız anneler) pek çok toplumda "yeni sosyal risk" grubu olarak tanımlanmakta ve yoksulluk riski en yüksek kesimler arasında sayılmaktadır (Ünal, 2014:5-6; Özer ve Öztürk, 2022: 223). Bu kadınlar, ücretli iş ile çocuk bakımını tek başına üstlendikleri için gelir kaybı, işgücü piyasasında güvencesiz konumlar ve kariyer kesintileri gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Gelişmiş refah devletleri bu sorunlara karşı farklı politika yaklaşımları benimsemiştir. Örneğin İskandinav ülkelerinde yüksek miktarlardaki çocuk yardımları, uzun süreli ücretli doğum/ebeveyn izinleri ve yaygın kamu çocuk bakım hizmetleri sayesinde tek ebeveynli ailelerin yoksulluk oranı belirgin biçimde azaltılabilmektedir. Nitekim İsveç gibi bir ülkede tek ebeveynli ailelerin %100'ü nafaka ve sosyal yardım alırken, ABD'de bu oran %30'da kalmaktadır (Casey ve Maldonado, 2012: 18). Karşılaştırmalı

araştırmalar, Kuzey Avrupa ülkelerinin gelir destekleri ve kamusal hizmetlerle yalnız anne ve çocuklarını görece iyi koruduğunu, buna karşın ABD gibi ülkelerde yardım ve teşviklerin iş şartına bağlandığı ve yetersiz kaldığı için bu ailelerin “en kötü durumda” kalmaya devam ettiğini göstermektedir (Casey ve Maldonado, 2012). Bu durum, farklı refah modellerinde politika etkinliğinin ne denli değişebildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de ise tek ebeveynli annelere yönelik henüz kapsamlı bir sosyal politika bulunmamaktadır. Sadece eşi vefat etmiş kadınlara dönük nakit yardım programı (2012’de başlatılan eşi vefat etmiş kadınlar için düzenli nakit yardımı) sınırlı da olsa bir destek sağlamaktadır (Ünal, 2014). Boşanmış veya evlilik dışı çocuk sahibi annelere özel bir destek mekanizmasının eksik olması nedeniyle, bu kesim çoğunlukla genel sosyal yardımlara veya aile yakınlarının desteğine mahkûm kalmakta ve bu da yoksulluk riskini artırmaktadır. Türkiye’de yalnız annelerin güçlendirilmesi için mesleki teşvikler ve nafaka uygulamalarının etkinleştirilmesi gibi kapsamlı politikalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Nafaka ile ilgili yapılan bir çalışmada Keleş (2023), son dönemde nafaka veren erkekler tarafından dile getirilen “nafaka mağduru” söylemini temel alarak bu iddiaları “yoksulluğun kadınlaşması” olgusu üzerinden eleştirmektedir. Burada temel eleştiri, nafaka veren erkeklerin mağduriyet iddiasının, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve ataerkil yapının bir sonucu olarak kadınların yoksulluğa itilmesi gerçeği düşünüldüğünde, bağlamsal olarak doğru bir nitelendirme olmadığı ve gerçeği yansıtmadığıdır. Araştırmada Süresiz Nafaka Mağdurları Platformunun Twitter paylaşımları incelenmiş; sonuçta nafaka karşıtlarının mağduriyet iddialarını somut gerçeklere dayandırmak yerine, kadınları suçlayan, ayrımcı ve ötekileştirici söylemlerle (kadınların çalışmak istemediği, nafakayı gelir kapısı olarak gördüğü veya kötü niyetli olduğu iddiaları gibi) bir algı yaratmaya çalıştığı öne sürülmüştür. Karşıt söylem olarak yoksulluk nafakasının amacının, boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek tarafı (çoğunlukla kadınları), ataerkil aile modelinin ve cinsiyete dayalı iş bölümünün sonucu olarak oluşan ekonomik dezavantajdan korumak olduğu vurgulanmaktadır. Farklı bir çalışmada da yoksulluk nafakasının (özellikle süresiz nafaka olarak nitelendirilerek) kutsal aileyi ortadan kaldıracak, boşanmaları kolaylaştıracak, ataerkil aile modelini tehdit edecek ve erkek mağduriyeti (nafakazede) yaratacak bir unsur olarak eleştirildiği belirtilmiştir (Aslan ve İnce, 2024: 747-748). Kadın Dayanışma Vakfı’nın yoksulluk nafakası izleme raporu da mevcut tartışmaların, nafaka hakkını kadın haklarını kısıtlayacak şekilde geleneksel ailenin korunması odaklı bir sorun olarak göstermesine karşı çıkmaktadır. Rapora göre asıl sorun, yoksulluk nafakası miktarının güncel ekonomik koşullara göre çok düşük belirlenmesi, ortalama %44’ünün nafaka yükümlüleri tarafından ödenmemesi ve bu durumun kadınların ve çocukların temel yaşam haklarını (barınma, beslenme ve eğitim) ihlal etmesidir (Akçabay ve Boz, 2024).

Göçmen ve mülteci kadınlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle göçmen olmanın zorluklarının birleşmesi nedeniyle politika etkinliği açısından özel ilgi gerektirmektedir. Birçok ülkede entegrasyon politikalarında cinsiyet arka planda kalmış olduğu için kadın göçmenlerin işgücüne katılımı ve toplumsal hayata dahil olması konusunda yetersiz kalmıştır (Staelens, 2025: 2-4). Örneğin Batı Avrupada göçmen kadınlar çoğunlukla düşük vasıflı ve güvencesiz işlere mahkûm olmakta; yüksek eğitilmiş olsalar bile dil engeli, diploma denkliği sorunları gibi nedenlerle mesleki atıl kalma yaşamaktadır (Staelens, 2025: 3-6). Dolayısıyla göçmen kadınların entegrasyon süreçlerinde “çifte ayrımcılık” ile karşılaştığı, özetle hem kadın olmaktan hem de göçmen olmaktan kaynaklı sistematik engeller yaşadığı belirtilmektedir (Fatima ve Raza, 2025). Bu durum, mevcut entegrasyon programlarının etkililiğini sınırlamış ve pek çok göçmen kadının kendini toplumdan dışlanmış hissetmesine yol açmaktadır. Nitekim Türkiye’de yapılan bir saha araştırması, ülkedeki Suriyeli mülteci kadınların önemli bir kısmının toplumsal izolasyon yaşadığını ortaya koymaktadır (Adıgözel ve Tanyaş, 2020: 177). Bunun en önemli nedeninin entegrasyon politikalarında kadınların özel ihtiyaçlarının gözötenmemesi olduğu söylenebilir.

Yaşlı kadınlar, politika etkinliği bağlamında sıkça gözden kaçan ancak giderek daha önemli hale gelen bir diğer gruptur. Literatürde yaşlılıkta kadın yoksulluğu vurgusu, birçok ülkede yaşlı kadınların ekonomik, sosyal ve sağlıkla ilişkili güvencesizlik içinde yaşamlarını sürdürme riskine işaret etmektedir (UN DESA, 2023: 2). Yeterli resmî destek mekanizmalarının bulunmaması nedeniyle birçok yaşlı birey, kriz dönemlerinde kayıt dışı aile destek sistemlerine bel bağlamakta, ayrıca yaşlı kadınlar erkeklere göre genellikle daha dezavantajlı bir konumda kalmaktadır. COVID-19 salgını sırasında gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet değerlendirmeleri, yaşlı kadınların (%57) pandemi nedeniyle bakım ve ev işlerine ayırdıkları süredeki artış oranının, yaşlı erkeklere (%47) kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yaşlı kadınların (60 yaş üzeri) bu işler için diğer aile üyelerine ve/veya ev işçilerine bağımlılıklarını bildirme olasılığı, yaşlı erkeklerden %37, genç kadınlardan (60 yaş altı) ise %41 daha düşüktür. Bu durum, kısmen yaşlı kadınların yalnız yaşama olasılığının (%15,8) yaşlı erkeklere (%7,7) kıyasla iki kat daha fazla olmasından kaynaklanan yaşam düzenindeki farklılıkları yansıtıyor olabilir (Staab, Veitch ve Emandi, 2023). Öte yandan yaşlılar için gelişmekte olan ülkelerdeki temel sorunlar, yaygın kayıt dışı istihdam, yetersiz tasarruf, aile destek sistemlerinin zayıflaması ve kapsamı düşük, genellikle araç-temelli ve yetersiz sosyal emeklilik programlarıdır. Gelişmiş ülkelerde ise demografik yaşlanma, sistemin sürdürülebilirliği ve bazen yetersiz kalan emeklilik gelirleri öne çıkan zorluklardır. Bu sorunlara karşı insan onuru ve sosyal güvenlik hakkının asgari bileşeni olarak evrensel bir yaşlılık aylığı önerilmiştir (Shahid, 2014).

Farklı bir çalışmada yaşlı bireylerin sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan temel olumsuzluklar; nüfusun yaşlanması, düşük doğurganlık ve artan yaşam beklentisi nedeniyle sistemin sürdürülebilirliğinin tehlikeye girmesi, dağıtım esaslı (pay-as-you-go) sistemlerde çalışan/emekli dengesinin bozulması, emeklilik gelirlerinin reel değer kaybı ve yoksulluk riski, emeklilik yaşının yükselmesi ve kadınların özellikle daha dezavantajlı konumda kalması şeklinde özetlenmiştir (Valls-Martínez vd., 2021). Bu sorunlara çözüm olarak çok yönlü sistemlere geçiş (kamu+zorunlu/isteğe bağlı özel tasarruf), evrensel katkısız temel emeklilik (sosyal emeklilik) ile asgari gelir güvencesi, reformların toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetecek şekilde tasarlanması, uzun ömürlülük (longevity) riskine¹ karşı finansal ürünlerin geliştirilmesi ve aktif yaşlanma politikaları ile yaşlıların işgücüne katılımının desteklenmesi öne çıkan yaklaşımlardır (ILO, 2014: 21; Balagopal ve Ponnusamy, 2025: 1; Luo, 2025: 1155). Ancak bu çözümlerin etkili olabilmesi için politika tasarımının toplumsal cinsiyet, gelir adaleti ve nesiller arası dayanışma ilkeleriyle uyumlu hale getirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle insanların emeklilikten sonra 30 yılı aşkın süre yaşayabilmeleri, planlanandan çok daha uzun süreli bir gelir ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır (Valls-Martínez vd., 2021). Bu da geleneksel tasarruf ve emeklilik sistemlerini aşan bir finansal risk oluşturmaktadır. Bu riske karşılık yaşlı bireyler için yeni emeklilik sistemleri ve finansal ürünler (özellikle birleşik tasarruf-sigorta ürünleri) geliştirilmelidir (Winter ve Planchet, 2022: 6, 28).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal yardımlar kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir tampon işlevi görmektedir: Türkiye’de sosyal yardım harcamalarının artması ve 2024’te 491,7 milyar TL’ye (GSYH %1,1) ulaşması, devletin aktif rol oynadığını göstermektedir. Düzenli yardımlardan yararlanan yetişkinlerin yaklaşık %62’sinin kadın olması da kadınların programların ana hedef kitlesi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, koşullu programlarda annelere ek izleme ve bakım sorumlulukları yüklenmesi “bakımın feminizasyonu” eleştirisini doğurmakta; politika tasarımında güçlendirici hedeflerle toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirme riskinin dengelenmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak kadınlaraya yönelik sosyal politikaların etkinliğine dair karmaşık bir tablo söz konusudur. Tek ebeveynli anneler, göçmen/mülteci kadınlar ve yaşlı kadınlar gibi farklı gruplarda bazı ülkeler başarılı uygulamalar sergilerken, bazılarında ciddi eksiklikler gözlemlenmektedir. Örneğin İskandinav refah devletleri gibi kapsayıcı ve evrenselci yaklaşımlar, kadın yoksulluğunu azaltma ve kadınların toplumsal yaşama katılımını artırma açısından genellikle etkili

1 Bir bireyin veya nüfusun, istatistiksel tahminlerden veya mali planlamadan daha uzun süre yaşaması nedeniyle ortaya çıkan finansal risktir. Öngörülemeyen şekilde uzayan bu dönem, kişilerin birikimlerinin tükenmesi tehlikesini doğurmaktadır.

bulunurken, liberal veya geleneksel refah modellerinde kadınların daha çok piyasa ve aileye bağımlı bırakıldığı, dolayısıyla politikaların etkinliğinin sınırlı kaldığı görülmüştür. Türkiye bağlamında da kadın yoksulluğunun arka planında, yoksulluk veya dışlanma riskinin kadınlarda daha yüksek seyretmesi ve işgücüne katılım farkı gibi yapısal göstergeler öne çıkmaktadır. Bu durum, yalnızca gelir transferleriyle kalıcı iyileşme sağlamanın zor olabileceğini düşündürmektedir. Bu alandaki diğer eleştiriler, sosyal politikaların başarılı olabilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin politika tasarımının tüm aşamalarında gözetilmesi ve özellikle kırılgan kadın gruplarına yönelik hedefe yönelik programlar uygulanması gerektiğini öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla sosyal politikaların etkinliğini artırmak ancak ekonomik desteklerin ötesine geçerek bakım hizmetleri, eğitim fırsatları, iş piyasasında eşitlik ve hukuki koruma boyutlarını da içeren bütüncül bir yaklaşımla mümkündür.

Bu çerçevede öneriler üç eksende toplanabilir:

- Toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin politika döngüsünün tüm aşamalarına yerleştirilmesi ve kırılgan kadın gruplarına hedefe yönelik programların güçlendirilmesi,
- Nakit ve ayni desteklerin, bakım hizmetleri (çocuk/yaşlı bakımı), eğitim fırsatları ve işgücü piyasasında eşitlik boyutlarıyla bütünleştirilmesi,
- Kadınların hukuki korunmasının ve hak temelli erişimin (özellikle dezavantajlı/kırılgan gruplarda) sosyal hizmet uygulamalarıyla desteklenmesi.

Bu bütüncül yaklaşımın, kadın yoksulluğunun hafifletilmesi dışında yoksulluğa girmeyi ve yoksullukta kalmayı önleme hedefiyle uyumlu olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Achmad, W. (2023). Socially and economically vulnerable women: Building strategies to move out of poverty. *Prisma Sains: Jurnal Pengkajian Ilmu dan Pembelajaran Matematika dan IPA IKIP Mataram*, 11(2), 316-324.
- Açıkgöz, R. (2010). Kadın yoksulluğu üzerine bir inceleme. *Yardım ve Dayanışma*, 1(2), 45-60.
- Adıgüzel, S. Ö., & Tanyaş, B. (2020). Suriyeli mülteci kadınların göç deneyimleri: Zorunlu göç, gündelik yaşam ve uyum üzerine nitel bir çalışma. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 173-210.
- Afyonoglu, M. F., Bayyar, A. B., Kesen, N. F. ve Morgül, B. (2021). Tek ebeveyn kadınların sorunlarının sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 85-107.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aydın İl Müdürlüğü (2022, 1 Eylül). Ücretsiz kreş yardımı. <https://www.aile.gov.tr/aydin/haberler/uccretsiz-kres-yardimi/> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2025)
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kırıkkale İl Müdürlüğü. (2025). Tek Ebeveynli Ailelerin Güçlendirilmesi Projesi. <https://www.aile.gov.tr/kirikkale/projeler/projelerimiz/tek-ebeveynli-ailelerin-guclendirilmesi-projesi/> (Erişim tarihi 10 Aralık 2025)
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2015). 2014 Yılı Faaliyet Raporu. Çanakkale.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). Sosyal yardımlar: Aile kategorisindeki yardımlarımız. <https://www.aile.gov.tr/media/169975/7-1-1-turkiye-aile-des-tek-programi.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025a). Şartlı Eğitim (ŞEY) ve Şartlı Sağlık (ŞSY) Yardımı. <https://www.aile.gov.tr/ss/sosyal-yaridmlar-genel-mudurlugu/sartli-egitim-saglik-yardimi/> (Erişim tarihi: 15 Aralık 2025)
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025b). Kadınlara Yönelik Sosyal Yardımlar. <https://www.aile.tr/media/191260/kadin-2025.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025c). 2024 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Ak, M. ve Közleme, O. (2017). Yaşlı yoksulluğu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 197-208.
- Akçabay, F.C., & Boz, Z.K. (2024). Yoksulluk Nafakası İzleme Raporu. Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı.
- Akindola, R. B. (2009). Towards a definition of poverty: Poor people's perspectives and implications for poverty reduction. *Journal of Developing Societies*, 25(2), 121-150.
- Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri. C.C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri* içinde (pp.38-70). Ankara: HAK-İŞ Sendikaları Konfederasyonu.

- Aslan, E. A., & İnce, İ. Ç. (2024). Muhafazakâr ideolojinin aile ve kadına bakış açısının bir yansıması olarak yoksulluk nafakası tartışmaları. *Mülkiye Dergisi*, 48(3), 747-792.
- Atasever, E. ve Işıklı, E. I. (2024). Kadın yoksulluğuyla mücadelede sosyal yardımların rolü: Düzce sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (61), 91-106.
- Balagopal, G., & Ponnusamy, R. (2025). Introduction: pensions and social protection for the elderly. *Handbook of Aging, Health and Public Policy* içinde (pp.1-22). Singapore: Springer.
- Boztilki, M. (2020). Sosyal yardımlar ve istihdama katılımın yoksulluk üzerindeki etkisi: Yalnız anneli ailelere yönelik bir inceleme (Doktora tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Casey, T., & Maldonado, L. (2012). Worst off-single-parent families in the United States: A cross-national comparison of single parenthood in the US and sixteen other high-income countries. New York: Legal Momentum, the Women's Legal Defense and Education Fund.
- Chant, S. (2007). Gender, generation and poverty: Exploring the 'feminisation of poverty' in Africa, Asia and Latin America. *Gender, Generation and Poverty* içinde. Edward Elgar Publishing.
- Chant, S. (2008). The 'feminisation of poverty' and the 'feminisation' of anti-poverty programmes: Room for revision?. *The Journal of Development Studies*, 44(2), 165-197.
- Çamur Duyan, G. (2011). Kadın Yoksulluğu. Ankara: SHUDER Genel Merkezi.
- Çamur-Duyan, G. (2010). Yoksulluğun kadınlaşması: Altındağ örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 19-29.
- Daşlı, Y. (2016). Kadın yoksulluğu ile mücadelede eşi vefat etmiş kadınlar yardım programı: Sivas örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 33, 130-147.
- Daşlı, Y. (2018). Yoksullukla mücadele aracı olarak sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 525-542.
- Demirel, Y. (2024). Tek başına çocuk yetiştiren annelerin sorunları ve çözüm yolları. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences (JOSHAS)*, 7(39), 718-726.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir?. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Engin, E., & Acar, P. (2021). Farklı coğrafyalarda kadın ve ruh sağlığı. D. Maktal Can-ko, Z. Türkyılmaz, L. Barçın Aka, & S. Utanır Altay (Ed.), *Zaman mekân kadın* içinde (ss. 281-297). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. ve Ünver, C. (2015). Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri. Ankara: TİSK.

- Fatima, A., & Raza, S.T. (2025). Subjective well-being and migrant women workers: A comprehensive thematic review. *Sexuality, Gender & Policy*, 8(3), e70019.
- Hakovirta, M., & Mesäisleshto, M. (2022). Lone mothers and child support receipt in 21 European countries. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 38(1), 36-56.
- ILO. (2014). Social protection for older persons: Key policy trends and statistics. Geneva, Switzerland: Social Protection Department ILO.
- Işık-Erol, S. (2014). Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün yoksullara yönelik sosyal politikaları: Van örneği. *Journal of Life Economics*, 1(2), 149-170.
- İzgi-Şahpaz, K. (2017). Mikrokredi uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Mali Analizi (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya-Bahçe, S.A. ve Memiş, E. (2021). Yoksulluğun önlenmesi, sosyal koruma ve sosyal yardımlarda toplumsal cinsiyet eşitliği haritalama ve izleme çalışması. Ankara: CEİD Yayınları.
- Keleş, D. (2023). Nafaka veren erkeklerin 'nafaka mağduru' söylemine 'yoksulluğun kadınlaşması' olgusu üzerinden bakmak. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1546-1579.
- Konuk Kandemir, N., (2025). Sosyal Politika Geliştirmede Başlıca Unsurlar: Türkiye'de Uygulanan Sosyal Politikalarda Geliştirilmeye Açık Yönler. *Türk İdare Dergisi*, vol.95, no.501, 399-429.
- Luo, X. (2025, November). A holistic study on pension finance development in the context of population aging. *2025 International Conference on Financial Innovation and Marketing Management (FIMM 2025)* içinde (pp. 1153-1161). Atlantis Press.
- Mabughi, N., & Selim, T. (2006). Poverty as social deprivation: A survey. *Review of Social Economy*, 64(2), 181-204.
- Marsh, J.C., D'Aunno, T.A., & Smith, B.D. (2000). Increasing access and providing social services to improve drug abuse treatment for women with children. *Addiction*, 95(8), 1237-1247.
- Mikhalev, V. (2001). Poverty and social assistance. L.R. Klein & M.I. Pomer (Eds.), *The New Russia: Transition Gone Awry* içinde (pp.251-268). California: Stanford University Press.
- Özar, Ş., & Memiş, E. (2024). Feministler İçin yeni bir mücadele alanı: Yaşlı kadın yoksulluğu. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 45, 57-80.
- Özer, A. G., & Öztürk, M. (2022). Yeni sosyal risk grubu: tek ebeveynli aileler ve sorunları The new social risk group: Single parent families and their problems. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 222-237.
- Öztürk, F. (2024). Enformel sektörde çalışan kadın yoksulluğu: Ordu ve Giresun illeri örnekleri (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Pearce, D. (1978). The feminization of poverty: Women, work and welfare. *Urban and Social Change Review*, 11(1-2), 28-36.

- Pinedo-Caro, L. (2020). Syrian refugees in the Turkish labour market. ILO Report. https://www.researchgate.net/profile/Luis-Pinedo/publication/340037440_Syrian_Refugees_in_the_Turkish_Labour_Market_ILO_report/links/5e74bf6c458515c677c686c9/Syrian-Refugees-in-the-Turkish-Labour-Market-ILO-report.pdf
- Ruspini, E. (2000). Women and poverty: A new research methodology. *Breadline Europe* içinde (pp. 107-140). Policy Press.
- Sarı, H. K. (2021). Yaşlılık ve sosyal hizmet ilişkisi bağlamında yaşlılık ve yoksulluk. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 159-167.
- Saunders, P., & Tsumori, K. (2002). Poverty in Australia: Beyond the rhetoric. Policy Monograph, Sydney: The centre for Independent Studies.
- Schüring, E. (2021). Social transfers. *Handbook on Social Protection Systems* içinde (pp. 40-53). Edward Elgar Publishing.
- Skinner, C., Bradshaw, J., & Davidson, J. (2007). Child support policy: An international perspective. (Report No. 405). United Kingdom: Department for Work and Pensions.
- Staab, S., Veitch, G., & Emandi, R. (2023, 27 Ekim). Caring for carers: Recognizing the rights and contributions of older women. UN WOMEN. <https://data.unwomen.org/features/caring-carers-recognizing-rights-and-contributions-older-women> (Erişim tarihi: 16 Aralık 2025)
- Staelens, J. (2025). From integration to inclusion: Empowering immigrant women in the EU. Egmont Policy Brief 372.
- Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Thévenon, O., Manfredi, T., Govind, Y., & Klauzner, I. (2018). Child poverty in the OECD: Trends, determinants and policies to tackle it. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 218. OECD.
- Topgöl, S. (2013). Türkiye'de yoksulluk ve yoksulluğun kadınlaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 277-296.
- Tumen, S. (2023). The case of Syrian refugees in Türkiye: Successes, challenges, and lessons learned. Background paper to the World Development Report, No. 6.
- Turgut, A. Ş. (2019). Türkiye'deki gelir eşitsizliğinin toplumsal cinsiyet, kadının istihdamı ve kadın yoksulluğu açısından değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 315-329.
- TÜİK. (2025a, 6 Mart). İstatistiklerle Kadın, 2024. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2024-54076>
- TÜİK. (2025b, 20 Mart). İşgücü İstatistikleri, 2024. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2024-54059>
- TÜİK. (2025c, 14 Mayıs). İstatistiklerle Aile, 2024. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898>

- TÜİK. (2025d, 13 Mart). İstatistiklerle Yaşlılar, 2024. Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2024-54079>
- Uçar, C. (2011). Kadın yoksulluğu ile mücadelede sosyal politika araçları ve etkinlikleri (Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Ulutaş, Ç. Ü. (2022, 11 Şubat). Sığınmacı kadın yoksulluğu ve feminist mücadele olanakları. Çatlak Zemin. <https://catlakzemin.com/siginmaci-kadin-yoksullugu-ve-feminist-mucadele-olanaklari/> (Erişim tarihi: 15 Aralık 2025)
- UN DESA. (2023). Leaving No One Behind In An Ageing World: World Social Report 2023. United Nations Publication.
- UN Women. (2018). Turning promises into action: Gender equality in the 2030 Agenda for sustainable development. United States: UNWOMEN.
- UN WOMEN. (2021). Refugee Response. <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/turkey/peace-and-security> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2015)
- UNECE. (2024). Beijing Declaration and Platform For Action +30 National Review Report of Türkiye. <https://unece.org/sites/default/files/2024-08/Tu%CC%88rkiye-Report.pdf>
- Ünal, N. (2014). Tek Ebeveyn Annelere Yönelik Sosyal Politikalar: Farklı Ülke Örnekleri (Uzmanlık Tezi). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç., & Akbaş, S. (2020). The most invisible of the invisibles: Skilled Syrian women in the Turkish labor market. Williams, L., Coşkun, E., & Kaşka, S. (Eds.), *Women, Migration and Asylum in Turkey. Migration, Diasporas and Citizenship* içinde (pp.193-212). Palgrave Macmillan, Cham.
- Valls Martínez, M.D.C., Santos-Jaén, J.M., Amin, F.U., & Martín-Cervantes, P.A. (2021). Pensions, ageing and social security research: literature review and global trends. *Mathematics*, 9(24), 3258.
- Winter, P., & Planchet, F. (2022). Modern tontines as a pension solution: A practical overview. *European Actuarial Journal*, 12(1), 3-32.
- World Bank. (2000). Comprehensive development framework. Washington D.C.: The World Bank Group.
- World Bank. (2022, 1 Mart). Nearly 2.4 billion women globally don't have same economic rights as men. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/03/01/nearly-2-4-billion-women-globally-don-t-have-same-economic-rights-as-men> (Erişim tarihi: 10 Aralık 2025)
- Yüksel, A., & Uyanık, Y. (2022). Dezavantajlılığın bir adım ötesi: Engelli çocuk sahibi kadınların yaşadıkları güçlükler ve sosyal politika önerileri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 183-229.

YENİDEN ÜRETİM EMEĞİ BAĞLAMINDA YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI

“ ”

Beyza Sevde BOZAR¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye.
beyzasevde.bozar@ogr.deu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-0002-2699

Yoksulluk, çoğunlukla istatistiklerle tanımlanan, ekonomik ölçütlerle sınırlı bir sorun gibi sunulsa da aslında görünmez olanı sistemli biçimde dışarıda bırakan, çok katmanlı bir dışlanma biçimidir. Kadınlar bu dışlanmayı yalnızca gelir düzeyindeki eşitsizliklerle değil; eğitime, istihdama, sosyal güvencelere, karar alma mekanizmalarına ve kamusal yaşama erişimdeki yapısal engellerle deneyimler. Kadın yoksulluğu sadece gelir eksikliğiyle açıklanamaz; artan bakım yükü, kamusal alandaki görünmezlik ve sistemli biçimde değersizleştirilen emek, bu yoksulluğu daha karmaşık ve derin bir hale getirir.

Kadınlar, yalnızca çalışmadıkları ya da düşük gelirli oldukları için değil; aynı zamanda görünmeyen ama zorunlu emek biçimlerinin taşıyıcısı oldukları için de yoksulluğun kalıcı muhatapları hâline gelirler. Ev içi bakım yükü, yeniden üretim sorumluluğu, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi roller, ekonomik değeri olmayan işler olarak kodlanır ve bu işler kadınlara ‘doğal görev’ gibi yüklenir. Kadınların görünmeyen emek biçimleri, onları işgücü piyasasının dışında bırakırken, sermaye ise bu karşılıksız çabadan doğrudan kazanç sağlar. Ücret ödemeksizin kadınların emeğini kullanan sistem, üretimi ve yeniden üretimi kadın bedeni üzerinden sürdürür.

Kadın yoksulluğu, bu bağlamda ne bireysel yetersizlikle ne de yalnızca geçici sosyo-ekonomik dalgalanmalarla açıklanabilir. Bu yoksulluk türü, kadınların tarihsel olarak ikincil konumda inşa edilmesinin, kamusal kaynaklara erişimden sistemli olarak dışlanmasının ve toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı görünmez emek rejimlerinin bir sonucudur. Üstelik bu yapılar, yalnızca birey düzeyinde değil, aynı zamanda devlet politikaları ve piyasa düzenlemeleri aracılığıyla da sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Bu çalışma, kadın yoksulluğunu açıklarken yalnızca ekonomik göstergelerle sınırlı kalmamakta; yeniden üretim emeği, bakım emeği, kamusal hizmetlerin geri çekilmesi, sosyal politika tercihlerinin cinsiyetlendirilmiş etkileri gibi birçok boyutu birlikte ele almaktadır. Kadınların hem işgücü piyasasında hem de ev içinde görünmeyen emeğiyle nasıl bir yapısal dışlanmaya maruz kaldığını göz önüne sererek, kadın yoksulluğunu çok katmanlı bir toplumsal eşitsizlik biçimi olarak tartışmayı amaçlamaktadır.

Yoksulluğun Kadınlaşması

Yoksulluk kavramı, toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlara göre biçim değiştirerek her dönem yeniden tanımlanan dinamik bir olgudur. Bu nedenle, yoksulluğa dair tanımlar yalnızca ekonomik düzeyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda bireyin yaşam kalitesini belirleyen sağlık, eğitim, barınma, sosyal güvenlik ve toplumsal aidiyet gibi çok boyutlu göstergeleri de içerir. Literatürde yoksulluğu açıklamaya yönelik iki temel yaklaşım öne çıkar. Birincisi,

yoksulluğu bireylerin gelir seviyesi ve tüketim gücü üzerinden değerlendiren klasik yaklaşımdır. İkincisi ise, yoksulluğu çok boyutlu bir dışlanma biçimi olarak ele alır; bireyin temel insani ihtiyaçlarının ötesinde, sosyal katılım, öznel refah ve onurlu yaşam olanaklarına erişimini de dikkate alır (Sen, 1992, s. 109; Gül & Sallan Gül, 2008, s. 59).

Bu bağlamda, yoksulluk yalnızca ekonomik kaynaklara erişimin sınırlı olmasıyla değil; aynı zamanda bireyin potansiyelini gerçekleştirebilmesine olanak sağlayacak fırsatlardan mahrum bırakılmasıyla da şekillenir. Toplumsal hizmetlere erişememek, karar alma mekanizmalarında yer alamamak ve görünmez kılınmak gibi unsurlar da yoksulluğun bir parçası hâline gelir. Bu nedenle, yoksulluk, yalnızca gelirle ölçülemeyen, hak temelli ve çok katmanlı bir sosyal dışlanma biçimi olarak ele alınmalıdır (Gül & Sallan Gül, 2008, s. 59).

Yoksulluk tüm bireyler için çeşitli zorluklar doğurmakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle kesiştiğinde kadınlar açısından daha derin, kalıcı ve katmanlı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Kadın yoksulluğu bu çerçevede, bireysel değil, yapısal bir soruna işaret eder. Kadınlar, yalnızca ekonomik kaynaklara erişimde değil, aynı zamanda kamusal alanda temsil, istihdam, eğitim ve sosyal güvenceye ulaşım gibi pek çok alanda sistematik biçimde dezavantajlı konuma itilmektedir (Kümbetoğlu, 2002, s. 139).

Bu bağlamda ‘yoksulluğun kadınlaşması’ kavramı, yalnızca sayısal anlamda yoksul kadın oranlarının artmasıyla sınırlı değildir. Kavram aynı zamanda, kadınların yoksulluğu çok daha derin ve yıpratıcı biçimlerde deneyimlediğini, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle bu durumun süreklilik kazandığını ifade eder. Bu kavramsallaştırma ilk kez Diane Pearce tarafından 1978’de kullanılmış; kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmakta yaşadıkları yapısal engellere ve maruz kaldıkları dışlanma biçimlerine dikkat çekmiştir (Pearce, 1978). 1995 Pekin Konferansı’nda da altı çizilen bu olgu, kadınların yoksulluğu daha yoğun, uzun süreli ve çok katmanlı biçimlerde deneyimlediğine işaret etmektedir (Ecevit, 2003).

Kadın yoksulluğu, yüzeyde yalnızca bir gelir sorunu olarak görülse de gerçekte ataerkil toplumsal düzenin ve kapitalist sistemin birlikte ürettiği yapısal eşitsizliklerin doğrudan sonucudur. Kadın yoksulluğu, patriyarkal ideoloji ile diğer sosyoekonomik faktörlerin karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Yani kadın yoksulluğu; bireysel düzeyde yaşanan ekonomik zorlukların çok ötesinde, toplumsal rollerin, iş bölümünün ve siyasal karar süreçlerinin kadınlar aleyhine yapılandırılmasının sistematik bir çıktısıdır.

Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşların verileri, kadınların hem niceliksel hem niteliksel olarak yoksulluğu daha ağır koşullarda

yaşadığını ortaya koymaktadır. Dünya genelinde günde 1 dolardan daha az gelire yaşayan bireylerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmakta; kadınlar işgücünün yaklaşık üçte ikisini oluşturmalarına rağmen, dünya gelirinین yalnızca %10'una sahiptirler. Ayrıca kadınlar erkeklerden ortalama %25 daha uzun süre çalıştıkları hâlde, bu emeğin karşılığı olan gelirden çok daha az pay almaktadır (Ecevit, 2003, s. 85).

Kadın yoksulluğu, yalnızca düşük gelir düzeyinin ötesinde; sistemli olarak kadınların dışlandığı, görünmezleştirildiği ve ikincilleştirildiği çok katmanlı bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar, sadece daha az kazandıkları için değil; aynı zamanda hayatın her alanında daha az söz sahibi oldukları, daha az temsil edildikleri ve daha fazla bakım yüküyle baş başa bırakıldıkları için yoksulluğa daha açık hale gelirler. Bu durum, yoksulluğun toplumsal cinsiyet temelli olarak nasıl farklılaştığını gözler önüne serer.

Toplumsal yaşamın cinsiyetlendirilmiş doğası, kadınların yoksulluğu çok daha keskin ve uzun süreli biçimlerde deneyimlemesine neden olur. Kadınlar, erkeklere kıyasla daha düşük ücretli işlerde çalışmakta, daha fazla kayıt dışı istihdam edilmektedir. Üstelik işgücüne katılma oranları da erkeklerin çok gerisindedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2024 verilerine göre, 15 yaş ve üzeri nüfus içinde genel istihdam oranı %48,3 iken, bu oran erkeklerde %65,7'ye çıkmakta, kadınlarda ise yalnızca %31,3'te kalmaktadır (TÜİK, 2025a). Bu oranlar, istihdamdaki cinsiyet uçurumunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Dahası, kadınların işgücüne katılımı yalnızca sayısal olarak değil, niteliksel olarak da sınırlıdır. Kadınlar sıklıkla düşük ücretli, sosyal güvencesiz, yükselme olanağı olmayan 'yapışkan zemin' işlerde yoğunlaşmakta; cinsiyet temelli iş bölümüne dayalı olarak belirli sektörlerle yönlendirilmektedir. Özellikle hizmet sektöründe, tekstil ve bakım işlerinde kadın emeği görünmez biçimde sömürülmektedir (Toksöz, 2012, s. 191). Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmasını zorlaştırırken, aynı zamanda onların yoksulluktan çıkış yollarını da tıkar.

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler de kadınların ekonomik kırılganlığını artırmaktadır. Türkiye'de gelir getiren bireylerin yalnızca %36'sı kadın olmasına rağmen, elde edilen toplam gelirin yalnızca %12'si kadınlara aittir. Erkeklerin kişi başına düşen ortalama geliri, kadınlarınkinden yaklaşık 4,2 kat fazladır. Bu fark, kadınların sadece daha az çalıştığını değil; aynı zamanda daha az değer verilen ve daha düşük ücretlendirilen işlerde yoğunlaştığını gösterir. En yüksek eğitim düzeyine sahip kadınlar dahi, erkek meslektaşlarına kıyasla yalnızca yarı düzeyde gelir elde edebilmektedir (Ecevit, 2003, s. 86).

Kadınların ekonomik kırılganlığı, istatistiklerle de net biçimde görünür hale gelir. TÜİK'in 2025 verilerine göre, 2024 yılında yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında bulunan kadınların oranı %31,5 iken, erkeklerde bu

oran %27,1'de kalmıştır. Özellikle çalışma çağındaki bireyler (18–64 yaş) arasında bu fark daha da belirgindir: Kadınların yoksulluk ve dışlanma riski %29,5'e ulaşırken, erkeklerde %23,1 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2025a). Bu veriler, kadınların ekonomik sistem içinde daha kırılgan ve güvencesiz konumlandığını açıkça göstermektedir.

Bu noktada, kadın yoksulluğunu yalnızca bireysel tercihlere veya 'çalışmama' durumuna indirgemek mümkün değildir. Kadınların karşı karşıya kaldığı bu çok yönlü eşitsizlik durumu, patriyarkal toplumsal düzenin ve neoliberal ekonomik politikaların kesişiminde üretilmektedir. Eğitime erişimden ücret eşitsizliğine, bakım sorumluluğundan sosyal güvenceye kadar pek çok alan, kadınları yoksulluğa daha açık ve savunmasız hale getiren yapısal etkenlerle örülüdür. Kadın yoksulluğu görünmeyen emek, toplumsal roller ve sosyal dışlanmanın iç içe geçtiği çok boyutlu bir sorundur.

Kadın Yoksulluğunun Nedenleri

Kadınların yoksullukla kurduğu ilişki, toplumsal cinsiyet rolleriyle örülmüş bir dizi yapısal dinamiğin sonucudur. Eğitimden çalışma hayatına, ev içi emekten bakım sorumluluklarına uzanan geniş bir alanda karşılaşılan eşitsizlikler, ekonomik bağımsızlığın önünde ciddi engeller oluşturur. Bu engeller, bireysel yaşamları olduğu kadar toplumsal dönüşümün önünü de tıkar. Bu bölümde sırasıyla eğitime erişim, istihdam ve ücret eşitsizliği ile yeniden üretim emeği başlıkları altında, kadınların ekonomik ve toplumsal hayattaki dezavantajlı konumunu pekiştiren çok yönlü yapısal mekanizmalar ele alınacaktır.

Eğitime Erişim

Eğitim bireylere yalnızca bilgi kazandırmakla kalmaz, onların yaşamın ekonomik ve toplumsal alanlarında etkin biçimde yer alabilmesini sağlayan temel bir araç olarak konumlanır. Ancak toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen sosyal yapı, kadınların bu alana erişimini görünmeyen engellerle çevrelemektedir. Türkiye'de 25 yaş üstü kadınların ortalama eğitim süresi 8,6 yıl ile sınırlıyken, erkeklerde bu süre 10,1 yıla çıkmaktadır (TÜİK, 2025). Bu fark, rakamsal bir eşitsizlikten öte, toplumsal yapının kadınlara biçtiği sınırlı yaşam alanlarının açık bir göstergesidir.

Kız çocuklarının eğitim yolculuğu sıklıkla ev içi rollerle çakışır. Bakım emeğinin küçük yaşlardan itibaren kadınlara ait bir görev olarak öğretilmesi, erken yaşta evliliğe yönlendirilme ve aile içi beklentilerle karşı karşıya kalma gibi faktörler, formel eğitimin sürekliliğini sekteye uğratmaktadır. Bu durum, kadınları düşük ücretli, güvencesiz ve toplumsal değeri düşük işlere mahkûm ederken, eğitim düzeyinin istihdamla olan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Lise altı eğitime sahip kadınların işgücüne katılım oranı yalnızca %26,8 iken, yükseköğretim mezunlarında bu oran %68,9'dur (TÜİK, 2025a). Eğitime erişimdeki engeller sadece bugünü değil, geleceği de biçimlendirmektedir. Anneleri yükseköğretim mezunu olan bireylerin büyük bir kısmı benzer bir eğitim düzeyine ulaşmaktadır. Bu veri, kadınların eğitime katılımındaki eşitsizliklerin yalnızca kendi yaşamlarını sınırlamakla kalmayıp, çocuklarının da yaşam şanslarını etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla eğitime dair ayrımcılık, bireysel bir eşitsizlikten çıkarak kuşaklar arası bir yoksulluk zincirine dönüşmektedir.

Feminist kuramın ortaya koyduğu üzere eğitim, toplumsal eşitliği yeniden inşa etmenin yollarından biridir; ancak bu süreç nötr değildir. Eğitim sisteminin kendisi, toplumsal iktidar ilişkilerini pekiştiren ve cinsiyet rollerini yeniden üreten bir alandır. Bu nedenle kadınların eğitime tam anlamıyla katılabilmesi için yalnızca okula gitmeleri yetmez. Ayrıca aileden devlete uzanan destek mekanizmalarının da bu eşitsizliği dönüştürecek biçimde işlemesi gerekir. Eğitimdeki yoksunluk yalnızca bilgi eksikliğine değil, doğrudan ekonomik ve sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Kadınlar yeterli eğitim almadıklarında istihdama katılamamakta ya da düşük nitelikli işlerde çalışarak sosyal güvenlik sistemlerinin dışına itilmektedir. Uzun vadede bu durum, emeklilik gibi temel haklardan da mahrum bırakılmalarına neden olur (Ecevit, 2003, s. 86). Üstelik eğitilmiş olsalar bile, kadınlar çoğunlukla toplumsal cinsiyete göre belirlenmiş, düşük prestijli meslek alanlarına yönlendirilmektedir. Böylece yükseköğrenim, erkeklerle eşit koşullarda ekonomik bir güç elde etmenin garantisi olmaktan çıkmaktadır.

Kadınların eğitime katılımı salt 'fırsat eşitliği' söylemleriyle açıklanamaz. Gerçek eşitlik, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan görünmez engelleri aşabilecek koşullara sahip olmasıyla mümkündür. Aksi takdirde eğitim politikaları, var olan eşitsizlikleri gizleyen simgesel bir eşitlik söyleminin ötesine geçemez. Kadınların yoksulluğunu ortadan kaldırmaya yönelik bütüncül çözümler için, eğitime erişimdeki yapısal eşitsizliklerin tanınması ve dönüştürülmesi zorunludur.

İstihdam ve ücret eşitsizliği

Kadınların ekonomik yaşama katılımı, sadece çalışıp çalışmamlarıyla değil, nasıl ve hangi koşullarda çalıştıklarıyla ilgilidir. Kadın yoksulluğu ise, ücret eşitsizliğinin yanı sıra bakım emeğinin görünmezliği ve bu sorumluluğun büyük ölçüde kadınlara yüklenmesiyle derinleşmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranı Türkiye'de erkeklerin oldukça gerisindedir. TÜİK verilerine göre 2023 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun genel istihdam oranı %48,3 iken, bu oran kadınlarda yalnızca %31,3, erkeklerde ise %65,7'dir (TÜİK, 2025a). Bu çarpıcı fark, kadınların ekonomik faaliyetlere erişiminin hala

toplumsal cinsiyet kalıplarıyla sınırlandırıldığını göstermektedir. Kadınların ev içi yükümlülükleri nedeniyle işgücüne katılımı kısıtlanmakta ve kayıt dışı, düşük ücretli, güvencesiz işlerde yoğunlaşmaktadır.

Toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretildiği, kadınların özellikle annelik rollerinden ötürü iş yaşamında çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldığı görülmektedir. Budig ve England (2001), bu durumu ‘annelik cezası’ olarak tanımlayarak, anneliğin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda ekonomik ve kariyer temelli bir maliyet içerdiğine dikkat çeker (s. 204). Kadınlar çocuk bakımı nedeniyle çalışma hayatına ara vermekte, ardından da daha düşük ücretli, kariyer olanakları sınırlı pozisyonlara dönmek zorunda kalmaktadır. Bu durum yalnızca kısa vadeli gelir kayıplarına değil, aynı zamanda yaşam boyu gelirden ve sosyal güvenlik erişiminde ciddi dezavantajlara yol açmaktadır.

Kadınların çalışma hayatında kalıcı olarak düşük pozisyonlara sıkışması, feminist literatürde ‘yapışkan zemin’ kavramı ile açıklanır. Bu kavram, kadınların kariyer imkânı olmayan, düşük ücretli ve hareket alanı dar olan işlere adeta yapışıp kaldığını ifade eder. Yapışkan zemin, cam tavandan farklı olarak, kadınların en alt basamaklardan çıkamamasını, sistemli bir biçimde o pozisyonlarda tutulması anlamına gelir.

Kadınların istihdam alanlarının belirli sektörlerle sınırlandırılması da dikkat çekicidir. Türkiye’de kadınlar çoğunlukla hizmet sektörüne, özellikle tekstil, gıda ve konfeksiyon gibi düşük ücretli ve güvencesiz işkollarına yönlendirilmektedir (Toksöz, 2012, s. 191). Kadınların sanayi sektöründe çok daha az yer bulabilmesi, cinsiyete dayalı sektörel ayrışmanın ne denli kökleşmiş olduğunun göstergesidir. Özellikle mühendislik, madencilik ve bilişim gibi erkek egemen sektörlerde, kadınların işe alım süreçlerinde ayrımcılıkla karşılaştığı görülmektedir. Dedeoğlu (2009), Türkiye’deki bu durumu vurgulayarak, kadınların istihdamda yalnızca niteliklerinden değil, potansiyel anneliklerinden dolayı da dezavantajlı konumda bırakıldığını ifade eder (s. 49). İşverenlerin doğum izni, çocuk bakımı gibi yeniden üretim maliyetlerini üstlenmek istememesi, kadınları ya tamamen dışlamaya ya da ikincil pozisyonlara mahkûm etmeye yol açmaktadır. Bu noktada ‘annelik cezası’ kavramı devreye girer. Budig ve England’ın (2001) da belirttiği gibi, kadınlar yalnızca çocuk sahibi olduklarında değil, ‘potansiyel anne’ oldukları varsayımıyla da ayrımcılığa uğramaktadır. Bu ayrımcılık, işverenlerin kadınları daha az tercih etmesine, daha az ücret ödemesine veya kariyer ilerlemesini engellemesine yol açmaktadır.

TÜİK verileri, kadınların istihdamda erkeklere göre daha az süreli çalıştıklarını ve daha düşük ücretlerle çalıştıklarını ortaya koymaktadır. 2023 yılında istihdam edilen kadınların %16,1’i yarı zamanlı çalışırken, bu oran erkeklerde yalnızca %7,3’tür (TÜİK, 2025b). Bu fark, kadınların tam zamanlı

işlere erişimini engelleyen bakım yükümlülükleriyle doğrudan ilişkilidir. Annelik, çocuk bakımı ve ev içi sorumluluklar, kadınların iş gücünde sürekli ve tam zamanlı biçimde yer almasını zorlaştırmaktadır.

Kadınların iş gücüne katılımındaki yapısal sınırlılıklar yalnızca istihdam alanlarıyla değil, aynı zamanda çalışma biçimlerinin niteliğiyle de ilgilidir. Türkiye’de kadın istihdamının neredeyse yarısı kayıt dışı işlerde gerçekleşmektedir. Bu, sosyal güvenlik, sağlık sigortasından, emeklilik haklarından yoksun çalışmak anlamına gelir. İlkaracan (2012), özellikle düşük vasıflı kadınların büyük oranda güvencesiz koşullarda çalıştıklarını, çoğunlukla kayıt dışı sektörlere yöneldiklerini belirtmektedir (s. 213–214). Bu durum kadınların yoksulluğunu sadece bugüne değil, geleceğe de taşıyan kalıcı bir eşitsizlik üretmektedir. Kadınların istihdama katılımını sınırlayan önemli faktörlerden biri de çocuk bakım sorumluluğudur. 2023 verilerine göre, hanesinde 3 yaşın altında çocuk bulunan 25–49 yaş arası kadınların istihdam oranı yalnızca %27,1 iken, aynı koşullardaki erkeklerin istihdam oranı %90,1’dir (TÜİK, 2025b). Bu, bakım emeğinin neredeyse tamamen kadınların sırtına yüklendiğini ve kadınların ekonomik hayata katılmalarının önündeki en büyük engellerden birinin kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği olduğunu göstermektedir.

Kadın istihdamındaki bu güvencesizlik, aynı zamanda aileci refah rejimi politikalarıyla da ilişkilidir. Son yıllarda Türkiye’de artan muhafazakârlaşma ve neoliberal politikalar, kadınları ev içi rollerle tanımlayan aile odaklı bir sosyal yapıyı pekiştirmiştir. Kamusal bakım hizmetlerinin azaltılmasıyla ortaya çıkan boşluk, kadınların ücretsiz emeğiyle doldurulmakta; böylece kadınlar hem ekonomik hem de sosyal olarak görünmez kılınmaktadır (Yaman, 2016, s. 29).

Yeniden Üretim Emeği

Kadınların istihdama katılımındaki eşitsizlikler ücretli emek alanındaki görünür ayrımcılıkla sınırlı değildir. Bu eşitsizlikler, kadınların ev içinde üstlendiği görünmeyen emek biçimleriyle daha da derinleşmektedir. Kadınlar, toplumsal normlar tarafından yalnızca çalışan bireyler olarak değil, aynı zamanda bakım veren, evin düzenini sağlayan, duygusal emeği üstlenen kişiler olarak konumlandırılır. Bu durum, kapitalist üretim biçiminin devamı için gerekli olan ‘yeniden üretim emeğinin’ büyük ölçüde kadınlar tarafından ücretsiz biçimde karşılandığını göstermektedir.

Yeniden üretim emeği yalnızca çocuk doğurmak ya da nesillerin biyolojik sürekliliğini sağlamakla sınırlı değildir. Bu kavram, işçilerin her gün işe gidebilmesini sağlayacak fiziksel, duygusal ve sosyal koşulların yeniden üretilmesi için gerekli olan tüm faaliyetleri kapsar. Bu faaliyetlerin çoğu ise, kadınlar tarafından, ev içinde, karşılıksız olarak gerçekleştirilir. Yemek yapmak, temizlik, hasta ya da yaşlı bakımı, çocukların eğitimi ve duygusal

refahı gibi görevler, piyasa için dolaylı ama vazgeçilmez desteklerdir (Laslett & Brenner, 1989; Glenn, 1992).

Kadınların evde gerçekleştirdiği bu görünmeyen emek, işçinin ertesi gün tekrar işe gidebilmesini mümkün kılar; aynı zamanda işverenin ücret dışı bir masrafa girmeden, nitelikli ve hazır bir iş gücüne ulaşmasını sağlar. Bu yönüyle yeniden üretim emeği, kapitalist sistemin en kritik ama en az tanınan altyapılarından biridir (Bakker & Gill, 2003). Sistematik biçimde görünmezleştirilir, ekonomik bir değer olarak tanınmaz, ücretlendirilmez ve ulusal istatistiklerde yer almaz. Toplumsal yeniden üretim yalnızca ev içinde gerçekleşen faaliyetleri değil, aynı zamanda bu emeğin gerçekleşmesini mümkün kılan kurumsal yapıların varlığını da kapsar. Bakker ve Gill'e (2003) göre toplumsal yeniden üretim; insan türünün biyolojik devamlılığını, emek gücünün yeniden üretimini ve bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu süreç yalnızca bireyler arası ilişkilerde değil; aynı zamanda devlet politikaları, piyasa koşulları ve sosyal kurumların etkileşiminde şekillenir.

Kapitalist sistemin sürdürülebilirliği yalnızca meta üretiminin sürekliliğine değil, aynı zamanda bu üretimi mümkün kılan emek gücünün her gün yeniden üretimine bağlıdır. Ancak bu yeniden üretim süreci görünmez kılınır; çünkü büyük ölçüde kadınların karşılıksız emeği üzerinden gerçekleşir. Üstelik bu emek, sevgi temelli bir 'kadın görevi' olarak kodlandığı için meşrulaştırılır. Oysa ertesi gün işe gidecek bir işçinin yemek yemesi, dinlenmesi, temiz kıyafetler giymesi ve duygusal olarak hazır hale gelmesi, bu görünmeyen bakım emeği olmadan mümkün değildir (Glenn, 1992; Cohen, 2013).

Toplumsal yeniden üretim süreci, üretim ve yeniden üretimin birbirinden ayrı olmadığını, aksine birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olduğunu ortaya koyar (Bakker & Gill, 2003). Kadın emeği, bu bütünün tam merkezindedir. Kadınların evde hazırladığı yemek, temizlediği ev, baktığı çocuk ya da yaşlı, iş gücünü ve dolayısıyla piyasayı ayakta tutar. Ancak bu katkı ekonomik değer olarak kabul edilmez, doğal sorumluluk olarak görülür. İşin piyasada yapılması durumunda ücretlendirilmesi söz konusu olurken, evde yapıldığında ücretsiz ve görünmez hale gelir (Glenn, 1992). Özellikle Türkiye gibi ataerkil yapının güçlü olduğu ülkelerde, yeniden üretim emeği kadınlara adeta doğuştan yüklenmiş bir görev gibi sunulmakta, sosyal devletin sunduğu hizmetlerin geri çekilmesiyle birlikte bu yük daha da ağırlaşmaktadır. Neoliberal politikaların etkisiyle sosyal devletin küçülmesi, kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi ve piyasa mantığının hâkim kılınması; yeniden üretimin yükünü doğrudan aileye, yani kadına devretmiştir.

Bu noktada devlet, piyasa ile iş birliği içinde kadın emeğini görünmezleştirir. Eğitim, sağlık, çocuk ve yaşlı bakımı gibi alanlarda kamusal hizmetlerin daraltılması, bu hizmetlerin yeniden özel hanelerde, ücretsiz olarak

kadınlar tarafından yürütülmesine yol açar. Kreş sayılarındaki yetersizlik, yaşlı bakım hizmetlerinin sınırlılığı ve doğum sonrası desteklerin eksikliği; yeniden üretim sorumluluğunun kadınlar üzerinden taşınmasına neden olur (Tekeli, 1982; Acar-Savran, 2012). Toplumsal yeniden üretim yalnızca biyolojik sürekliliğin değil, aynı zamanda gündelik yaşamın, toplumsal normların ve işgücü piyasasının yeniden düzenlenmesinin temelidir. Ancak bu süreçteki emek dağılımı oldukça eşitsizdir. Kadınlar ev içinde çocuk, yaşlı, hasta bakımı gibi işlevleri tek başlarına üstlenirken, bu emek ne ücretlendirilir ne de sosyal güvencelerle desteklenir.

Bu noktada devreye giren en temel eşitsizlik, devletin bu alandaki geri çekilişidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2024 yılı itibarıyla Türkiye’de yaklaşık 17,9 milyon çocuk (0–14 yaş arası) ve 9,1 milyon yaşlı birey (65 yaş üzeri) bulunmaktadır (TÜİK, 2025). Ancak bu devasa bakım ihtiyacına rağmen, kamu tarafından sunulan hizmetler son derece sınırlıdır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre, Türkiye genelindeki tüm huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerinin kapasitesi yalnızca yaklaşık 27.000 kişidir. Benzer şekilde, 0–3 yaş grubu için kamusal kreş sayısı birçok şehirde yok denecek kadar azdır. Bu eksiklik, yeniden üretim emeğini doğrudan kadınlara yükler. Piyasa tarafından ücretlendirilmeyen bu emek, kadınların işgücüne katılımını ciddi biçimde sınırlar. Ücretli bakım hizmetlerinin yüksek maliyeti, sadece üst gelir gruplarındaki ailelerin bu hizmetlerden faydalanabilmesine imkan tanırken, orta ve alt sınıf kadınlar için tek seçenek bu işi ücretsiz biçimde üstlenmektir.

Yeniden üretim süreci ayrıca yalnızca hane içinde değil, hane dışında da kadın emeğinin sömürüsüne dayanır. Özellikle göçmen kadınlar, çoğu zaman kendi ailelerini geride bırakarak başka ülkelerde bakım işçiliği yapmakta; duygusal ve fiziksel emekleriyle başka ailelerin yeniden üretim süreçlerine dahil olmaktadır (Molyneux, 2012). Bu durum, küresel düzeyde yeniden üretim emeğinin cinsiyetlendirilmiş ve etnikleştirilmiş biçimde örgütlendiğini, kadın emeğinin sistemli olarak ucuz, güvencesiz ve görünmez kılındığını gösterir.

Bu bağlamda toplumsal yeniden üretim, sadece yaşamı sürdürme pratiği değil, aynı zamanda sınıfsal, cinsiyetçi ve ırksal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir zemindir. Kadınların yeniden üretim emeği, yalnızca kapitalizmin sürdürülebilirliğine değil, aynı zamanda toplumsal yapının muhafazasına da hizmet eder. Laslett ve Brenner’in (1989) de belirttiği gibi, yeniden üretim yalnızca çocuk doğurmakla sınırlı değildir; aynı zamanda beslenme, barınma, bakım, duygusal destek ve sosyal normların aktarımı gibi pek çok faaliyetle iç içedir. Bu emeğin büyük kısmı, tarihsel olarak kadınlara ait görülmüş; sistematik biçimde görünmez ve karşılıksız kılınmıştır.

Devletin sosyal hizmet sunumundaki yetersizliği, yeniden üretim krizini derinleştirirken, bu krizi hafifletme sorumluluğu da yine kadınlara

yüklenmektedir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde kamusal hizmetlerin azalması, toplumsal yeniden üretimi daha da kırılğan hale getirmektedir. Bu süreçte kadınlar, ev içinde ve dışında yoğun bir emek sarf etmekte; kimi zaman enformel ağlar, gönüllü hizmetler, akrabalık ilişkileri ya da dini kurumlar aracılığıyla bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır (Luxton, 2006; Cohen, 2013). Kadınların görünmeyen emeği, sadece ailelerin değil, toplumun ve ekonominin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Ancak bu emeğin görünmezliği, onu değersizleştirmekte; kadınları yoksulluğa, güvencesizliğe ve sosyal dışlanmaya daha açık hale getirmektedir. Kadın yoksulluğunu bu yapısal sömürü düzeniyle birlikte düşünmek gerekmektedir. Yeniden üretim emeğinin toplumsal ve ekonomik değerinin tanınması toplumsal adaletin sağlanması açısından temel bir adımdır.

Kadın Yoksulluğu ve Sosyal Hizmetlerde Güçlendirme Yaklaşımı

Sosyal hizmet disiplini, tarihsel olarak toplumsal kaynaklara erişimi kısıtlanan, ayrımcılık ve dışlanma biçimleriyle karşılaşan, risk altında bulunan grupların yaşam koşullarını iyileştirmeye odaklanmıştır. Bu odağın merkezinde, bireylerin ve grupların ihtiyaçlarını karşılamasını engelleyen koşulları yalnızca ‘tespit etmek’ değil; bu koşulların ürettiği güçsüzlük deneyimini görünür kılmak, bireylerin işlevselliğini artıracak destekleri örgütlemek ve eşitsizliğin yeniden üretildiği alanlarda değişimi mümkün kılacak müdahaleler geliştirmek yer alır. Bu bağlamda güçlendirme yaklaşımı, sosyal hizmetin problem çözme kapasitesini genişleten özgül bir çerçeve sunar; çünkü çözümü, yalnızca profesyonelin uyguladığı bir teknikler bütünü olarak değil, kişinin kendi yaşamına ilişkin karar süreçlerinde etkinleşmesi ve yaşamının kontrolünü yeniden kurması olarak ele alır. Bu yaklaşımın kritik yönü, bireysel güçlenme ile toplumsal adalet arasındaki bağı koparmadan, kişisel olanı politik olanla birlikte düşünmeye zorlamasıdır (Adams, 2003, s.8).

Genelci sosyal hizmet uygulaması mikro, mezzo ve makro düzeyleri birlikte dikkate alarak, sorunları tekil bir belirtiye indirgmeden, birey–aile–kurum–topluluk–politika hattında bütüncül değerlendirme yapmayı hedefler. Bu bütüncüllük, güçlendirme yaklaşımında ‘birey için’ değil ‘bireyle birlikte’ hareket etme ilkesine dönüşür. Kişinin ihtiyaçlarının tanımlanması, hedeflerin belirlenmesi, kaynakların etkinleştirilmesi ve ‘hizmet alan’ konumunda kalmasını değil, kendi yaşamı hakkında söz kurmasını ve eyleme geçmesini destekler. Bu bakış, ekolojik perspektifin karşılıklı bağlılık vurgusuyla da uyumludur; sistemlerin kesişimsel doğasını görmeye ve kişinin yaşadığı güçlükleri yalnızca bireysel özelliklere bağlamadan çevresel ve yapısal bağlamıyla birlikte değerlendirmeye imkân verir (Lee, 1996, s.219).

Güç ve güçlendirme kavramları, bu yaklaşımın teorik omurgasını oluşturur. Güç, çoğu zaman kaynaklar, karar verme ve kontrol ekseninde

anlaşılır. Kaynaklara sahip olma ve bu kaynakları kullanabilme kapasitesi gücü etkinleştirirken, karar verme yetisi kişinin kendi yaşamı üzerinde kontrol kurmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle güç, yalnızca sahip olunan bir şey değil, kullanılabilirdiği ölçüde görünür ve dönüştürücü hale gelen bir kapasitedir (Tuncay, 2009, s.10-11). Bu kapasitenin harekete geçmesinde farkındalık da belirleyicidir; alternatifleri görebilmek, seçenek üretebilmek ve yaşamın başka türlü kurulabileceğini düşünmek hem kişisel hem toplumsal düzeyde eyleme alanı açar (Lee, 1996, s.225). Güç, aynı zamanda farklı açıklama modelleriyle okunur. Kişisel güç; motivasyon, iletişim, girişkenlik, etkili olma gibi öğrenilebilir becerilerle ilişkilendirilebilirken; söylemsel/kültürel düzeyde dilin gerçekliği kurma kapasitesi, toplumsal normların yazısız kuralları ve anlam üretim mekanizmaları gücün nasıl dağıtıldığını belirler. Yapısal düzeyde ise sınıf, etnik köken, cinsiyet, yaş, engellilik, cinsel kimlik ve din gibi konumlar, kaynaklara erişim ve fırsatların paylaşımı açısından eşitsizlik alanları yaratır (Thompson, 2016, s.18-20).

Güçlendirme, bu çerçevede güç kazanma, dış kaynaklar üzerinde kontrol geliştirme, kendine güven ve kapasiteyi artırma süreci olarak tanımlanır (Sen, 1997, s.30). Kavramın farklı sosyo-kültürel ve politik bağlamlarda farklı anlamlar taşıması, güçlendirmeyi tek bir ölçüte indirgemeyi zorlaştırır; ancak ortak bir eksen olarak seçim yapabilme, özerklik, hak talep edebilme ve eyleme geçme kapasitesi öne çıkar (World Bank, 2002, s.10). Bu bağlamda güçlendirme, bireysel iyi oluşu hedefleyen psikolojik bir süreç değil; ekonomik, sosyal ve politik zeminde fırsatları genişleten, engelleri görünür kılan ve dönüştürmeyi amaçlayan bir hat olarak düşünülmelidir. Kabeer'in kaynaklar-eylem-başarılar çerçevesi bu noktada açıklayıcıdır: Kaynaklar sadece maddi varlıklar değil, toplumsal ilişkiler ve kurumsal yapılara eklenme biçimlerini de içerir; eylem, hedef belirleyip harekete geçmeyi; başarılar ise 'yapma ve olma' değerlerine ulaşabilme kapasitesini ifade eder (Kabeer, 1999, s.437-438).

Güçlendirmeye dayalı uygulamada sosyal hizmet uzmanının rolü, hiyerarşik 'uzman bilir' konumundan çok, kişinin güçlerini görünür kılan, kaynaklara erişimi kolaylaştıran, haklara ilişkin bilgi akışını sağlayan ve birlikte karar almayı örgütleyen bir konuma evrilir. Sosyal hizmet uzmanları, zorlu yaşam koşulları ve yoğun baskı deneyimleri olan kişilerle çalışırken, müracaatçının belirlenmiş güçlü yanlarını saptayıp bu güçlü yanlar üzerinden çözüm yollarını birlikte geliştirmeyi amaçlar (Parsons, 1991, s.22; Ashman ve Hull, 1999, s.526; Openshaw ve diğerleri, 2014, s.17). Güçlendirmede tek başına kişisel güç hissini artırmak ya da tek başına toplumsal değişime odaklanmak yeterli değildir. Kişisel, kişilerarası ve sosyo-politik boyutların birlikte düşünülmesi gerekir (Lee, 1996, s.226). Bu bütünlük, kişinin çevresiyle etkileşimi içinde kaynaklar üzerinde kontrol ve erişim sağlayarak gücü deneyimlemesi fikriyle de uyumludur (Miley, O'Melia ve Dubois,

2013, s.76). Psikolojik güçlendirme modellerinde intrapsişik, etkileşimsel ve davranışsal bileşenlerin birlikte ele alınması, kişinin içsel kontrol algısıyla çevresel ilişkilene biçimini ve eyleme kapasitesini aynı anda güçlendirmeyi hedefler (Chinman ve Linney, 1998, s.394-395). Ayrıca esneklik (resilience) gibi kavramlar, risk faktörleri karşısında uyum ve toparlanma kapasitesini; psikolojik nitelikler, aile bağları ve aile dışı sosyal destekler gibi koruyucu faktörler üzerinden açıklayarak güçlendirme hedefleriyle kesişir (Turner ve Lehning, 2007, s.70).

Yoksulluk bağlamına gelindiğinde güçlendirme yaklaşımının önemi daha da artar; çünkü yoksulluk çok boyutludur ve bu çok boyutluluk, bilişsel/duyuşsal yetersizlik hissinden stres ve kaygıya, sağlıksız mekânsal koşullardan adaletsiz gelir dağılımına ve yetersiz sosyal politikalara kadar geniş bir etkiler alanı üretir (Çukur, 2008, s.153). Bu nedenle yoksulluğu yalnızca bireysel eksikliklerle açıklamak, çözüm ufkunu daraltır. Güçlendirme yaklaşımı burada, yoksulluğun toplumsal yapıların tüm üyelerin ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliğiyle ilişkili olduğunu vurgulayarak, sorunu kurumsal engeller ve fırsat eşitsizlikleriyle birlikte ele alır (Gutierrez, 1990, s.150-151). Kurumsal düzeyde yoksulların güçlendirilmesinde bilgiye erişim, katılım, hesap verebilirlik ve yerel örgüt kapasitesi gibi bileşenlerin altı çizilir; çünkü bilgi, hak arama ve hizmetlere erişim açısından doğrudan bir güç kaynağıdır, katılım karar süreçlerine etki etmeyi mümkün kılar, hesap verebilirlik kamu kaynaklarının adil kullanımını zorlar ve yerel örgüt kapasitesi kolektif hareketi sürdürülebilir hale getirir (World Bank, 2002, s.6-12). Kolektif eylem, yalnızlık duygusunu azaltıp öz güveni besleyebilir; bu da yoksulluk deneyiminde psikolojik dayanıklılığı güçlendiren bir kanal açar (Payne, 2020, s.397). Sosyal sermaye; güven, karşılıklılık ve ağlar yoluyla ortak hareket etmeyi kolaylaştırdığı ölçüde, yoksulluk karşısında koruyucu bir işlev de görebilir (İbrahim, 2011, s.409). Buna karşılık, yoksulluğu birbirinden kopuk kategorilere ayırıp yalnızca temel ihtiyaç giderimine indirgeyen programlar, güçsüzlüğün yapısal üretimini hedeflemediğinde kalıcı dönüşüm kapasitesi sınırlı kalır (Krumer-Nevo, 2008, s.560).

Kadın yoksulluğu söz konusu olduğunda güçlendirme yaklaşımı, yalnızca ‘yoksul olma’ durumunu değil, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yoksulluğu nasıl derinleştirdiğini ve gündelik yaşamı nasıl belirlediğini birlikte ele almayı gerektirir. Kadının yaşamı üzerinde düşünmesi, seçeneklerini görmesi, kendi yapabilirliklerini farketmesi ve gerektiğinde müdahale edebilmesi, güçlendirme çalışmasının merkezindedir (Şener, 2009, s.9; Şengül ve Fisunoğlu, 2014, s.4). Bu çerçevede ‘ataerkil’ düzeni yeniden üreten hane içi ilişkiler, bakım emeğinin eşitsiz paylaşımı, istihdama katılımın niteliği, mülkiyete erişim ve kamusal alandaki görünürlük gibi alanlar, kadınların kaynaklara erişimini belirleyen kritik eşiklerdir. Kadınların güçlendirilmesine ilişkin literatürde

seçenek, seçim, kontrol ve güç kavramlarının ortak bir zemin oluşturmaları, karar süreçlerine katılımın ve kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olmanın, iyi oluşla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Turner ve Lehning, 2007, s.5-6). Bu bağlamda bilgi, farkındalık ve öz yeterlilik, yalnızca bireysel bir 'özellik' değil; toplumsal ilişkiler içinde biçimlenen ve desteklendiğinde eyleme dönüşebilen bir kapasite olarak ele alınmalıdır (East ve Roll, 2015, s.6). Güçlendirmeye dayalı müdahalelerde iş birliğine dayalı ilişki kurma, güven ve güç paylaşımı, küçük gruplardan yararlanma, sınıf ve güç ilişkilerine dair farkındalığı artırma, beceri öğretimi ve savunuculuk gibi hatlar öne çıkar (Varghese, 2012, s.31).

Bu yaklaşımın uygulama mantığı üç düzeyin birlikte çalışmasını gerektirir. Mikro düzeyde amaç, kadının pasif alıcı konumundan aktif katılımcı konuma geçmesini desteklemek; özsaygı, kendini ifade etme ve seçenek üretme kapasitesini güçlendirmektir (Adams, 2003, s.66-69). Mezzo düzeyde, benzer deneyimlerin paylaşıldığı gruplar ve akran destek ağları, yabancılaşmayı azaltarak umut ve beceri gelişimini güçlendirir; ortak sorunların bireysel 'kusur' değil, paylaşılan toplumsal örüntüler olduğunu görmek, harekete geçme motivasyonunu artırabilir (Adams, 2003, s.77-91; Gutierrez, 1990, s.150). Topluluk yönelimli uygulamalarda güçlendirme, yerellik, koruyucu faktörlere odaklanma ve iş birliğini merkeze alır. Yoksulluğun yerel düzeyde nasıl üretildiğini anlamak, müdahaleyi daha etkili kılar (Mantle ve Backwith, 2010, s.2380-2397). Makro düzeyde ise toplumsal farkındalık oluşturma, sosyal dışlanmayı azaltan içerme politikaları, işyeri koşullarını iyileştiren düzenlemeler ve eşitliği güçlendiren mevzuatın geliştirilmesi önem kazanır (Adams, 2003, s.130; Kirst-Ashman ve Hull, 1999, s.526-527). Bu düzey, kent yoksulluğunun çok değişkenli yapısı içinde ayrımcılık ve damgalamayı azaltacak, haklara erişimi güvence altına alacak politika ve programları zorunlu kılar (Buğra ve Keyder, tarihsiz, s.9). Böyle bakıldığında güçlendirme yaklaşımı, kadınların yaşamını yardım nesnesi olarak değil, hak sahibi bir özne olarak konumlandırır. Deneyimi, bilgi üretiminin ve müdahalenin başlangıç noktası hâline getirirken, dayanışma ve savunuculuk kanallarını birlikte işleten bir sosyal hizmet hattına dönüştürür.

SONUÇ

Bu çalışma, kadın yoksulluğunu yalnızca maddi kaynak yetersizliğiyle açıklayan yaklaşımların, sorunun toplumsal kökenlerini görünmez kıldığını göstermektedir. Kadınların yoksulluk deneyimi, eğitim ve istihdama erişimde karşılaşılan eşitsizliklerle sınırlı kalmamakta; bakım sorumluluklarının kadınlar üzerinde yoğunlaşması, sosyal güvenceden dışlanma ve kamusal hizmetlerin daraltılması gibi süreçlerle birlikte şekillenmektedir. Bu yönüyle kadın yoksulluğu, bireysel koşullardan ziyade toplumsal cinsiyet temelli iş

bölümünün ve ekonomik düzenin ürettiği yapısal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada ele alınan bulgular, yoksulluğun kadınlar açısından daha kalıcı ve kırılğan bir karakter kazandığını göstermektedir. Kadınların işgücü piyasasına sınırlı katılımı, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde yoğunlaşmaları ya da tamamen ev içine çekilmeleri; ekonomik bağımsızlıklarını zayıflatmakta ve sosyal güvenlik sistemleriyle kurdukları bağı koparmaktadır. Bu durum, yoksulluğun yalnızca bugüne ait bir sorun olmaktan çıkıp kuşaklar arası bir süreklilik kazanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşması, niceliksel bir artıştan çok, kadınların yoksulluğu daha derin ve çok yönlü biçimlerde yaşadıklarını ifade eden bir süreci tanımlamaktadır.

Kadın yoksulluğunu derinleştiren temel dinamiklerden biri, yeniden üretim emeğinin sistematik biçimde değersizleştirilmesidir. Ev içi bakım, temizlik, yemek, çocuk ve yaşlı bakımı gibi faaliyetler, ücretli emek süreçlerinin devamlılığı açısından vazgeçilmez bir işlev görmesine rağmen ekonomik üretimin dışında bırakılmaktadır. Bu emeğin karşılıksız biçimde yürütülmesi, kadınların zaman, enerji ve istihdam olanaklarını sınırlamakta ve ücretli emekle kurdukları ilişkiyi kesintiye uğratmaktadır. Kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği ise bu yükü daha da yoğunlaştırarak kadınları piyasanın dışında tutan bir mekanizma haline gelmektedir.

Bu bağlamda, kadın yoksulluğuyla mücadele yalnızca istihdam oranlarının artırılmasıyla sınırlanamaz. İstihdamın niteliği, ücret eşitliği, sosyal güvenceye erişim ve bakım sorumluluğunun kamusal düzeyde paylaşılması temel öncelikler olarak ele alınmalıdır. Bakım hizmetlerinin piyasaya ya da aileye devredilmesi yerine kamusal bir hak olarak tanımlanması; kadınların ücretli emekle bağlarını güçlendirecek, aynı zamanda yoksulluğun yeniden üretimini zayıflatacaktır. Aksi halde, kadın emeğinin hem ev içinde hem de işgücü piyasasında ikincil konumda kalması süreklilik kazanacaktır.

Çalışmanın son bölümünde ele alınan güçlendirme yaklaşımı, kadın yoksulluğuna yönelik müdahalelerin yalnızca maddi desteklerle sınırlı kalmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kadınların kendi deneyimlerini anlamlandırabildikleri, sorunların bireysel değil yapısal kaynaklarını fark edebildikleri kolektif alanlar, yoksulluğun normalleştirilmesine karşı önemli bir direnç zemini oluşturmaktadır. Grup temelli çalışmalar ve deneyim paylaşımına dayalı bilinç yükseltme pratikleri, kadınların özneleşme süreçlerini destekleyen etkili araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Kadın yoksulluğu, üretim ve yeniden üretim süreçlerinin cinsiyetlendirilmiş biçimde örgütlenmesinin bir çıktısıdır. Bu sorunun çözümü, kadınları yoksulluktan 'kurtarmayı' hedefleyen geçici politikalarla değil, emeğin

gö rünmez biçimlerini tanıyan, bakım yükünü toplumsallaşt ıran ve toplumsal cinsiyet eş itliğini merkeze alan yapısal dönüşümlerle mümkündür. Kadınların ekonomik ve toplumsal yaş ama eş it, güvenceli ve sürdürülebilir biçimde katılımı sağ lanmadıkça, yoksulluğun cinsiyetlendirilmiş yapısı değ işmeyecektir. Kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmanın yolu, yapısal eş itsizlikleri dönüştüren bütüncül politikaların hayata geçirilmesinden geçer.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2012). Kadın hareketinin sınıfsallığı üzerine. G. Acar-Savran (Ed.), *Kadının görünmeyen emeği* (2. bs., ss. 17–36) içinde. Yordam Kitap.
- Adams, R. (2003). *Social work and empowerment* (3rd ed.). Palgrave Macmillan.
- Ashman, K. K., & Hull, G. H. (1999). *Understanding generalist practice* (2nd ed.). Nelson-Hall.
- Bakker, I., & Gill, S. (2003). Power, production and social reproduction: Human insecurity in the global political economy. Palgrave Macmillan.
- Budig, M. J., & England, P. (2001). The wage penalty for motherhood. *American Sociological Review*, 66(2), 204–225. <https://doi.org/10.2307/2657415>
- Buğra, A., & Keyder, Ç. (t.y.). *Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin değişen refah rejimi. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)*.
- Chapin, R., & Cox, E. O. (2001). Changing the paradigm: Strengths-based and empowerment-oriented social work with older adults. *Journal of Gerontological Social Work*, 36(3–4), 165–179. https://doi.org/10.1300/J083v36n03_11
- Chinman, M. J., & Linney, J. A. (1998). Toward a model of adolescent empowerment: Theoretical and empirical evidence. *The Journal of Primary Prevention*, 19(4), 393–413. <https://doi.org/10.1023/A:1022635113921>
- Cohen, S. (2013). *States of denial: Knowing about atrocities and suffering*. Polity Press.
- Çukur, C. (2008). Yoksulluğun çok boyutlu yapısı. A. D. Sayıcı (Ed.), *Türkiye'de yoksulluk çalışmaları* (ss. 145–170) içinde. Yakın Kitabevi.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi, ayrımcılık mı? Türkiye'de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2009(2), 41–54.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları ve müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- East, J. F., & Roll, S. (2015). *Women, poverty and social work*. Oxford University Press.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4, Özel Ek), 83–88.
- Freire, P. (2008). *Ezilenlerin pedagojisi* (D. Hattatoğlu & E. Özbek, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1969).
- Glenn, E. N. (1992). From servitude to service work: Historical continuities in the racial division of paid reproductive labor. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 18(1), 1–43. <https://doi.org/10.1086/494777>
- Gutierrez, L. M. (1990). Working with women of color: An empowerment perspective. *Social Work*, 35(2), 149–153. <https://doi.org/10.1093/sw/35.2.149>
- Ibrahim, S. (2011). Poverty, empowerment and subjective well-being. *World Development*, 39(3), 408–421. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2009.10.013>

- İlkkaracan, İ. (2012). Feminist politik iktisat ve kurumsal iktisat çerçevesinde Türkiye’de kadın istihdam sorununa farklı bir yaklaşım. A. Makal & G. Toksöz (Ed.), Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği (ss. 201–219) içinde. Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women’s empowerment. *Development and Change*, 30(3), 435–464. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.00125>
- Kirst-Ashman, K. K., & Hull, G. H. (1999). Generalist practice with organizations and communities. Brooks/Cole.
- Kümbetoğlu, B. (2002). Afetler sonrası kadınlar ve yoksulluk. Y. Özdek (Ed.), Yoksulluk, şiddet ve insan hakları (ss. 139–150) içinde. TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.
- Laslett, B., & Brenner, J. (1989). Gender and social reproduction: Historical perspectives. *Annual Review of Sociology*, 15, 381–404. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.15.080189.002121>
- Lee, J. A. B. (1996). The empowerment approach to social work practice. Columbia University Press.
- Luxton, M. (2006). Feminist political economy in Canada and the politics of social reproduction. K. Bezanson & M. Luxton (Ed.), *Social reproduction: Feminist political economy challenges neo-liberalism* (ss. 11–44) içinde. McGill-Queen’s University Press.
- Mantle, G., & Backwith, D. (2010). Poverty, community and social work practice. *British Journal of Social Work*, 40(8), 2380–2397. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq018>
- Miley, K. K., O’Melia, M., & DuBois, B. (2013). Generalist social work practice: An empowering approach (7th ed.). Pearson.
- Molyneux, M. (2012). The chimera of success: Gender responsive budgeting in the context of UNIFEM’s work. S. Razavi (Ed.), *Seen, heard and counted: Rethinking care in a development context* (ss. 272–303) içinde. UNRISD.
- Openshaw, L., Ennis, L., & Hanks, L. (2014). Social work field instruction in modern practice. Oxford University Press.
- Parsons, R. J. (1991). Empowerment: Purpose and practice principle in social work. *Social Work with Groups*, 14(2), 7–21. https://doi.org/10.1300/J009v14n02_02
- Payne, M. (2020). Modern sosyal hizmet kuramı (K. Karataş, Çev. Ed.). Nika Yayınevi.
- Pearce, D. (1978). The feminization of poverty: Women. *Work*, 28–30.
- Sallan-Gül, S., & Gül, H. (2008). Yoksulluk ve yoksulluk kültürü tartışmaları. A. D. Sayıcı (Ed.), *Türkiye’de yoksulluk çalışmaları* (ss. 57–97) içinde. Yakın Kitabevi.
- Sen, A. (1992). *Inequality re-examined*. Clarendon Press.
- Sen, A. (1997). *Development as freedom*. Oxford University Press.

- Şener, Ü. (2009). Kadın yoksulluğu ve sosyal politika. TEPAV Yayınları.
- Şengül, S., & Fisunoğlu, H. (2014). Kadın yoksulluğu ve sosyal dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1), 1–18.
- Tekeli, Ş. (1982). 1980’ler Türkiye’sinde kadınlar. Birikim Yayınları.
- Thompson, N. (2016). *Anti-discriminatory practice: Equality, diversity and social justice* (6th ed.). Palgrave Macmillan.
- Toksöz, G. (2012). Kalkınmada farklı yörüngeler: Kadın istihdamında farklı örüntüler ışığında Türkiye’de kadın istihdamı. A. Makal & G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği* (ss. 168–200) içinde. Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Tuncay, T. (2009). Genç kanser hastalarının hastalık deneyimlerinin güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi: Bir model önerisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tuncay, T., & Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet güçlendirmeyle retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53–69.
- TÜİK. (2025a, Mart 6). İstatistiklerle kadın, 2024 [Haber bülteni]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2024-54076>
- (Erişim tarihi: 27 Aralık 2025)
- TÜİK. (2025b, Mart 20). İşgücü istatistikleri, 2024 [Haber bülteni]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2024-54059>
- (Erişim tarihi: 27 Aralık 2025)
- Varghese, T. (2012). Women empowerment and social work practice. *International Journal of Social Work*, 2(1), 28–35.
- World Bank. (2002). *Empowerment and poverty reduction: A sourcebook*. World Bank.
- Yaman, M. (2016). Türkiye’de sanayi ve istihdam stratejileri çerçevesinde kadın istihdamının yönelimleri. M. Y. Öztürk & S. Dedeoğlu (Ed.), *Kapitalizm, ataerkillik ve kadın emeği: Neoliberal ve muhafazakâr dönem içinde* (ss. 11–46) içinde. Sav Yayınları.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KADIN HAKLARI VE EŞİTLİK GÜNDEMİ (1945–2030)

“ ”

Mustafa AKSU¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. aksu.mustafa@ogr.deu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-1679-4888

25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda küresel farkındalığın en önemli göstergelerinden biridir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun 1999 yılında bu günü resmi olarak ilan etmesiyle birlikte, kadına yönelik şiddetle mücadele uluslararası bir öncelik haline gelmiştir (United Nations General Assembly Resolution 54/134, 2000). Bu önemli günde, BM'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirme gündemini tarihsel perspektiften ele almak, geçmişten günümüze kadar olan gelişmeleri ve geleceğe yönelik amaçları anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan bu yana geçen seksen yıl, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli dönüşümlere sahne olmuştur. 1945 yılında San Francisco'da imzalanan BM Şartı, kadın ve erkek hakları eşitliğini temel bir ilke olarak benimseyerek, bu alandaki uluslararası çabaların temelini atmıştır. Bu makale, BM'nin 1945-2030 döneminde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda attığı adımları, geliştirdiği mekanizmaları ve belirlediği amaçları kronolojik bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

BM'nin Kuruluş İlkeleri ve İlk Adımlar (1945-1960'lar)

Birleşmiş Milletler'in toplumsal cinsiyet eşitliği gündemi, örgütün kuruluşuyla birlikte temellerini atmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin ardından 1945 yılında San Francisco'da düzenlenen kurucu konferansa 50 ülkeden 800'den fazla delege katılmış, ancak bunlardan sadece 8'i kadındır. Bu kadın delegeler arasında Bertha Lutz (Brezilya), Minerva Bernardino (Dominik Cumhuriyeti), Virginia Gildersleeve (ABD) ve Wu Yi-Fang (Çin) öne çıkmaktadır. Özellikle Latin Amerikalı feminist delegeler olan Bertha Lutz ve Minerva Bernardino, BM Şartı'na kadın haklarının dahil edilmesi için aktif bir mücadele yürütmüşlerdir (Adami, 2019, s.19-32).

1945 yılında kabul edilen BM Şartı'nın girişinde “kadın ve erkeğin eşit haklarına olan inanç” açıkça vurgulanmış ve böylece kadın hakları uluslararası düzeyde bir ilke olarak benimsenmiştir (Birleşmiş Milletler, 1945). BM Şartı'nın 1. maddesi, örgütün amaçları arasında “ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak” ilkesini yer almaktadır (Madde 1, paragraf 3). Ayrıca, Şart'ın 8. maddesi, BM organlarında kadın ve erkeklerin eşit koşullarda görev alabileceğini güvence altına almaktadır: “Birleşmiş Milletler, kadın ve erkeklerin ana ve yardımcı organlara herhangi bir sıfatla ve eşit koşullarla katılabilmelerine hiçbir kısıtlama koymayacaktır” (Madde 8).

BM'nin kurulmasının ardından, kadınların statüsünü iyileştirmeye yönelik kurumsal adımlar da atılmaya başlanmıştır. Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC), 21 Haziran 1946 tarihinde aldığı 11(II) sayılı kararlar

Kadının Statüsü Komisyonu'nu (Commission on the Status of Women - CSW) kurmuştur (United Nations ECOSOC Resolution 11(II), 1946). Bu komisyon, BM sistemi içinde kadın haklarının geliştirilmesi ve kadınların ilerlemesi amacıyla kurulan ilk mekanizmadır ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uluslararası düzeyde politika oluşturmaya adanmış başlıca küresel organ olma özelliğini taşımaktadır (UN Women, 2019, s. 1-3).

Kadının Statüsü Komisyonu, 1947 yılında New York'ta ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. İlk oturuma katılan 15 üye devletin temsilcilerinin tamamının kadın olması dikkat çekicidir. Komisyon ilk toplantısında, görev ve yetkilerini belirlemeye başlamıştır. Komisyonun iki temel görevi vardır: Birincisi, kadınların siyasi, ekonomik, sivil ve eğitim alanlarındaki haklarının geliştirilmesine yönelik öneri ve raporları Ekonomik ve Sosyal Konsey'e sunmak, ikincisi ise kadın hakları alanında acil müdahale gerektiren sorunlara ilişkin önerilerde bulunmaktır. Komisyon ayrıca, kendi işlev ve yetkilerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sunma yetkisine de sahipti (E/RES/2/11, 21 Haziran 1946) (Pietilä, 2007, s. 15). Bu ilkeler, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kapsamlı ve evrensel bir yaklaşımın temelini oluşturmuştur.

Kadının Statüsü Komisyonu'nun ilk yıllardaki çalışmaları, kadınların siyasal ve medeni haklarına dair uluslararası standartlar belirlemeye odaklanmıştır. Komisyonun en önemli başarılarından biri, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin taslağının oluşturulmasıdır. Eleanor Roosevelt'in başkanlık ettiği Beyanname taslak komitesinde, Hindistan delegesi Hansa Mehta'nın önerisiyle, metinde "Bütün insanlar (all men)" yerine "Bütün insanlar (all human beings)" ifadesinin kullanılması sağlanmıştır (United Nations, 2019). Bu değişiklik, evrensel insan haklarının kadınları da eşit biçimde kapsamasını güvence altına almış ve insan hakları söyleminde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Bu noktada, komisyon'un girişimleri sonucunda, BM Genel Kurulu 1952 yılında "Kadınların Siyasi Haklarına İlişkin Sözleşme" kabul edilmiştir. Bu sözleşme, kadınların seçme-seçilme ve kamu görevlerine girme haklarını güvence altına alan ilk uluslararası antlaşmadır ve 31 Mart 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir (United Nations, 1953). Bu sözleşme, BM çatısı altında kadın haklarına dair imzalanan ilk sözleşme olma özelliğini taşımakta ve kadınların siyasal alanda eşitliğini küresel ölçekte tanımaktadır. 1950'ler boyunca, kadınların vatandaşlığı ve evlilik hakkı gibi konularda da BM nezdinde sözleşmeler kabul edilmiştir. Örneğin, 1957 yılında kabul edilen Evli Kadınların Vatandaşlığı Sözleşmesi, evlilik nedeniyle kadınların vatandaşlık haklarının zarar görmemesini güvence altına almıştır (United Nations, 1957).

BM sistemi içinde uzman kuruluşlar da kadın-erkek eşitliğini teşvik eden normlar geliştirmişlerdir. Özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), kadınların çalışma yaşamında eşit haklara sahip olması için erken dönemde

önemli sözleşmeler çıkarmıştır. 1951 tarihli ILO 100 No’lu “Eşit Ücret Sözleşmesi”, kadın ve erkek işçilere eşit değerde işe eşit ücret ödenmesini öngören temel bir sözleşmedir (ILO Convention No. 100, 1951). Bu sözleşme, işgücü piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi için uluslararası standartlar belirlemiştir. 1958 tarihli ILO 111 numaralı “İstihdam ve Meslekte Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” ile cinsiyete dayalı ayrımcılık çalışma hayatında yasaklanmıştır (ILO Convention No. 111, 1958). Bu sözleşmeler, ILO’nun temel insan ve işçi hakları sözleşmeleri arasında yer almakta olup, pek çok ülkenin ulusal mevzuatına eşit işe eşit ücret ve çalışma yaşamında eşit muamele ilkelerinin girmesini sağlamıştır.

Bu dönemin zirve noktalarından biri, 1967 yılında BM Genel Kurulu’nun Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirgesi’ni kabul etmesidir. Kadının Statüsü Komisyonu tarafından hazırlanan bu bildirme, kadınlara karşı ayrımcılığı tanımlayan ve devletleri bunu sonlandırmak üzere eyleme çağıran ilk kapsamlı BM belgesidir (United Nations General Assembly Resolution 2263 (XXII), 1967). Bu bildirme, kadına yönelik ayrımcılığın insan onurunun ihlali ve eşitlik ilkesine aykırı olduğunu vurgulamış ve sonraki yıllarda CEDAW’ın hazırlanması için temel oluşturmuştur.

Özetle, 1945-1965 dönemi, BM’nin kadın hakları konusunda ilk temelleri attığı, kadınların eşitliğini hukuken tanıyan uluslararası belgelerin ve kurumların oluşturulduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde atılan adımlar, sonraki yıllarda toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kaydedilecek ilerlemelerin temelini oluşturmuştur.

1975 Uluslararası Kadın Yılı ve Kadın On Yılı (1975-1985)

1970’lere gelindiğinde, dünya genelinde kadın hareketlerinin ivme kazanmasıyla BM de kadın hakları gündemini küresel düzeye taşımaya başlamıştır. BM Genel Kurulu, 1975 yılını Uluslararası Kadın Yılı (International Women’s Year) ilan ederek kadın-erkek eşitliğine ve kadınların kalkınmaya katkısına dikkat çekmeyi amaçlamıştır (Jain, 2005, s.72). Bu karara paralel olarak, Meksiko City’de Birinci Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiştir. Konferansa 133 hükümet ve 6.000’den fazla sivil toplum temsilcisi katılmış, “Uluslararası Kadın Yılı Hedeflerinin Uygulanması için Dünya Eylem Planı” kabul edilmiştir (United Nations, 1975, E/CONF.66/34). Bu plan, 1985 yılına kadar kadınların ilerlemesi için kapsamlı yönergeler sunmuştur.

Birinci Dünya Kadın Konferansı’nın başarısının ardından, BM Genel Kurulu 1976-1985 yıllarını “BM Kadın On Yılı” (UN Decade for Women) olarak ilan etmiştir (United Nations General Assembly Resolution 3520 (XXX), 1976). Bu on yıllık dönem, eşitlik, kalkınma ve barış temalarına odaklanmış ve kadın haklarının uluslararası gündemde kalıcı bir yer edinmesini sağlamıştır.

Kadın On Yılı boyunca, üç önemli dünya konferansı daha düzenlenmiştir: 1980’de Kopenhag’da İkinci Dünya Kadın Konferansı, 1985’te Nairobi’de Üçüncü Dünya Kadın Konferansı gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemin en önemli kazanımlarından biri, 18 Aralık 1979 tarihinde BM Genel Kurulu’nun Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ni (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - CEDAW) kabul etmesidir. CEDAW, “Kadınlar için Uluslararası Haklar Bildirgesi” olarak da anılmakta ve 3 Eylül 1981 tarihinde uluslararası antlaşma olarak yürürlüğe girmiştir (United Nations, 1979). Sözleşme, otuz yılı aşkın bir süre boyunca Kadının Statüsü Komisyonu’nun çalışmalarının doruk noktasını temsil etmektedir.

CEDAW’ın önemi, kapsamlı ve bütünsel yaklaşımında yatmaktadır. Sözleşme, kadınlara karşı ayrımcılığı “cinsiyete dayalı olarak yapılan ve siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer alanlarda, medeni durumları ne olursa olsun, kadın ve erkeklerin eşitliği temelinde insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlama” olarak tanımlamaktadır (CEDAW, 1979, Madde 1). Sözleşme, taraf devletleri kadınlara karşı ayrımcılığı sona erdirmek için yasal, kurumsal ve politika düzeyinde kapsamlı tedbirler almaya yükümlü kılmaktadır.

CEDAW’ın uygulama sürecini izlemek üzere, sözleşmenin 17-30. maddeleri uyarınca Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW Komitesi) kurulmuştur. Komite, “yüksek ahlaki değerlere ve sözleşmenin kapsadığı alanda yetkinliğe sahip” 23 uzman üyeden oluşmaktadır. Taraf devletler, en az dört yılda bir Komite’ye ulusal raporlar sunmakta ve Komite bu raporları değerlendirerek tavsiyelerde bulunmaktadır. CEDAW’ın 2025 yılı itibarıyla 189 taraf devleti bulunmaktadır ve bu sayı ile en geniş katılımı insan hakları sözleşmelerinden biri olma özelliğini taşımaktadır (United Nations).

Kadın On Yılı’nın son konferansı olan 1985 Nairobi Konferansı, “Kadınların İlerlemesi için Nairobi İleriye Dönük Stratejileri”ni kabul etmiş ve 2000 yılına kadar uygulanacak hedefleri belirlemiştir (United Nations, 1985, A/CONF.116/28/Rev.1). Bu konferans, kadın haklarının evrensel niteliğini pekiştirmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların sorunlarına özel vurgu yapmıştır. Nairobi’de kabul edilen stratejiler, istihdam, sağlık, eğitim ve karar alma mekanizmalarına katılım gibi alanlarda somut hedefler ortaya koymuştur.

Beijing Konferansı ve Eylem Platformu (1995)

4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Çin’in başkenti Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında bir dönüm noktası olmuştur. Konferansa 189 ülkeden hükümet delegeleri dahil

17.000'den fazla katılım olmuştur (United Nations, 1995, A/CONF.177/20). Bu yüksek katılım, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun küresel gündemdeki önemini göstermektedir.

Pekin Konferansı'nda oybirliğiyle kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, kadınların güçlendirilmesi için en kapsamlı gündem olarak kabul edilmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kilit küresel politika belgesi olma özelliğini taşımaktadır. Eylem Platformu, kadınların ilerlemesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için 12 kritik alan belirlemektedir: (1) kadınlar ve yoksulluk, (2) kadınların eğitimi ve öğretimi, (3) kadınlar ve sağlık, (4) kadına yönelik şiddet, (5) kadınlar ve silahlı çatışma, (6) kadınlar ve ekonomi, (7) güç ve karar alma mekanizmalarındaki kadınlar, (8) kadınların ilerlemesi için kurumsal mekanizmalar, (9) kadınların insan hakları, (10) kadınlar ve medya, (11) kadınlar ve çevre, (12) kız çocuklar (United Nations Beijing Platform for Action, 1995).

Pekin Eylem Platformu'nun en önemli yeniliklerinden biri, "kadın" odaklı yaklaşımdan "toplumsal cinsiyet" kavramına geçişi sağlamasıdır. Platform, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için toplumun tüm yapısının ve kadın-erkek ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (True & Mintrom, 2001, s.31). Bu paradigma değişimi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sadece kadınları ilgilendiren bir konu olmaktan çıkarıp, tüm toplumsal yapıların dönüşümünü gerektiren kapsamlı bir vizyon olarak tanımlamıştır.

Pekin Eylem Platformu'nun uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek üzere, BM sistemi içinde düzenli gözden geçirme mekanizmaları oluşturulmuştur. Kadının Statüsü Komisyonu, her beş yılda bir Platform'un uygulanmasında kaydedilen ilerlemeyi değerlendirmektedir. 2000 yılında New York'ta Pekin+5, 2005 yılında Pekin+10, 2010 yılında Pekin+15, 2015 yılında Pekin+20 ve 2020 yılında Pekin+25 2025'te ise Pekin +30 gözden geçirme toplantıları gerçekleştirilmiştir. Bu düzenli değerlendirmeler, Platform'un canlı ve dinamik bir belge olarak kalmasını sağlamıştır.

2000'ler: Binyıl Kalkınma Amaçları ve Yeni Yaklaşımlar

2000 yılında BM Genel Kurulu'nun kabul ettiği Binyıl Bildirgesi, yeni bin yılın kalkınma gündemini belirlemiş ve Binyıl Kalkınma Amaçlarını (Millennium Development Goals - MDGs) ortaya koymuştur (United Nations General Assembly Resolution 55/2, 2000). Sekiz amaçtan ften oluşan bu gündemde, Amaç 3 toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeye ve kadınları güçlendirmeye ayrılmıştır. Bu amaç, özellikle eğitimde kız ve erkek çocuklar arasındaki eşitsizliklerin 2005 yılına kadar ortadan kaldırılmasını ve tüm eğitim kademelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin 2015 yılına kadar sağlanmasını öngörmüştür (UNDP, 2003, s. 203).

Binyıl Kalkınma Amaçları döneminde (2000-2015), toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Eğitimde cinsiyet eşitsizliği birçok bölgede azalmış, kadınların siyasi temsili artmış ve anne ölüm oranları azalmıştır (United Nations, 2015, Millennium Development Goals Report). Ancak, bu dönemde toplumsal cinsiyet eşitliğinin tek bir amaçla sınırlandırılması da eleştirilmiş ve bu konunun tüm kalkınma amaçlarıyla bütünleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Kabeer, 2015).

2000 yılının bir diğer önemli gelişmesi, BM Güvenlik Konseyi'nin 31 Ekim 2000 tarihinde aldığı 1325 sayılı kararıdır. Bu karar, kadınlar, barış ve güvenlik konusunda alınan ilk Güvenlik Konseyi kararıdır ve kadınların barış süreçlerindeki rolünü tanımaktadır (UN Security Council Resolution 1325, 2000, S/RES/1325). Karar, silahlı çatışmalarda kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi, barış görüşmelerinde kadınların katılımının sağlanması ve barış koruma operasyonlarında toplumsal cinsiyet perspektifinin benimsenmesi gibi konularda önemli ilkeler ortaya koymuştur.

2010 yılında, BM Genel Kurulu'nun 64/289 sayılı kararıyla, kadınlarla ilgili BM birimlerinin birleştirilmesiyle BM Kadın Birimi (UN Women) kurulmuştur (United Nations General Assembly Resolution 64/289, 2010). UN Women'ın kurulması, BM sistemi içinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha güçlü bir koordinasyon ve liderlik sağlamayı amaçlamıştır. UN Women, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi için BM Kuruluşu olarak, politika oluşturma, teknik destek sağlama ve sivil toplumla iş birliği yapma görevlerini üstlenmiştir.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

25 Eylül 2015 tarihinde, BM Genel Kurulu'nda 193 üye devlet tarafından kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, Binyıl Kalkınma Amaçlarının yerini almış ve 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals - SDGs) belirlemiştir (United Nations General Assembly Resolution 70/1, 2015). Bu yeni gündemde, toplumsal cinsiyet eşitliği hem bağımsız bir amaç (SKA 5) olarak ele alınmış, hem de tüm hedeflere entegre edilmiş kesişen bir konu olarak konumlandırılmıştır (Esquivel & Sweetman, 2016).

Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 5, "Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek" başlığını taşımaktadır. Bu amaç altında dokuz alt hedef belirlenmiştir: (5.1) Kadınlara ve kız çocuklarına karşı her yerde her türlü ayrımcılığın sona erdirilmesi, (5.2) Kadın ticareti ve cinsel ve diğer istismar türleri dahil, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik kamusal ve özel alandaki her türlü şiddetin ortadan kaldırılması, (5.3) Çocuk, erken ve zorla evlilikler ile kadın sünneti gibi zararlı uygulamaların

ortadan kaldırılması, (5.4) Ücretsiz bakım ve ev içi emeğe değer verilmesi ve kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikaları ile hane ve aile içinde sorumlulukların paylaşımının teşvik edilmesi yoluyla tanınması, (5.5) Kadınların siyasi, ekonomik ve kamusal yaşamda her düzeyde karar alma mekanizmalarında tam ve etkili katılımının ve eşit liderlik fırsatlarının sağlanması, (5.6) Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı, Pekin Eylem Platformu ve bunların gözden geçirme konferanslarının sonuç belgelerine uygun olarak cinsel ve üreme sağlığına ve üreme haklarına evrensel erişimin sağlanması, (5.a) Kadınlara ekonomik kaynaklara eşit haklar ile toprak ve diğer mülkiyet biçimlerine, finansal hizmetlere, miras ve doğal kaynaklara ulusal yasalara uygun olarak erişim sağlamak üzere reformlar üstlenilmesi, (5.b) Kadınların güçlendirilmesini desteklemek için özellikle bilgi ve iletişim teknolojisi olmak üzere yeterli teknolojinin kullanımının artırılması, (5.c) Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve tüm kadınların ve kız çocuklarının tüm düzeylerde güçlendirilmesinin teşviki ve hayata geçirilmesi için sağlam politikaların ve uygulanabilir yasaların kabul edilmesi ve güçlendirilmesi (United Nations General Assembly, 2015).

2030 Gündemi'nin önemli bir özelliği, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sadece Amaç 5 ile sınırlı olmayıp, tüm 17 amaçta kesişen bir konu olarak ele alınmasıdır. Araştırmalar, 17 amacın 45 alt hedefi ve 54 göstergesinin doğrudan toplumsal cinsiyetle ilgili olduğunu göstermektedir (UN Women, 2018, s. 52). Bu bütünleştirici yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yoksulluğun azaltılmasından iklim değişikliğiyle mücadeleye, barış ve adaletten, sürdürülebilir şehirler ve topluluklara kadar tüm sürdürülebilir kalkınma alanlarında merkezi bir rol oynadığını kabul etmektedir.

Ancak, 2030 yılına yaklaşıırken, mevcut ilerleme hızının Amaç 5'in gerçekleştirilmesi için yetersiz olduğu görülmektedir. BM Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi'nin (UN DESA) 2024 raporuna göre, dünya, 2030 yılına kadar toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yolundan henüz uzaktadır. Kadınlara yönelik şiddet dünya çapında sürmekte, kadınların siyasi temsili istenilen düzeyde artmamakta, ekonomik eşitsizlikler devam etmekte ve bakım emeğinin eşitsiz dağılımı gibi yapısal sorunlar çözüme kavuşmamaktadır (UN DESA, 2024).

COVID-19 pandemisi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirmiştir. Kadınlar, işsizlik, artan bakım yükleri ve ev içi şiddet gibi pandeminin olumsuz etkilerinden orantısız şekilde etkilenmişlerdir (UN Women, 2020). 2020 yılında, evde küçük çocukları olan 25-54 yaş arası 100 milyondan fazla kadın işgücü dışında kalmış ve bu kadınların 2 milyondan fazlası artan ücretsiz bakım işleri baskısı nedeniyle işgücünden çıkmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler, toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine ulaşılmasını daha da zorlaştırmıştır (UN Women & ILO, 2022).

2030 amaçlarına ulaşılabilmesi için, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum ve özel sektör arasında güçlendirilmiş iş birliği gerekmektedir. Ayrımcı yasaların değiştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen politikaların hayata geçirilmesi, kadınların ekonomik kaynaklara erişiminin güçlendirilmesi, kadına yönelik şiddetle mücadele ve kadınların karar alma mekanizmalarına katılımının artırılması gibi alanlarda acil eylem gerekmektedir (UN Women, 2023).

SONUÇ

Birleşmiş Milletler'in 1945 yılında kuruluşundan günümüze kadar geçen 80 yıllık süreçte, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. BM Şartı'nın kadın-erkek eşitliğini temel ilke olarak benimsemesinden başlayarak, Kadının Statüsü Komisyonu'nun kurulması, CEDAW'ın kabulü, dört Dünya Kadın Konferansı'nın düzenlenmesi ve Pekin Eylem Platformu'nun benimsenmesi, uluslararası toplumun toplumsal cinsiyet eşitliğine verdiği önemin göstergeleridir.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, toplumsal cinsiyet eşitliğini hem bağımsız bir hedef olarak ele almış, hem de tüm kalkınma hedeflerine entegre etmiş ve böylece konunun kapsamlı ve bütünsel bir yaklaşımla ele alınmasını sağlamıştır. Ancak, mevcut veriler 2030 yılına kadar belirlenen hedeflere ulaşılmasının zorlu bir süreç olacağını göstermektedir. Kadınlara yönelik şiddet, ekonomik eşitsizlikler, siyasi temsilin yetersizliği ve bakım emeğinin eşitsiz dağılımı gibi yapısal sorunlar devam etmektedir.

COVID-19 pandemisinin eşitsizlikleri derinleştirmesi, bu hedeflere ulaşmayı daha da zorlaştırmıştır. Bu noktada, uluslararası toplumun, hükümetlerin, sivil toplumun ve özel sektörün koordineli ve kararlı eylemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrımcı yasaların kaldırılması, toplumsal cinsiyet duyarlı politikaların hayata geçirilmesi, kadınların ekonomik ve siyasi güçlenmesinin desteklenmesi ve kadına yönelik şiddetle etkin mücadele edilmesi, 2030 hedeflerine ulaşılması noktasında kritik önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, BM'nin toplumsal cinsiyet eşitliği alanında 1945'ten günümüze kadar kaydettiği ilerleme, uluslararası normatif çerçevenin güçlendirilmesi ve kadın haklarının evrensel insan hakları söyleminin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi açısından, önemli başarıları yansıtmaktadır. Ancak, normlardan pratiğe geçişte karşılaşılan zorluklar, 2030 vizyonunun gerçekleştirilmesi için daha güçlü siyasi irade, artan finansal kaynaklar ve kapsamlı sosyal dönüşümlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, yalnızca kadınlar için değil, tüm insanlık için adil, barışçıl ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmenin temel koşuludur.

KAYNAKÇA

- Adami, R. (2019). *Women and the Universal Declaration of Human Rights*. Routledge.
- Birleşmiş Milletler. (1945). *Birleşmiş Milletler Antlaşması*. https://turkiye.un.org/sites/default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf
- Esquivel, V., & Sweetman, C. (2016). Gender and the Sustainable Development Goals. *Gender & Development*, 24(1), 1–8. <https://doi.org/10.1080/13552074.2016.1153318>
- International Labour Organization. (1951). *Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)*. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C100
- International Labour Organization. (1958). *Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111)*. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C111
- International Labour Organization. (2021). *Building forward fairer: Women's rights to work and at work at the core of the COVID-19 recovery*. <https://www.ilo.org/resource/policy-brief/building-forward-fairer-womens-rights-work-and-work-core-covid-19>
- Jain, D. (2005). *Women, development, and the UN: A sixty-year quest for equality and justice*. Indiana University Press.
- Kabeer, N. (2015). Gender equality and women's empowerment: A critical analysis of the third Millennium Development Goal. *Gender & Development*, 13(1), 13–24. <https://doi.org/10.1080/13552070512331332273>
- Pietilä, H. (2007). *The unfinished story of women and the United Nations*. UN Non-Governmental Liaison Service.
- True, J., & Mintrom, M. (2001). Transnational networks and policy diffusion: The case of gender mainstreaming. *International Studies Quarterly*, 45(1), 27–57. <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00181>
- United Nations. (1953). *Convention on the Political Rights of Women*. United Nations Treaty Collection. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en
- United Nations. (1957). *Convention on the Nationality of Married Women*. United Nations Treaty Collection. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVI-2&chapter=16&clang=_en
- United Nations. (1976). *Report of the World Conference of the International Women's Year, Mexico City, 19 June–2 July 1975 (E/CONF.66/34)*. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/otherconferences/Mexico/Mexico%20conference%20report.pdf>
- United Nations. (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. United Nations Treaty Collection. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en

- United Nations. (2019). *Women who shaped the UDHR*. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2019/11/women_who_shaped_the_udhr.pdf
- United Nations. (2015). *The Millennium Development Goals Report 2015*. https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20%28July%201%29.pdf
- United Nations Development Programme. (2003). *Human Development Report 2003: Millennium Development Goals: A compact among nations to end human poverty*. UNDP.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. (2024). *The Sustainable Development Goals Report 2024*. United Nations. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf>
- United Nations Economic and Social Council. (1946). *Commission on the Status of Women* (E/RES/11(II)). [https://undocs.org/E/RES/11\(II\)](https://undocs.org/E/RES/11(II))
- United Nations General Assembly. (1967, November 7). *Declaration on the Elimination of Discrimination against Women* (A/RES/2263(XXII)). [https://undocs.org/A/RES/2263\(XXII\)](https://undocs.org/A/RES/2263(XXII))
- United Nations General Assembly. (1975, December 15). *United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace* (A/RES/3520(XXX)). <https://docs.un.org/en/A/res/3520%28XXX%29>
- United Nations General Assembly. (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action: Fourth World Conference on Women* (A/CONF.177/20). <https://www.refworld.org/legal/resolution/un/1995/en/73680>
- United Nations General Assembly. (2000, February 7). *International Day for the Elimination of Violence against Women* (A/RES/54/134). <https://undocs.org/A/RES/54/134>
- United Nations General Assembly. (2000, September 18). *United Nations Millennium Declaration* (A/RES/55/2). <https://undocs.org/A/RES/55/2>
- United Nations General Assembly. (2010). *System-wide coherence* (A/RES/64/289). <https://docs.un.org/a/res/64/289>
- United Nations General Assembly. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (A/RES/70/1). <https://undocs.org/A/RES/70/1>
- United Nations Security Council. (2000, October 31). *Women and peace and security* (S/RES/1325(2000)). [https://undocs.org/S/RES/1325\(2000\)](https://undocs.org/S/RES/1325(2000))
- UN Women. (2018). *Turning promises into action: Gender equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2018/2/turning-promises-into-action-gender-equality-in-the-2030-agenda-for-sustainable-development>
- UN Women. (2019). *A short history of the Commission on the Status of Women*. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2019/A-short-history-of-the-CSW-en.pdf>

- UN Women. (2020). *The shadow pandemic: Violence against women during COVID-19*. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>
- UN Women, & International Labour Organization. (2022). *Over 2 million moms left the labour force in 2020 according to new global estimates*. ILOSTAT. <https://ilostat ilo.org/over-2-million-moms-left-the-labour-force-in-2020-according-to-new-global-estimates/>
- UN Women, & United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. (2025). *Progress on the Sustainable Development Goals: The Gender Snapshot 2025*. UN Women & United Nations Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2025-09/progress-on-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2025-en.pdf>

**SOSYAL POLİTİKALAR VE ULUSLARARASI
SÖZLEŞMELER BAĞLAMINDA KADIN:
TÜRKİYE’DE UYUM, UYGULAMA VE
BOŞLUKLAR**

“ ”

Gülce İLKEN¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. gulce.ilken@deu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0003-4287-3125

Kadınların kamusal alandaki varlığı, tarihsel olarak toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle gölgelenmiştir. Bu eşitsizlikler yalnızca bireyler arası ayrımcılıkla sınırlı değildir; aynı zamanda hukuki, politik ve kurumsal yapılarda yerleşik olan sistematik mekanizmalar tarafından da devam ettirilmektedir (Kabeer, 2005). Kadın odaklı sosyal politikalar, kadınların yaşam döngüsü boyunca maruz kaldığı yapısal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen, hak temelli bir kamu sorumluluğu alanıdır. Bu alan, tekil yardım programlarından daha geniş bir çerçeveye dayanır. Bakım emeğinin örgütlenmesi, şiddetin önlenmesi ve mağdurun korunması, istihdamda eşitlik, sosyal güvenlik ve sosyal yardım erişimi, eğitim ve sağlık hizmetlerinde ayrımcılığın ortadan kaldırılması gibi başlıklar, kadınların toplumsal konumunu doğrudan belirler (Kabeer, 2005; Fraser, 1997). Bu nedenle kadın odaklı sosyal politika, hem yeniden dağıtım mekanizmalarını hem tanınma ve eşit yurttaşlık boyutunu birlikte ele alır (Fraser, 1997).

Uluslararası insan hakları çerçevesi, kadınların haklarını soyut bir ilke düzeyinde bırakmaz. Devletlerin sosyal politika ve sosyal hizmet kurgusu ve tasarımı yön veren, bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan metinlerden oluşan bir yükümlülükler bütünü oluşturur. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), kadına yönelik şiddeti ayrımcılığın bir biçimi olarak ele alan CEDAW Komitesi genel tavsiyeleri, İstanbul Sözleşmesi, Revize Avrupa Sosyal Şartı, ILO'nun eşit ücret ve ayrımcılık yasağına ilişkin temel sözleşmeleri, Pekin Eylem Platformu ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içinde SDG 5 bu çerçevenin merkezinde yer alır (United Nations, 1979; Council of Europe, 2011; Council of Europe, 1996; International Labour Organization, 1951). Bu metinler, kadın haklarının yalnız ilke düzeyinde kalmamasını ister. Devletlerden, bu ilkeleri mevzuata, kurumsal yapılanmaya, hizmetin asgari standartlarına ve izleme sistemlerine çevirerek sahada işleyen bir yapıya dönüştürmesini talep eder (United Nations, 2017; UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015).

Türkiye, kadın hakları ve sosyal haklar alanında, uzun yıllardır çok taraflı sözleşmelere taraflık ve raporlama yükümlülükleri üzerinden uluslararası izleme düzenekleriyle etkileşim içindedir. Bu ilişki, taraf olunan sözleşmeler, hazırlanan ulusal eylem planları, kurumsal yapılanma ve hizmet altyapısında görülen dönüşümler üzerinden izlenir. Buna rağmen politika ile uygulama arasındaki mesafe, sosyal hizmet kapasitesi, koordinasyon, veri üretimi ve izleme mekanizmalarının yeterliliği gibi alanlarda süreklilik gösteren tartışmalara konu olur (CEDAW Committee, 2022; TÜİK & UN Women, 2024). Bu çalışma, uluslararası kadın hakları ve sosyal haklar çerçevesi ile Türkiye'de kadın odaklı sosyal politika ve hizmetlerin tasarımı arasındaki ilişkiyi, bu çerçevelerin mevzuata ve kurumlara nasıl yansıdığı, hizmet standartlarının nasıl kurulduğu ve izleme altyapısının nasıl işlediği üzerinden

analiz etmeyi hedefler. Uygulama boşluklarını sınıflandırır ve ölçülebilir bir izleme çerçevesi önerir (United Nations, 1979; UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015).

Metnin temel amacı, Türkiye’de kadın odaklı sosyal politika ve sosyal hizmetlerin uluslararası yükümlülükler bütünü tarafından nasıl çerçevelendiğini, Türkiye’de bu çerçevenin hangi araçlarla karşılık bulduğunu ve nerelerde boşlukların ortaya çıktığını kanıta dayalı biçimde değerlendirmektir. Burada “uyum” kavramı, uluslararası yükümlülüklerin mevzuata ve politika belgelerine aktarımıyla sınırlı değildir. Kurumsal görev dağılımı, hizmetlerin asgari standartları, erişim ve kalite güvencesi, bütçe ve insan kaynağı kapasitesi ile veri ve izleme altyapısı da uyumun temel bileşenleridir (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; United Nations, 2017).

Kapsam, beş ana referans sütununa dayanır. İlk sütun CEDAW ve CEDAW Komitesi’nin kadına yönelik şiddet dahil olmak üzere ayrımcılığı tanımlayan genel tavsiyeleridir (United Nations, 1979; CEDAW Committee, 2017). İkinci sütun İstanbul Sözleşmesi’dir ve şiddetin önlenmesi, korunma, kovuşturma ve bütüncül politika koordinasyonu alanlarında ayrıntılı standartlar sunar (Council of Europe, 2011). Üçüncü sütun Revize Avrupa Sosyal Şartı’dır ve sosyal hakların uygulanması içinde annelik koruması, sosyal güvenlik, eşit fırsatlar ve aile yükümlülükleriyle uyumlu çalışma yaşamı gibi başlıklara yer verir (Council of Europe, 1996). Dördüncü sütun ILO’nun eşit ücret ve ayrımcılık yasağına ilişkin sözleşmeleri ile analitik karşılaştırma için annelik koruması standardını temsil eden sözleşmesidir (International Labour Organization, 1951; International Labour Organization, 1958). Beşinci sütun Pekin Eylem Platformu ve SDG 5’tir; bu iki çerçeve, politika hedeflerini göstergeler ve izleme mimarisiyle bağlayarak sosyal politika alanına ölçülebilir bir yön verir (United Nations, 1995; United Nations, 2017).

Bu kapsamda, kadınların insan haklarının korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından, mevcut uluslararası çerçevenin Türkiye’deki uygulamalara etkisini bütüncül bir bakışla ortaya koymak; böylece politika yapıcılara, uygulayıcılara ve akademik çalışmalara katkı sağlayacak kanıta dayalı bir değerlendirme sunmak bir diğer amaçtır.

Bu değerlendirmenin odağı “hangi sözleşme ne diyor” sorusu değildir. Bu soru, çalışmanın yalnızca giriş kapısıdır. Asıl odak, Türkiye’de sözleşmelerin ve standartların sosyal politikalara hangi kanallarla aktarıldığıdır. Bu aktarım, dört düzeyde somutlaşır. Birinci düzey norm düzeyidir, yani sözleşme dili ve yükümlülük tanımıdır. İkinci düzey ulusal mevzuat ve politika belgeleridir. Üçüncü düzey kurumlar ve hizmet mimarisidir. Dördüncü düzey ise veri, izleme ve değerlendirme kapasitesidir. Bölüm, bu dört düzey arasındaki bağın zayıfladığı yerde “uygulama boşluğu” oluştuğunu esas alır. Böyle bir yaklaşım,

metni tanıtıcı bir katalog olmaktan çıkarma ve analitik bir değerlendirmeye taşıma hedefi barındırır.

Çalışma, değerlendirme yaklaşımını “kanıt ve izlenebilirlik” ilkesi üzerine kurar. Bu nedenle amaç, yalnızca standartların varlığını sıralamak değildir. Amaç, bu uygulama ölçütlerinin ulusal düzeydeki karşılıklarını denetlenebilir biçimde göstermektir. Bu çerçevede çalışma, politika yapıcılara ve uygulayıcılara dönük bir kanıt mantığı da önerir. Hangi yükümlülüğün hangi kurumla, hangi hizmet türüyle, hangi göstergeyle izleneceği sorusu bu mantığın merkezinde yer alır. Örneğin istihdam, bakım yükü ve hizmetlere erişim gibi alanlar, sadece söylemle değil verilerle de tartışılmalıdır. Türkiye’de kadın istihdam oranları ve cinsiyete dayalı farklar, kadın odaklı sosyal politika tasarımıyla ölçülebilir bir zemin üretir (TÜİK, 2024). Bu tür göstergeler, uluslararası çerçevelerin ulusal sahadaki iz düşümünü değerlendirmeyi mümkün kılar.

Çalışmanın hedefi, uluslararası çerçevenin Türkiye’deki uygulamalara etkisini bütüncül bir bakışla göstermektir. Bu bütüncüllük, sosyal hizmetlerin tekil birimlerden ibaret görülmemesi anlamına gelir. Metin, mevzuat, kurumsal kapasite, hizmet sunumu ve veri üretimini aynı analitik çerçevede bir araya getirmeyi hedefler. Böylece politika belgeleri ile saha pratikleri arasındaki mesafeyi görünür kılar. Bölümün nihai amacı, kadınların insan haklarının korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için daha izlenebilir, daha hesap verebilir ve daha tutarlı bir kadın odaklı sosyal hizmet yaklaşımına katkı sunmaktır.

Yöntem ve İncelenen Belgeler

Çalışma, nitel araştırma yaklaşımı içinde belgesel taramaya dayanır. Belgesel tarama, kadın odaklı sosyal politika ve hizmetlerin normatif temellerini, kurumsal düzenlemelerini ve uygulama mantığını görünür kıldığı için tercih edilir. Bu yöntemde temel varsayım, politika ve hizmetlerin sadece sahadaki sonuçlardan değil, onları yöneten metinlerden, standartlardan ve izleme raporlarından okunabileceğidir (True & Mintrom, 2001; Simmons, 2009). Uluslararası sözleşmeler ve izleme mekanizmaları tek başına iç hukukta otomatik bir dönüşüm yaratmaz. Daha çok, yerel düzeyde politika tartışmasını yönlendiren bir başvuru zemini ve hesap verebilirlik dili üretir. Bu nedenle belge analizi, uluslararası yükümlülüklerin ulusal düzeyde nasıl karşılık bulduğunu ve metin düzeyindeki uyumun hangi aşamalarda uygulama açığına dönüştüğünü görünür kılar (Berkovitch, 1999; Cole, 2013).

İncelenen belegeler üç ana gruptan oluşur. Birinci grup uluslararası bağlayıcı metinler ve resmî izleme belgeleridir. CEDAW metni, CEDAW Komitesi genel tavsiyeleri ve Türkiye’ye ilişkin nihai gözlemler; İstanbul Sözleşmesi metni ve Avrupa Konseyi mekanizmaları; Revize Avrupa Sosyal

Şartı metni ve ilgili resmî kabul metinleri; ILO sözleşme metinleri ve NORMLEX veritabanı kayıtları bu gruptadır. İkinci grup ulusal mevzuat ve politika belgeleridir. 6284 sayılı Kanun başta olmak üzere ayrımcılık, sosyal hizmet, çocuk koruma ve kurumsal yapı alanındaki temel mevzuat ile bakanlık strateji belgeleri ve eylem planları bu gruba dâhildir. Üçüncü grup istatistiksel ve idari veri kaynaklarıdır. TÜİK ve uluslararası kuruluşların yayımladığı resmî istatistikler, kadınların istihdama katılımı, bakım yükü, eğitim ve şiddet göstergeleri gibi alanlarda durum tespiti sağlar.

Belge seçimi üç ölçütüyle yapılmıştır. Birinci ölçüt resmîlik ve doğrulanabilirliktir. Kullanılan metinler, BM, Avrupa Konseyi, ILO, TÜİK ve ilgili bakanlıkların resmî sayfaları ve PDF belgelerinden seçilmiştir. İkinci ölçüt konu uygunluğudur. Kadın odaklı sosyal politika ve hizmetlerle doğrudan ilişkili ilkeler ve uygulama araçları önceliklendirilir. Üçüncü ölçüt izlenebilirliktir. Metin içinde kurulan her temel iddia, ya birincil belgeye ya kurumsal rapora ya da hakemli akademik çalışmaya dayandırılmıştır.

Yöntem sınırlılıkları açısından belge analizinin, uygulamanın tüm mikro dinamiklerini, yerel farklılıkları ve hizmet kalitesinin deneyim boyutunu tek başına ölçemeyeceği söylenmelidir. Ayrıca idari veriler farklı kurumlarda farklı formatlarda tutulabilir. Tanımlar ve sınıflandırmalar zaman içinde değişebilir. Bu nedenle metin, kesin nedensellik iddialarından kaçınır. Bunun yerine uyum ve uygulama ilişkisinin seyrini, uluslararası yükümlülükler ile ulusal kurumsal yapılanma ve hizmet altyapısı arasındaki tutarlılık üzerinden değerlendirmeyi hedefler.

Uluslararası Sözleşmeler ve Standartlar

CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)

CEDAW, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını devlet yükümlülüğü hâline getirerek kadın odaklı sosyal politika ve hizmetlerin normatif temelini kurar. Sözleşme, ayrımcılığı sadece doğrudan eşitsiz bir muamele olarak değil, sonuçları itibarıyla eşitsizlik üreten düzenlemeler olarak ele alır. Bu yaklaşım, sosyal hizmet ve sosyal politika alanında “eşit erişim” hedefini, fiili eşitlik ve ayrımcılığın giderilmesi hedefiyle birlikte düşünmeyi zorunlu kılar (United Nations, 1979; Cole, 2013). CEDAW, istihdam, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, aile ilişkileri ve kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar dâhil geniş bir politika alanı tanımlar. Bu genişlik, kadın odaklı sosyal politikanın parçalı değil bütüncül tasarlanmasını destekler (Kabeer, 2005; United Nations, 1979).

CEDAW'nin sosyal politika açısından belirleyici yönlerinden biri, “özen yükümlülüğü” mantığının gelişmesine katkısıdır. CEDAW Komitesi, kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti ayrımcılığın bir biçimi olarak değerlendirir. Genel Tavsiye No. 19 ve güncellenmiş Genel Tavsiye No. 35, şiddeti özel alanla sınırlı bir sorun olmaktan çıkarır ve devletin önleme, koruma, soruşturma, kovuşturma, tazmin ve yapısal dönüşüm yükümlülüklerini sistematik biçimde tarif eder (CEDAW Committee, 1992; CEDAW Committee, 2017). Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin ortak çerçevesine göre bu yaklaşım, sosyal hizmetlerin yalnız kriz müdahalesiyle sınırlanmamasını; risk azaltma, güçlendirme ve hak temelli erişim mekanizmaları üzerine kurulmasını gerektirir.

CEDAW'nin izleme mekanizması, periyodik devlet raporları, gölge raporlar ve Komite'nin nihai gözlemleri üzerinden işler. Bu izleme, doğrudan yaptırım üretmez. Buna rağmen, ulusal hukuk reformlarını ve kurumsal kapasiteyi etkileyen bir hesap verebilirlik dili oluşturur. Bu dil, yerel politika oyuncuları ve sivil toplum tarafından iç hukuk tartışmalarına taşındığında somut sonuçlar üretir (Simmons, 2009; Cole, 2013). Türkiye'nin CEDAW'ye taraflığı, raporlama döngüsü ve Komite değerlendirmeleri, ulusal politika önceliklerini ve boşlukları görünür kılan bir referans sağlar.

İstanbul Sözleşmesi (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Sözleşmesi)

İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadelede Avrupa Konseyi düzeyinde en ayrıntılı çerçevelerden birini oluşturur. Metin, önleme, koruma, kovuşturma ve eşgüdümlü politika üretimi eksenlerini birbirine bağlayarak sosyal hizmetleri tekil müdahaleler toplamı olarak değil, bütünleşik bir hizmet hattı olarak kurgular. Bu kurgu, sığınak ve acil hat gibi araçların ötesine geçer. Risk değerlendirmesi, vaka yönetimi, mağdur güvenliği, çocukların korunması, barınma, psikososyal destek, hukuki yardım ve ekonomik güçlenme bileşenlerini aynı hizmet mimarisinde bir araya getirir (Council of Europe, 2011; UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015). Sözleşmenin şiddeti toplumsal cinsiyet temelli bir olgu olarak tanımlaması, hizmet sunumunun “tarafsız” bir dille yürütülmesini yeterli görmez. Hizmet tasarımı eşitlik bakışının yerleşmesini, kurumların karar ve uygulama pratiklerine bu bakışın taşınmasını zorunlu kılar. Ayrıca eğitim, medya ve farkındalık çalışmaları, toplumsal tutumların dönüşümü ve faille çalışma gibi önleyici başlıklar üzerinden sosyal politika alanını genişletir (Council of Europe, 2011; CEDAW Committee, 2017). Sözleşmenin izleme mekanizması olan GREVIO, değerlendirmeleriyle metin düzeyindeki düzenlemelerle saha

uygulanması arasındaki açıklıkları kurumsal düzeyde görünür kılmayı hedefler (Council of Europe, 2011; Council of Europe, 2026).

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesiyle kurduğu ilişki, uyum ve uygulama tartışmalarında kritik bir dönemeç oluşturur. Türkiye sözleşmeyi erken imzalayıp onaylayan ülkeler arasında yer alır. Daha sonra sözleşmeden çekilme kararı alınır. Bu karar, şiddetle mücadelede uluslararası izleme mekanizmalarıyla kurulan bağın zayıflaması anlamına gelir (Council of Europe Treaty Office, 2026). Buna karşın sözleşmenin tarif ettiği hizmet mantığı ve asgari standartlar, CEDAW ve diğer uluslararası metinler üzerinden ulusal politika tartışmalarında varlığını sürdürür (CEDAW Committee, 2022; CEDAW Committee, 2017). Bu nedenle tartışmanın ağırlık merkezi, tek bir metne bağlılık meselesinden çok, şiddetle mücadelede hak temelli standardın kurumsal sürekliliğini ve hizmet zincirinin sahada ne ölçüde işler kılındığını değerlendirmeye kayar (UN Women; CEDAW Committee, 2017).

Revize Avrupa Sosyal Şartı

Revize Avrupa Sosyal Şartı, sosyal hakları Avrupa Konseyi düzleminde bağlayıcı bir çerçeveye taşır. Bu çerçeve, kadın odaklı sosyal politikanın şiddet ve eşitlik tartışmasının yanı sıra, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık, konut ve çalışma yaşamı standartlarıyla ilişkili olduğunu hatırlatır (Council of Europe, 1996; Council of Europe, 2026). Şart, annelik koruması, aile yükümlülükleriyle uyumlu çalışma, eşit fırsatlar ve ayrımcılık yasağı gibi hükümler üzerinden, bakım altyapısı ve istihdam eşitliği arasında bir köprü kurar (Council of Europe, 1996; International Labour Organization, 1951).

Şartın sosyal politika açısından kritik katkısı, hakların “program hedefi” değil “talep edilebilir sosyal hak” olarak konumlanmasıdır. Bu konum, sosyal hizmetlerin bir “lütuf” olmaktan öte, hak temelli bir hizmet olarak düznelenmesini ve uygulanmasını destekler. Şartın izleme sistemi, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin değerlendirmelerine dayanır ve uyum ve ilerleme, devletlerin kabul ettiği hükümler üzerinden ölçülür (Council of Europe, 2026; Council of Europe, 1996). Kadınların istihdama katılımı ve bakım yükü bağlamında kreş, yaşlı bakım ve ebeveynlik izinleri gibi araçlar, Şartın sosyal hak mantığıyla doğrudan kesişir (TÜİK & UN Women, 2024; Council of Europe, 1996).

Türkiye, Revize Şartı onaylar ve kabul ettiği hükümler üzerinden raporlama ve izleme ilişkisi kurar. Bu ilişki, sosyal hizmetlerin asgari standartları, sosyal yardım ve sosyal güvenlik erişimi, çalışma yaşamında eşitlik gibi alanlarda ulusal politika tartışmalarına dışsal bir referans ekler (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2007; Resmî Gazete, 2007). Bu nedenle Revize Şart, kadın odaklı sosyal politikanın Avrupa sosyal hak standartlarıyla uyumunu değerlendirmek için bir çerçeve sunar.

ILO Sözleşmeleri (Uluslararası Çalışma Teşkilatı) C100, C111 ve C183

Kadın odaklı sosyal politikalar, yalnız sosyal hizmetlerin örgütlenmesiyle sınırlı kalmaz. Çalışma yaşamında eşitlik, ücret ve istihdamda ayrımcılığın önlenmesi, doğum ve bakım süreçlerinde hak kaybının engellenmesi, sosyal güvenlik ve gelir güvencesi düzenlemeleriyle birlikte düşünülür. ILO'nun Eşit Ücret Sözleşmesi (C100) ve Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi (C111), kadınların istihdamda eşit muamele, eşit değerle işe eşit ücret ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması gibi hedefleri bağlayıcı bir yükümlülüğe dönüştürür (International Labour Organization, 1951; International Labour Organization, 1958). Bu yükümlülükler, ücret eşitsizliği, kayıt dışılık ve mesleki ayrışma gibi sorunları sosyal politika gündemine taşır (TÜİK & UN Women, 2024; OECD, 2023).

ILO çerçevesi, sadece metin üretip bırakmaz. Denetim ve raporlama döngüsü kurar. Uzman komite değerlendirmeleriyle uygulamayı izler ve kayıt altına alır (International Labour Organization, 1951). Bu izleme düzeni, istihdam politikalarıyla sosyal güvenlik ve gelir güvencesi araçlarını aynı tabloda düşünmeye sevk eder. Türkiye'nin C100 ve C111'e taraflığı, eşit ücret ve ayrımcılık yasağı tartışmalarına uluslararası bir dayanak ekler. Bu dayanak, eşitlik politikalarının işgücü piyasasında güçlenmediği koşullarda sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin eşitsizliği azaltan ama yapıyı dönüştürmeyen bir role sıkıştığını daha görünür kılar (OECD, 2023) (Fraser, 1997) (Kabeer, 2005).

Annelik koruması, bakım politikalarının taşıyıcı eksenidir. ILO'nun C183 Sözleşmesi, doğum izni, sağlık güvencesi ve iş güvencesi başlıklarında daha güncel bir standart ortaya koyar (International Labour Organization, 2000). Türkiye açısından C183, mevcut düzenlemeleri okumak için bir ölçüt sunar ve olası boşlukları somutlaştırabilir. Bu ölçüt; doğum izni süreleri, işyeri kreşi yükümlülükleri, bakım hizmetlerine erişim ve kayıt dışı çalışan kadınların koruma kapsamına alınması gibi başlıklarda doğrudan politika soruları üretir (TÜİK & UN Women, 2024).

Pekin Eylem Platformu ve SDG 5

Pekin Eylem Platformu, kadınların güçlenmesi için stratejik hedefler ve eylem alanları tanımlar. Bu çerçeve, devletleri toplumsal cinsiyet anaakımlaştırması, kurumsal kapasite ve bütçeleme gibi araçlara yönlendirir. Sosyal politika açısından Pekin Platformu, yoksulluk, eğitim, sağlık, şiddet, ekonomi, karar alma ve kurumsal mekanizmalar gibi alanları bir arada ele almasıyla öne çıkar (United Nations, 1995; UN Women, 2024). Platformun bağlayıcılığı CEDAW gibi değildir. Buna rağmen, ulusal eylem planları ve strateji belgeleri için normatif bir "hedef seti" sağlar ve kamu yönetimi içinde toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin yerleşmesine katkı verir (True & Mintrom, 2001; UN Women, 2024).

2030 Gündemi ve SDG 5, kadın odaklı sosyal politikayı izlenebilir hedefler ve göstergelerle ilişkilendirir. SDG 5'in hedefleri, şiddetin ortadan kaldırılması, ücretsiz bakım ve ev içi emeğin tanınması, karar alma süreçlerine katılım, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakları ve ayrımcılığın sona erdirilmesi gibi alanları kapsar (United Nations, 2015; United Nations, 2017). Bu hedefler, sosyal hizmetlerin performansının yalnız “hizmet var mı” sorusuyla değil, erişim, kalite, kapsama, eşitsizlik azaltma ve sonuç göstergeleriyle ölçülmesini gerektirir (United Nations, 2017; UN Women, 2024). Ayrıca SDG göstergeleri, ulusal istatistik kurumlarını veri üretiminde standardizasyona zorlar; böylece politika tartışmaları daha denetlenebilir hale gelir (United Nations, 2017; TÜİK & UN Women, 2024).

Pekin Platformu ve SDG 5, kadın odaklı sosyal politika açısından bir ortak zemin kurar. Bu zemin, “hizmet sunumu” ile “yapısal dönüşüm” arasındaki ilişkiyi açık tutar. Hizmetlerin erişilebilirliği ve kalitesi, kadınların istihdama katılımı, bakım yükünün dengelenmesi, şiddetin azalması ve karar alma süreçlerine katılım gibi sonuçlarla birlikte ele alınmadıkça, politika araçları parçalı kalır (Kabeer, 2005; United Nations, 2017). Bu nedenle SDG 5, yalnız bir kalkınma hedefi değil, kadın odaklı sosyal politika için bir izleme mimarisi olarak okunur (United Nations, 2017; UN Women, 2024).

AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Başlığı, Lanzarote ve ICESCR'nin Katkısı

Avrupa Birliği'nin toplumsal cinsiyet eşitliği müktesebatı, sosyal politikayı eşitlik, bakım hizmetleri ve şiddetle mücadele eksenlerinde birlikte ele alan bir pusuladır. Avrupa Komisyonu'nun 2020–2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi, bu yaklaşımın güncel politika önceliklerini açık bir biçimde ortaya koyar; kadına yönelik şiddetin sonlandırılması, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının sorgulanması, işgücü piyasasındaki eşitsizliklerin azaltılması, ücret ve emeklilik farklarının daraltılması, bakım açığının kapatılması ve karar alma süreçlerinde dengeli temsil gibi somut hedefleri birlikte kurar (European Commission, 2020). Bu hedefler, kadın odaklı sosyal politikayı sosyal yardım ya da kriz müdahalesi başlığına sıkıştırmadan, bakım hizmetleri, istihdam eşitliği ve şiddetle mücadele hatlarını aynı kapsamda düşünmeye yönlendirir (European Commission, 2020). Türkiye bağlamında bu çerçeve, uyum tartışmalarında bir pusula işlevi görür. Ayrıca CEİD İzler'in toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramlarına ilişkin modülünün Avrupa Birliği'nin maddi desteğiyle hazırlanmış olması, bu yön pusulasının bilgi üretimi ve kapasite geliştirme kanallarına da taşındığını gösterir (CEİD İzler, 2021).

Çocukların cinsel sömürü ve istismarına karşı Lanzarote Sözleşmesi, sosyal hizmet sisteminin aile içi alanı da kapsayan ve koruma kapasitesini güçlendiren ayrı bir hat açar. Avrupa Konseyi, bu sözleşmenin çocuklara yönelik her tür cinsel suçu suç saymayı zorunlu tuttuğunu, önleme, mağdur çocuğu koruma

ve failleri kovuşturma ekseninde devletlerden özel mevzuat ve tedbirler talep ettiğini açık biçimde belirtir (Council of Europe, t.y.). Bu çerçeve, kadın odaklı hizmetlerle çocuk koruma hizmetlerinin kesiştiği vakalarda, tek kurumluk müdahale yerine “koordineli vaka yönetimi ve güvenlik temelli hizmet zinciri” ihtiyacına vurgu yapar (Council of Europe, t.y.).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR), sosyal güvenlik, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimi “sosyal haklar” ekseninde tanımlayarak devletin sorumluluğunu dar bir program mantığının ötesine taşır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin (OHCHR) sözleşme metninde aktardığı üzere, ICESCR 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girer. Türkiye bu sözleşmeyi 5 Ağustos 2000’de imzalamış, 23 Eylül 2003’te onaylamış ve 23 Aralık 2003’te yürürlüğe sokmuştur (OHCHR Treaty Body Database, t.y.). Bu çerçeve, kadın odaklı sosyal politikalarda erişim meselesini idari bir tercih ya da proje hedefi olmaktan çıkarır. Erişimi izlenebilir ve gerekelendirilebilir bir kamusal yükümlülük alanı olarak şekillendirir.

Sözleşme / Standart	Türkiye’de Uygulama Alanı	Etkilenen Politikalar
CEDAW	Yasal eşitlik, istihdam, eğitim	6284 SK, kadın istihdam
İstanbul Sözleşmesi	Şiddetin önlenmesi	Sığınmaevleri, destek hatları
Pekin Eylem Planı	Toplumsal cinsiyet politikaları	Eylem planları, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü politikaları
SDG 5	Sürdürülebilir kalkınma	Bütünleşik sosyal hizmet stratejileri
Avrupa Sosyal Şartı	Sosyal güvenlik, bakım hizmetleri	Kreş desteği, eşit ücret
ILO 100 / 111 / 183	Çalışma yaşamında eşitlik	Doğum izni, iş yeri kreşleri
AB Müktesebatı	Kadın kooperatifleri, yerel hizmetler	Yerel eşitlik birimleri, projeler

Türkiye’de Uyum, Uygulama ve Boşluklar

Ulusal Mevzuat ve Uygulamaların Kırılğanlığı

Türkiye’de kadın odaklı sosyal politika ve hizmetlerin hukuki zemini, anayasal eşitlik ilkeleri, ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemeler, şiddetle mücadele mevzuatı, sosyal hizmet ve sosyal yardım alanlarını düzenleyen metinler ve kurumsal yapı üzerinden şekillenir. Uluslararası yükümlülükler bütünü, bu zeminin yorumlanmasında ve politika hedeflerinin tanımlanmasında referans işlevi görür. Örneğin 6284 sayılı Kanun, şiddetin önlenmesi ve mağdurun korunması alanında önemli bir araçtır ve koruyucu ve önleyici tedbirleri sistematik biçimde düzenler. Bu düzenleme, mekanizmanın sadece kolluk ve yargı boyutunu değil, sosyal hizmet ve destek kısmını da ilgilendirir.

Mevzuat düzeyinde uyumun güçlendiği alanlarda bile, politika belgeleri ile uygulama araçları arasında süreklilik sorunu görülebilir. Strateji belgeleri ve eylem planları, belirlenen hedefleri ve kurumlar arası görev dağılımını tanımlamamıştır destekler. Ancak Birleşmiş Milletler'in *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi hedefleri için Küresel gösterge Çerçevesi* raporuna göre hedeflerin bütçe, insan kaynağı, standartlar ve izleme göstergeleriyle bağlanması, çoğu zaman metinlerin zayıf halkasıdır. Bu nedenle uyum değerlendirmesi, "belge var mı" sorusunun ötesine bakmayı gerektirir; belgenin hangi kurumsal ve idari mekanizmalarla hayata geçtiğini sorgular (Simmons, 2009; Cole, 2013).

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024–2028), kadınların eğitim, istihdam, karar alma süreçlerine katılımı, şiddetle mücadele ve kurumsal kapasite gibi alanlarda hedefler sunar. Bu belge, SDG 5 ile uyumlu bir dil kurar ve kamu yönetimi içinde koordinasyon hedefi taşır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Uyum açısından hassas nokta, hedeflerin uygulama araçlarına dönüşme seviyesidir. Örneğin bakım hizmetleri, istihdam politikaları ve sosyal yardım sisteminin eşgüdümü sağlanmadıkça, kadınların ekonomik olarak güçlenmesine yönelik hedefler, sosyal politika düzeyinde eksik kala riskiyle karşı karşıyadır.

Kurumsal Yapı ve Koordinasyon

Kadın odaklı sosyal politika ve hizmetler, tek bir kurumun kapasitesiyle sınırlı değildir. Şiddetle mücadelede adalet, işçileri, sağlık, yerel yönetimler ve sosyal hizmet kurumları; istihdam alanında çalışma, sosyal güvenlik ve eğitim kurumları; bakım hizmetlerinde belediyeler ve merkezi idare; veri ve izleme alanında istatistik ve idari veri üreten kurumlar birlikte çalışır (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; United Nations, 2017). Bu nedenle kurumsal oluşum, sorumlulukların açık tanımını, koordinasyon mekanizmalarını, ortak veri standartlarını ve hesap verebilirliği gerektirir (True & Mintrom, 2001; Simmons, 2009).

Türkiye'de kurumsal yapı, özellikle 2000'ler sonrası, kadın politikalarına ilişkin birimler, strateji belgeleri ve hizmet altyapısında kurumsallaşma girişimlerine ev sahipliği yapmaktadır. Kadın politikalarının ana koordinatörlerinden biri olan bakanlık yapılanması ve ilgili genel müdürlükler, politika üretimi ile hizmet sunumu arasında bir köprü oluşturur (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024; TÜİK & UN Women, 2024). Buna rağmen kurumsal koordinasyon, yerel düzeye inişte ve kurumlar arası veri paylaşımında zayıflayabilir. Bu zayıflık, hizmetlerin sürekliliğini, mağdurun farklı kurumlarda tekrar tekrar anlatı üretmesini ve vaka yönetimi zincirinde kopmaları artırabilir.

Kurumsal koordinasyonun bir başka boyutu, izleme mekanizmalarıyla ilişkilidir. CEDAW raporlama döngüsü ve nihai gözlemler, ulusal düzeyde boşlukları işaret eder. İstanbul Sözleşmesi çerçevesinde GREVIO değerlendirmeleri, hizmet standartları ve koordinasyon başlıklarında ayrıntılı bir çerçeve sunar. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi bağlamındaki çekilme süreci, bu izleme çerçevesiyle kurulan bağın zayıflaması anlamına gelir. Bu durum, ulusal izleme sistemlerinin güçlendirilmesi ihtiyacını daha görünür kılmaktadır.

Hizmet Aktarımı ve Asgari Standartlar

Kadın odaklı sosyal hizmetler, temel sınavını erişilebilirlik ve kalite güvencesinde verir. Uluslararası standartlar, özellikle şiddetle mücadele alanında hizmetlerin “asgari” bir çerçeveye bağlanmasını ister. Bu çerçeve, 7/24 erişilebilir destek hatları, güvenli barınma seçenekleri, risk değerlendirmesi, çocukların korunması, psikososyal destek, hukuki yardım ve koordineli sevk mekanizmalarını içerir (Council of Europe, 2011; UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015). Hizmetlerin sadece var olması yeterli değildir. Bölgesel eşitsizlik, personel yeterliliği, gizlilik, güvenlik planı ve kırılgan grupların hizmete erişimi gibi boyutlar hizmetin niteliğini belirler.

Türkiye’de sosyal hizmetler, merkezi kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplumun farklı düzeylerdeki katkılarıyla yürümektedir. Kadın konukevleri, danışma merkezleri, şiddet önleme ve takip mekanizmaları, sosyal yardım ve istihdam destekleri gibi araçlar, ulusal politika belgelerinde yer alır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024; Türkiye Cumhuriyeti, 2012). Ancak hizmetlerin kapsayıcılığı, kapasitesi ve ortak kalite ölçütleri açısından veri temelli izleme ihtiyacı sürer. Özellikle yerel düzeyde hizmete erişim, kent-kır ayrımı ve bölgesel eşitsizlik boyutlarıyla ele alınmadıkça, ulusal politika hedefleri sahada eşit sonuçlar üretmekte yetersiz kalır (TÜİK & UN Women, 2024; United Nations, 2017).

Bakım hizmetleri, kadın odaklı sosyal politikanın dönüştürücü eksenidir. SDG 5.4, ücretsiz bakım ve ev içi emeğin tanınmasını ve bakım altyapısının güçlendirilmesini hedefler (United Nations, 2017). Türkiye’de zaman kullanımı verileri, kadınların ev içi işlere ayırdığı sürenin erkeklerden belirgin biçimde yüksek olduğunu gösterir. Bu fark, kadınların istihdama katılımını sınırlandıran yapısal bir mekanizma olarak işler (TÜİK & UN Women, 2024; Kabeer, 2005). Bu nedenle kreş, yaşlı bakım, engelli bakım hizmetleri ve ebeveynlik izinleri gibi araçlar, sadece aile politikasının bir parçası değil, eşitlik politikası olarak da kurgulanmak zorundadır (Council of Europe, 1996; International Labour Organization, 2000).

Veri, Göstergeler ve İzleme

Kadın odaklı sosyal politikanın denetlenebilirliği, veri ve gösterge altyapısına bağlıdır. SDG çerçevesi, göstergeler üzerinden ilerler ve ulusal istatistik sistemlerini belirli tanım ve metodolojileri kullanmaya yönlendirir (United Nations, 2017; United Nations, 2015). Türkiye’de TÜİK ve ilgili kurumlar, istihdam, eğitim, sağlık ve şiddet gibi alanlarda düzenli veri üretir. TÜİK ve UN Women ortak yayını, kadınların işgücüne katılımı, istihdam oranı ve işsizlik oranı gibi temel göstergelerde cinsiyet farkının sürdüğünü ortaya koyar (TÜİK & UN Women, 2024). Örneğin 2023 verileri, kadınların işgücüne katılım oranının erkeklerden düşük seyrettiğini ve kadın işsizlik oranının daha yüksek olduğunu gösterir. Bu tür göstergeler, sosyal politika tasarımıyla hedeflerin soyut beyanlar olarak kalmasını engeller. Hedefleri kaynak tahsisıyla ilişkilendirir. Böylece söz konusu politikalar, izlenebilir ve hesap verebilir bir çerçevede somutlaşır.

Şiddet verileri, hem önleme hem hizmet kapasitesi açısından kritik bir izleme alanıdır. CEDAW Komitesi, şiddet verilerinin düzenli, karşılaştırılabilir ve ayrıştırılmış biçimde toplanmasını, politika tasarımıyla kullanılmasını ve hesap verebilirlik için yayımlanmasını önemser (CEDAW Committee, 2017; CEDAW Committee, 2022). İstanbul Sözleşmesi yaklaşımı da, hizmetlerin etkililiğini ölçmek için veri ve izleme mekanizmalarının zorunlu olduğunu vurgular (Council of Europe, 2011; UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015). Türkiye’de veri üretilse de idari kayıtlar tek bir sistemde toplanmaz. Kurumlar, kendi görev alanlarına göre ayrı veri tabanları tutar ve bu veri tabanları her zaman birbiriyle entegre değildir. Buna tanımların kurumdan kuruma değişmesi, yerel düzeyde veri kapsamının sınırlı kalması ve hizmet sonuçlarını izlemeye dönük ortak ölçüt eksikliği eklendiğinde, izleme kapasitesinin zayıflaması kaçınılmazdır.

Veri sistemlerinin bir başka boyutu, dezavantajların aynı kişide üst üste gelerek derinleştiği durumları görünür kılmaktır. Yaş, engellilik, göç deneyimi, kırsal yaşam, kayıt dışı çalışma ve yoksulluk gibi değişkenler, kadınların sosyal hizmetlere erişim koşullarını ve hizmetten elde edilen sonuçları belirler. CEDAW, ayrımcılığın tek bir eksen üzerinden açıklanamayacağını kabul eder ve eşitsizliklerin kesişen etkilerini dikkate alan bir yorum çerçevesi sunar (United Nations, 1979; CEDAW Committee, 2022). SDG göstergeleri de verinin cinsiyet başta olmak üzere temel demografik ve sosyoekonomik değişkenlere göre raporlanmasını teşvik eder (United Nations, 2017). Bu nedenle izleme sistemi, ulusal ortalamaların yanı sıra, farklı dezavantaj profillerine sahip grupların erişim düzeyini ve sonuçlarını da ölçmelidir.

Uygulama Boşlukları ve Nedenleri

Türkiye’de kadın odaklı sosyal politika ve hizmetlerde uygulama boşlukları, dört temel mekanizma üzerinden izlenebilir. Birincisi mevzuat ve politika çerçevesinin uygulama araçlarına bağlanmasındaki zayıflıktır. Hedefler tanımlansa da, bütçe, standartlaştırma, denetim ve performans göstergeleri zayıf kaldığında uygulama etkililiğini yitirir. İkincisi kurumsal koordinasyon eksikliğidir. Vaka yönetimi, kurumlar arası veri paylaşımı ve ortak protokoller zayıf olduğunda mağdurun hizmet ve destek zinciri içinde kaybolma riski artar (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; Council of Europe, 2011). Üçüncüsü hizmet kapasitesi ve insan kaynağıdır. Personel eğitimi, uzmanlaşma, yerel düzey altyapı ve hizmet çeşitliliği yetersiz kaldığında hak temelli standartlar fiilen karşılanmaz (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; CEDAW Committee, 2017). Dördüncüsü veri ve izleme kapasitesidir. Veriler kurumlar arasında dağınık tutulduğunda ve ortak tanım ile raporlama düzeni kurulmadığında, politika hedefleri ölçülemez ve hesap verebilirlik zayıflar (TÜİK & UN Women, 2024; United Nations, 2017).

Bu boşlukların nedenleri teknik başlıklarla sınırlı değildir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürekli üreten yerleşik kalıplar, kurum kültürü ve mesleki pratikler, yerel yönetimlerin kapasite farkları, kaynak tahsisi tercihleri ve siyasal öncelikler, uygulama sonuçlarını doğrudan belirler. Uluslararası çerçevelerin etkisi, ulusal düzeyde kendiliğinden ve doğrudan bir uyum yaratmaz. Etki, yerel oyuncuların sağlam ve gerçekçi gündemler kurma ve politika yapımına müdahil olma gücü, kurumların öğrenme ve beceri kapasitesi ve farklı oyuncuları bir araya getiren politika koalisyonları üzerinden şekillenir (Berkovitch, 1999; True & Mintrom, 2001). Bu nedenle kadın odaklı sosyal politika değerlendirmesi, sadece metin düzeyindeki uyumu ölçmekle yetinmez. Kurumların birlikte çalışma düzenini, sahadaki hizmet zincirinin sürekliliğini ve bu devamlılığı taşıyan koordinasyon mekanizmalarının işlerliğini de izlemek zorundadır (Simmons, 2009; UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Analiz, uluslararası yükümlülükler bütünü ile ulusal düzeydeki sosyal politika ve hizmet tasarımı arasında bir “mantık zinciri” kurmayı mümkün kılar. Zincirin ilk halkası uluslararası yükümlülük çerçevesidir. CEDAW, ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını ve fiili eşitliği devlet yükümlülüğü hâline getirir; CEDAW Komitesi, kadına yönelik şiddeti ayrımcılığın bir biçimi olarak tanımlar ve devletin bu konudaki yükümlülüğünü ayrıntılandırır. İstanbul Sözleşmesi, şiddetle mücadelede hizmet zincirini standartlaştıran, koordinasyonu ve izlemeyi zorunlu kılan bir çerçeve sunar. Revize Avrupa Sosyal Şartı ve ILO sözleşmeleri, sosyal haklar ve çalışma yaşamı standartları

üzerinden kadınların ekonomik güçlenmesini, sosyal korumayı ve bakım altyapısını sosyal politika gündeminin merkezine yerleştirir. Pekin Platformu ve SDG 5 ise hedefleri göstergelerle bağlayarak izlenebilir bir politika dili üretir.

Zincirin ikinci halkası mevzuat ve politikaadır. Türkiye’de şiddetle mücadele ve kadın politikaları alanında mevzuat ve strateji belgeleri, uluslararası çerçevelerle temas hâlinindedir. 6284 sayılı Kanun, koruma ve önleme tedbirlerini düzenleyerek şiddetle mücadelede önemli bir hukuki araç sağlar Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024–2028) ise hedef ve eylem alanlarını tanımlayarak yeni politika üretimine yönlendirir. Buna karşın mevzuat ve politika belgelerinde kurulan hedeflerin, bütçe, insan kaynağı, hizmet standardı ve izleme göstergeleri gibi somut uygulama araçlarına sistemli biçimde bağlandığı her zaman söylenemez.

Zincirin üçüncü halkası kurum, dördüncü halkası hizmet kapasitesidir. Kadın odaklı sosyal politika, kurumsal koordinasyon zayıf kaldığında parçalanır; hizmet zincirinde kopmalar yaşanır. Uluslararası standartlar, vaka yönetimi, çok kurumlu çalışma, uzmanlaşmış hizmetler ve yerel düzey erişim gibi unsurları “olmazsa olmaz” olarak tarif eder (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; Council of Europe, 2011). Bu nedenle tartışma, tek bir programın varlığına değil, hizmetin standartlaşmasına, kapsayıcılığına ve sürekliliğine odaklanır.

Zincirin beşinci halkası veri ve izleme altyapısıdır. Türkiye’de istihdam, eğitim ve bakım yükü gibi göstergeler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sosyal politika üzerinden ele alınması gerektiğini doğrular. TÜİK ve UN Women ortak yayını, işgücü piyasasında cinsiyet farklarının sürdüğünü ve bakım yükünün kadınlar üzerinde yoğunlaştığını gösterir (TÜİK & UN Women, 2024; OECD, 2023). Bu bulgular, kadın odaklı sosyal politikanın “koruma”nın ötesinde, ekonomik güçlenme ve bakım altyapısı üzerinden eşitliği dönüştüren bir çerçeveye ihtiyaç duyduğunu destekler (Kabeer, 2005; Fraser, 1997).

Politika ve Hizmet Önerileri

İlk öneri, şiddetle mücadelede vaka yönetimi standardının bütünleşik olarak ülke genelinde tek bir operasyonel çerçeveye bağlanmasıdır. Bu çerçeve, risk değerlendirmesi, güvenlik planı, sevk ve izlemeyi aynı “dosya” mantığında birleştirebilir. Ölçüm için, yeniden başvuru oranı, sevk süreleri ve vaka kapanış süresi gibi göstergeler izlenir; veri kaynağı, bakanlık idari verisi ve yerel düzey hizmet kayıtlarıdır (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; Council of Europe, 2011).

İkinci öneri, uzmanlaşmış destek hizmetlerinin erişim standardının tanımlanmasıdır. Kadın konukevleri, danışma merkezleri, hukuki yardım ve psikososyal destek hizmetleri için nüfusa, coğrafyaya ve risk profiline göre

asgari erişim hedefleri belirlenir. Ölçüm için, hizmete erişim oranı, bekleme süresi ve hizmetten yararlanma süresi izlenir; veri kaynağı, bakanlık idari verisi ve yerel yönetim hizmet kayıtlarıdır (Council of Europe, 2011; CEDAW Committee, 2017).

Üçüncü öneri, bakım hizmetleri altyapısının istihdam eşitliği hedefleriyle doğrudan ilişkilendirilmesidir. Kreş ve bakım hizmetleri, yalnız sosyal yardım değil, kadınların istihdama katılımını artıran bir eşitlik aracı olarak planlanır. Ölçüm için, 0–5 yaş çocuklar için kurumsal bakım kapsama oranı, kadın istihdam oranı ve işgücüne katılım oranı birlikte izlenir; veri kaynağı TÜİK ve bakanlık idari verisidir (TÜİK & UN Women, 2024; United Nations, 2017).

Dördüncü öneri, çalışma yaşamında eşit ücret ve ayrımcılık yasağına ilişkin denetim ve şeffaflık araçlarının güçlendirilmesidir. İşyerlerinde ücret şeffaflığı ve ayrımcılığa karşı başvuru mekanizmalarının erişilebilirliği artırılır. Ölçüm için cinsiyete göre ücret farkı göstergeleri ve ayrımcılık şikayeti sonuçları izlenir; veri kaynağı TÜİK, OECD ve ilgili kurumların idari verileridir (International Labour Organization, 1951; OECD, 2023).

Beşinci öneri, kırılgan gruplara erişimi görünür kılan kesişimsel veri standardının kurumsallaştırılmasıdır. Göçmen, engelli, kırsal, yaşlı ve kayıt dışı çalışan kadınlar için hizmet erişimi ve sonuç göstergeleri ayrıştırılır. Ölçüm için, kırılgan grupların hizmete erişim oranı ve hizmet sonuçları izlenir; veri kaynağı TÜİK mikro veri setleri, idari veri ve SDG izleme göstergeleridir (United Nations, 2017; CEDAW Committee, 2022).

Altıncı öneri, yerel yönetim kapasitesinin standardize edilmesidir. Kadın danışma merkezleri ve sosyal hizmet birimleri için asgari personel profili, eğitim standardı ve hizmet süreçleri tanımlanır. Ölçüm için, personel başına düşen vaka sayısı, eğitim tamamlama oranı ve memnuniyet göstergeleri izlenir; veri kaynağı yerel yönetim idari verisi ve bakanlık izleme raporlarıdır (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Yedinci öneri, ulusal düzeyde tekil bir izleme panosu oluşturulmasıdır. Bu pano, şiddet, istihdam, bakım ve hizmet erişimi göstergelerini düzenli yayımlar; kurumlar arası veri standardını belirler. Ölçüm için, gösterge güncelliği, veri tamlığı ve kurumlar arası tutarlılık izlenir; veri kaynağı TÜİK ve idari veri üreticileridir (United Nations, 2017; TÜİK & UN Women, 2024).

Sekizinci öneri, raporlama ve dış değerlendirme kapasitesinin güçlendirilmesidir. CEDAW raporlama süreci, ulusal politika öğrenmesi için bir mekanizma olarak ele alınır; ulusal düzeyde bağımsız değerlendirme ve akademik katkı sistematik hale getirilir. Ölçüm için, nihai gözlemlerde işaretlenen

tavsiyelerin uygulama oranı izlenir; veri kaynağı CEDAW Komitesi belgeleri ve ulusal ilerleme raporlarıdır (CEDAW Committee, 2022; Simmons, 2009).

Asgari İzleme Göstergeleri

Asgari göstergeler, uluslararası yükümlülüklerin sosyal politika performansında nasıl karşılık bulunduğunu izlemeyi amaçlayan sınırlı ama işlevsel bir ölçüm düzeni olarak kurgulanır. Amaç, tek tek veri parçalarını yan yana dizmek değildir. Amaç, emek piyasası, bakım yükü, şiddetle mücadele, temsil ve hizmet kapasitesi başlıklarını ortak bir izleme mantığına bağlamaktır. Bu bileşim, SDG 5 göstergeleriyle uyumlu bir hat izler ve mümkün olan her noktada ulusal resmî veri kaynaklarına dayanır (United Nations, 2017; TÜİK & UN Women, 2024).

İlk grup, kadınların ekonomik konumunu görünür kılan emek piyasası göstergeleridir. Kadınların işgücüne katılımı, istihdam ve işsizlik oranları ile Ev Genci oranı bu grupta izlenir. Bu göstergeler, TÜİK verileriyle izlenebilir ve uluslararası karşılaştırma için OECD istatistikleriyle desteklenebilir (TÜİK & UN Women, 2024; OECD, 2023). İkinci grup, bakım yükünün dağılımını ölçer. Zaman kullanımıyla ilgili veriler üzerinden kadınların ücretsiz bakım ve ev içi işe ayırdığı süre ve erkeklerle arasındaki fark takip edilir. Bu başlık, bakım yükünün istihdam ve yoksullukla kurduğu yapısal ilişkiyi görünür kıldığı için izleme düzeninin temel dayanaklarından biridir (TÜİK & UN Women, 2024; United Nations, 2017).

Üçüncü grup, şiddetle mücadelede hem yaygınlık hem de hizmete erişim boyutunu birlikte ele alır. Ulusal araştırmaların sunduğu şiddetin düzeyi ve dağılımını gösteren ölçütler, idari kayıtların sunduğu başvuru, yönlendirme ve hizmete erişim ölçütleriyle birlikte değerlendirir. Kadın danışma ve destek mekanizmalarına başvuru düzeyi, koruyucu tedbir kararlarının uygulanma oranı ve hizmete erişim süreleri bu bağlamda anlamlı izleme ölçütleridir (CEDAW Committee, 2017; UN Women 2015).

Dördüncü grup, karar alma süreçlerinde kadınların temsiline odaklanır. Parlamentoda ve yerel yönetimlerde kadın temsil oranı gibi ölçütler, SDG izleme sistemiyle uyumlu biçimde ulusal resmî istatistikler üzerinden düzenli olarak izlenir. (United Nations, 2017; UN Women, 2024).

Beşinci grup, hizmet kapasitesi ve hizmet sunumunun işleyişini değerlendirmeye dönük ölçütleri kapsar. Kadın konukevleri ve danışma merkezlerinin kapsama düzeyi, personel başına düşen vaka yükü ve hizmetten yararlananların sonraki durumuna ilişkin sonuç ölçütleri, idari kayıtlara dayanarak tanımlanır (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC, 2015; Council of Europe, 2011).

Son olarak sosyal yardım ve yoksulluk boyutu, kadınların sosyal yardım kapsamındaki görünürlüğü ve yoksulluk göstergelerinin cinsiyete göre raporlanması üzerinden izlenir. Bu başlık, sosyal politikanın risk azaltma kapasitesini değerlendirmek için zorunludur (TÜİK & UN Women, 2024; United Nations, 2017). Bu asgari ölçüm düzeni, politika hedeflerini soyut beyanlar olmaktan çıkarır. Hedefleri veriyle izlenebilir kılar, kurumlar arası tartışmayı açık tanımlanmış göstergelere dayandırabilir ve hesap verebilirliği güçlendirebilir.

Sonuç olarak, belge incelemesine dayanan bu çalışma, hizmetlerden yararlananların deneyimini ve yerel düzeydeki uygulama farklılıklarını doğrudan ölçmez. Bu nedenle bulgular, “uygulama her yerde böyledir” türü kesin genellemeler kurmak yerine, uluslararası yükümlülüklerin gerektirdiği standartlar ile ulusal düzeyde kurulan mevzuat, kurumsal düzen ve hizmet sunumu arasındaki uyum üzerinden yorumlanır. Ayrıca idari kayıtların kurumlar arasında dağınık tutulması ve tanımların kurumdan kuruma değişmesi, bazı göstergelerin düzenli ve karşılaştırılabilir biçimde üretilmesini güçleştirir. Bu sınırlılık, izleme önerisinin önemini artırır. Ortak tanımlar ve asgari bir gösterge düzeni kurulmadıkça, politika ve hizmetlerin etkililiğinin izlenebilir ve hesap verebilir bir zemine taşınması güçleşir.

Özgün katkı, uluslararası kadın hakları ve sosyal haklar çerçevesini Türkiye’de kadın odaklı sosyal politika ve hizmetlerin sistem düzeyindeki bileşenleriyle aynı analitik zincirde bir araya getirmesidir. Metin, uluslararası ilkeler, mevzuat, kurumsal düzen, hizmet sunumu ve veri üretimi arasındaki bağlantıları görünür kılarak uyum tartışmasını soyut bir “taraf olma” düzeyinden çıkarır. Uygulama boşluklarını dört kategori altında toplar ve her kategori için ölçülebilir öneriler ile asgari bir izleme göstergeleri paketi önerir. Böylece tartışma, sadece eleştirel bir durum tespitiyle sınırlı kalmaz. Politika tasarımı ve uygulamada kullanılabilecek, somut ve denetlenebilir bir değerlendirme zemini sunar.

Kadın odaklı sosyal politika ve hizmetler, uluslararası sözleşmelerin devlete yüklediği somut sorumluluklar üzerinden tarif edilir. CEDAW ve Komitè’nin yorumları, ayrımcılığın ve kadına yönelik şiddetin devlet sorumluluğu olarak ele alınmasını gerektirir. İstanbul Sözleşmesi, şiddetle mücadelede hizmet zinciri ve koordinasyon standardını netleştirir. Revize Avrupa Sosyal Şartı ve ILO sözleşmeleri, sosyal haklar ve çalışma yaşamı eşitliği üzerinden bakım altyapısı ile ekonomik güçlenmeyi birlikte düşünmeyi zorunlu kılar. Pekin Platformu ve SDG 5 ise hedefleri göstergelerle bağlayarak izlenebilir bir politika dili sağlar. Türkiye’de mevzuat ve strateji belgeleri bu çerçevelerle temas kurar. Buna rağmen uygulama boşlukları, hedeflerin uygulama araçlarına bağlanması, kurumsal koordinasyon, hizmet kapasitesi

ve veri-izleme altyapısında yoğunlaşır. Çözüm, hizmet standardizasyonu, bütünsel vaka yönetimi, bakım altyapısının güçlendirilmesi ve çekirdek bir gösterge setine dayalı ulusal izleme mimarisinin kurulmasıdır.

Kadın odaklı sosyal politika ve hizmetler, uluslararası sözleşmelerin devlete yüklediği somut sorumluluklar üzerinden tarif edilir. CEDAW, ayrımcılığı ve kadına yönelik şiddeti devletin özen ve koruma sorumluluğu içinde konumlandırır. İstanbul Sözleşmesi, şiddetle mücadelede parçalı müdahaleler yerine bütünsel hizmet zincirini ve kurumlar arası koordinasyonu asgari gereklilik olarak ortaya koyar. Revize Avrupa Sosyal Şartı ve ILO sözleşmeleri, sosyal haklar ile çalışma yaşamında eşitliği aynı zeminde birleştirir. Bakım altyapısı ve ekonomik güçlenme, bu zeminin kurucu bileşenleri olarak öne çıkar. Pekin Platformu ve SDG 5 ise hedefleri göstergelerle ilişkilendirerek izlenebilir bir politika dili sunar. Türkiye’de mevzuat ve strateji belgeleri bu çerçevelerle sıkı bir temas hâlinindedir. Asıl sınav, bu temasın sahada sürekliliğe dönüşmesidir.

Bu çalışma, sorunu “belge var mı” sorusuna indirgemez. Asıl mesele, hedeflerin bütçe, personel, hizmet kapasitesi ve veri düzeniyle aynı çizgide buluşup buluşmadığıdır. Uygulama boşlukları tam da bu eksenlerde birikir. Kurumlar arası koordinasyon zayıfladığında hizmet zinciri zayıflar. Kapasite yetersiz kaldığında haklara erişim, kişinin ihtiyacına değil yaşadığı yere bağlı hâle gelir. Aynı riskle karşılaşan iki kadın, iki farklı ilde bambaşka sonuçlarla karşılaşabilir. Veri üretimi ve raporlama düzeni kurulmadığında ise neyin işe yaradığı, nerede aksadığı ve hangi kurumun hangi sorumluluğu üstlendiği izlenemez. Bu nedenle kadın odaklı sosyal politika, metin düzeyindeki uyumu yeterli sayamaz. Hakkı, sahada eşit ve süreklilik taşıyan bir hizmet zincirine dönüştüren işleyen bir kamu düzeni kurmayı hedeflemek zorundadır.

Kadın haklarının korunması, niyet beyanıyla değil, devletin gündelik işleyişinde kurulan somut düzeneklerle ölçülür. Kaynak tahsisi, personel eğitimi, kurumlar arası işleyiş, hizmet kullanıcılarının geri bildirimi ve düzenli veri üretimi aynı anda güçlendirilmedikçe, eşitlik hedefi iyi tasarlanmış metinlerde kalır. Bu çalışma, tam da bu nedenle, şiddetle mücadelede bütünsel vaka yönetimini, bakım altyapısının güçlendirilmesini ve asgari bir izleme göstergeleri düzeni üzerinden ilerleyen ulusal izleme sistemini, tartışmanın merkezine yerleştirir. Böylece kadın odaklı sosyal politika, bir “program vaadi” olmaktan çıkar. Sahada izlenebilir, denetlenebilir ve sürdürülebilir bir kamu yükümlülüğü olarak kurulabilir hâle gelir.

KAYNAKÇA

- Aşık, G. A., & Mocan, N. H. (2024). The signaling value of government action: The effect of the Istanbul Convention on female murders (NBER Working Paper No. 33169). National Bureau of Economic Research.
- Berkovitch, N. (1999). From motherhood to citizenship: Women's rights and international organizations. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 24(2), 531–556.
- Bitmez, M. N. (2021). İnsan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında Türkiye'de kadınlara yönelik sosyal politikalar. *İnsan Hakları Yıllığı*, 39, 183–212. <https://doi.org/10.26650/hrj.2021.39.959908>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. Retrieved January 8, 2026, from https://www.researchgate.net/publication/240807798_Document_Analysis_as_a_Qualitative_Research_Method
- CEDAW Committee. (1992). *General recommendation No. 19: Violence against women*. United Nations. <https://tbinternet.ohchr.org/>
- CEDAW Committee. (2017). *General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19 (C*
- DAW/C/GC/35). United Nations. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/GC/35&Lang=en
- CEDAW Committee. (2022). *Concluding observations on the ninth periodic report of Türkiye*. United Nations. <https://tbinternet.ohchr.org/>
- Cole, W. M. (2013). Government respect for gendered rights: The effect of CEDAW on women's rights outcomes, 1981–2004. *International Studies Quarterly*, 57(2), 233–249.
- Council of Europe. (1996). *European Social Charter (revised) (ETS No. 163)*. <https://rm.coe.int/>
- Council of Europe. (2007). *Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS No. 201)*. <https://rm.coe.int/1680084822>
- Council of Europe. (2011). *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210)*. <https://rm.coe.int/>
- Council of Europe Treaty Office. (2026). Chart of signatures and ratifications of Treaty 210. Retrieved January 17, 2026, from <https://www.coe.int/>
- Ecevit, Y. (2021, Mart). *Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramları: Eğitim materyali*. Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) İzler.
- European Commission. (2020, July 6). *The gender equality strategy 2020–2025*. European Commission, Newsroom. <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/682425/en>

- European Commission. (2025, November 4). *Türkiye report 2025*. European Commission, Directorate-General for Enlargement and Eastern Neighbourhood Negotiations. https://enlargement.ec.europa.eu/turkiye-report-2025_en
- Fraser, N. (1997). *Justice interruptus: Critical reflections on the “postsocialist” condition*. Routledge.
- Güneş, A., & Yılmaz, F. (2021). The efficacy of Turkish metropolitan municipalities on combatting violence against women within the international and national legal framework. *Journal of International Women’s Studies*, 22(12), 91–108.
- International Labour Organization. (1951). *Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)*. <https://www.ilo.org/>
- International Labour Organization. (1958). *Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111)*. <https://www.ilo.org/>
- International Labour Organization. (2000). *Maternity Protection Convention, 2000 (No. 183)*. <https://www.ilo.org/>
- International Labour Organization. (2026). NORMLEX information system on international labour standards: Country profiles and ratifications for Türkiye. Retrieved January 17, 2026, from <https://normlex.ilo.org/>
- Kabeer, N. (2005). Gender equality and women’s empowerment: A critical analysis of the third millennium development goal. *Gender & Development*, 13(1), 13–24.
- Moghadam, V. M. (2005). *Globalizing women: Transnational feminist networks*. Johns Hopkins University Press. https://www.researchgate.net/publication/37244254_Valentine_Moghadam_Globalizing_women_transnational_feminist_networks_Baltimore_The_Johns_Hopkins_University_Press_2005
- NORMLEX Veritabanı. (n.d.). Retrieved from https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12000:0::NO
- OECD. (2023). *Gender Data Portal*. <https://www.oecd.org/gender/data/>
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (n.d.). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. OHCHR. <http://ohchr.org>
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (n.d.). *Ratification status for Türkiye: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. United Nations Human Rights Treaty Body Database.
- Resmî Gazete. (2007). *Avrupa Sosyal Şartı (Revize) onay ve yayımlama süreciyle ilgili metinler*. <https://www.resmigazete.gov.tr/>
- Savaş, G., & Çakır, D. (2024). Breaking the chains: Exploring gender inequality in Türkiye through the eyes of women NGO members. *Frontiers in Sociology*, 9, 1491058.
- Simmons, B. A. (2009). *Mobilizing for human rights: International law in domestic politics*. Cambridge University Press.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2024–2028)*. <https://www.aile.gov.tr/>

- True, J., & Mintrom, M. (2001). Transnational networks and policy diffusion: The case of gender mainstreaming. *International Studies Quarterly*, 45(1), 27–57. <https://www.jstor.org/stable/3096100>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2007). 5547 sayılı Kanun: Revize Avrupa Sosyal Şartı'nın onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc072/kanuntbmmc072/kanuntbmmc07203581.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti. (2012). 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti. (2016). 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/>
- TÜİK & UN Women. (2024). Türkiye'de istatistiklerle kadın: 2024 yılına bakış. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr/>
- United Nations. (1979). *Convention on the elimination of all forms of discrimination against women*. <https://www.ohchr.org/>
- United Nations. (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action*. <https://www.un.org/>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (A/RES/70/1). <https://undocs.org/>
- United Nations. (2017). *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://unstats.un.org/>
- United Nations Development Programme. (2015). *The impact of public investment in social care services on employment, gender equality, and poverty: The Turkish case*. UNDP.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2025). Sustainable Development Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls.
- United Nations Treaty Collection. (2026). Status of CEDAW and Optional Protocol for Türkiye. Retrieved January 17, 2026, from <https://treaties.un.org/>
- UN Women. (2024). *Gender Snapshot 2024*. <https://www.unwomen.org/>
- UN Women. (2024). *Women in rural Türkiye: Navigating barriers in access to resources, services, and decision-making*. <https://www.unwomen.org/>
- UN Women, UNFPA, WHO, UNDP, UNODC. (2015). *Essential services package for women and girls subject to violence*. <https://www.unwomen.org/>

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DÜZENLEMELERİ IŞIĞINDA ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİ HAKKI

“

Arzu HAZER GÜNGÖR¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. arzu.hazergungor@ogr.deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3101-8281

Sosyal politika, en genel tanımıyla devlet tarafından uygulanan ve toplumdaki bireylerin ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirme, sosyal adaleti sağlama ve eşitsizlikleri azaltma hedefi taşıyan uygulamalar bütünüdür. Bir toplumda sosyal adaletin varlığından söz edebilmek, kaynakların adil dağılımı ve tüm kesimlerin, özellikle de dezavantajlı grupların, sosyal risklere karşı korunması ile mümkündür. Bu bağlamda, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak sunulan sosyal politikanın ürünü olan hizmetler, 'ihtiyaçlı kesimlere bir lütuf' değil, bireylerin doğuştan getirdikleri, mevcut toplumsal eşitsizlikleri gidermeye yönelik temel bir hak olarak ele alınmalıdır. Bu çalışmanın temel amacı; erken çocukluk eğitimi (EÇE) yalnızca pedagojik bir süreç olarak değil, çocukların ve kadınların sosyal hakları ile sosyal politika uygulamaları bağlamında stratejik bir araç olarak ele alarak değerlendirmelerde ve önerilerde bulunmaktadır.

Erken çocukluk dönemi, bireyin fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişiminin en hızlı olduğu, dolayısıyla 'insan sermayesinin' temellerinin atıldığı kritik bir evredir. Ancak bu hizmetin erişilebilir, nitelikli ve kamu hizmeti şeklinde sunulmaması, iki yönlü hak ihlaline ve sosyal adaletsizliğe yol açmaktadır. Bir yandan, sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen çocuklar gelişimsel fırsatlardan mahrum kalarak hayata bir adım geriden başlamakta; diğer yandan, toplumsal cinsiyet rolleri gereği bakım yükünü üstlenen kadınlar, işgücü piyasasından dışlanmakta veya güvencesiz çalışma koşullarına itilmektedir.

Bu doğrultuda çalışma, konuyu çok boyutlu ve birbirini tamamlayan üç ana eksenle ele almaktadır:

Çalışmanın ilk bölümünde, sosyal haklar ve sosyal politikalar kavramsal çerçevede incelenmektedir. Sosyal politikanın amacı, sosyal adaleti sağlama işlevi ve dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisi teorik bir zeminde tartışılmakta; sosyal politikaların sosyal hak temelinde oluşturulması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde, kadınların ve çocukların hakları bağlamında erken çocukluk eğitimi ele alınmaktadır. Öncelikle, erken çocukluk eğitimi ve kadınların çalışma hakkı ilişkisi irdelenmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınlara yüklediği ev içi bakım emeği sorumluluğunun, kadınların çalışma hakkını engelleme düzeyi OECD ve TÜİK verileri ışığında değerlendirilmektedir. Özellikle Türkiye'deki düşük kadın istihdam oranları ile erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinin yetersizliği arasındaki korelasyon, uluslararası düzeyde karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Ardından konu çocuk hakları perspektifinden ele alınmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (BMÇHS) ve Çocuk Hakları Komitesi'nin Genel Yorumları referans alınarak, eğitimin doğumla başlayan bir hak olduğu ve devletlerin bu hakkı fırsat eşitliği temelinde sağlama yükümlülüğü vurgulanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, uluslararası alandaki güncel gelişmeler ve hukuki arayışlar detaylandırılmaktadır. 2010 Moskova Eylem Planı'ndan 2022 Taşkent Deklarasyonu'na uzanan süreç ve nihayetinde 2024 yılında BM İnsan Hakları Konseyi kararıyla kurulan Açık Uçlu Çalışma Grubu'nun faaliyetleri incelenmektedir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol oluşturulması yönündeki bu yeni girişim, erken çocukluk eğitiminin küresel ölçekte ücretsiz ve zorunlu bir hak olarak tanınması potansiyeli tartışılmakta; Türkiye'nin bu süreçteki konumu ve uluslararası mekanizmalara katılımının önemi değerlendirilmektedir.

Sosyal Politika ve Sosyal Haklar

Sosyal hak ve sosyal politika, birbiri ile yakın ilişkili olan iki kavramdır. Sosyal politika, devlet tarafından uygulanır ve bir ülkede bulunan herkesin ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirme hedefi taşır (Şenkal, 2010: 227). Bu yönüyle de devletin hizmetleri yönünden önemli bir başlık olarak karşımıza çıkar.

Sosyal politikanın tanımı konusundaki farklılaşmaları, sosyal politikanın amaçlarına ilişkin fikişel ayrışmalarla birlikte düşünmek gerekir. Politika kelimesinin anlamına baktığımızda belli bir amaçla bir hedefe ulaşmada izlenmesi planlanan, izlenen yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle sosyal politika alanına ilişkin uygulamaların bir plan çerçevesinde gerçekleştirilen, öngörülebilir ve sürekliliği bulunan uygulamalar olması halinde bu uygulamaların sosyal politika uygulaması olarak ifade edilmesi mümkün olmaktadır (Yılmaz ve Yılmaz, 2021: 4752).

Sosyal politikanın amacının sosyal adaleti sağlamak olduğu kabul edildiğinde, (Konuk Kandemir, 2025: 401) toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayan uygulamalar ve bu amacı gerçekleştirmek üzere geliştirilen düşünceler bütünü olarak tanımlanması mümkündür (Sunal, 2011: 285). Sosyal adaletin varlığından bahsedebilmek için Lea Ann Bell'e göre kaynakların eşit dağıldığı ve tüm üyelerinin güvende olduğu bir toplum gerekmektedir (Sunal, 2011: 285). Gill ise adil bir toplumun, tüm üyelerine eşit haklar tanınması ve eşit yükümlülükler yüklemesi ile mümkün olacağını ifade eder (Sunal, 2011: 285).

Sosyal politikanın kuramsal bir yaklaşımla da ele alınması, sosyal politikaya yaklaşım ile sosyal hakların temini bakımından önem taşımaktadır. Sosyal politikanın toplumun yalnızca dezavantajlı gruplarını değil tamamını ilgilendiren bir alan olduğu tespiti, sosyal politikaya yaklaşımı etkiler. Sosyal politikanın ihtiyaçlı kesimlere sadaka olarak değerlendirilmemesi, toplumsal adaletin sağlanması gerektiği düşüncesi ile mümkün olabilecektir. Bireyler, doğumları ile kendilerinin dışındaki unsurlarla belirlenen sosyoekonomik statülerini ve refah durumlarını mikro ölçülerde değiştirebiliyor olsa da

bu statünün maddi koşullar yoluyla kendi iradeleri dışında da değişmesi mümkündür. Bütün bir hayatı boyunca bireyler statüler arasındaki geçiş riski ya da olanakları ile karşı karşıya kalırlar. Bu düşünce, sosyal politikanın tüm bireylere yönelik olduğu bilgisini teyit eder niteliktedir. Sosyal politikanın tüm bireylere yönelik olmasının nedenini bu durum oluştururken, amacını sosyal adaletin sağlanması oluşturur (Sunal, 2011: 303). İsteğe bağlı toplumsal yardımlaşmanın yerini kurumsal olarak sosyal politikanın almasını ise tarihsel gelişmelerden bağımsız düşünmemek gerekecektir.

Sanayi Devrimi sonrasında keskinleşen işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki ayrışma ile ortaya çıkan toplumsal çatışmalar, işçi sınıfının hayatlarını sürdürme konusunda dahi yaşadığı zorluklar, devletlerin sosyal politika yoluyla bu duruma müdahalesini zorunlu hale getirmiştir (Yılmaz ve Yılmaz, 2021: 4749-4750). Söz konusu çatışmaların “uzlaş” ile yürütülebilmesi için, asgari şartlara sahip bir yaşam sağlama aracı olarak sosyal politika uygulamanın kabulü gerekmiştir (Bitmez, 2019: 55; Şenkal ve Doğan, 2013: 65). Böylece merhamet duygusu ile beslenen toplumsal yardımlaşma yerini bir hak olarak bireyleri toplumsal risklere karşı koruyan sosyal politikaya bırakmıştır (Yılmaz ve Yılmaz, 2021: 4751).

Demokratik, sosyal bir hukuk devletinin varlığının, sosyal politikanın başarısında büyük bir öneme sahip olduğu görülür. Sosyal politikalar, sosyal bir devletin olmazsa olmazı niteliğindedir. Söz konusu politikaların kâr amacı taşımaktan ziyade kamu yararı amacını taşıması, sosyal adaletin sağlanması için bir gerekliliktir (Yılmaz ve Yılmaz, 2021: 4750). Sosyal politikanın hedefleri ise; dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik yönden desteklenmesi, sosyal adaletin sağlanması, tüm bireyleri risklere karşı korumak üzere sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, mevcut sisteme olan inancın sağlanması veya pekiştirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması ile verim elde edilmesi olarak sıralanabilir (Yılmaz ve Yılmaz, 2021: 4750-4751).

Sosyal politika her ne kadar daha çok devlet tarafından gerçekleştirilen uygulamalar olarak ele alınsa da iki yönlü bir yapısının bulunduğunu unutmamak gerekir. Aynı zamanda sosyal politika, sosyal hakların sağlanabilmesinin bir yolu olarak karşımıza çıkar (Şenkal ve Doğan, 2013: 64).

Sosyal haklar, insan hakları literatürüne görece geç dahil olmuş ve kabul görmüş olmakla birlikte yoksulluğun azaltılması ve daha yaşanabilir bir hayat için bu hakların önemi tartışmasızdır (Şenkal ve Doğan, 2013: 64). İnsan hakları öğretide birbirini tamamlayan ve aslında bir bütün oluşturan üç grup ile tasnif edilmektedir. Bunlar, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar olarak adlandırılır. Medeni ve siyasi haklar birinci kuşak hakları oluştururken; sosyal ve ekonomik haklar ikinci kuşak hakları ve farklı isimlendirmeleri bulunan görece halen tartışmalı olan dayanışma hakları ise üçüncü kuşak hakları oluşturur (Şenkal ve Doğan, 2013: 66).

İkinci kuşak haklardan olan ekonomik, kültürel ve sosyal hakların temini, yaşanabilir bir dünya için, insanların geçimlerini sağlayan bir iş edinebilmelerini, toplumsal katılımlarının sağlanabilmesini, kendilerini gerçekleştirebilmeleri için birtakım olanaklara sahip olabilmelerini gerektirir. Ki bunun sosyal politikanın ana amaçlarından biri olduğu açıktır. Sosyal ve ekonomik haklar, devletin olumlu bir edimde bulunma şeklinde özetlenebilecek pozitif yükümlülüğünü gerektirir (Yücel Dericiler, 2010: 120). Bu da sosyal politikaya sosyal hak açısından bakıldığında sosyal politika uygulamalarının bir hak olarak talep edilebilirliğini ortaya koyar. Tam tersinin de doğru olduğunu söylemek mümkündür. Devletlerin de sosyal ve ekonomik haklara saygı duyma, bu hakların korunması için gerekli önlemleri alma yükümlülükleri bulunmaktadır. Tam da bu noktada sosyal haklar ile sosyal politikanın amaçlarının benzerliğine dikkat çekmek gerekecektir. Sosyal haklar tıpkı sosyal politikalar gibi, sosyal adaleti sağlamak, eşitsizlikleri azaltmak ve dezavantajlı grupları gözetmek amacına yönelmiş haklardır (Şenkal ve Doğan, 2013: 66).

Sosyal adaletsizliğin giderilmesi için sadece yoksulluk yardımı gibi yoksulluğu ortadan kaldırma ihtimali bulunmayan geçici önlemlerin alınması elbette yeterli olmayacaktır. Çünkü yoksulluk, yalnızca gelirle ilgili değil ama aynı zamanda fırsatlardan yararlanabilme ile ilgilidir (Şenkal ve Doğan, 2013: 68). Bu nedenle sosyal adaletin sağlanabilmesi için aynı zamanda eğitim, sağlık, çalışma gibi diğer sosyal ve ekonomik hakların ve politika geliştirilmesine etki edebilme anlamında da siyasal ve kişisel hakların temini de gerekecektir.

Sosyal politika ile sosyal ve ekonomik haklar arasında birbirlerini besleyen bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal ve ekonomik hakların temini sosyal politikalar aracılığı ile mümkün kılınırken aynı zamanda kişisel, siyasi, ekonomik ve sosyal hakların temini de bu yönde sosyal politikalar oluşturulabilmesine katkı sunabilecektir.

Sosyal politikanın dezavantajlı grupların desteklenmesi hedefi kapsamında, dezavantajlı gruplardan birinin kadınlar olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların dezavantajlı bir grup olarak var olmalarının kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik pek çok nedeni bulunmaktadır. Başlı başına bir çalışma konusu olacak bu konuya detaylı olarak bu çalışmada yer verilmeyecek olsa da sosyal politikaların kadınlara ilişkilendirilmesinin söz konusu olduğunu tespit etmek gerekecektir (Bitmez, 2019: 55). Ancak bu bakış açısının ürünü olan sosyal politikaların özellikle ekonomik boyutu ile kalıcı çözümler üretmekten ziyade akut olarak problem çözme niteliğinde olduğu, çoğu zaman kadınların haklarının temininde kalıcı ilerlemelere neden olamadığı görülmektedir (Bitmez, 2019: 69). Türkiye’de oldukça sınırlı olan sosyal devlet harcamalarının çoğunlukla kreş, gündüz bakımevi gibi kurumların oluşturulmasına yönelik olmadığı açıktır. Bu da çocuk bakımı yükünün ailenin ve elbette toplumsal cinsiyet rolleri dahilinde kadınların omuzlarına

yüklenmesine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının tasfiyesine ilişkin sorumluluğu bulunan devlet, aksine günümüzde çocuk bakımının kadınların görevi olduğuna ilişkin kalıp yargıyı beslemektedir. Bu da kadınların çocuk bakım yükü altında ezilmelerine ve ücretli bir işte çalışma haklarını kullanamamalarına neden olmaktadır (Bitmez, 2019: 69). Aynı zamanda eğitim hakkına erişim bakımından sosyoekonomik durumları farklı olan çocuklar bakımından fırsatlarda eşitlik sağlanamaması hem başarılı bir sosyal politikanın önünde engel teşkil etmekte, hem de sosyal hakların temini ve sosyal adaletin tesisi için risk oluşturmaktadır.

Bu anlamda her ne kadar ilköğretimle birlikte zorunlu ve ücretsiz eğitim ülkemiz açısından olumlu bir uygulama örneği bulunmaktaysa da erken çocukluk dönemi eğitiminin önemi ve pek çok çocuğun bu eğitime ekonomik sebeplerle erişemiyor olması, bu durumun ise kadınların çalışma haklarını kullanmaları konusunda engel oluşturması, geliştirilmesi gereken yönler olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2023 tarihli hanehalklarının sosyoekonomik durumlarına ilişkin araştırmasına göre ailelerin %16,7'si en alt seviyede, %18,6'sı alt seviyede, %16,5'i alt orta seviyede ve %19,7'si üst orta seviyede bulunmaktadır. Söz konusu araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de bulunan hanehallklarının toplamda %35,3'lük bir kısmının en alt ve alt seviyede; %71,5'lik oranının ise alt veya orta seviyede olduğunu söylemek mümkündür. (Türkiye İstatistik Kurumu 2023 Sosyoekonomik Seviye Raporu) Tüm bu nedenlerle iyi bir sosyal politika uygulamasından bahsedebilmek için bu durum gözetilerek, ekonomik sebeplerle erken çocukluk dönemi eğitimine erişemeyen çocukların eğitim hakkının ve bu sebeple iş gücüne katılamayan kadınların çalışma hakkının temin edilmesinin bekleneceği söylenebilir.

Kadın ve Çocuk Hakları Bağlamında Erken Çocukluk Eğitimi

Çalışmanın bu bölümünde, erken çocukluk eğitimi (EÇE) sadece pedagojik bir süreç olarak değil; kadınların çalışma hakları ve çocukların gelişimsel hakları ekseninde, sosyal politikanın stratejik bir bileşeni olarak ele alınmaktadır. Öncelikle toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınlara yüklediği bakım sorumluluğu ve bu durumun kadınların işgücüne katılımı önündeki engeller, güncel TÜİK ve OECD verileri ışığında değerlendirilecektir. Bu kapsamda Türkiye'deki kadın istihdam oranları ile kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği arasındaki ilişki, uluslararası karşılaştırmalar ve eğitim düzeyi gibi değişkenler üzerinden detaylandırılarak, mevcut bakım boşluğunun yarattığı hak ihlalleri ortaya konulacaktır.

Bölümün devamında ise konu, çocukların bütünsel gelişim ve eğitim hakkı perspektifiyle ele alınacaktır. Erken çocukluk döneminin bireyin fiziksel,

bilişsel ve sosyal büyüme hızının en yüksek olduğu evre olduğu gerçeğinden hareketle, EÇE'nin akademik başarı ve toplumsal uyum üzerindeki uzun vadeli etkileri tartışılacaktır. Son olarak, Türkiye'deki erken çocukluk eğitime ilişkin mevcut ulusal mevzuat, belediyelerin rolü ve işverenlerin kreş açma yükümlülükleri gibi hukuki düzenlemeler hem kadınların istihdama katılımını destekleme hem de çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılama kapasiteleri bakımından irdelenecektir.

Kadınların Çalışma Hakkı Bağlamında Erken Çocukluk Eğitimi

Toplumsal cinsiyet düzeni nedeniyle kadınlar ve erkekler, haklarda ve yükümlülüklerde, beklentilerde ve yazgılarda farklı referanslara bağlı kılınmıştır (Hazer Güngör, 2023: 29). Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadınların yumuşak huylu, temkinli, çekimser, duygusal, rekabet etmeyen, korunmaya muhtaç; erkeklerin ise tam tersine sert, atılgan, risk almayı seven, rekabetçi, rasyonel, çözüm üreten ve kollayan kişiler oldukları düşünülmekte veya olmaları beklenmektedir (Kutanis ve Çetinel, 2016: 68). Söz konusu beklentilerdeki farklılaşma, toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümünün gelişmesine neden olmuştur.

Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadın ve erkeklere atfedilen roller veya toplumsal cinsiyet düzeninin emek unsuru gereği kadınlar ve erkekler arasında çalışma alanları ile üretim ve yeniden üretime katılmaya ilişkin ayrışmayı ifade eder (Hartmann, 2008:187-188). Cinsiyetli iş bölümüne paralel olarak üretim ve yeniden üretim süreçleri de cinsiyetlere bölüştürülmüştür. Böylece kadınlar, ücretsiz ev emeği ile bakım emeğini de kapsayacak şekilde yeniden üretimden sorumlu tutulmuştur. Erkekler ise kamusal alanda meydana gelen üretimden ve gelir getiren bu iş ile evin geçiminden sorumlu tutulmuştur (Kağnıcıoğlu, 2015: 96). Aynı zamanda bu iş bölümü, toplumsal olarak daha değerli işlerin erkeklerin tekelinde olduğu, kadınların ise halihazırda ücretsiz bir şekilde yaptıkları işlerin kamusal alanda da değersiz kılındığı bir iş bölümüne denk gelmekle birlikte gelir adaletsizliğine de neden olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan cinsiyete dayalı iş bölümü, zamana ve topluma göre değişmektedir (Etiler, 2017: 20). Son zamanlarda kadınların gelir getiren kamusal işlerde çalışma oranlarının artmasıyla bu iş bölümünün değişime uğradığını söylemek mümkündür. Yine de kadınların kamusal alanla olan temaslarının, ev içi bakım yükünün adil bölüşümüne neden olmadığı açıktır (Kutanis ve Çetinel, 2016: 66). Ev içi emeğin ve bakım emeğinin adil olmayan bölüşümü, günümüzde de kadınların işgücünden dışlanmasına neden olmaktadır. Zira TÜİK tarafından gerçekleştirilen İstatistiklerle Kadın 2024 Raporuna göre istihdamda yer alan kadın ve erkeklerden ev içi emek ve bakım emeği için kadınlar günde ortalama 4 saat 35 dakika harcarken erkekler yalnızca 53 dakika ayırmaktadır (TÜİK İstatistiklerle Kadın 2024 Raporu:

22). Çocuk bakımı söz konusu olduğunda ise durum çok daha adaletsiz görünmektedir. Çocuk bakımı sorumluluğunu erkeklerin üstlenme oranı %2,3 iken kadınların üstlenme oranı %94,4'tür. Yine TÜİK 2024 tarihli verileri değerlendirildiğinde, 15-64 yaş aralığındaki kadınların işgücüne dahil olmama nedenlerinden en yüksek oranın ev işleriyle uğraşmak, diğer bir ifadeyle ev içi emek ve bakım sorumluluğu olduğu görülmektedir (TÜİK İstatistiklerle Kadın 2024 Raporu: 22).

Toplumsal cinsiyet düzeninden kaynaklanan normlar ve kalıp yargılar bir yandan süreci doğallaştırarak kadınların ev içi emek ve bakım emeği konusunda gönüllü görevli addedilmelerine ve zamanlarının çoğunu bu işlere ayırmak zorunda bırakılmalarına neden olurken bir yandan da başkaca geleneksel engellerle kadınların iş gücüne katılımını sınırlandırmaktadır. Bu durum kadınların istihdam oranlarının düşük olmasının en önemli nedenlerinden biridir (Ağar, 2025: 1682-1683). Kırsal bölgelerde söz konusu engellerin üzerine pek çok yenisi eklenmekte, bu durum günden güne kadınların daha çok istihdamdan dışlanmasına neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin varlığı ve kadınlar bakımından yaygınlığı da yine resmi rakamlarda kadınların işgücüne katılımının olduğundan düşük görünmesine neden olmaktadır. Kayıt dışı çalışma, kadınlar için uzun vadede sosyal güvencesizlik ve şiddet döngüsünden çıkamama gibi kaygı verici durumlara neden olmaktadır (Ağar, 2025: 1683). Kadınların istihdama katılımını artırabilmek için esnek ve kısmi çalışma modellerinin yaygınlaştırılmasının önerilmesi sıklıkla karşımıza çıksa da (Ağar, 2025: 1683) bunun mevcut toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren, kadınların sosyal güvenceden erkekler gibi yararlanabilmesini engelleyen ve kadınların nitelikli işlerde çalışmaya ilişkin hakları da dahil olmak üzere çalışma hakkı kapsamındaki eşitsizliklere neden olma olasılığı ayrıca değerlendirilmelidir.

Çocuğu Bulunan Kadınların İşgücüne Katılımına İlişkin Veriler

2025 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin OECD verilerine bakıldığında Türkiye'de kadın istihdam oranının %37,1; erkek istihdam oranının %73 olduğu görülmektedir. (OECD Data Explorer, Labour Force Participation Rate: 2025) 2024 yılı için istihdamda cinsiyet farkının Türkiye bakımından 35.6 puan olduğu değerlendirildiğinde OECD ortalaması olan 11 puan cinsiyet farkının oldukça gerisinde olduğu anlaşılmaktadır. (OECD Dashboard on Gender Gaps, 2024)

Çocuğu bulunan kadınların işgücüne katılımına ilişkin verileri incelediğimizde ise bu oranın en küçük çocuğu 0-2 yaş, 3-5 yaş ve 6-14 yaş aralığında bulunan kadınların sırasıyla %20, %35 ve %35 olduğu görülmektedir. OECD ortalaması ise sırasıyla %66, %72 ve %77 şeklindedir. (OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu, 2023: 4)

Farklı ülkelerde erken çocukluk döneminde çocukları bulunan kadınların istihdam oranlarına ilişkin gerçekleştirilecek değerlendirme ile bu iki husus arasındaki ilişkinin ortaya konulması mümkün olabilecektir. Macaristan 0-2 yaş grubu çocuğu olan kadınların istihdama katılımı bakımından Türkiye ile benzerlik taşısa da (%20 oranda katılım) yürütmekte olduğu erken çocukluk eğitimi önceleyen politikalar neticesinde 3-5 yaş aralığında çocuğu bulunan kadınların iş gücüne katılım oranını %60'a; 6-14 yaş aralığında çocuğu bulunan kadınların iş gücüne katılım oranını ise %87'ye kadar çıkardığı görülmektedir. Aynı zamanda 3-5 yaş grubunda çocuğu bulunan kadınların istihdama katılım oranı ile 6-14 yaş grubunda çocuğu bulunan kadınların istihdama katılım oranlarının aynı olması, erken çocukluk döneminin ilk zamanlarından itibaren iş gücüne katılımı konusunda desteklenmeyen kadınların, çocukları ilköğretime başladıktan sonra da iş gücüne döneemediği sonucuna bizi götürmektedir (OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu, 2023: 4).

Pek çok OECD ülkesinde, en küçük çocuğu 0 ila 2 yaş aralığında olan annelerin istihdam oranlarının en az, en küçük çocuğu 3 ila 5 yaş aralığında olan annelerin istihdam oranların orta düzeyde ve en küçük çocuğu 6 ila 14 yaş aralığında olan annelerin istihdam oranlarının ise bunlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu gruplar arasındaki istihdam oranı farkı, ülkeden ülkeye değişmektedir (OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu, 2023: 3).

Kimi OECD ülkelerinde (İsrail, Lüksemburg, Hollanda ve Portekiz gibi) en küçük çocuğun yaşına göre istihdam oranlarındaki farklılık nispeten küçüktür. Diğer ülkelerde ise bu farkın oldukça büyük olduğunu söylemek gerekecektir. Örneğin, Çek Cumhuriyeti'nde, en küçük çocuğu 0-2 yaş aralığında olan annelerin istihdam oranı 2021'de %20 iken, en küçük çocuğu 3-5 yaş ve 6-14 yaş aralığında olan annelerin istihdam oranları sırasıyla %75 ve %82 olarak kaydedilmiştir (OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu, 2023: 3).

Yaş grupları değişen çocukları bulunan kadınların istihdam oranlarında pek değişiklik olmamasının iki ayrı nedeni olabilir. Bunlardan birincisi kadınların çalışma hakkı bakımından olumlu olarak değerlendirilebilirken ikincisinin tam tersi sonuçları olduğundan bahsetmek gerekecektir. Öncelikle çocukların doğumdan itibaren eğitim ve bakımlarına ilişkin başarılı sosyal politikaların bulunduğu ülkelerde kadınların iş gücüne katılım oranları konusunda çocukların yaş aralığına göre çok ciddi bir fark beklememek mümkündür. Tam tersine çocukların eğitim ve bakımı konusunda sosyal politikaları bulunmayan ülkelerde ise çalışma oranının hep az olması nedeniyle çocukların yaş gruplarına göre bir farklılık beklenmeyecektir. Örneğin Türkiye'de on dört yaşına kadar çocuğu bulunan kadınların istihdam oranlarının her halükârda

yüzde kırk oranının altında kaldığı ve çocukların yaş aralığına göre kayda değer bir farklılaşma bulunmadığı anlaşılmaktadır. Lüksemburg için ise yine aynı şekilde kadınların istihdamına ilişkin çocukların yaş aralığına göre neredeyse hiçbir farklılaşma bulunmamakla birlikte istihdam oranının %75 oranında olduğu görülmektedir.

Tam da bu noktada Çekya örneği değerlendirmeye değerdir. 0-2 yaş aralığında çocuğu bulunan kadınların istihdama katılım oranı %20 civarındayken 3-5 yaş aralığında çocuğu bulunan kadınların istihdam oranının %70'lerde; 6-14 yaş aralığında çocuğu bulunan kadınların ise %90'dan fazla olduğu görülmektedir. Çekya'da anaokulu ve kreşlerin eğitim sisteminin bir parçası olarak kabul edildiği, burada zorunlu olmasa da kamusal eğitimin yaygınlaştırılmış olduğu bilinmektedir. 2005–2006 eğitim öğretim yılında okullaşma oranı üç yaş için %74,3 dört yaş için %89,3 ve beş yaş için ise %95'tir. Tüm bu açıklamalar ışığında erken çocukluk eğitiminin kamusal ve yaygın olarak sunulduğu ülkelerde, kadın istihdam oranının artacağını ve hatta %90'lara kadar çıkabileceğini söylemek mümkündür.

Hem OECD ortalaması hem de çoğu OECD ülkesi yönünden, çocuk sayılarının artması ile kadınların istihdam oranlarının ters orantılı olduğunu, bir başka deyişle çocuk sayısının artması ile istihdam oranının düştüğünü söylemek mümkündür. 2021 yılında tek çocuklu kadınların yaklaşık %73'ü ücretli bir işte çalışırken, iki ve üç veya daha fazla çocuklu kadınların sırasıyla %71'i ve %60'ı istihdam edilmiştir. (OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu, 2023: 4)

Kadın istihdamına ilişkin bir diğer bulgu, 0-14 yaş aralığında çocuğu bulunan kadınların eğitim düzeyi ile istihdam oranları arasında doğru orantı bulunduğuna ilişkindir. Yukarıdaki grafikten görüleceği üzere 0-14 yaş aralığında çocuğu bulunan annelerin, yüksek eğitim düzeyine sahip olduklarında, orta veya düşük eğitim düzeyine sahip olmalarına kıyasla çalışma olasılıklarının çok daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. OECD ülkelerinin ortalaması bakımından yüksek eğitilmiş annelerin istihdam oranı %83'tür. Öte yandan, 2021 yılı verilerine göre orta eğitim düzeyine sahip annelerin %70'i ve düşük eğitim düzeyine sahip olanların ise %47'si ücretli bir işte çalışmaktadır (OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu, 2023: 4). Tablo Türkiye bakımından çarpıcı bir gerçeği ortaya koymaktadır. Düşük ve orta eğitim düzeyine sahip annelerin istihdam oranlarında hemen hemen hiçbir fark görülmemekte ve bu oran (%26) OECD ülkelerindeki en düşük seviyelerden birine tekabül etmektedir (OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu, 2023: 4). Düşük ve yüksek eğitim düzeyine sahip anneler bakımından ise neredeyse %40 gibi bir istihdam oranı farkı bulunmaktadır. Bu durumun özellikle erken çocukluk eğitiminin pahalı olmasından ve düşük ve orta eğitim düzeyine sahip kadınların kazançlarının kimi zaman

okul ücretlerinin altında kalmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanması mümkündür. Bu veriler ışığında ücretsiz veya düşük ücretli erken çocukluk eğitiminin mümkün kılınmasının, orta ve düşük eğitim düzeyine sahip kadın istihdam oranını ciddi düzeyde artırabileceği söylenebilecektir.

Erken çocukluk eğitimi ve bakım izni arasındaki zamansal fark, özellikle alt ve orta sosyoekonomik düzeyde bulunan kadınların istihdamdan ayrılmalarının bir nedeni olması bakımından önem taşımaktadır. Eurydice tarafından 2022/2023 yılları için oluşturulan raporda Türkiye, diğer devletlere kıyasla bakım izni süresi az, erken çocukluk eğitimi ise yaygın olmayan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk bakımına ilişkin yaygın ve hukuki yaptırım gücü bulunan bir sosyal politika üretilmeyen zaman aralığının bu kadar fazla olması, çocuğu bulunan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle iş gücüne katılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu veriler ışığında yukarıda detaylı olarak değerlendirilen işgücüne katılım hususu bir kez daha anlam bulmaktadır (Avrupa'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımına Erişim 2022/2023 Eurydice Gerçekler ve Rakamlar Raporu, 2023: 4).

Çocukların Eğitim ve Gelişim Hakkı Bağlamında Erken Çocukluk Eğitimi

Erken Çocukluk Eğitimi Tanım ve Önemi

Erken çocukluk dönemi, doğumdan başlayarak sekiz yaşına kadar devam eden dönem olarak karşımıza çıkar (Furu vd., 2023:2). Literatürde bu dönemin kaç yaşına kadar devam ettiğine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte (Erkan ve Çınar Karasu, 2022: 3; Yücel Dericiler, 2022: 589) genellikle zorunlu eğitimin başladığı yaşa göre bir belirlenimde bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Çocukların gelişim sürecine göre erken çocukluk dönemi ele alındığında fiziksel, bilişsel, sosyal büyüme ve gelişme hızının diğer çocukluk dönemlerine göre çok daha fazla olduğu kabul görmektedir (Yırtıcı ve Arı, 2024:8; Erkan ve Çınar Karasu, 2022:1-2). Bu bulgunun kendisi, çocukların gelişim hakkı bağlamında da ayrıca önem arz etmektedir. Zira çocukların gelişim hakkı, sağlıklı bir çevrede gelişebilmeleri için gerekli olanaklara sahip olabilmeleri anlamında değerlendirildiğinde bu olanakların erken çocukluk döneminde onlara sunulmaması, belki de diğer dönemlere göre daha fazla hayatlarında olumsuz etkiye neden olacaktır. Bunun yanı sıra bu eğitimin kapsayıcı ve yaygın bir şekilde verilebilmesi ise gelişimsel açıdan temel özelliklerin bu dönemde şekillenmesi nedeniyle kritik bir değişim için anahtar niteliğindedir (Erkan ve Çınar Karasu, 2022:1-2).

Her ne kadar çocukların gelişiminde yadsınamayacak birtakım genetik faktörler bulunuyor olsa da söz konusu sürecin büyük oranda çevresel faktörlerden etkilenmekte olduğu bir gerçektir (Furu vd., 2023: 2). Çocuğun

büyüdüğü çevre koşulları, aile ve eğitim olanakları gibi çevresel faktörler sosyal hak kullanımlarının artması ile geliştirilebilir. Örneğin doğumdan itibaren çocukla anlamlı bir etkileşim içinde olmanın, gelişimi anlamlı bir biçimde etkilediğini yordayan pek çok çalışma bulunmaktadır (Gökçay vd., 200: 404).

Buna ek olarak ebeveyn iletişiminin ve çocukların gelişimlerine ilişkin katkılarının desteklenmesi, çocuğa etkili bir erken çocukluk eğitimi verilmesi ile mümkün olur. Tam da bu noktada okul öncesi bakım ve eğitim veren kurumlarla ailelerin ve alanın öznesi olacak tüm kurumların iş birliğini geliştirmek, erken çocukluk eğitimi hakkına erişim için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar (Nurqabilova, 2025: 98).

Erken çocukluk eğitiminin, çocukları potansiyellerine erişme konusunda desteklediği ve hayatlarının daha ileriki evrelerinde öz saygısı bulunan, kendilerini gerçekleştirme konusunda sorumluluk alan, yaratıcı ve üretken bireyler olarak hayatta var olabilmelerine olumlu katkılar sunduğu belirtilmektedir (Özkan Kılıç, 2025: 77).

Zihinsel gelişimin, erken çocukluk döneminden başlamak üzere sosyal gelişimle birlikte gerçekleştiği gözetildiğinde sosyal gelişime ilişkin imkân yaratan erken çocukluk eğitiminin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır (Çelik ve Açar, 2024: 233-234). Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak erken çocukluk eğitiminin çocukların kişilik, sosyal ve akademik gelişimleri bakımından olumlu anlamda büyük farklar yaratabileceğini söylemek mümkündür (Çelik ve Açar, 2024: 234).

Çocukların bu dönemde benliklerini oluşturma konusunda yol almalarının yanında akademik benlik algılarının da gelişim göstermekte olduğu düşünüldüğünde, yetenek ve ilgilerini algılamada erken yaşta adım atan çocukların ileride daha fazla toplumsal fayda sağlayacağını öngörmek mümkündür. Zira yapılan çalışmalar, akademik benlik algısı ile akademik başarı arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur (Yırtıcı ve Arı, 2024: 8; İşmar ve Şehitoğlu, 2021: 96). Bireylerin akademik başarısının artması bir başka deyişle eğitim hayatlarında daha başarılı olmaları ise toplumsal hayata etkin katılımlarını artıran ve nitelikli işgücü oluşumunu destekleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bunun tam tersinin yaşanması ise belki de erken çocukluk eğitimi maliyetinin çok daha fazlasına tekabül eden bir sonuca neden olabilecektir. Çünkü, yetersiz erken çocukluk eğitiminin uzun vadede sosyal uyum sorunlarına ve ekonomik kaynaklara erişme becerisi geliştirememeye neden olabileceğini yordayan çalışmalar bulunmaktadır (Furu vd., 2025: 2). Sosyal yönden gelişmiş bireylerin toplumsal ileri gidiş için oldukça önemli olduğu gözetildiğinde, toplumsal ihtiyaçların ve toplumsal gelişimin desteklenmesinde erken çocukluk eğitiminin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır (Özkan Kılıç, 2025: 77). Hatta bu iddianın geçerliliğini

değerlendirmek üzere erken çocukluk eğitiminin niceliksel ve niteliksel gelişimi konusunda pek çok adım atan gelişmiş ülkelerle bu adımları atmayan gelişmekte olan ülkelerdeki farkları ortaya koymak da mümkündür (Erkan ve Çınar Karasu, 2022:1-2).

Her ne kadar bu açıklamalar genel bir duruma tekabül etmekteyse de tüm çocukların tek bir çocukmuş gibi değerlendirilmemesi, çeşitliliklerinin ve farklı dezavantaj durumlarının da gözetilmesi gerekmektedir. Ancak öğretiye baktığımızda farklı dezavantaj durumları bir arada yaşayan çocukların erken çocukluk eğitimine ilişkin görece az çalışma ve girişim bulunmaktadır (Sazak Pınar, 2006: 80).

Tüm bu açıklamalar ışığında erken çocukluk eğitiminin önemi gözetildiğinde bu yönde sosyal politikalar üretilmesinin gerekliliği açıktır. Bu sosyal politikalara ilişkin iyi uygulama örneklerinden birinin Özbekistan olduğunu söylemek mümkündür. Özbekistan'ın okul öncesi eğitim sistemindeki reformların bir sonucu olarak, okul öncesi eğitimdeki çocukların oranı önemli ölçüde artmıştır. UNESCO verilerine göre, 2017 yılında okul öncesi eğitimin oranı %27 iken, 2023 yılında %70'e ulaşmıştır. Özellikle, 2015 yılında 634.000 çocuk okul öncesi eğitime kayıtlıyken, 2022 yılında bu rakam neredeyse 2 milyona ulaşmıştır; bu da son beş yılda okul öncesi eğitime katılım oranında %39'luk bir artış olduğunu göstermektedir. Devlet politikası ve uluslararası iş birliği, bu kadar kısa bir sürede bu kadar büyük ölçekli bir ilerlemenin sağlanmasında çok önemli bir rol oynamıştır (Nurqabilova, 2025: 96).

Erken Çocukluk Eğitime İlişkin Veriler

Çoğu OECD ülkesinde, erken çocukluk eğitime erişebilen çocukların büyük çoğunluğu avantajlı sosyo-ekonomik düzeyleri olan ailelerin çocuklarıdır. Veriler, birçok OECD ülkesinde 0-2 yaş arası çocukların erken çocukluk eğitime katılım oranlarının hane halkı geliri arttıkça yükseldiğini göstermektedir. Örneğin Belçika ve Fransa'da, düşük gelirli ailelerden gelen çocukların katılım oranları yaklaşık %30-35 civarındadır. Bu oran, zengin ailelerden gelen çocukların katılım oranlarının (%70-85) yarısından azdır (OECD Family Database, Enrolment in childcare and pre-school, 2024: 3).

Benzer şekilde, 28 OECD ülkesinde, annelerinin üniversite düzeyinde eğitime sahip olması halinde çocukların erken çocukluk eğitimi ve bakımından faydalanma olasılığı daha yüksektir. Örneğin İrlanda'da, annesinin eğitim düzeyi yükseköğretim olan çocukların katılım oranı, annesi yükseköğretim görmemiş çocukların katılım oranından yaklaşık 30 puan daha yüksektir (OECD Family Database, Enrolment in childcare and pre-school, 2024: 3).

Erken çocukluk eğitimi ve bakımı (EÇEB) hizmetlerindeki ortalama yararlanma saatleri de ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Çoğu OECD

ülkesinde, 0-2 yaş aralığındaki çocuklar, bir hafta boyunca bu hizmetleri ortalama 25 ila 35 saat arasında kullanırken, OECD ortalaması haftalık yaklaşık 32 saate tekabül etmektedir. Ancak, bazı ülkelerde (örneğin İzlanda, Letonya, Litvanya ve Portekiz) ortalama saatler bir hafta boyunca 40 saate yaklaşmaktadır. Çekya, Hollanda, İsviçre ve Birleşik Krallık gibi diğer ülkelerde ise bu yaş grubu bir haftada ortalama 20 saatten daha az bu hakkı kullanmaktadır (OECD Family Database, Enrolment in childcare and pre-school, 2024: 3). Bu durum Çekya'da 0-2 yaş grubunda çocuğu olan annelerin diğer yaş gruplarına göre daha az istihdama katılım göstermesi verisi ile örtüşmektedir (OECD Family Database, Maternal employment rates, 2024: 4).

En erken yaşlardan itibaren tüm çocuklar için ücretsiz ve kamusal erken çocukluk eğitimi şu beş ülkede sunulmaktadır: Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Lüksemburg ve Romanya. Letonya, 1,5 yaşından itibaren kamusal ücretsiz erken çocukluk eğitimi kontenjanı garanti eden tek Avrupa ülkesidir. Diğer dört devlette ise bu hizmet sağlanıyor olsa da buna ilişkin yasal bir düzenleme bulunmamaktadır (Avrupa'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımına Erişim 2022/2023 Eurydice Gerçekler ve Rakamlar Raporu, 2023: 7).

Avrupa ülkelerinin çoğunda üç yaş altındaki çocuklar için çoğu zaman erken çocukluk eğitimi için ücret ödeniyor olsa da üç yaşından itibaren devletlerin yarısında ücretsiz erken çocukluk eğitimi kontenjan garantisi ile hizmet sunumu mevcuttur. Okul öncesi döneme gelindiğinde ise çoğu Avrupa ülkesinin en az bir yıl ücretsiz okul öncesi eğitim sunduğu görülmekle birlikte Türkiye dahil kimi devletler bakımından tüm bu süreçte ailelerin masraflara katılımı söz konusu olmaktadır (Avrupa'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımına Erişim 2022/2023 Eurydice Gerçekler ve Rakamlar Raporu, 2023: 7).

Son on yılda Avrupa Birliği Üyesi devletlerde erken çocukluk eğitimine erişimi garanti altına alan yasal düzenlemeler yapılması konusunda oldukça olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Daha önce ilgili konuya ilişkin yasal düzenlemesi bulunmayan sekiz ülke ilköğretime başlamadan önceki yıl zorunlu erken çocukluk eğitimi uygulamaya başlamış, diğer üç ülke ise erken çocukluk eğitimine zorunlu katılım süresini iki ve hatta üç yıla kadar uzatmıştır (Avrupa'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımına Erişim 2022/2023 Eurydice Gerçekler ve Rakamlar Raporu, 2023: 7). Örneğin Macaristan'da erken çocukluk eğitimi, 2015 tarihinden itibaren 3 yaşında veya daha büyük çocuklar için zorunludur. Fransa'da da aynı şekilde zorunlu eğitime başlama yaşı 2019 tarihinden itibaren 3 yaş olarak uygulanmaktadır. Yunanistan, 2021 yılında zorunlu ilköğretim öncesi eğitime başlama yaşını kademeli olarak 5 yaştan 4 yaşa indirmiştir (Avrupa'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımına Erişim 2022/2023 Eurydice Gerçekler ve Rakamlar Raporu, 2023: 7).

Sonuç olarak erken çocukluk eğitimi on beş Avrupa ülkesinde yasal hak olarak tanımlanırken, yirmi ülkede zorunludur. Birkaç örnekte ise hem zorunludur hem yasal hak olarak tanımlanmıştır. Örneğin Belçika, Çekya, Letonya, Lüksemburg, Polonya, Finlandiya ve İsveç'te, çocuklar yaklaşık 3 yaşından itibaren kontenjan alma hakkına sahip olmakla birlikte tüm çocuklar ilköğretime başlamadan önceki son bir iki yıl boyunca erken çocukluk eğitimine devam etmek zorundadır (Avrupa'da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımına Erişim 2022/2023 Eurydice Gerçekler ve Rakamlar Raporu, 2023: 7-8).

Erken Çocukluk Eğitimine İlişkin Ulusal Hukuki Düzenlemeler

Türkiye'de erken çocukluk eğitimi zorunlu değildir. Zorunlu eğitim, ilköğretim birinci sınıfla başlayarak on ikinci sınıfa kadar devam eder. 36 aylıktan küçük olan çocukların erken çocukluk eğitimi gündüz bakım evi ve kreşler aracılığı ile yürütülmekte olup bu hizmete ilişkin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı görevlidir. 36-68 ay aralığında bulunan çocukların isteğe bağlı olarak katılabildiği anaokulları ve 57-68 ay aralığında bulunan çocukların isteğe bağlı olarak katılabildiği anasınıflarına ilişkin hizmetler ise Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmektedir (Gültekin Karakaş ve Özcanlı Baran, 2021: 409).

Bir diğer deyişle erken çocukluk eğitimi, hizmeti veren özel kreş ve gündüz bakım evlerinin ruhsatlandırılması ve denetimi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın; devlete bağlı anaokullarının ve anasınıflarının açılması ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılacak anaokulları ve anasınıflarına ruhsatlandırılması ve denetlenmesi ise Millî Eğitim Bakanlığı'nın görevi olarak düzenlenmiştir (Yücel Dericiler, 2022: 608-611). İlköğretime başlama yaşının erkenliğine ilişkin uygulayıcıların olumsuz deneyim aktarımlarının ardından 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda 2019 yılında yapılan değişiklikle zorunlu ilköğretime başlama yaşı altı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre aynı zamanda 66 aylık çocukların da ebeveyn izni olması halinde kaydının sağlanması mümkün olmaktadır (Yücel Dericiler, 2022: 608-611).

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 191. maddesinde memurların sosyal tesis ihtiyacı kapsamında çocuk bakımevi açılabilceği düzenlenmiş, ancak Sayıştay'ın bütçesinden çocuk bakım evlerine yardım yapan kurumların harcama yetkililerinin kamu zararına neden oldukları yönündeki kararı sonrası söz konusu kreşlerin pek çoğunun kapatılması söz konusu olmuştur. Ardından Maliye Bakanlığının bu konuya ilişkin tebliği neticesinde kreşler özel işletme usullerine göre idare edilmeye başlanmıştır. Söz konusu gelişmelerle 2007-2017 yılları arasını kapsayan on yıllık süre içinde bu kreşlerin sayısı neredeyse beşte birine düşmüştür (Türkoğlu Üstün, 2020: 1575).

Bunlara ek olarak özel sektör çalışanlarının çocuklarına ilişkin çocuk bakım yurdu açma yükümlülüğü 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun

30. maddesi ile işverene verilmiştir. Söz konusu yükümlülüğe ilişkin detaylar “Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik” ile düzenlenmiştir. Yönetmelik 13. Maddesi ile Kanunun aksine söz konusu hakkın kullanım koşulunu sadece kadın işçiler üzerinden kabul etmiştir. Düzenleme şu şekildedir:

“Yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 150’den çok kadın çalışanı olan işyerlerinde, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması, bakımı ve emziren çalışanların çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine yakın EK-IV’te belirtilen şartları taşıyan bir yurdu kurulması zorunludur.”

Söz konusu düzenleme iki yönden de eşitsiz sonuçlar üretmeye elverişlidir. Öncelikle bu koşulların sadece kadın işçiler üzerinden oluşturulmuş olması çocuk bakımı konusunda kadınları görevli atfeden toplumsal klişelerin devamına neden olmaktadır. İkinci olarak ise bir işyerinde 150’den çok kadın işçinin bulunmasının işverene fazladan maddi bir külfete neden olması, kadın istihdamı konusunda işverenleri isteksiz kılma riski taşımaktadır. Ancak söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde uygulanacak yaptırımların caydırıcı olmaması ve bakım yurdu açma ve işletmedeki artan maddi külfet birlikte değerlendirildiğinde söz konusu düzenlemenin işlevsizliği açıkça ortaya çıkmaktadır (Türkoğlu Üstün, 2020: 1578). Yargıtay kararlarına yansıyan işverenin kreş açma yükümlülüğünü yerine getirmemesinin işçinin iş akdini haklı fesih sebebi olarak kabul eden görüş, bu anlamda ilgili düzenlemenin işlevselliği konusunda önem arz etmektedir (Yücel Dericiler, 2022: 608-611).

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 13’üncü maddesinde okul öncesi kurumlardan bahsedilerek “Bu kurumlar gerçek ve tüzel kişilerle belediyeler, özel idareler ve devlet tarafından açılabilir” şeklinde düzenlemeye gidilmiştir. Söz konusu düzenleme ile esasen Belediyelerin de okul öncesi kurumları açabileceği düzenlenmektedir. Buna ek olarak Belediye Kanunu’nun 14. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasa Mahkemesi’nin 2007 tarihli kararı ile iptal edilinceye kadar okul öncesi eğitim kurumu açmak belediyelerin görevleri arasında sayılmaktaydı. Ancak AYM, 24.01.2007 tarihli E. 2005/95, K. 2007/5 numaralı kararı ile söz konusu düzenlemeyi eğitim faaliyetinin ulusal nitelikte olması ve yerel nitelikteki kuruluşların bu faaliyetleri gerçekleştiremeyeceği gerekçesiyle iptal etmiştir. Yine de verili durumda farklı yasal dayanaklarla ve farklı isimlerle belediyelerin okul öncesi eğitim niteliğindeki hizmeti vermeye devam ettiği bilinmektedir (Yücel Dericiler, 2022: 608-611).

Erken Çocukluk Eğitimine İlişkin Uluslararası Hukuki Düzenlemeler

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 1990 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından imzalanmış 1994 tarihinde ise onaylanmıştır. Sözleşme, çocukların haklarını korumak, geliştirmek ve ihlalleri önlemek amacıyla oluşturulmuş olup küresel ölçekte en çok taraf devleti bulunan Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinden biri niteliğindedir. Verili durumda 196 Devlet bu sözleşmeyi imzalamış ve bunların önemli bir kısmı da aynı zamanda onaylamıştır (UN Treaty Body Database).

Pek çok hak düzenlemesini içeren Çocuk Hakları Sözleşmesi, ayrım gözetmeme (madde 2), çocuğun yüksek yararı (madde 3), yaşama ve gelişme hakkı (madde 6) ve katılım hakkı (madde 12) şemsiye ilkelerinden oluşur. Aynı zamanda sözleşmenin yetkilendirmesi ile kurulan Çocuk Hakları Komitesi, Sözleşme'nin nasıl yorumlanması ve uygulanması gerektiğine ilişkin açıklamalar içeren Genel Tavsiyeler ve Genel Yorumlar yayımlar.

Çocukların eğitime erişim hakları, Sözleşmenin 28. ve 29. maddesinde düzenlenmiş olup bu düzenlemenin nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin Çocuk Hakları Komitesi'nin 2001 Tarihli 1 No'lu "Eğitimin Amaçları" Başlıklı Genel Yorumu bulunmaktadır. Buna ek olarak Çocuk Hakları Komitesinin 2005 Tarihli 7 No'lu "Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması" başlıklı Genel Yorumundan da bahsetmek gerekecektir. Son olarak Çocuk Hakları Komitesinin 2023 tarihli Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Dönem Raporlarının Birleştirilmiş Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemlerinde yer alan erken çocukluk eğitime ilişkin paylaşımlar da özetle paylaşılacaktır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. maddesi, çocukların eğitim hakkını düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre taraf devletler çocuğun eğitim hakkını fırsat eşitliğini sağlanması gerektiğini de gözeterek kabul etmektedirler. Bu kapsamda ilköğretimin zorunlu ve parasız olması, ortaöğretimin yaygın ve ulaşılabilir olması, üniversitelerin herkese açık olması, okul terkinin azaltılması için önlemler alınması, disiplinin çocukların saygınlığı ile bağdaşır kılınması, çağdaş eğitim yöntemlerine erişim için uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi taraf devletlerin yükümlülükleri arasında sayılmıştır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 29. maddesi ise eğitimin amaçlarını düzenlemektedir. Söz konusu düzenlemeye göre taraf devletler, eğitimin bu amaçlara uygun olarak yürütülmesine ilişkin yükümlüdürler. Söz konusu amaçlar, çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi; insan

haklarına ve temel özgürlükler ile kültürlere saygısının artırılması, çocukların cinsler arasında eşitlik ve insanlar arasında dostluk ruhuyla özgür bir toplumda yaşam sürme sorumluluğunu üstlenecek şekilde hazırlanması ile çevreye olan saygının geliştirilmesi olarak sayılmıştır (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi).

BM Çocuk Hakları Komitesinin Erken Çocukluk Eğitimi Hakkına İlişkin Yorumları ve Raporları

BM Çocuk Hakları Komitesi 2001 Tarihli 1 No'lu "Eğitimin Amaçları" Başlıklı Genel Yorumunda, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 29. maddesini, bu maddenin önemini ve etkilerini açıklamaktadır.

Madde düzenlemesinde de belirtilen çocukların potansiyellerine ulaşmalarının desteklenmesi, insan haklarına saygının geliştirilmesi, çocukların barış, hoşgörü, cinsiyetler arası eşitlik ve dayanışma içinde özgür bir toplumda sorumlu bir yaşama hazırlanması, kültürel kimliklere ve doğal çevreye saygının inşa edilmesi gibi eğitimin temel amaçlarının insan onurunu, insan haklarını ve eşitliği teşvik etmeyi ve korumayı amaçladığı belirtilmektedir (BM Çocuk Hakları Komitesi 1 No'lu Eğitimin Amaçları Başlıklı Genel Yorumu, 2001: 1-2).

İlgili Genel Yorumda eğitim ile yalnızca okul eğitiminin kastedilmediği, bunun ötesinde çocuğun kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmesini sağlayan her türlü yaşam deneyiminden ve öğrenme sürecinden bahsedildiği vurgulanmaktadır. Bunun için bu öğrenme sürecinin çocuğun katılım hakkını gözeten, çocuğun haklarına saygı duyan, çocuğu merkeze alan ve çocuk dostu bir şekilde yapılandırılan bir nitelik taşıması gerektiği belirtilmektedir (BM Çocuk Hakları Komitesi 1 No'lu "Eğitimin Amaçları" Başlıklı Genel Yorumu, 2001: 2-4). Bunun için taraf devletlerin ulusal eğitim programlarını ve ders materyallerini bu ilkeler çerçevesinde yenilemesinin, eğitimcilerin bu ilkeleri içeren hizmet içi eğitimlere katılmasını teşvik etmesinin gerektiği belirtilmektedir.

Söz konusu Genel Yorumda açıkça erken çocukluk eğitiminden bahsedilmemektedir. Ancak Genel Yorumun söz konusu ilkelerin erken çocukluk dönemi için de geçerli olacak şekilde kabul edildiği şeklinde değerlendirilmesi mümkündür. Zira belgede eğitimin kapsamına ve eğitimin başladığı yere ilişkin açıklamalar, çocukların bütünsel gelişimine yapılan vurgu, eğitimin yaşam boyu devam eden bir süreç olarak değerlendirilmesi, açıkça belirtilmese de söz konusu belgenin erken çocukluk eğitimi de içerdiğini düşündürmektedir.

BM Çocuk Hakları Komitesi'nin 2005 Tarihli 7 No'lu Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Başlıklı Genel Yorumunda

Çocuk Hakları Komitesi, öncelikle kimi taraf devletlerin bir yıllık okul öncesi eğitimi tüm çocuklar için ücretsiz ve erişilebilir kılmayı planlamasını takdirle karşıladığını bildirmiştir.

Komite söz konusu Genel Yorumda, küçük yaşlardaki çocukların Sözleşme’de yer alan tüm hakların sahibi olduğunu ve erken çocukluğun bu hakların gerçekleştirilmesi için kritik bir dönem olduğunu vurgulamıştır (BM Çocuk Hakları Komitesi’nin 7 No’lu Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Başlıklı Genel Yorumu, 2005: 1-2). Çocuk haklarının gerçekleştirilmesinde çocukların bakım verenlerinin hayati bir rol oynadığı, Devletin bu sorumluluğu yerine getirirlerken bakım verenlere kreş hizmeti, doğum izni düzenlemeleri gibi yöntemlerle uygun yardım sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir (BM Çocuk Hakları Komitesi’nin 7 No’lu “Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması” Başlıklı Genel Yorumu, 2005: 7-8).

Çocukların eğitim hakkının doğumdan başladığı ve küçük yaştaki çocukların gelişim hakkıyla yakından bağlantılı olarak yorumlanması gerektiği vurgulanmıştır (BM Çocuk Hakları Komitesi’nin 7 No’lu Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Başlıklı Genel Yorumu, 2005: 13). Aynı zamanda ‘bakım’ ve ‘eğitim’ arasındaki geleneksel ayrımların her zaman çocukların üstün yararına olmadığı belirtilerek, bütünsel hizmetlere doğru bir kaymayı işaret eden “educare” kavramı kullanılmıştır (BM Çocuk Hakları Komitesi’nin 7 No’lu Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Başlıklı Genel Yorumu, 2005: 13-14).

Eğitimin nasıl bir nitelikte olması gerektiğine ilişkin 1 No’lu Genel Yorumda bulunan açıklamalar tekrar edilerek, Taraf Devletlere, çocukların eğitim hakkının tüm çocukları kapsadığı ve kız çocuklarının herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın eğitime katılmalarının sağlanması gerektiği hatırlatılmıştır (BM Çocuk Hakları Komitesi 7 No’lu Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Başlıklı Genel Yorumu, 2005: 13).

BM Çocuk Hakları Komitesi Türkiye’nin Dördüncü ve Beşinci Dönem Raporlarının Birleştirilmiş Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri (2023) raporunda Komite, erken çocukluk eğitimine yetersiz kaynak ayrılmasından ve bu durumun engelli çocukları ve yoksul çocukları orantısız bir şekilde etkilemesinden endişe duyduğunu belirtmiştir (BM Çocuk Hakları Komitesi Türkiye’nin Dördüncü ve Beşinci Dönem Raporlarının Birleştirilmiş Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri, 2023: 42 (f)).

Bu kapsamda Komite, marjinalize edilmiş ve savunmasız durumdaki çocuklara odaklanarak, erken çocukluk eğitiminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile ilkökula hazırlığın iyileştirilmesi için yatırımları

artırmasını taraf devletlere tavsiye etmiştir (BM Çocuk Hakları Komitesi Türkiye'nin Dördüncü ve Beşinci Dönem Raporlarının Birleştirilmiş Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri, 2023: 43(a) (4)).

Erken Çocukluk Eğitimi Hakkına İlişkin Birleşmiş Milletler Düzlemindeki Güncel Gelişmeler

Çalışmanın bu bölümü, EÇE'nin uluslararası hukukta bir tavsiye kararı olmaktan çıkıp bağlayıcı bir insan hakkına dönüşme sürecini ve bu alandaki küresel standartları ele almaktadır. Değerlendirme, 2010 yılında düzenlenen ve EÇE'yi bir kalkınma gerekliliği olarak tanımlayan Moskova Dünya Konferansı ile başlamakta; ardından 2022 Taşkent Deklarasyonu ile güçlenen ücretsiz ve zorunlu erken çocukluk eğitimi taahhütlerine odaklanmaktadır. Bu süreçte, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Hakları Komitesi'nin Genel Yorumları ışığında; eğitimin doğumla başladığı kabul edilerek, devletlerin bakım ve eğitimi bütünselik bir hak olarak sunma yükümlülüğü temel normatif çerçeve olarak ele alınmaktadır.

Bölümün devamında, uluslararası hukuktaki en güncel ve somut gelişme olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi bünyesinde oluşturulan Açık Uçlu Çalışma Grubu'nun faaliyetleri detaylandırılacaktır. 2024 yılı itibarıyla hız kazanan ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye eklenmesi planlanan yeni bir 'İhtiyari Protokol' hazırlığını kapsayan bu süreçte; erken çocukluk eğitiminin hukuki statüsünün, finansman modellerinin ve dezavantajlı grupların erişim haklarının yeniden tanımlanması söz konusudur. Bu çerçevede, uluslararası denetim mekanizmalarının Türkiye'ye yönelik tavsiyeleri de incelenerek, küresel normların ulusal politikalara nasıl yön vermesi gerektiği tartışmaya açılacaktır.

2010 Tarihli Dünya Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Konferansı ve Moskova Eylem Planı

Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Dünya Konferansı (World Conference on Early Childhood Care and Education-WCECCE) ilk kez 27-29 Eylül 2010 tarihinde Moskova'da düzenlenmiştir. UNESCO'nun çağrısı üzerine düzenlenen bu konferansın sonucunda "Moskova Eylem Planı" olarak da bilinen "Moskova Eylem ve İş birliği Çerçevesi: Ulusların Zenginliğini Kazanmak" (Moscow Framework for Action and Cooperation: Harnessing the Wealth of Nations) başlıklı sonuç belgesi yayınlanmıştır (Moskova Eylem Planı, 2010: 4).

Tam adı "Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Dünya Konferansı: Ulusların Zenginliğini İnşa Etmek (World Conference on Early Childhood Care and Education - Building the Wealth of Nations)" olan bu konferans, bölgesel toplantıların ardından gerçekleştirilen, yedi yaş altı çocuklara odaklanan,

küresel odaklı ilk toplantı olması bakımından oldukça önemlidir (Moskova Eylem Planı, 2010: 4-5).

Üç gün süren konferansın programı, açılış, kapanış oturumları, uzman ve temsilci konuşmaları, genel kurullar ve komisyon toplantıları şeklinde oluşturulmuştur (Moskova Eylem Planı, 2010: 5-6). Erken çocukluk eğitimi, bir insan hakkı ve bireylere ve toplumlara çok yönlü ve geniş kapsamlı faydalar sağlayan bir kalkınma gerekliliği olarak tanımlayan konferans, 21. yüzyılda ülkelerin zenginliğinin maddi terimlerle değil, insan sermayesinin kalitesiyle tanımlandığı tespitinde bulunmuştur. Bu bağlamda ulusların zenginliği için insan sermayesinin kalitesini artıran erken çocukluk eğitimi, önemli bir ilk adım olarak nitelendirmiştir (Moskova Eylem Planı, 2010: 6). Konferansın temel amacı, erken çocukluk bakımı ve eğitimi hakkının daha önceki eğitim hakkını düzenleyen uluslararası sözleşmelerin koruması altında olduğunu yeniden teyit etmek ve küresel farkındalığı artırmak; iyi örneklerin küresel bilinirliğini yaygınlaştırmak, devletleri bu alanda ulusal düzenlemeleri yapmaya ilişkin teşvik etmek ve en nihayetinde kaliteli, bütüncül EÇE hizmetlerinin çocuklara, ailelere, topluluklara, ülkelere ve dünyaya sağladığı tartışılmaz faydaları vurgulamaktır (Moskova Eylem Planı, 2010: 4,12).

Konferans, erken çocukluk eğitiminin küresel ölçekte uygulanabilir kılınması için yüzleşilmesi gereken mevcut zorluklara odaklanmış ve verili durumu aşabilmek için gerekli görülen alanlarda tematik komisyonlara ayrılarak tartışmalar ve çalışmalar yürütmüştür (Moskova Eylem Planı, 2010: 14). Bu başlıklar şu şekildedir: “Yatırımlar ve Kalkınma Politikası”, “Zihin ve Çocuk Gelişimi ile İlgili Son Gelişmeler ve Bulgular”; “Bölgesel İlerlemeler, Kritik Zorluklar ve Çözümler” ve “Ulusal Düzeyde İyi Uygulamaların Geliştirilmesi”, “Risk Altındaki Çocuklar” ve “İş Birliği”.

Konferansın sözlü raporuna göre bu başlıklara ilişkin tartışmalar ve bulgular şu şekildedir:

“Yatırımlar ve Kalkınma Politikası” başlığı altında gerçekleştiren tartışmalarda, erken çocukluk eğitime yönelik gerçekleştirilen yatırımlar, toplumun en önemli yatırımları olarak değerlendirilmiştir (Moskova Eylem Planı, 2010: 14). Zayıf politikaların ve finansman eksikliğinin bu alandaki gelişimi engellediği tespiti yapılarak, söz konusu eğitimin değerinin ve faydalarının bilinirliğini artırmaya ve hizmet sunumuna odaklı politikalar geliştirilmesine gerek duyulduğu vurgulanmıştır (Moskova Eylem Planı, 2010: 14-15). Bu alanda politika oluşturmaya ilişkin eksikliklerin, verili durumda çocukların gelişme ve büyüme fırsatını engellediği, toplumsal eşitsizlikleri artırdığı, yeni nesilleri yoksunluğa ve düşük performansa mahkûm ettiği belirtilmiştir (Moskova Eylem Planı, 2010: 15).

Özel sektör iş birliği konusunda da destekleyici kimi açıklamalar bulunsa da bu hususa tedbirle yaklaşılması gerektiğine ilişkin uyarıların da bulunduğu görülmektedir. Özellikle yüksek yatırım garantisi nedeniyle tercih edilir bulunan bu sektöre yönelik, fiyat düzenlemeleri gibi özel düzenlemelerin devletçe yerine getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aksi halde özel sektöre bağımlılık halinin toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren ve sürdüren bir durumda olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle hükümetler kaliteli, ulaşılabilir erken çocukluk eğitimi konusunda liderlik etmeli, finanse edilmesi için girişimlerde bulunmalı, ücret politikalarını düzenlemeli, bu eğitimin kapsayıcılığını garanti etmeli, ulusal düzeyde entegrasyonunu sağlamalı, ebeveyn izni gibi destekleyici mekanizmaları güçlendirmelidir (Moskova Eylem Planı, 2010: 15).

“Zihin ve Çocuk Gelişimi ile İlgili Son Gelişmeler ve Bulgular”; başlığı altında gerçekleştirilen tartışmalarda erken çocukluk dönemindeki uyaranların önemine özel vurgu yapılmış, bunun bir sağlayıcısı olan kaliteli erken çocukluk eğitiminin erken zihin gelişimi ile insan hayatının daha sonraki evrelerindeki gelişiminde de başat rol oynadığı vurgulanmıştır (Moskova Eylem Planı, 2010: 15).

“Bölgesel İlerlemeler, Kritik Zorluklar ve Çözümler” başlığı altında gerçekleştirilen tartışmalarda, erken çocukluk eğitiminin ilgili tüm sektörleri ve hizmetleri içeren kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği; çocukların doğumdan sekiz yaşlarına gelinceye kadarki süreci kapsadığı; bütünsel bir yaklaşımla eğitim, sağlık, beslenme ve korumayı içerdiği belirtilmiş, EÇE’ye yatırımın artırılmasının bir gereklilik olduğu tespitine yer verilmiştir. Tüm devletler için bu hedeflerin önündeki en büyük engellerden birinin finans sağlamak olduğu vurgulanmış, ancak politika üretmenin yanında eyleme geçme zorunluluğu olduğu beyan edilmiştir. Bunun yanında ilerlemeyi ölçmek için nicel ve nitel göstergelerin azlığının vurgulandığı başlıkta, bunun önüne geçebilmek için yenilikçi, ağ kuran, bilgi paylaşmaya teşvik eden stratejiler uygulanması gerektiği belirtilmiştir (Moskova Eylem Planı, 2010: 16). Ağ kurma konusunda koordinasyonların, iş birliklerinin, ortaklıkların ve iyi yönetişimin önemi özellikle vurgulanmıştır.

“Ulusal Düzeyde İyi Uygulamaların Geliştirilmesi”, “Risk Altındaki Çocuklar” ve “İş Birliği” başlıkları altında gerçekleştirilen tartışmalar ise özetle şöyledir:

Ulusal düzeydeki iyi uygulama örneklerinin ülkelerce paylaşılmasının iyi örnekleri çoğaltma konusunda olumlu katkısı olacağına olan inanç belirtilmiş, EÇE’nin sağlık, eğitim, beslenme ve korumanın eşit önemli parçaları olduğu bir bütüne tekabül ettiği bir kez daha vurgulanmıştır (Moskova Eylem Planı, 2010: 16). Farklı dezavantaj durumları bulunan, dışlanmış ve marjinalleştirilmiş çocukların risk altında bulunduğu tespit edilmiş, bu nedenle çocukların

ihtiyaçları tartışılırken kimi çocukların diğerleri ile eşit olanaklara sahip olabilmesi için daha fazla ilgiye ihtiyaç duyabileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiği belirtilmiştir (Moskova Eylem Planı, 2010: 17). Bu alandaki en büyük problemlerden biri olan güvenilir veri eksikliğini aşmak için pilot bölge çalışmaları yapılmasına karar verilmiştir (Moskova Eylem Planı, 2010: 17).

Genel Raportör tarafından Konferans Özet Raporunun sunumunun ardından konferans eylem planı sunulmuş (Moskova Eylem Planı) ve kabul edilmiştir. Söz konusu eylem planında yukarıda yer alan tespitlere ek olarak UNESCO'nun, üye devletlerin ve diğer ortakların üzerine düşenler ve izleme mekanizmaları belirtilmiştir.

2022 Tarihli Taşkent Deklarasyonu

2022 yılında UNESCO'nun daveti ile Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Dünya Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın en genel anlamda erken çocukluk eğitiminin küresel düzeyde geliştirilmesi ve etkili kılınması amacını taşıdığını söylemek mümkündür. Detaylı olarak ise söz konusu konferansla her çocuğun doğumdan itibaren 8 yaşına kadar kaliteli erken çocukluk bakımı ve eğitimi hakkının uluslararası sözleşmelerde teminat altına alındığının teyit edilmesi; bu alana ilişkin siyasi taahhütlerin yeniden ve daha güçlü bir şekilde gündeme getirilmesi; ülkelerin çok paydaşlı işbirlikleri ile hak temelli, kapsayıcı, etkili, denetlenebilir, sürdürülebilir kalkınmayı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren nitelikte erken çocukluk eğitimi politikası ve programı geliştirmesi ve bu konudaki yatırımların artırılmasının teşvik edilmesi amaçlanmıştır (Taşkent Deklarasyonu, 2022: Giriş, prg.2).

2010 yılında ilk kez gerçekleştirilen Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Dünya Konferansı'nda kabul edilen Moskova Eylem ve İş Birliği Çerçevesi taahhütlerini gerçekleştirmede ülkelerin yetersiz ilerleme kaydetmeleri nedeniyle 2022 tarihinde bu konferansın toplandığı anlaşılmaktadır (Taşkent Deklarasyonu, 2022: Giriş, prg.4).

Bu konferans neticesinde 16 Kasım 2022 tarihinde Taşkent Deklarasyonu ilan edilmiştir. Bu deklarasyonla, erken çocukluk bakım ve eğitimi dönüşümüne ilişkin eylem taahhütlerinde bulunulmuştur.

Söz konusu Deklarasyon, "Giriş", "Dönüştürücü Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi (EÇBE) için Yol Gösterici İlkeler ve Stratejiler" ile "Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitiminin Dönüştürülmesine Yönelik Eylem Taahhütleri" bölümlerinden oluşmaktadır. Deklarasyon erken çocukluk eğitimi, çocukların sekiz yaşına kadar olan zaman dilimini kapsayan, temel öğrenme, beslenme, sağlık, güvenlik gibi konularda özel hassasiyet gerektiren, çocukların

erken bilişsel ve sosyal gelişimi ve oyun haklarını kapsayan bütünlüklü bir pencereden değerlendirmektedir. Aynı zamanda kapsayıcı ve nitelikli erken çocukluk eğitimi, bireylerin refahı, öğrenme kapasitesi, akademik başarısı, anlamlı istihdamı ile toplumların sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunan, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gerekli olan bir süreç olarak ele almaktadır (Taşkent Deklarasyonu, 2022: Giriş prg.5,9.).

Erken çocukluk eğitiminin süregelen handikaplarını ise bu alandaki sosyal politikaların parçalanmışlığı, koordinasyon eksikliği, yetersiz kamu hizmetini sunumu ve yetersiz finansman gibi faktörlere bağlamıştır (Taşkent Deklarasyonu, 2022: Giriş, prg.7).

Giriş bölümünde yer alan genel değerlendirmelerin ve açıklamaların ardından “Dönüştürücü EÇBE için Yol Gösterici İlkeler ve Stratejiler” bölümü düzenlenmiş ve bu bölümde öncelikle herkes için adil ve kapsayıcı bir erken çocukluk eğitimi için yapılması gerekenler belirtilmiştir. Kesişimsel dezavantaj durumuna dikkat çekilen bu bölümde çocukların özel gereksinimlerinin gözetilmesinin yanında her anlamda yaygın, yenilikçi, ulaşılabilir ve denetlenip geliştirilen bir eğitim anlayışının önemine vurgu yapılmıştır. Bunun yanında erken çocukluk eğitimi veren personelin eğitimine ilişkin çeşitli gereklilikler öngören bu bölüm, böyle bir eğitimin en büyük zorluklarından olan finansman konusunda da öneriler sunmaktadır. Bu öneriler arasında, alanın sosyal politikaya dahil edilmesi, gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması, ulusal ve uluslararası iş birliklerinin geliştirilmesi ve alanın önceliklendirilmesi bulunmaktadır.

“Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitiminin Dönüştürülmesine Yönelik Eylem Taahhütleri” bölümü ise uygulanabilir kimi taahhütler içermektedir. Bu bölümde üç ana başlıkta düzenleme yapılarak adeta bir görev paylaşımına gidilmiştir. Bunlar, üye devletler, uluslararası topluluk ve sivil toplum paydaşları ile UNESCO’dur.

Üye devletlerin erken çocukluk eğitimine ilişkin geniş kapsamlı taahhütleri bulunsa da bunların kapsadığı yaş aralığının dar oluşu, endişe yaratmaktadır. Taahhütler özetle şu şekildedir:

Her çocuğun kapsayıcı, kaliteli, bakım ve erken çocukluk eğitimi hakkını garanti altına almak için politika oluşturma ve hukuki düzenlemeler yapma; bunu yaparken kesişimsel dezavantajlı durumları gözetme; en az bir yıl ücretsiz ve zorunlu kaliteli okul öncesi eğitimi teşvik etme; en savunmasız ve marjinalleştirilmiş çocuklara adil ve uyarlanabilir destek sağlayarak kapsayıcılık ve toplumsal cinsiyet eşitliğine öncelik vererek EÇBE sunumunu aşamalı olarak artırma; ebeveynlik destek programlarına erişimi artırma; anadilde eğitime dikkat etme; çocukların bu eğitimle küresel zorluklarla

başta çıkmak için becerileri, değerleri ve tutumları geliştirmelerini sağlama; dijitalleşen bir dünyada çocukların ihtiyaç duyduğu becerileri geliştirmek için bilimsel gelişmelerden ve dijital teknolojilerden yararlanmak üzere uluslararası toplumla etkileşim kurma; kaliteli erken çocukluk eğitimi sunumu için bakanlıklar arası entegrasyonu ve çok sektörlü işbirliklerini güçlendirme; EÇBE için kamu harcamalarını en yoksul ve en dezavantajlılara odaklanacak şekilde önceliklendirme ve yeniden yönlendirme; eğitim harcamalarının en az yüzde 10'unu okul öncesi eğitime ayırma; kapasiteyi artırma ve düzenli raporlamayı iyileştirme ve son olarak da erken çocukluk eğitimi personelinin işe alım, nitelik, çalışma koşulları gibi alanlarda standardı yakalayarak kaliteli bir eğitimi güvence altına alma sayılmıştır (Taşkent Deklarasyonu, 2022: Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitiminin Dönüştürülmesine Yönelik Eylem Taahhütleri, Üye Devletler Bölümü). Ancak TÜİK verileri incelendiğinde okul öncesi eğitim harcamalarının tüm eğitim harcamalarının yalnızca yaklaşık %6'sına tekabül ettiği görülmektedir (TÜİK Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2023).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesine Ek Erken Çocukluk Eğitimi ve Ücretsiz Okul Öncesi Eğitim Konulu İhtiyari Protokol Düzenleme Girişimine İlişkin Açık Uçlu Çalışma Grubu ve Çalışmaları

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, 56/5 sayılı 12 Temmuz 2024 tarihli kararı ile “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek İhtiyari Protokol Hakkında Açık Uçlu Hükümetler Arası Çalışma Grubunun” kurulmasına karar vermiştir.

Çalışma grubunu kuran bu karar, çalışma grubunun kurulma nedeni ile önemini açıklayan ve nasıl bir çalışma gerçekleştirmesinin planlandığını belirten iki bölümden oluşmaktadır.

Konsey kararın ilk bölümünde öncelikle eğitim hakkını ele alan diğer BM insan hakları sözleşmelerinin bu durumu teyit edilmiş, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile taraf devletlerin ilköğretimi zorunlu ve herkes için ücretsiz bir şekilde sağlama konusundaki taahhütlerini yerine getirmedeki başarılarını hatırlatmıştır. Buna karşılık dezavantajlı çocuklar başta olmak üzere erken çocukluk eğitime erişime ilişkin küresel ölçekte oldukça yavaş bir ilerleme olmasından endişe duyduklarını belirtmiştir. Hemen ardından toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için kız çocuklarının eğitime katılımına özel önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Okul öncesi eğitim çağında olmasına rağmen küresel ölçekte çocukların yüzde ellisinin okul öncesi eğitime kaydolmadığı, erken çocukluk eğitiminin ailelere mali yükünün oldukça fazla olduğu ve bu nedenle oluşan sosyal eşitsizliklerin eğitime erişimde önemli engeller olmaya devam ettiği vurgulanmıştır (BM İnsan Hakları Konseyi’nin 56/5 Sayılı Kararı, 2024:1-2.).

Tüm bunlara ek olarak eğitimin ekonomik büyüme ve kalkınma ile bireysel güçlenme konularında uzun vadeli faydaları vurgulanarak devletler, özellikle dezavantajlı çocukların eğitime erişim mekanizmalarını güçlendirme konusunda etkili politika üretmeye ve yenilikçi finansal kaynak mekanizmalarını kullanmaya davet edilmişlerdir. Devletlerin yanı sıra uluslararası toplum da bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için iş birliği yapmaya çağırılmıştır (BM İnsan Hakları Konseyi'nin 56/5 Sayılı Kararı, 2024: 2).

Sonuç olarak, 14-16 Kasım 2022 tarihlerinde Taşkent'te düzenlenen Dünya Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Konferansı'nda kabul edilen Taşkent Deklarasyonu'nu dikkate alarak; Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokol taslağı oluşturulması ve BM İnsan Hakları Konseyi'ne sunma yetkisi olan Açık Uçlu Çalışma Grubunun kurulması kararı verilmiştir (BM İnsan Hakları Konseyi'nin 56/5 Sayılı Kararı, 2024: 3).

Söz konusu protokol taslağında, eğitim hakkının erken çocukluk bakımı ve eğitimi içerdiğini açıkça tanımak, taraf devletlerin en az bir yılla başlamak üzere ücretsiz okul öncesi kamusal nitelikte eğitimi sağlamak, taraf devletlerin erken çocukluk eğitimine ilişkin uluslararası iş birliğine teşvikini sağlamak, denetim mekanizması olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi raporlama usulüne ihtiyari protokolün de dahil olmasını sağlamak gibi düzenlemelerin bulunması amaçlanmaktadır (BM İnsan Hakları Konseyi'nin 56/5 Sayılı Kararı, 2024: 3).

BM İnsan Hakları Konseyi, söz konusu Açık Uçlu Çalışma Grubu'nun çalışma usulü bakımından da kimi öngörülerde bulunmuştur. Kararda Açık Uçlu Çalışma Grubu'nun, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin de açıkça düzenlediği çocukların katılım hakkını dikkate alacak şekilde bu çalışmaları yapması gerektiği belirtilmiştir. Bu hakkın kullanımına ilişkin de kriterler açıkça belirlenmiştir. Karar, Açık Uçlu Çalışma Grubunun çalışmalarına aynı zamanda çocuk dostu bilgi aktarımları eklemesini, çocukların çalışmalara katkı sunabilmeleri için olanak sağlamasını, çocukların kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırmasını, çocukların görüşlerini dinleyerek önemli ölçüde bu görüşlere göre hareket etmesini, böylece çocukların etik, güvenli ve kapsayıcı bir biçimde anlamlı katılımını sağlamasını talep etmiştir (BM İnsan Hakları Konseyi'nin 56/5 Sayılı Kararı, 2024: 3).

Çocukları, özellikle dezavantajlı çocukları, bölgesel katılımları da gözeterek sürece dahil etmelerini, Çocuk Hakları Komitesi'nden uzmanları, konu özelindeki BM mekanizmalarında bulunan özel uzmanları, sivil toplumu, ebeveynleri, eğitimcileri kısaca tüm paydaşları aktif bir şekilde sürece katkı koymaya davet etmelerini ve tüm bu sürecin çocuk dostu bir formatta yürütülmesini talep etmiştir (BM İnsan Hakları Konseyi'nin 56/5 Sayılı Kararı, 2024: 3-4).

4 Ağustos 2025 Tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Sekseninci Oturumunda Genel Sekreter'in Raporu Olarak Sunulan Çocuk Haklarının Teşvik Edilmesi ve Korunması Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Durumu Raporu

4 Ağustos 2025 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu sekseninci oturumunda genel sekreterin raporu olarak sunulan Çocuk Haklarının Teşvik Edilmesi ve Korunması Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Durumu Raporu, BM Genel Kurulu'nun 78/187 sayılı kararı uyarınca oluşturulmuştur. Bu rapor, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin uygulamada ne durumda olduğu ortaya koyma amacı taşıyan, özellikle erken çocukluk gelişimine odaklanan bir rapordur. Raporu hazırlayan genel sekreter, erken çocukluk eğitiminin BMÇHS'de güvence altına alınan tüm hakların tam olarak kullanılmasıyla nasıl bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, kaydedilen ilerlemeleri, devam eden zorlukları ve erken çocukluk eğitimi için kritik öneme sahip olan politika, mevzuat ve hizmetlerdeki eksiklikleri de öne çıkarmaktadır. Bu rapor aslında, Açık Uçlu Çalışma Grubu çalışmalarına ışık olacak niteliktedir.

Açık Uçlu Çalışma Grubu Çalışmalarının Amaç, Yöntem ve Kapsam Yönünden Başkan Konuşmasının Değerlendirilmesi

BM İnsan Hakları Konseyi'nin 10 Temmuz 2024 tarihli 56/5 sayılı kararıyla kurulan ve tam adı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Erken Çocukluk Eğitimi, Ücretsiz Okul Öncesi Eğitimi ve Ücretsiz Orta Öğretim Haklarına İlişkin İhtiyari Protokol Hakkında Açık Uçlu Hükümetler Arası Çalışma Grubu (Açık Uçlu Çalışma Grubu olarak anılmaktadır) olan çalışma grubunun ilk oturumu 1-3 Eylül 2025 tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. Cenevre'de gerçekleştirilen bu oturuma ilişkin grubun amacı, çalışmalarının kapsamı ve yöntemi konularında Başkan Samuel U.B Saffa ESQ konuşması oldukça önemlidir (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025).

Bu konuşmaya göre çalışma grubu, grubun oluşturulma kararını ücretsiz erken çocukluk eğitiminin öneminin küresel çapta bir kabulü olarak değerlendirmektedir. Çalışmaları neticesinde erken çocukluk eğitiminin teyit edilmesini ve geliştirilmesini mümkün kılacak bir İhtiyari Protokol oluşturulma amacı taşıdıklarını beyan etmektedir (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025:2).

BM İnsan Hakları Konseyi'nin bu kararının, aynı zamanda erken çocukluk eğitiminin kız çocuklarının eğitiminin teşviki ile eşitliği sağlamadaki rolünü, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal içermeye için önemini vurgulamakta olduğuna değinilmiştir. Bunların yanı sıra dünya çapında milyonlarca çocuğun finansal ve yapısal engeller nedeniyle bu haktan mahrum bırakılmasını da gözetenek BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek bir İhtiyari Protokol taslağını

araştırmak, geliştirmek ve değerlendirilmek üzere sunmakla görevlendirilen Açık Uçlu Çalışma Grubu'nun kurulmasını bir gereklilik olarak görmektedir (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025:3).

Çalışmanın ve dolayısıyla ek ihtiyari protokol taslağının olası kapsamına bakıldığında çalışma grubunun ilk toplantısındaki değerlendirmelere göre bu protokol taslağının; eğitim hakkının erken çocukluk bakımı ve eğitimi içerdiğini açıkça tanınması; devletlerin en az bir yıllık ücretsiz ve erişilebilir okul öncesi eğitim sağlamasını zorunlu kılması; devletlerin eğitimle ilgili konularda uluslararası işbirliğini teşvik etme ve özendirme yükümlülüğünü hatırlatması planlanmaktadır (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025:3).

Açık Uçlu Çalışma Grubunun çalışmalarını planlarken hem sivil toplumun hem de özellikle çocukların katılımının önemsedğini söylemek mümkündür. İnsan Hakları Konseyi ile Açık Uçlu Çalışma Grubu, BM Çocuk Hakları Komitesi üyelerini, BM ilgili özel usul görevlilerini, bağımsız uzmanları, Taraf Devletleri, sivil toplumu, eğitimcileri, ebeveynleri ve diğer bakım verenleri ve özellikle çocukları sürece aktif olarak katılmaya davet etmiştir. Bu davetler neticesinde katılımlı bir şekilde gerçekleştirilen çalışmaların sonucunda İnsan Hakları Konseyi'nin altmış ikinci oturumunun tarihinden geç olmamak kaydıyla bir ilerleme raporu sunması talep edilmiştir. Bu raporun aynı zamanda erişilebilir ve çocuk dostu formatlarda da sunulması gerekmektedir (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025:3).

Konuşmada dikkat çeken bir diğer husus, erken çocukluk dönemi eğitimine ilişkin ek ihtiyari protokol oluşturma konusundaki Taraf Devletlerin isteksizlikleridir. Söz konusu konuşmayı oluşturan rapora göre, Taraf Devletlerin kimileri, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi mevcut uluslararası düzenlemelerin varlığını gerekçe göstererek erken çocukluk eğitimine ilişkin bir İhtiyari Protokol'ün gerekli olup olmadığını sorgulamıştır. Benzer şekilde kimi Taraf Devletler de fazlaca ihtiyari protokol oluşturma riskine dikkat çekmiş veya özellikle Birleşmiş Milletlerin mevcut mali durumunu, kaynak kısıtlamalarını vurgulamıştır. Kimileri ise Taraf Devletlerden ziyade ebeveyn ve diğer bakım verenlerin çocukların eğitimindeki rolünün daha fazla olduğunun tespit edilmesi çağrısında bulunmuştur (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025:5).

Ancak Başkanın konuşmasında açıkça vurguladığı üzere grubun oluşturulma amacı öncelikle eğitim hakkına ilişkin uluslararası yasal boşlukların doldurulmasıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesinde zorunlu temel eğitim hakkından bahsedilse de açıkça erken çocukluk eğitiminden bahsedilmiyor oluşu, küresel ölçekte milyonlarca çocuğun, garantili, hak temelli

bir eğitimden mahrum kalması anlamına gelmektedir (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025:5).

Konuşmada, UNESCO–UNICEF Küresel Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi Raporu: Güçlü Bir Temel Hakkı Raporuna göre düşük gelirli ülkelerdeki çocukların neredeyse %60'ının erken öğrenme fırsatlarına erişememekte olduğu belirtilmiş ve bu raporun erken çocukluk eğitimi açıkça bir hak olarak tanıyan bağlayıcı bir küresel çerçevenin geliştirilmesi dahil olmak üzere acil eylem çağrısında bulunmakta olduğuna vurgu yapılmıştır (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu, Başkan Konuşması, 2025:5).

Son olarak Başkan konuşmasında çocukların eğitim hakkının en nihayetinde siyasi iradeye bağlı olduğuna, tüm bu çalışmaların amacına ulaşmasının yolunun siyasi liderlik ve uygun politika üretimi olduğuna, Çalışma Grubunun en önemli görevlerinden birinin eğitimi ulusal düzeylerde sürdürülebilir kılacak ve finanse edebilecek mekanizmaları ve girişimleri incelemek olduğuna, bu mekanizma ve girişimlerinin aynı zamanda adil ve kapsayıcı olması gerektiğine, bu anlamda özellikle kız çocuklarının eğitime erişebilmelerinin sadece adalet değil aynı zamanda kalkınma için de elzem olduğuna vurgu yapmıştır (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması, 2025:6).

Açık Uçlu Çalışma Grubunun Başvuru Çağrısının Sonuçları

Açık Uçlu Çalışma Grubu'nun Sekretaryası, Açık Uçlu Çalışma Grubunun ilk oturumunun hazırlanmasına bilgi sağlamak amacıyla bir başvuru çağrısı yayımlamıştır. Çağrı, Üye Devletlere, ulusal insan hakları kurumlarına, BM kuruluşlarına ve sivil topluma iletilmiştir. Katılımcı bir bakış açısı ile gerçekleştirilmeye çalışılan süreçte, yaklaşık 8.100 çocuğun görüşlerine başvurulmuştur. Bu çağrıya yanıt olarak, toplam 168 ayrı kurum ve devletten katkı toplanmıştır. Bunlar arasında 130 Üye Devlet, 25 ulusal insan hakları kurumu, 1 BM kuruluşu, 84 sivil toplum örgütü, 16 akademi kurumu ve 12 diğer paydaşlardan katkı bulunmaktadır.

Bu katkılar değerlendirildiğinde; erken çocukluk eğitimi için yasal, politik, mali pek çok engel bulunduğu ancak yenilikçi finansman, iş birliği ve koordinasyon ile bu sorunların giderilebileceği ortaya çıkmaktadır. Verili durumda birçok ülke yasalarında ücretsiz okul öncesi eğitim garanti edilmemektedir. Küresel olarak, sadece 98 ülke en az bir yıl ücretsiz okul öncesi eğitimi garanti etmektedir. Eğitimin zorunlu olmaması gibi uygulanabilir yasal garantilerin eksikliği, uygulamayı ve hesap verebilirliği daha da zayıflatmaktadır. Çağrıya yanıt olarak iletilen katkılara göre, en az bir yıl ücretsiz okul öncesi eğitimi garanti eden ülkeler arasında Angola, Fransa, Paraguay, Romanya ve İsveç bulunmaktadır.

Erken çocukluk döneminde okullaşma oranlarının düşüklüğü, yüksek ücretler, gizli ve dolaylı maliyetler, okul öncesi eğitimin öneminin kavranamaması ve evde eğitime öncelik verilmesi gibi engellerden kaynaklanabilmektedir. Tam da bu noktada devletlerin eğitim maliyetlerinin düşürülmesi için devlet dışı aktörlerle koordinasyon ve iş birliği halinde çalışma ve yenilikçi finans yöntemlerinin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu yenilikçi finansman yöntemlerinden kimileri şu şekilde sayılmıştır: devlet dışı aktörlerle çalışma, piyangolar, maaş bordrosu veya özel tüketim vergileri ve finans kuruluşlarından borçlanma... Elbette bu hakkın temininde devletlerin birinci sorumlu olduğu da unutulmamalıdır. İyi uygulama örneklerinden olan Sırbistan'da yerel yönetimin, anaokulu ücretlerinden tam muafiyet sağlayabilmekte olduğu raporlarda belirtilmiştir.

Raporun sonuç ve çocuk görüşleri bölümünde, erken çocukluk eğitiminin hayat boyu sürecek bir etkiye sahip olabileceği; çocukların eğitime devam etmelerinin, insana yakışır işe ve gelecekteki fırsatlara erişme yeteneklerini ve topluma tam ve anlamlı katılımlarını etkilediği aktarılmaktadır.

Çocuklar ise çalışmalarında erken çocukluk eğitime erişimin önündeki engelleri ve bu engelleri aşmak üzere yapılabileceklerini düzenlemiştir. Yapılabilecekler ücretsiz, kapsayıcı eğitimi yasada ve politikada garanti altına almak; ücretsiz üniformalar, yemekler, ulaşım ve malzemeler sağlayarak tüm doğrudan ve dolaylı maliyetleri ortadan kaldırmak, öğretmen eğitime ve kapsayıcı eğitim sistemlerine yatırım yapmak, birden fazla engelle karşılaşan çocuklara hedefli finansal destek sunmak; çocuk dostu izleme sistemleri aracılığıyla hesap verebilirliği iyileştirmek; öğrenci konseylerini, istişareler ve anketler yoluyla çocukları karar alma süreçlerine dahil etmek olarak sıralanmıştır.

Devletlerin ve Sivil Toplumun Uygulamaya İlişkin Bilgi Aktarımlarını İçeren Raporlar

Açık Uçlu Çalışma Grubu'nun çalışmalarına katkı sunmak ve küresel ölçekte Taraf Devletlerin erken çocukluk eğitimi düzenlemelerinin ve uygulamalarının nasıl olduğunu açıklığa kavuşturabilmek için BM İnsan Hakları Konseyi çağrısı ile pek çok taraf devlet ve bu devletlerde bulunan sivil toplum örgütü kendi devletlerindeki erken çocukluk eğitimi uygulamasına ilişkin raporlar düzenlemiş ve Çalışma Grubu ile paylaşmıştır (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubuna Katkı Çağrısı, 2025).

Çağrı üzerine aralarında Fransa, Belçika, Finlandiya, Japonya'nın da bulunduğu toplamda 28 Taraf Devlet, kendi devletlerinin erken çocukluk eğitimi düzenlemeleri ve uygulamaları konusunda rapor sunmuştur (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubuna Katkı Çağrısı, 2025). Kimi

taraf devletlerden birden fazla olmak üzere toplamda 26 Ulusal İnsan Hakları Kurumu, çağrı üzerine rapor ileterek sürece katkı sağlamıştır. Bu anlamda sürece katkı sağlayan Sivil Toplum Kuruluşu sayısı ise 84'tür (BM İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubuna Katkı Çağrısı, 2025).

Fransa'nın Devlet raporunda 2019 yılı itibarıyla Fransa'da 3-18 yaş arası çocuklar için eğitimin zorunlu ve ücretsiz olduğu belirtilmiştir. Eğitim giderlerinin finanse edilebilmesi için ise öğrenim vergisi gibi düzenlemeler bulunduğu, özellikle işverenlerin bu vergi ödevlerini kimi eğitim kurumlarına aktararak yerine getirebildiği vurgulanmıştır. Hatta erken çocukluk eğitimi konusunda aynı zamanda diğer ülkelere fon sağlamakta olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda tüm bunları hukuki zemine taşıyan ve öngörülebilirliğini sağlayan bir Eğitim Kanunu'nun bulunduğu iletilmiştir. Bunlara ek olarak kaliteli ve kapsayıcı bir eğitim için de çalışmalar yürüttükleri, öğretmen formasyon eğitimi, müfredat modernizasyonu, öğrenci başarısını düzenli ölçme gibi yöntemler kullandıkları da açıklanmıştır.

Belçika'nın Devlet raporunda erken çocukluk eğitiminin 2.5-18 yaş arası çocuklar için ücretsiz ve yaygın olduğu belirtilmiştir. Söz konusu raporda çarpıcı olan husus, erken çocukluk eğitime ilişkin ek ihtiyari protokolün gerekliliğinin sorgulanmış olmasıdır.

Raporda, çocuk haklarının temininin ve teşvikinin her zamankinden önemli olduğu, gerileme risklerinin bulunduğu böyle bir dönemde mevcut düzenlemelere ilişkin yeni bir tartışma açılmasının yerinde olmadığı tespitinde bulunulmuştur. İhtiyaç duyulan şeyin yeni hukuki belgelerden ziyade, devletlerin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan eğitim hakkına saygı göstermeleri ve taahhütlerini gerçekleştirmeleri olduğu, bu yeni tartışmaların aynı zamanda kaynak israfına neden olacağı ve uzmanları meşgul edeceği, bunun da devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri için zorlayıcı mekanizmaları yavaşlatacağı iddia edilmiştir. Tüm bu nedenlerle çalışma grubunun, ücretsiz okul öncesi eğitimi ve ortaöğretime ilişkin teknik sorulara doğrudan odaklanmak yerine, ihtiyari protokol hazırlaması yönünde verilen İnsan Hakları Konseyi kararının yerindeliliğinin değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Finlandiya'nın Devlet raporuna göre Finlandiya, erken çocukluk eğitiminde gelir sınırı uygulaması getirmiş ve bu şekilde destek ihtiyacı bulunan aileleri destekleyerek ailelerin yarısının ücret ödememesini sağlamıştır. Rapora göre okul öncesi eğitiminin temini, Finlandiya Anayasasının 16. Maddesinde dayanak bulmaktadır. Erken çocukluk eğitimi ve bakımı ise Finlandiya Anayasasının 19. maddesinin 3. fıkrasına dayanmaktadır. Bu düzenlemeye göre kamu makamları, çocukların refahını ve kişisel gelişimini sağlamaları için aileleri ve çocuklardan sorumlu olan diğer kişileri desteklemelidir.

Temel eğitimin ücretsiz sağlanmasına ilişkin ek hükümler ise Temel Eğitim Yasası'nda yer almaktadır.

1 Ağustos 2020 itibarıyla yürürlüğe giren Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı Yasası'nda yapılan değişiklikle, daha önceki uygulamanın aksine işsiz bir ebeveynin veya ebeveyn izninde olan bir kişinin çocuğu, tam zamanlı erken çocukluk eğitimi hizmetlerinden yararlanma hakkına sahip olmuştur. Böylece tüm çocuklar için eşit katılım mümkün kılınmıştır. Belediyeler erken çocukluk eğitimi hizmeti sunmakla yükümlüdür. Bazı küçük belediyeler, tüm çocuklara ücretsiz erken çocukluk eğitimi hizmeti sunmaktadır. Bu belediyeler, ücretsiz erken çocukluk eğitiminin bölgenin canlılığını artırdığını ve küçük çocuklu aileleri bölgeye çektiğini belirtmektedir.

Farklı uygulama ve bakış açıları örneklerinin sunulduğu bu çalışmayı elbette genişletmek ve tüm taraf devletlerin, ulusal insan hakları kurumlarının ve sivil toplumun katkılarını detaylandırmak mümkündür. Ancak Başkan konuşmasında tüm bu katkıların değerlendirildiği ve bu değerlendirme neticesinde çalışmalar yürütüldüğü unutulmamalıdır.

Tüm bu değerlendirmelerin ve açıklamaların ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu sürecin herhangi bir noktasında katkı sunmamış olduğunu tespit etmek mümkün olmuştur. Sürece dahil olunmasının iyi uygulama örneklerinin öğrenilmesi bakımından oldukça önemli katkıları olabileceği değerlendirildiğinde önümüzdeki dönemde bu sürecin bir parçası olabilmek için ulusal insan hakları kurumlarının, sivil toplumun ve devletin kendisinin harekete geçmesi gerektiğini söylemek gerekmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, erken çocukluk eğitimi (EÇE) yalnızca pedagojik bir gereklilik olarak değil, sosyal devletin temel bir yükümlülüğü, çocukların gelişim hakkının teminatı ve kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin vazgeçilmez bir parçası olarak çok boyutlu bir perspektifle değerlendirilmiştir. Araştırma boyunca ele alınan literatür, istatistiksel veriler ve hukuki belgeler, EÇE'nin sosyal politika uygulamaları içerisindeki stratejik önemini ortaya koymaktadır.

Öncelikle, çalışmanın kuramsal çerçevesinde vurgulandığı üzere, sosyal politika; devletin vatandaşlarına bir lütfu değil, "ikinci kuşak haklar" kapsamında değerlendirilen sosyal ve ekonomik hakların hayata geçirilmesi için üstlenmesi gereken pozitif bir yükümlülüktür.

Erken çocukluk dönemi, bireylerin bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin temellerinin atıldığı en kritik evredir. Bu dönemde nitelikli eğitime erişimin, yalnızca ailenin sosyoekonomik gücüne bırakılması, eşitsizliklerin nesilden

nesle aktarılmasına ve yoksulluk döngüsünün kırılmamasına neden olmaktadır. Kamusal ve ücretsiz EÇE hizmetinin varlığı, devletin sosyal adaleti sağlama ve fırsat eşitliği yaratma görevini yerine getirmesi anlamında oldukça önemlidir.

Çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) verileri değerlendirilerek Türkiye’de kadın istihdamının düşüklüğü ile kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Bir diğer deyişle EÇE hizmetlerinin yetersizliği, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında bakım emeği ‘kadın işi’ olarak görülmekte, kadınların bakım veren rolünü üstlenmesi toplumsal olarak beklenmektedir. TÜİK ve OECD verileri, bakım sorumluluklarının kadınların işgücüne katılımının önündeki en büyük engellerden biri olduğunu, çocuk sayısı arttıkça kadın istihdamının düştüğünü açıkça göstermektedir. Özellikle Türkiye’de ücretli doğum izninin bitişi ile kamu hizmeti niteliğinde olan okul öncesi eğitimin başladığı yaş arasında, kadınların istihdama katılımını engelleyen ciddi bir ‘bakım boşluğu’ bulunmaktadır. Bu tablo, EÇE’nin yaygınlaştırılmasının sadece çocukların yararı için değil, aynı zamanda kadınların çalışma hakkının temini için de zorunlu bir ön koşul olduğunu kanıtlamaktadır.

Erken çocukluk eğitime ilişkin uluslararası hukukta yaşanan güncel gelişmeler, bu hukuku, iç hukuklarının bir parçası olarak tanıyan Türkiye Cumhuriyeti Devleti gibi devletler bakımından önem taşımaktadır. 2010 Moskova Eylem Planı’ndan 2022 Taşkent Deklarasyonu’na uzanan süreçte, EÇE bir tavsiye olmaktan çıkıp bağlayıcı bir hak olma yolunda ilerlemektedir. 2024 yılında BM İnsan Hakları Konseyi kararıyla kurulan Açık Uçlu Çalışma Grubu’nun yürüttüğü, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek İhtiyari Protokol çalışmaları, bu alandaki en önemli tarihsel kırılma noktasıdır. Bu girişim, devletlerin EÇE’yi yasal bir hak olarak tanımasını ve en az bir yıllık okul öncesi eğitimi ücretsiz ve zorunlu hale getirmesini uluslararası bir yükümlülüğe dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin diğer ulusal ve uluslararası mevzuatı uyarınca yerine getirmesi gereken toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve çocukların eğitim ve gelişim hakkının temini yükümlülükleri birlikte düşünüldüğünde, erken çocukluk eğitime ilişkin yaşanan gelişmelere dair yürütülen sürecin etkin bir katılımcısı olması gerektiği aşıkardır.

Sosyal adaletin teminini amaçlayan hak temelli bir sosyal politika bakış açısıyla erken çocukluk eğitime ilişkin sosyal politikalar geliştirilmesi oldukça önemlidir. Çalışmanın kuramsal çerçevesine ve çalışmada kullanılan istatistiksel raporların (TÜİK ve OECD) değerlendirmesine dayanarak, oluşturulacak sosyal politikaya ilişkin şu öneriler getirilebilir:

- Erken çocukluk eğitimi, bakım ve eğitim ayrımını ortadan kaldıran bütüncül bir anlayışla yeniden yapılandırılmalı; uluslararası protokol taslağıyla uyumlu olarak, en az bir yıllık okul öncesi eğitimin ücretsiz ve zorunlu hale getirilmesi yasal güvenceye kavuşturulmalı; bu hak, ailenin çalışma durumundan bağımsız olarak her çocuk için tanınmalıdır.

- Erken çocukluk eğitimine ayrılan kamu bütçesinin, OECD ortalamasını yakalayacak seviyeye çıkarılması ve kaynak dağıtımında kadın istihdamının düşük olduğu, sosyoekonomik dezavantajların yoğunlaştığı bölgelere öncelik verilmesi gerekmektedir.

-Sadece okul ücretlerinin kaldırılması yeterli olmayacağından, aile bütçesini zorlayan ulaşım, beslenme, kırtasiye ve üniforma gibi tüm dolaylı ve gizli maliyetler devlet tarafından karşılanmalı, böylece eğitimin gerçekten ücretsiz olması sağlanmalıdır.

- EÇE hizmet sunumunda merkezi idarenin, yerel yönetimlerin, sivil toplumun ve özel sektörün de dahil olduğu etkin bir ulusal koordinasyon mekanizması kurulmalı ve bütüncül bir politika üretilmelidir.

- Hem ulusal deneyim ve ihtiyaçlarını dile getirmek hem de başarılı ülke modellerini inceleyerek kendi yapısına uygun stratejiler geliştirmek üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, erken çocukluk eğitimine ilişkin BM nezdinde yürütülen çalışmalara ve BMÇHS'ye ek protokol hazırlıklarına aktif katılım sağlaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağar, A. (2025). Türkiye’de kadın çalışan olmak: OECD ve TÜİK verileri üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Güvence Dergisi*, (28), 1666-1687.
- Bitmez, M. N. (2019). İnsan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında Türkiye’de kadına yönelik sosyal politikalar. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 53-80.
- Çelik, O. T., & Açar, D. (2024). Zihin kuramı üzerine çocuklarda yapılan araştırmaların bibliyometrik analizi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 229-247.
- Dericiler, Ö. Y. (2010). Sosyal haklara ilişkin devlet yükümlülükleri ve devletin değişen işlevi. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi (HFSA)*, 23, 120-128.
- Dericiler, Ö. Y. (2022). Kadının insan hakları açısından erken çocukluk bakımı ve eğitimi hizmetlerine erişim. *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (TAÜHFD)*, 4(2), 587-616.
- Erkan, N. S. ve Çınar Karasu, K. T. (2022). Erken çocukluk eğitimi ve önemi. Aileler ve eğitimciler için erken çocukluk eğitiminde temel konular içinde (ss. 1-11). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Etiler, N. (2017). Kesişmeyen kümeler: Kadın emeği ve ücret. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 17(66), 19-27.
- Furu, A. C., Niska’c, B. T., Chan, A., Larsson, J., Engdahl, I., Klaus, S., & Navarrete, A. M. (2023). Promoting resilience in early childhood education and care to prepare children for a world of change: A critical analysis of national and international policy documents. *Children*, 10(4), 716, 1-14.
- Gökçay, G., Köklük, S., Kayadibi, F., Eraslan, E., & Çalışkan, M. (2000). Çocuklarda ilk iki yılda gelişimi etkileyen faktörler. *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası*, 63(4), 395-405.
- Gültekin Karakaş, D., & Özcanlı Baran, P. (2021). Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim: Ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde bir değerlendirme. *Kesit Akademi Dergisi*, 7(29), 405-436.
- Hartmann, H. (2008). Marksizmle feminizmin mutsuz evliliği. G. Acar Savran & N. Tura Demiryontan (Haz.), *Kadının görünmeyen emeği: Maddeci bir feminizm üzerine* içinde (ss. 157-206). Yordam Kitap.
- Hazer Güngör, A. (2023). *Toplumsal cinsiyet bağlamında cinsel suçlar ve rıza ilişkisi*. Seçkin Yayıncılık.
- İşmar, Z., & Şehitoğlu, G. (2021). Akademik benlik algısı ve akademik başarı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 78-99.
- Kağnıcıoğlu, D. (2015). Endüstri ilişkileri disiplininin kayıp halkası olarak toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 2(45), 89-110.
- Kandemir, N. K. (2025). Sosyal politika geliştirmede başlıca unsurlar: Türkiye’de uygulanan sosyal politikalarda geliştirilmeye açık yönler. *Türk İdare Dergisi*, 95, 399-428.

- Kutanis, R. Ö., & Çetinel, E. (2016). Örgütsel yapılanmadaki gizli bileşen: Cinsiyet. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 61-86.
- Nurqabilova, S. G. (2025). Prospects for organizing and improving cooperation between preschool educational institutions and community organizations. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 5(5), 95-99.
- Özkan Kılıç, Ö., & Ercan, Z. G. (2025). Düşünme becerilerini destekleyici eğitim programının 60-72 aylık çocukların sosyal beceri gelişimine ve sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 9(1), 74-104.
- Pınar, E. S. (2006). Dünyada ve Türkiye’de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 7(2), 71-83.
- Sunal, O. (2011). Sosyal politika: Sosyal adalet açısından kuramsal bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(3), 283-305.
- Şenkal, A. (2010). Sosyal politika ve sosyal vatandaşlık: Kölelikten sosyal vatandaşlığa (Avrupa Birliği sosyal vatandaşlık örneği). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 225-258.
- Şenkal, A., & Doğan, M. (2013). Sosyal politika ve sosyal haklar; vatandaşlık haklarının yeniden kavramsallaştırılması arayışı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 63-80.
- Türkoğlu Üstün, K. (2020). Kadının ücretsiz bakım emeğinin azaltılması kapsamında kurumsal çocuk bakım hizmetlerine erişim (kreş) hakkı. *Çalışma ve Toplum*, (3), 1557-1590.
- Yılmaz, H., & Yılmaz, A. A. (2021). Sosyal devlet olabilmenin anahtarı: Sosyal politikalar geliştirebilmek. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4738-4759.
- Yırtıcı, B., & Arı, M. M. (2024). Okul öncesi eğitime devam eden çocukların akademik benlik saygısı ile saldırganlık yönelimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 5-27.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Avrupa’da erken çocukluk eğitimi ve bakımına erişim 2022/2023 Eurydice gerçekler ve rakamlar raporu. (2023). https://eurydice.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_02/07214403_eceb_erisim_ozet.pdf.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocukHaklarınaDairSozlesme.pdf>.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&-DocTypeID=11.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Türkiye Periyodik Raporu. (2023). <https://docs.un.org/en/CRC/C/TUR/CO/4-5>.

- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi 56/5 sayılı 12 Temmuz 2024 tarihli kararı. <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/56/5>.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubu İlk Oturumu Başkan Konuşması. (2025). <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/wg-operc-education/session1>.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Açık Uçlu Çalışma Grubuna Katkı Çağrısı. (2025). <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2025/call-submissions-open-ended-intergovernmental-working-group-optional-protocol>.
- Demir, H. Çek Cumhuriyeti'nde okul öncesi eğitim sistemi. <https://hulyademirhly.wordpress.com/cek-cumhuriyetinde-okul-oncesi-egitim-sistemi/>.
- Moskova Eylem Planı. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189882>.
- OECD Aile Veritabanı Doğum Sonrası İstihdam Oranları Raporu. (2023). https://webfs.oecd.org/els-com/Family_Database/LMF1_2_Maternal_Employment.pdf.
- OECD Dashboard on Gender Gaps. (2024). <https://www.oecd.org/en/data/dashboards/gender-dashboard.html>.
- OECD Data Explorer, Labour Force Participation Rate. (2025). [https://data-explorer.oecd.org/vis?lc=en&df\[ds\]=dsDisseminateFinalDMZ&df\[id\]=DSD_LFS%-40DF_IALFS_LF_WAP_Q&df\[ag\]=OECD.SDD.TPS&df\[vs\]=1.0&dq=.LF_WAP..Z.Y..T.Y15T64..Q&lom=LASTNPERIODS&lo=7&to\[TIME_PERIOD\]=false](https://data-explorer.oecd.org/vis?lc=en&df[ds]=dsDisseminateFinalDMZ&df[id]=DSD_LFS%-40DF_IALFS_LF_WAP_Q&df[ag]=OECD.SDD.TPS&df[vs]=1.0&dq=.LF_WAP..Z.Y..T.Y15T64..Q&lom=LASTNPERIODS&lo=7&to[TIME_PERIOD]=false).
- Taşkent Deklarasyonu ve Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitiminin Dönüştürülmesine Yönelik Eylem Taahhütleri. (2022). <https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2022/11/tashkent-declaration-ecce-2022.pdf>.
- TÜİK Eğitim Harcamaları İstatistikleri. (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamaları-Istatistikleri-2023-53557>.
- TÜİK İstatistiklerle Kadın Raporu. (2024). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadın-2024-54076&dil=1>.
- TÜİK Sosyoekonomik Seviye Raporu. (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyoekonomik-Seviye-2023-57942>.
- UN Treaty Body Database. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?Treaty=CRC&Lang=en.

KADINA YÖNELİK ŞİDDETLE MÜCADELEDE KORUYUCU POLİTİKALARIN ROLÜ

“ ”

Gülhan BEŞKAZALIOĞLU¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları
Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye gulhan.beskazalioglu@ogr.deu.edu.tr,
ORCID ID0000-0002-7952-6464

Kadına yönelik şiddet tarih boyunca toplumlarda görülmüş bir olgudur. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti “Kişinin kendisine, başka bir kişiye veya bir grup veya topluma karşı fiziksel güç veya kuvvetin kasıtlı olarak tehdit veya fiili olarak kullanılması, bunun sonucunda yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişme bozukluğu veya yoksunlukla sonuçlanması veya sonuçlanma olasılığının yüksek olması” olarak tanımlamaktadır. Ülkemiz yasalarında yer alan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’da yer alan şiddet tanımı ise “Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış” şeklindedir.

Tanımlar doğrultusunda şiddet kişinin psikolojik, fiziksel, ekonomik, cinsel yönden zarar görmesi veya görme ihtimalini doğuran eylemler olarak ifade edilmiş olup, bu doğrultuda kadına yönelik şiddet tüm bu eylemlerin kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanması şeklinde görülmektedir. Her türlü ayrımcılığı, dışlanmayı da içeren şiddet olgusu toplumun tüm kesimlerini etkileyen ve çok yönlü araştırılması gereken bir eylemdir. Literatür çalışmalarına bakıldığında bu olgunun yoğun bir şekilde incelendiği, araştırıldığı ve bulgularının sunulduğu görülmektedir. Ancak tüm bu çalışmalar kadına yönelik şiddeti önlemeye oldukça uzaktır.

Kadına yönelik şiddet hem özel alanda hem de kamusal alanda yaşanabilmektedir. Özel alanda partner ve aileden gelen şiddet, kadının tanıdığı, duygusal ilişki içinde olduğu, akraba olduğu kişiler tarafından uygulanmaktadır. Kamusal alanda şiddet iş, okul, ev dışı mekanlarda kişinin tanıdığı ya da tanımadığı kişilerden gelebilmektedir. Uzun yıllar özel alanda yaşanan şiddet, kişinin yakın çevresinden görüldüğü için “aile içi” “kişilerarası” ve “bireysel” olarak değerlendirilmiş ve bu alana müdahale etmekten kaçınılmıştır. Aksine bilinmektedir ki kadına yönelik şiddet tüm dünyada en yaygın biçimde aile ve yakın partner ilişkisinde görülmektedir. Şiddetin failleri ise kadının en yakınındaki erkekler olmaktadır (Sargın, 2012).

Bireyi, aileyi ve toplumu derinden etkileyen; psikolojik, sosyal, ekonomik ve fiziksel yönden olumsuz sonuçlar doğuran, bireyin yaşamını sürdürmesini engelleyen bir olgu olması nedeni ile çözümü konusunda bütüncül çalışmalar yapılması gerekmektedir. Her türlü ayrımcılığı ve dışlanmayı da içeren şiddet olgusu toplumun tüm kesimlerini etkilemekte ve bu nedenle çok yönlü araştırmalar gerektirmektedir.

Kadına yönelik şiddetle mücadele tarihsel bir sürece sahip olup hala bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ile; güncel kadına

yönelik şiddet verilerini paylaşmak, kadına yönelik şiddetle mücadelede yürütülen koruyucu politikaların önemine vurgu yapmak, koruyucu ve önleyici hizmetlerin ve toplumsal farkındalığın görünür olmasını sağlamak ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak kadına yönelik şiddet türlerine ve şiddetin nedenlerine, şiddete dair mevcut istatistiksel verilere yer verilecektir. Ardından kadına yönelik şiddetle mücadelede koruyucu politikaların ve bu koruyucu politikalar kapsamında sivil örgütlenmelerin ve toplumsal farkındalığın rolünün vurgulanması amaçlanmaktadır. Çalışma yasalar ve sözleşmelerin, istatistik verilerin resmi kaynaklardan incelenmesi, sivil toplum kuruluşlarının raporlarının ve bilimsel kaynakların değerlendirilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Kadına Yönelik Şiddet ve Türleri

Giriş kısmında yer verilen tanımlamalara ek olarak kadına yönelik şiddetin 1993 yılında kabul edilen “Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi” (CEDAW) şiddet ister kamusal alanda isterse özel alanda meydana gelsin kadınlara yönelik fiziksel, cinsel, psikolojik acı veya ıstırap veren ya da verebilecek olan cinsiyete dayalı her türlü eylemi kapsayacak şekilde ve kişiyi tehdit etme ve özgürlükten yoksun bırakma şeklinde ifade etmiştir. Bir diğer tanımlama Birleşmiş Milletlerin 1995 yılında gerçekleştirdiği Pekin Deklerasyonunda yer alan şiddet tanımı da yine kadının fiziksel, cinsel, ekonomik, psikolojik olarak istismar edilmesine ve acı çekmesine, baskı altına alınmasına ve özgürlüğünün kısıtlanmasına yer vermiştir (22 Ekim 2025 tarihinde <https://www.diyarbakirbarosu.org.tr/public/uploads/document/pekin-1568489265.pdf> adresinden erişildi.).

Şiddet Önleme İttifakı (VPA) yaklaşımının ise desteklediği üç teorik model bulunmaktadır. Bu modeller, şiddet tipolojisi, halk sağlığı yaklaşımı ve ekolojik çerçevedir. Tipoloji, şiddet türleri ve şiddetin meydana gelme biçimleri hakkında düşünmeyi öngören bir araçtır. Halk sağlığı yaklaşımı ile politika yapıcılara, araştırmacılara, program geliştiricilere rehberlik edilmesi amaçlanır. Son olarak ekolojik çerçeve bu iki modeli birbirine bağlayarak şiddetin meydana geldiği bağlamları ve risk faktörlerini anlamaya yarayacak bir yapı oluşturur. VPA, Dünya Şiddet ve Sağlık Raporu’nda (WRVH) şiddeti “Kişinin kendisine, başka bir kişiye veya bir grup veya topluma karşı fiziksel güç veya kuvvetin kasıtlı olarak tehdit veya fiili olarak kullanılması, bunun sonucunda yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişme bozukluğu veya yoksunlukla sonuçlanması veya sonuçlanma olasılığının yüksek olması” olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım mağdur-fail ilişkisi üzerinden şiddeti üç türe ayırır. Bunlar, kendine yönelik şiddet, kişilerarası şiddet (aile içi şiddet, yakın partner şiddeti ve toplum şiddeti), toplu şiddettir. Halk sağlığı yaklaşımı ile şiddetin büyüklüğü, kapsamı, özellikleri ve sonuçları hakkında

bilgi toplayarak sorunun tanımlanması, şiddetin nedenlerini ve şiddetin ilişkili olduğu faktörlerin ve risklerin ortaya konulması, şiddeti önlemede neyin işe yarayacağına dair müdahalelerin tasarlanması hedeflenmektedir. Ekolojik çerçeve modeli ile bireysel düzeyde kişisel geçmiş, biyolojik faktörler, bireylerin davranışları göz önüne alınarak; aile, arkadaşlar, yakın partnerler ve akranlar gibi kişisel ilişkiler düzeyinde şiddet mağduru veya fail olma riskini değerlendirerek ve en son toplumsal düzeyde şiddetin teşvik edilip edilmediği, insanlar arasındaki sosyoekonomik eşitsizliklerin sonuçları, erkeklerin kadınlar üzerinde, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki egemenliğinin şiddeti tetikleyip tetiklemediği ve kültürel normlar göz önünde bulundurularak şiddetin önlenmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir (WHO, 2022).

Tüm bu şiddet tanımlamalarının oldukça kapsayıcı olduğu, şiddetin her yönünü tanımlamaya dahil ettiği görülmektedir. Tanımlamaların ortak noktaları şiddetin fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik boyutta görülmesidir. Bu dört şiddet türünün yanı sıra son yıllarda ısrarlı takip ve dijital şiddet literatürde yerini almıştır. Bu noktada şiddetin türlerine yönelik tanımlamalara bakmak gerektiği düşünülmektedir.

Fiziksel Şiddet: Kişinin fiziksel olarak zarar görmesine ve acı çekmesine neden olan her türlü eylem fiziksel şiddettir. Bu şiddet biçimi bedene temas ederek ya da eşya kullanılarak bedensel güç ve üstünlük kullanılarak uygulanabilir. Fiziksel şiddet yumruk atmak, tekme atmak, korkutmak, bir cisim ile vurmak, kesici delici aletle yaralama, silahla yaralama ve tehdit etme gibi birçok farklı eylemle kişiyi etkisiz hale getirme, kontrol etme ve denetim altına almayı hedefleyen şiddet türüdür (17 Aralık 2025 tarihinde <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/> adresinden erişildi; Öztürk, Öztürk ve Tapan, 2016).

Cinsel Şiddet: Cinsel şiddet kişiye cinsel bir eşyaymış gibi davranmak, zor kullanarak cinsel ilişkide bulunmak, cinselliği cezalandırma yöntemi olarak kullanmak gibi eylemleri içerir (Öztürk vd., 2016). Dünya Sağlık Örgütü cinsel şiddeti cinsel eylem gerçekleştirmek amacıyla girilen eylemler, istenmeyen cinsel içerikli konuşmalar, birini cinsel amaçlı kullanmak, mağdur ve fail arasındaki ilişki her ne olursa olsun, ev ya da iş ortamında kişinin cinselliğine yönelik zorlayıcı yaptırımlar şeklinde tanımlamaktadır. Cinsel şiddete maruz kalma, mağdurun psikolojik olarak zarar görmesine ve zihinsel bütünlüğünün olumsuz olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte mağdur uğradığı şiddet sonrası topluma karışmakta zorlanmakta, kendisine zarar verme davranışları sergileyebilmektedir (Özkan, 2017).

Psikolojik Şiddet: Psikolojik şiddet, duygusal ihtiyaçların kontrol sağlamak için kullanılması, küçük düşürücü aşağılayıcı ifadeler kullanmak, kıskançlık bahanesi ile kişiyi kontrol altında tutmak, kişiliğine, bedenine, becerilerine

yönelik küçümseyici ifadeler kullanmak, yalnızlaştırmak, kişinin yerine kararlar almak ve uygulamak şekillerinde ortaya çıkabilmektedir (17 Aralık 2025 tarihinde <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/> adresinden erişildi). Psikolojik şiddet, kişinin kendisine olan saygısını da kaybetmesine neden olmakta ve fiziksel şiddet kadar ya da daha fazla hasar bırakabilmektedir (Özkan, 2017). Psikolojik şiddet kadınlar üzerinde oldukça olumsuz etkilere neden olmakta ve fiziksel şiddet boyutlarında olumsuz etkiler gösterebilmektedir. Ancak fiziksel şiddetin beden üzerinde kalıcı ve gözle görülür etkiler bırakması toplum tarafından fiziksel şiddetin psikolojik şiddete göre daha ciddi algılanmasına neden olmaktadır (Ediz ve Altan, 2017).

Ekonomik Şiddet: Ekonomik şiddet, maddi gücü bir üstünlük olarak kullanmak, kişiyi ekonomik olarak kontrol etmek, denetlemek, cezalandırmak, kişinin çalışmasını meslek edinmesini, eğitime devam etmesini engellemek şeklinde ortaya çıkabilmektedir (17 Aralık 2025 tarihinde <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/> adresinden erişildi). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)'nda çizilen çerçeveye göre ekonomik şiddet, kadının gelirine el konulması, para harcamasının kısıtlanması, ihtiyaçlarının sorgulanması, ev ihtiyaçlarından yoksun bırakma ve bu yolla cezalandırma şekillerinde de görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Israrlı Takip: Tek taraflı ısrarlı takip 6284 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nde kişiler arasında ilişki bulunup bulunmadığına bakılmaksızın şiddet mağdurunun güvenliğinden endişe edecek şekilde fiziksel ve psikolojik açıdan korku ve çaresizlik hissetmesine yol açacak davranışlar sergilenmesidir şeklinde tanımlanmıştır. Sözlü ya da yazılı olarak her türlü iletişim aracının kullanılmasının kabul gördüğü ısrarlı takip kişiyi baskı altında tutan davranışlar olarak kabul edilmektedir (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-2.htm>).

Bu tanım doğrultusunda ısrarlı takip, mağdurun gündelik yaşamını doğrudan etkileyen ve süreklilik arz eden bir şiddet biçimi olarak değerlendirilmelidir. Fiziksel temas içermese dahi, mağdur üzerinde yoğun kaygı, korku ve güvensizlik duyguları yaratarak psikolojik bütünlüğü zedelemekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Özellikle dijital iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte ısrarlı takip, telefon aramaları, kısa mesajlar, elektronik posta, sosyal medya üzerinden yapılan takip, tehdit ve taciz gibi biçimlerde görünürlük kazanmıştır. Bu durum, ısrarlı takibin yalnızca bireysel bir rahatsızlık değil, temel hak ve özgürlükleri ihlal eden ve koruyucu-önleyici müdahaleleri gerekli kılan bir şiddet türü olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ısrarlı takiple mücadelede hukuki düzenlemelerin etkin uygulanması, farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması ve

mağdurların erişebileceği destek mekanizmalarının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Dijital Şiddet: Günümüzde teknolojik araçların hayatımıza girmesi ile şiddet alanında da dijital araçların kullanıldığı görülmektedir. Kadını kontrol altına almak, denetlemek, aşağılamak ve cezalandırmak için teknolojik araçların kullanılması dijital şiddeti doğurmaktadır. Dijital şiddetin biçimlerinde cep telefonu ile sürekli mesaj göndererek kişiyi kontrol etmek, ısrarlı bir şekilde aramak, takip uygulamaları ile kişiyi takip etmek, iletişim bilgilerini rızası dışında yaymak, tüm bu eylemleri sosyal medya üzerinden de yapmak, kişinin rızası olmadan uygun olmayan fotoğraflar çekmek ve bunlar aracılığı ile kişiyi tehdit etmek şeklinde görülebilmektedir (17 Aralık 2025 tarihinde <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/> adresinden erişildi.).

Şiddetin Olası Nedenleri ve İstatistiklerle Şiddet

Kadına yönelik şiddet cinsiyete dayalı, kadın üzerinde baskı kurmayı, kontrol etmeyi amaçlayan ve üstünlük sağlamaya yönelik bir insan hakkı ihlalidir. Aile içinde kadına yönelik şiddet her yaştan, her öğrenim düzeyinden, her gelir düzeyinden, medeni durum ne olursa olsun tüm dünyada görülmektedir. Ancak tüm bu yaygınlığına rağmen görmezden gelinen bir insan hakkı ihlalidir. Şiddeti uygulayanın akıl veya ruh sağlığının yerinde olmaması, eğitim seviyesinin düşük olması, işsizlik ve ekonomik sıkıntılar ya da bağımlılıklar şiddet olgusunu açıklamak için yeterli değildir. Aile içinde kadına yönelik şiddeti bireysel nedenlerden ziyade bütüncül bir bakış açısı ile genel sistemlerle açıklamak gerekmektedir. Şiddeti ortaya çıkaran ve sürmesini sağlayan etmenlere bakıldığında, bunlardan ilki kültürel etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel olarak kadın ve erkeğe yüklenen roller ve beklentilerin farklılıkları; erkeğin güçlü, kadının zayıf olduğu ve erkeğin kadın üzerinde söz hakkı olduğu inancı, evlilik kurumuna yönelik başlık parası ve çeyiz alışverişi gibi maddi konular, aile kurumuna müdahalenin yanlış olduğu inancı şiddetin ortaya çıkmasında ve sürmesinde etkili olabilmektedir (Kadına Yönelik Şiddet El Kitabı, 2008).

Şiddet genel anlamda bakıldığında var olan gücün ve baskının kişinin kendine, başka bir insana veya topluluğa zarar verme amacıyla kullanılması olarak görülmektedir. Literatür incelendiğinde şiddetin nedenleri konusunda yapılan çalışmalar da mevcuttur. Subaşı ve Akın Kadına Yönelik Şiddet: Nedenleri ve Sonuçları adlı çalışmalarında şiddetin nedenlerini biyolojik, psikososyal, sosyoekonomik ve şiddet ile ilişkili psikiyatrik bozukluklar başlıklarında derlemişlerdir. Biyolojik faktörlere bakıldığında beyindeki kimyasallarla ilgili açıklamalara yer verilmiş, psikososyal faktörlere bakıldığında gelişimsel faktörlerin yani çocukluk yaşantıları ile ilgili olumsuz tanıklıkların ve çevre faktörlerinin üzerinde durmuşlardır. Sosyoekonomik

faktörlerde ise aile yapısına vurgu yaparken, şiddet ile ilişkili psikiyatrik bozukluklara da yer vermişlerdir. Bireylerin gerilimini artıran olayların, bireyin şiddet konusundaki düşüncelerinin bulunmasının, alkol ve madde kullanımının bulunmasının, şiddet uygulayanın yaşama bakışının iyimser ya da kötümser olmasının ve şiddet davranışlarına tanık oluşunun saldırgan davranışların sergilenmesine etki edebileceği düşünülmektedir. Risk faktörleri değerlendirildiğinde ise her yaştaki kadınların, kız çocuklarının, ergenlikteki kızların, gebe kadınların, yaşlı kadınların, çocukların, engellilerin, göçmenlerin ve ekonomik olarak yoksunluk çeken kadınların daha riskli grupta oldukları düşünülmektedir (2003).

Kadınların aile içi şiddete maruz kalmalarının nedenleri arasında başta ekonomik sorunlar, ailesel problemler, kıskançlık ve öfke ile hareket edilmesinin öne çıktığı çalışmalarda kadınların maruz kaldıkları şiddete karşın çoğunlukla sessiz kalma veya ağlama tepkisi verdikleri, nadir olarak polise veya resmi makamlara başvuru yolunu seçtikleri görülmektedir (Çifçi ve Açık, 2022).

Kadına yönelik şiddet olgusunu çok boyutlu biçimde ele alan en kapsamlı çalışmalardan biri, Hacettepe Üniversitesi ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın iş birliğiyle 2014 yılında gerçekleştirilen **“Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması”**dır. Araştırma, kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan, 15–59 yaş aralığında bulunan toplam 7.462 kadın ile yapılan yüz yüze görüşmeler aracılığıyla yürütülmüştür. Çalışma sonuçlarına göre, evlenmiş kadınların %36’sının yaşamlarının herhangi bir döneminde en az bir şiddet türüne maruz kaldığı tespit edilmiştir. Aynı araştırmada, evli kadınların %12’sinin cinsel şiddet, %44’ünün duygusal şiddet ve %30’unun ekonomik şiddet deneyimlediği belirlenmiştir. Fiziksel ve cinsel şiddetin birlikte görülme durumları incelendiğinde ise, şiddete maruz kalan kadınların %27’sinin her iki şiddet türünü aynı anda yaşadığı saptanmıştır. Araştırmada, kadına yönelik aile içi şiddetin eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği varsayımı ele alınmış; eğitim seviyesinin yükselmesiyle şiddetin azalacağı yönündeki genel kabule karşın, lise mezunu kadınların dörtte birinden fazlasının, üniversite ve üzeri eğitim almış kadınların ise beşte birinin fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kaldığı ortaya konmuştur. Benzer şekilde refah düzeyinin artmasının şiddeti azaltacağı varsayımı da bulgularla desteklenmemiştir. Yüksek refah grubunda yer alan kadınların %31’inin yaşamlarının herhangi bir döneminde, %8’inin ise son 12 ay içerisinde şiddet deneyimi yaşadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar, şiddetin yalnızca ekonomik sorunlarla ilişkilendirilemeyeceğini ve ekonomik koşulların iyileşmesinin tek başına şiddeti ortadan kaldırmaya yeterli olmadığını göstermektedir (2014).

Aradan geçen on yıllık sürenin ardından gerçekleştirilen **Türkiye Kadına Yönelik Şiddet Araştırması (2024)**, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına, TÜBİTAK 1007 – Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme

Programı kapsamında, Marmara Üniversitesi ile Türkiye İstatistik Kurumu iş birliğiyle yürütülmüştür. Bu kapsamlı çalışma, 15–59 yaş grubunda yer alan **18.275 kadın** ile yapılan görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen hanelerde yaşayan kadınlara; şiddet deneyimleri ve geçmişleri, istihdam durumları ve ekonomik koşulları ile birlikte mevcut hizmet mekanizmaları ve uygulanan politikalar hakkında sorular içeren ayrıntılı bir anket uygulanmıştır. Çalışmada yalnızca eş, eski eş ya da birlikte olunan kişiler tarafından uygulanan şiddet değil; aynı zamanda aile bireyleri, sosyal çevredeki kişiler, yabancılar ve diğer kişiler tarafından kadınlara yöneltilen şiddet türleri de değerlendirmeye dâhil edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, kadınların **%12,8'i** yaşamları boyunca en az bir kez fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Psikolojik şiddet deneyimi yaşayanların oranı **%28,2**, ekonomik şiddete maruz kalanların oranı **%18,3**, cinsel şiddet yaşayanların oranı ise **%5,4** olarak saptanmıştır. Bu çalışmada önceki çalışmalardan farklı olarak şiddet türleri arasına **ısrarlı takip** ve **dijital şiddet** de eklenmiştir. Buna göre, ısrarlı takibe maruz kalan kadınların oranı **%10,9**, dijital şiddet yaşayanların oranı ise **%8,3** olarak belirlenmiştir. Yaşam boyu fiziksel şiddete maruz kalma oranının en yüksek olduğu yaş grubunun **%14,7 ile 35–44 yaş aralığındaki kadınlar** olduğu görülürken, psikolojik şiddetin yaşam boyu en yaygın olduğu grubun **%62,1 oranıyla boşanmış kadınlar** olduğu tespit edilmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan dijital şiddet ve ısrarlı takip olgularına ilişkin değerlendirmelerde, dijital şiddeti uygulayanlar arasında **%62,3**, ısrarlı takip uygulayanlar arasında ise **%39,6 oranıyla yabancı kişilerin** ilk sırada yer aldığı belirlenmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2025).

Türkiye’de kadına yönelik şiddetin boyutlarını ortaya koyan 2014 ve 2024 tarihli bu iki kapsamlı araştırma, yöntem, kapsadığı şiddet türleri ve bulgular açısından hem süreklilikler hem de önemli değişimler göstermektedir. 10 yıl ara ile yürütülen her iki çalışma da oldukça kapsamlı ve derinlemesine yürütülmüş ve elde edilen sonuçlar var olan şiddetin bir haritasını oluşturmuştur. Genel olarak, 2014 ve 2024 araştırmaları birlikte değerlendirildiğinde, kadına yönelik şiddetin biçim değiştirse de varlığını sürdürdüğünü, yalnızca ekonomik ya da eğitimsel iyileşmelerle ortadan kalkmadığı ve zaman içinde yeni şiddet türlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. 2024 araştırması, daha geniş kapsamı ve yeni şiddet türlerini içermesiyle, kadına yönelik şiddetle mücadelede politikaların yalnızca aile içi ilişkilere değil, kamusal ve dijital alanlara da odaklanması gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Koruyucu Mekanizmalar

Kadına yönelik şiddetle mücadelede koruyucu mekanizmalara yer verilecek bu bölümde öncelikle yasalar ve sözleşmeler bağlamında bir değerlendirme yapılacak, ardından mücadelenin sivil örgütlenmelerde nasıl

şekillendiğine ve bu şekilde toplumsal farkındalığın nasıl yaratılabileceğine değinilecektir. Tüm bu mekanizmalarla birlikte kamu kurum ve kuruluşlarının koruyucu ve önleyici hizmetler noktasında yürüttüğü çalışmaların da rolü değerlendirilecektir.

Yasalar ve Sözleşmeler

Türkiye’de 1980’li yıllar itibari ile kadına yönelik şiddet gündeme gelmeye başlamış ve sivil örgütlenmenin de etkisi ile ulusal mevzuata ilişkin çalışmalar yürütülmüştür. Kadına yönelik şiddetle mücadelede kadınların korunması, güçlenmesi ve faillerin cezalandırılması amaçları ile yasal düzenlemelere gidilmiş ve uluslararası sözleşmeler gündeme gelmiştir. Anayasanın 5. maddesi, devletin temel görevlerini bireylerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyen siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri ortadan kaldırmak ve insanın maddi ile manevi gelişimi için gerekli koşulları oluşturmak olarak tanımlamaktadır. Anayasanın 12. ve 17. maddeleri, herkesin dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu; yaşama hakkı ile birlikte kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının anayasal güvence altında bulunduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar Türk Ceza Kanununda aile içinde yaşanan fiziksel şiddeti düzenleyen özel maddeler olmasa da genel hükümler doğrultusunda mağdur hakları ve şiddete karşı cezaların uygulanması söz konusudur (Daloğlu, Varol ve Varol, 2000). Bir diğer yasa olan 08 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6284 sayılı Kanun, kadına yönelik şiddetle mücadelede koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasını temel bir araç olarak konumlandırmaktadır. Kanunda, şiddete maruz kalan ya da şiddete maruz kalma riski bulunan kadınlar, çocuklar ve diğer aile bireylerinin korunmasına yönelik tedbirlerin etkili, hızlı ve adil bir biçimde hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmakta; bu süreçlerin insan onuruna uygun şekilde yürütülmesi esas alınmaktadır. Ayrıca kadına yönelik şiddetin, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık biçimi olduğu ve kadınların insan haklarının ihlali anlamına geldiği açıkça ifade edilerek, koruyucu ve önleyici yaklaşımın yasal düzenleme içinde merkezi bir öneme sahip olduğu ortaya konulmaktadır (Moroğlu, 2012).

Türkiye’nin kadına yönelik hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin yükümlülükleri yalnızca ulusal mevzuatla sınırlı olmayıp, aynı zamanda taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde de şekillenmektedir. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından **1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi**, taraf devletlere kadınlara yönelik ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılması yönünde kapsamlı sorumluluklar yüklemektedir. Sözleşmenin **1. maddesinde**, kadınlara karşı ayrımcılık kavramı ayrıntılı biçimde tanımlanmış; bu tanımda kadınların

medeni durumlarına bakılmaksızın, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel ya da diğer tüm alanlarda kadın ve erkek eşitliğine dayalı olarak sahip oldukları insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını ya da bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya bu sonucu doğuran, cinsiyete dayalı her türlü ayırım, dışlama ya da kısıtlamanın kadınlara karşı ayrımcılık olarak kabul edileceği açıkça ifade edilmiştir. Bu yönüyle sözleşme, kadınların toplumsal yaşamın tüm alanlarında eşit haklara sahip bireyler olarak var olmasını güvence altına almayı amaçlayan bağlayıcı bir uluslararası insan hakları belgesi niteliği taşımaktadır (14 Aralık 2025 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihtiyari-protokolu.pdf> adresinden erişildi.).

Özetlemek gerekirse gerek ulusal gerekse uluslararası yasa ve sözleşmeler eşitlik ilkesine, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına, mağdur hakları ve şiddete karşı cezaların düzenlenmesine, koruyucu ve önleyici tedbirlerin düzenlenmesi ve uygulanmasına, ayrımcılık yasağına ve yaşama hakkı düzenlemelerine yer vermektedir.

Sivil Örgütlenmeler

Kadın sivil toplum hareketlerinin gelişimine bakıldığında bu mücadelenin oy hakkını elde etmek ve örgütlenme ihtiyacından doğduğu dikkat çekmektedir. Kadın hareketleri her zaman mevcut dönemin ekonomik, siyasal ve sosyal dinamiklerinden etkilenmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanması kadın sivil girişimlerin de özgürlük ve eşitlik talepleri doğrultusunda ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında kadın sivil toplum hareketlerine katkısı olan olaylardan biri 1889 yılında Londra'da May ve Briant adına çalışan kadın işçilerin sendikalaşma hareketini başlattıkları görülmektedir. 1 Mayıs 1900 tarihine gelindiğinde kadınlar oy hakkını kazanabilmek için İngiltere Lancashire'da dilekçe kampanyası başlatmışlardır. Sivil örgütlenmelerde kadınların siyasal hayata girebilmesi için önemli bir adım 1908 yılında Almanya'da atılmış ve kadınlar siyasal partilere üye olmuştur. 1911 yılında ise İngiltere'de 21 farklı fabrikada binlerce kadın işçi grev yapmış ve 18 fabrikada örgütlenme hakkını kazanmıştır (Menteş, 2008).

Kadınlar her koşulda örgütlenmenin ve hak mücadelesinin bir yolunu bulmuşlardır. Gerek ulusal gerekse uluslararası alanda örgütlenen kadın sivil toplum kuruluşlarının hedefleri arasında kadına yönelik şiddetle mücadele oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Öncelikle uluslararası kadın sivil toplum kuruluşlarının bazılarına değinmek gerekirse, bunlar;

- I. **Kalkınmada Kadın Hakları Derneği (AWID):** Bu dernek toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadın haklarının gelişimine katkı sunmak, kadın haklarının yeterince gelişmediği ülkelerde baskı oluşturmak adına çalışmalarını yürütmektedir.

- II. Ana Kadınlar Grubu (WMG):** Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma süreçlerinin resmi bir katılımcısı olan dernek toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma konularında mücadele eden kuruluş, kadının güçlendirilmesi ve kadının insan haklarını korumaya yönelik çalışmalar yürütmektedir.
- III. Uluslararası Mezun Kadınlar (GIW):** Kadınların yaşam boyu eğitimini destekleyen bu kuruluş, uluslararası etkinliklerde eğitilmiş kadınları temsil ederek sorunlarını dile getirmeye, eşitlik ve güçlenmeyi savunmaya, dünyadaki kız çocuklarının eğitim hayatına devam edebilmelerini sağlamaya, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dikkat çekmeye ve kadın haklarının güvence altına alınması için çalışmaktadır.
- IV. Birleşmiş Milletler Kız Çocuklarının Eğitimi Girişimi (UNGEI):** Cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla kurulan bu dernek çalışmalarını eşitliği sağlamada eğitimi temel alarak yürütmektedir. Eğitim yoluyla eşitsizlikleri engellemeye çalışan dernek dünyada kız çocukları için toplumsal cinsiyete duyarlı bir eğitim sisteminin inşasını öngörmektedir (Karaman ve Dalkıran, 2021).

Uluslararası yürütülen çalışmaların yanı sıra ülkemizde yürütülen sivil toplum örgütlenmelerine baktığımızda 1960'lı yıllardan itibaren dünyanın gündeminde olan kadına yönelik şiddetle mücadeleye ilişkin çalışmaların 1980'li yıllarla birlikte uluslararası bir boyut kazandığı görülmektedir. Bu süreçte, 1979 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi kabul edilmiş; bunu takiben 1980 yılında Kopenhag'da, kadına yönelik ayrımcılığın önlenmesi ana temasıyla Dünya Kadın Konferansı gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Kopenhag Kriterlerini karşılamak için Avrupa ile arasında bir "Sivil Toplum Diyalogu" başlatmıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda kadınlar kadın dayanışması yaratmak için sivil toplumu kadın hakları konusunda mücadele edilebilecek bir alan olarak görmüş ve kadına yönelik şiddetle mücadele çalışmalarını da bu alanda yürütmeye başlamışlardır (Sallan Gül, Özen ve Kahya, 2017).

Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele alanının örgütlü bir hak mücadelesi niteliği kazanması, **1987 yılında** bir hakim kadına yönelik aile içi şiddeti boşanma gerekçesi olarak kabul etmeyerek davayı reddetmesi sonrasında başlatılan "**Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası**" ile mümkün olmuştur (Karakuş, 2013). Bu süreç, kadına yönelik şiddetin özel alanla sınırlı bir sorun olarak görülmesine karşı güçlü bir toplumsal tepkinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Mücadele sürecinde gelişen sivil örgütlenmeler incelendiğinde, **Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Van Kadın Derneği (VAKAD), Kadın Adayları Destekleme Derneği (KADER)** ve **Amargi** gibi oluşumların da dâhil olduğu feminist perspektife sahip kadın örgütlerinin, kadına yönelik

şiddet olgusuna, özellikle de aile içi şiddetle mücadeleyle odaklandıkları görülmektedir. Bu örgütler tarafından yürütülen çalışmalar, kadınların insan haklarının ihlal edilmesine karşı mücadele edilmesini, kadınların kamusal alanda görünürlüklerinin artırılmasını ve toplumsal yaşamın her alanına aktif biçimde katılımlarının sağlanmasını hedeflemiştir. Sivil örgütlenme alanında yer alan ikinci grup kadın örgütleri ise **Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türk Üniversitesi Kadınlar Derneği, Türk Kadınlar Birliği ve Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı** gibi daha geniş ulusal gündemlere sahip kuruluşlardan oluşmaktadır. Bu örgütler, özellikle kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi ve sosyal yaşam içindeki konumlarının güçlendirilmesi yönünde faaliyetler yürütmüşlerdir. Her iki grupta yer alan kadın örgütleri de **1990'lı yıllar boyunca**, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadına yönelik şiddetle mücadele alanlarında önemli roller üstlenmişlerdir (Sallan Gül, Özen ve Kahya, 2017). Bir diğer kadın sivil örgütlenme grubu; Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği 2014 yılında kurulmuş Cinsel Şiddete Karşı Kadın Platformu'nda çalışmalarını yürütmüştür. Cinsel şiddet alanında hak temelli habercilik, futbolda cinsel şiddetle mücadele, türcülük, cinsiyetçilik gibi atölye çalışmaları yapan dernek flört şiddeti konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Yine 40 tilki Kadın İnisiyatifi, gönüllü çalışanların bir araya gelmesiyle 2016 yılında kurulmuş ve flört şiddeti alanında çalışmalarını yürütmektedir (Yentürk, 2019). Bu alanda yaygın bir şekilde faaliyetlerini sürdüren Kadın Dayanışma Vakfı da faaliyetlerine 1987 yılında Ankara'da başlamıştır. Cinsiyete dayalı şiddete maruz kalan kadınlar ile çalışmalarını yürüten ve kadınları güçlendirmek amacıyla hareket eden vakıf farkındalık oluşturma çalışmalarına bünyesinde bulunan Kadın Danışma Merkezi ile devam etmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadele etmek amacıyla 1990 yılında kurulan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini engellemeye ve şiddetle mücadeleyle yönelik çalışmalarını yürütmektedir. Bir diğer sivil örgütlenme Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği ise 1993 yılında kurulmuş ve kadına yönelik şiddetle mücadele, cinsiyet temelli ayrımcılık, kız çocuklarının haklarının korunması gibi alanlarda çalışmalarını yürütmektedir (Karaman ve Dalkıran, 2021).

Kadına yönelik şiddetle mücadele bütüncül bir yaklaşımla hareket edilmesi gereken bir olgu olması nedeni ile tüm yapılanmaların işbirliği içinde çalışması gerekliliği görülmektedir. Bu noktada sivil toplum kuruluşları aynı zamanda yerel yönetimler ile işbirliği içinde çalışmalarını yürütmek amacı da gütmektedir. Bu işbirliğine bir örnek olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Yerel Yönetimler ve Destek Mekanizmaları Çalıştayı"nı İstanbul ilinde 2022 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyelerinin katılımı ile düzenlemiştir. Çalıştay kadına yönelik şiddetle mücadelede yerel yönetimler tarafından sunulan destek mekanizmaları, bütüncül hizmetler ve koordinasyon konularında yürütülmüş ve sonuç olarak sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimlerin işbirliği içinde

çalışmasının ve dayanışmanın mücadelede tarafları güçlendireceği çıktısı elde edilmiştir (Mor Çatı, 2022).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, kadına yönelik şiddetle mücadelede sivil toplum kuruluşlarının yalnızca destek ve hizmet sunan yapılar olarak değil, aynı zamanda politika üretim süreçlerini etkileyen, kamuoyu oluşturan ve hak temelli savunuculuk yürüten aktörler olarak da önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Kadın örgütleri, sahadan elde ettikleri deneyim ve verilerle mevcut yasal düzenlemelerin uygulanmasındaki aksaklıkları görünür kılmakta, yeni politika ve mekanizmaların geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Ayrıca eğitim, farkındalık ve izleme faaliyetleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesine yönelik uzun vadeli bir dönüşüm hedeflenmektedir. Bu bağlamda sivil toplumun bilgi üretimi, izleme ve savunuculuk işlevleri, kadına yönelik şiddetle mücadelenin sürdürülebilirliği ve etkinliği açısından vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsal Farkındalık

Kadına yönelik şiddetle mücadele alanında tüm bahsi geçen yasalar, sözleşmeler ve sivil toplum kuruluşları çalışmalarının yanı sıra toplumsal farkındalığın kazandırılması da son derece önemlidir. Mücadelenin bütüncül verilmesi gerektiği bilinmekle birlikte örneklerden birisi Atatürk Üniversitesinin Toplumsal Duyarlılık Projeleri Uygulama ve Araştırma Merkezinin «Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Farkındalık» adlı projesidir. Bu proje kapsamında Atatürk Üniversitesi 2021 yılında kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla kampüsünde bulunan ağaçları turuncu kurdelelerle donatmıştır. Turuncu kurdelelerin ve turuncu aydınlatmaların kampüse yolu düşen her bir bireyi etkilemesi, bilinçlendirmesi ve farkındalık yaratması beklentisi içinde yürütülen proje toplumsal farkındalık yaratma örneklerine güzel bir örnektir (Atatürk Üniversitesi, 2021). Toplumsal farkındalık bu gibi örnek projelerle olabileceği gibi, kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin yürütecekleri şiddetin nedenlerini ve etkilerini anlamaya yönelik (Sarıboğa, 2024) eğitim, atölye, bilgilendirme ve bilinçlendirme toplantıları, sosyal medya çalışmaları, kamu spotları gibi çalışmalar ile güçlendirilmelidir.

Koruyucu ve önleyici olarak yürütülmesi esas olan farkındalık çalışmaları her yaştan her cinsiyetten bireye verilmektedir. Bu çalışmalara bir örnek de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi Müdürlüğü ile Kırklareli Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü tarafından yürütülen kadına yönelik şiddetle mücadelede gençlere farkındalık eğitimidir. Gerçekleştirilen eğitim çalışması Kırklareli ilinde bulunan erkek yurtlarından hizmet almakta olan öğrencilere şiddetin tanımı, türleri, nedenleri ve toplumsal etkileri ele alınarak farkındalığın artırılması amacı ile gerçekleştirilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025a).

Toplumsal farkındalığa yönelik uluslararası düzeyde yürütülen çalışmalar da oldukça yaygın bir şekilde gündeme gelmektedir. Bu amaçla yürütülen kampanyalardan biri ise dünya genelinde her yıl 25 Kasım ile 10 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirilen Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı 16 günlük aktivizm kampanyasıdır. Bu kampanya, kadınlar ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddeti sona erdirmek için farkındalık yaratmayı ve harekete geçmeyi amaçlamaktadır (ILO, 2024). Her yıl tema belirlenen kampanyada 2025 yılının teması “Tüm Kadın ve Kız Çocuklarına Yönelik Dijital Şiddete Son Vermek İçin Birleşin” sloganıyla DİJİTAL ŞİDDET olarak belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) dijital şiddetin kadınların ve kız çocuklarının cinsel istismara uğramalarına neden olabildiğini, mağdurların uğradıkları şiddet sonrasında iş ve sosyal yaşamlarında olumsuz etkilendiklerini ve bu durumun da fiziksel güvenliği tehdit ettiğini vurgulamaktadır (UNFPA, 2025).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi kapsamında yürütülen ve web sitesi, broşür, posterler, kısa film, videolar vb. iletişim araçlarının kullanıldığı kampanya en kapsamlı örneklerden biridir. Farklı mecraların da dahil edildiği kampanyada spor müsabakalarında “Kadına Yönelik Şiddete Karşı Buradayım De” sloganlı pankartlarla sahaya çıkan sporculara yer verilmiştir (Üstünel, Sakallı, Büyükgöze, Canbolat ve Güreli, 2017). Yine Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Adalet, İçişleri, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları ile Diyanet İşleri Başkanlığı ile imzalanan “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2022 Yılı Faaliyet Planı” protokolü kapsamında “Kadına El Kal-Ka-Maz” sloganıyla en az 5 milyon erkeğe bilgilendirme ve farkındalık eğitimleri verilmesi hedeflenmiştir. Bu proje kapsamında berber, stadyum, taksi durağı, Pazar yeri gibi alanlarda ilk altı ayda 1 milyon 455 bin erkeğe kadına karşı şiddetle mücadele eğitimleri verilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2022). Bir başka proje Jandarma Genel Komutanlığının 2013 yılında yürüttüğü Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesidir. 30 pilot ilde uygulanan proje diğer kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içerisinde şiddet konusunda farkındalık ve bilinç seviyelerinin artırılmasına yönelik olarak yürütülmüştür. Projenin belirlenen genel amaçları cinsiyet eşitliğine dayalı olarak kadına yönelik şiddetle mücadele etme alanında insan haklarının korunması konusunda Jandarmanın kapasitesinin güçlendirilmesi, Jandarma personeline yönelik farkındalık çalışmaları yürütülmesi ve personelin mesleki olarak bu bilgileri kullanabilmesinin sağlanması olarak belirlenmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2013).

Bu noktada toplumsal farkındalığı yaratmak amacıyla kamu kurumları ve uluslararası kuruluşlar dışında sivil toplum örgütlerinin de rolü oldukça büyüktür. Aralarında Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfının da bulunduğu kadın örgütlenmeleri kamu kurumları ile işbirliği içerisinde kadına yönelik şiddetle mücadele alanında çalışan profesyonellere yönelik eğitim ve atölye çalışmaları yürütmektedir. Ancak bu noktada yaşanan sorunlardan birisi eğitim ve atölye

çalışmalarının gönüllülük esasına göre gerçekleştirilmesidir. Deneyim paylaşımı ve eğitimlerin sürdürülebilir bir şekilde yaygınlaştırılması için düzenli aralıklarla tekrar edilmesinin ve bu alanda çalışan profesyonellere yönelik mesleki eğitim müfredatlarında yer almasının önleyici bir bakış açısının benimsenmesi için daha faydalı olacağı düşünülmektedir (Üstünel vd. 2017).

Bu bağlamda, toplumsal farkındalık çalışmalarının sürekliliği ve etkililiği açısından yalnızca kısa süreli kampanyalarla sınırlı kalınmaması, izleme ve değerlendirme mekanizmalarıyla desteklenen, kanıta dayalı ve uzun vadeli stratejilerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Farkındalık faaliyetlerinin, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini merkeze alan bir yaklaşımla okul öncesi dönemden başlayarak eğitim sisteminin tüm kademelerine entegre edilmesi, şiddetin önlenmesine yönelik kültürel dönüşümü destekleyici bir işlev görecektir. Ayrıca medya ve dijital platformların sorumlu kullanımı, şiddeti normalleştiren söylemlerin dönüştürülmesi ve hak temelli dilin yaygınlaştırılması açısından kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevreler arasında kurulacak çok paydaşlı ve eşgüdümlü işbirlikleri, kadına yönelik şiddetle mücadelede toplumsal farkındalığın güçlendirilmesine ve kalıcı bir önleyici politika zemininin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Koruyucu ve Önleyici Hizmetler

Yukarıda bahsedilen tüm bu koruyucu politikaların ışığında oluşturulan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planları kadına yönelik şiddetle mücadelede koruyucu ve önleyici hizmetleri hedeflemektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün 2025 yılında hazırladığı 2026 – 2030 dönemini kapsayan «Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele V. Ulusal Eylem Planı» 5 ana hedef doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu hedefler; şiddetsiz yaşam ve saygı kültürü, etkin hukuki koruma ve adalete erişim, risk odaklı ve uzmanlaşmış müdahale, psikolojik iyi oluş ve sosyoekonomik güçlenme, davranışsal dönüşüm ve toplumsal katılımdır. Plan aynı zamanda kadına yönelik şiddete ilişkin risk faktörlerini bireysel, ilişkisel ve topluluk düzeyi ve toplum düzeyinde ele almaktadır. Koruyucu ve önleyici politikaları kadına yönelik şiddetin kadınlar üzerinde, çocuklar üzerinde ve aile ve toplum üzerindeki etkileri bağlamında ele almaktadır. Bütüncül yaklaşım, katılımcılık ve ortak sorumluluk, kanıta dayalı ve hesap verebilir uygulama, etik, yenilikçi yaklaşım ve sürdürülebilirlik temel ilkeleri ile hazırlanmış olan eylem planı “Eksen Bazlı Kesişimsel Model” üzerine inşa edilmiş olup 5 dikey eksen, 5 yatay eksen, 15 strateji ve 130 faaliyet içermektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2025b). Valilikler Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Eylem Planlarında yürütücü görevini üstlenmektedir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalardan bazıları; erkeklere yönelik farkındalık eğitimleri, hazırlanan

broşürlerin dağıtılması, pankart, afiş çalışmaları yürütülmesi şeklindedir. İllerde oluşturulan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Koordinasyon Kurulları aracılığı ile yerelde tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının katıldığı toplantılar düzenlenmekte ve yürütülen çalışmaların izleme ve değerlendirmesi yapılmaktadır (İzmir Valiliği, 2022).

Bir diğer koruyucu ve önleyici çalışma yerelde eşitliği sağlamak amacıyla yerel yönetimler tarafından oluşturulan ve yürütülen Yerel Eşitlik Eylem Planlarıdır. 2006 yılında başlatılan Kadın Dostu Kentler Birleşmiş Milletler Ortak programı ile kadınlar ve kız çocuklarının, yaşı, cinsiyeti, kökeni, fiziki, ekonomik ya da sosyal koşulları fark etmeksizin kentte yaşayan herkesin haklarını ve ihtiyaçlarını gözetken kapsayıcı bir yaşam alanı oluşturmayı hedeflemiştir. Program aynı zamanda kadın erkek eşitliğini esas alarak yapılacak planlama ve programlama, karar alma ve uygulama süreçlerini merkezine almıştır. Program Türkiye'de Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı koordinasyonunda, Avrupa Birliğinin finansal desteği, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ve Türkiye Belediyeler Birliği ortaklığında yürütülmektedir. Türkiye genelinde 25 belediye ve 100'den fazla sivil toplum kuruluşu proje kapsamında hizmet vermektedir. Yerel Eşitlik Eylem Planları Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), Pekin Bildirgesi, Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı, Kadının Güçlendirilmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı gibi tüm belgelerle uyumlu bir programdır (14 Aralık 2025 tarihinde <https://www.kadindostukentler.org/> adresinden erişildi.).

Bu kapsamda oluşturulan bu planlar yerel yönetimlerin yerelde ihtiyaç analizi çalışmaları yürüterek eğitim, sağlık, ekonomik hayata katılım ve istihdam, kadına yönelik şiddetle mücadele, karar alma mekanizmalarına katılım gibi konularda hedeflerini ve faaliyetlerini oluşturdukları planlardır. Kadına yönelik şiddetle mücadele alanında koruyucu ve önleyici politikalar oluşturmaya yönelik hedeflerin ve faaliyetlerin de belirlendiği planlar, yerelde işbirliği içinde çalışmalar yürütmektedir. Gerek yerel yönetimin iç kaynakları gerekse tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, kent konseylerinin de dahil olduğu dış paydaş ağı ile yürütülen çalışmalar da kapsayıcılık ve yaygınlık ana hedefler arasındadır (Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, 2024).

Bu doğrultuda, ulusal ve yerel düzeyde hazırlanan eylem planlarının etkililiği, yalnızca planlama aşamasındaki kapsamlı hedef ve stratejilere değil, aynı zamanda uygulama süreçlerinde sağlanan kurumsal koordinasyon, yeterli kaynak tahsisi ve düzenli izleme-değerlendirme mekanizmalarının işlerliğine bağlıdır. Özellikle yerel düzeyde geliştirilen İl Eylem Planları ve

Yerel Eşitlik Eylem Planları, kadına yönelik şiddetle mücadelede bölgesel ihtiyaçlara duyarlı, esnek ve yerel aktörlerin katılımını önceleyen yapılarıyla önleyici politikaların sahaya yansımaları güçlendirmektedir. Bu planların, kadınların güçlenmesini destekleyen sosyal politikalarla bütünleştirilmesi ve yerelde üretilen iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması, kadına yönelik şiddetle mücadelede sürdürülebilir ve kalıcı sonuçlar elde edilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

SONUÇ

Kadına yönelik şiddet cinsiyete dayalı, kadın üzerinde baskı kurmayı, kontrol etmeyi amaçlayan ve üstünlük sağlamaya yönelik bir insan hakkı ihlalidir. Aile içinde kadına yönelik şiddet her yaştan, her öğrenim düzeyinden, her gelir düzeyinden, medeni durum fark etmeksizin tüm dünyada görülmektedir. Ancak tüm bu yaygınlığına rağmen görmezden gelinen bir insan hakkı ihlalidir. Şiddet tanımlamalarına bakıldığında ortak noktaların şiddetin fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, ısrarlı takip ve dijital şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Yürütülen çalışmalar şiddetin her yaşta görülebildiğini göstermektedir. Günümüze en yakın yürütülen çalışmalardan biri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜBİTAK 1007-Kamu Kurumları Araştırma ve Geliştirme Projelerini Destekleme Programı kapsamında Marmara Üniversitesi ve Türkiye İstatistik Kurum işbirliğinde 15-59 yaş aralığındaki 18 bin 275 kadın ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma sonuçlarına göre fiziksel şiddete maruz kalan kadınların oranı %12,8 olarak bulunmuştur. Yine araştırmada psikolojik şiddete maruz kalanların oranı %28,2, ekonomik şiddete maruz kalanların oranı %18,3, cinsel şiddete maruz kalanların oranı %5,4 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada şiddet türlerine ısrarlı takip ve dijital şiddet türleri de eklenmiş olup, ısrarlı takip mağdurları %10,9, dijital şiddete maruz kalanların oranı %8,3 olarak tespit edilmiştir.

Kadına yönelik şiddet sadece bireyin sorunu değil toplumun tamamını etkileyen bir mücadele alanıdır. Bu bakış açısıyla koruyucu ve önleyici politikaların geliştirilmesi, var olanların da uygulanması son derece önemlidir. Psikolojik, sosyal, ekonomik, fiziksel ve hukuki sonuçlar doğuran şiddet olgusu ile mücadelede tüm kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve toplumsal işbirlikleri yapılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde kapsayıcılığın artırılması, yaygınlaşmanın sağlanması, farklı kampanyalar ile konuya dikkat çekilmesi ve toplumsal bir zihniyet dönüşümü sağlanabilir. Kadına yönelik şiddetle mücadele noktasında gerek ulusal gerekse uluslararası yasa ve sözleşmeler eşitlik ilkesine, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına, mağdur hakları ve şiddete karşı cezaların düzenlenmesine, koruyucu ve önleyici tedbirlerin düzenlenmesi ve uygulanmasına, ayrımcılık yasağına ve yaşama hakkı düzenlemelerine yer vermektedir. Ancak araştırmaların

şiddet oranlarına bakıldığında bu uygulamaların geliştirilmesi gerekliliği de görülmektedir.

Şiddetle mücadelede bütüncül bir yaklaşım gerekliliği söz konusudur. Kamu kurum ve kuruluşlarının, yasaların ve sözleşmelerin yanı sıra sivil örgütlenmeler ve toplumsal farkındalık da son derece önem kazanmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında kadınlar her koşulda örgütlenmenin ve hak mücadelesinin bir yolunu bulmuşlardır. Uluslararası ve ulusal sivil örgütlenmelere bakıldığında kadın örgütlenmelerinin kadına yönelik şiddetle mücadele alanında da oldukça önemli adımlar attığı, mücadeleler verildiği görülmektedir. Gerek valiliklerin il eylem planlarında gerekse yerel yönetimlerin yerel eşitlik eylem planlarında kadına yönelik şiddetle mücadelede eğitim başlığında yer alan bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, toplumsal farkındalık yaratma hedeflerinin hayata geçirilmesi ve sürdürülmesi bu anlamda son derece önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak kadına yönelik şiddetle mücadele, yalnızca hukuki düzenlemelerle sınırlandırılmayacak kadar çok boyutlu bir toplumsal sorundur. Araştırma bulguları, şiddetin farklı türleriyle ve değişen biçimleriyle varlığını sürdürdüğünü ortaya koyarken, mevcut politika ve uygulamaların güçlendirilmesi gerekliliğine de işaret etmektedir. Bu bağlamda, koruyucu ve önleyici hizmetlerin yaygınlaştırılması, sivil toplum kuruluşlarının bilgi ve deneyimlerinin politika süreçlerine etkin biçimde dahil edilmesi ve toplumsal farkındalık çalışmalarının süreklilik kazanması büyük önem taşımaktadır. Ulusal ve yerel düzeyde hazırlanan eylem planlarının, izleme ve değerlendirme mekanizmalarıyla desteklenerek uygulanması; eğitim, medya ve dijital alanlar başta olmak üzere tüm toplumsal alanlarda eşitlik temelli bir yaklaşımın benimsenmesi, kadına yönelik şiddetle mücadelede kalıcı ve sürdürülebilir bir dönüşümün sağlanabilmesi açısından temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede yürütülecek çalışmalarda;

- Güncel veriler bilimsel yaklaşımlarla toplanmalı ve bu veriler ışığında mücadele alanları belirlenmelidir.
- Yasalar ve sözleşmeler ile belirlenmiş hakların bilinirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir.
- Valiliklerin ve yerel yönetimlerin eylem planlarında belirlenen tüm paydaş kurum ve kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğine önem verilmeli ve sürdürülebilirlik sağlanmalıdır.
- Toplumsal farkındalığın artırılması için yürütülecek çalışmaların kapsayıcılığına ve yaygınlığına önem verilmelidir. Gerek kamu kurum ve kuruluşları gerekse özel sektör kuruluşları farkındalık çalışmalarına dahil edilmelidir.

- Tüm bu çalışmaların yanı sıra iyi uygulama örneklerine yer verilmeli, toplumsal duyarlılığı artıracak kampanyalar düzenlenmelidir.
- Tüm medya araçları şiddete yönelik farkındalık yaratıcı kampanyalara yer vermeli, özellikle popülerliği olan film, dizi gibi medya araçları şiddet söylem ve davranışlarından arındırılmalıdır.
- Cinsiyete dayalı ayrımcılığın ve cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesine yönelik farkındalık çalışmaları yürütülmeli ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal yaşama katılımları desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, No: 6284 (2012).
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, No: 28532 (2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-2.htm>.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı*. <https://www.aile.gov.tr/media/82082/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-iv-ulusal-eylem-planı-2021-2025.pdf>. Erişim Tarihi: 22.10.2025.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2025a). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Gençlere Farkındalık Eğitimi*. <https://www.aile.tr/kirklareli/haberler/kadina-yonelik-siddetle-mucadelede-genclere-farkindalik-egitimi-1/>. Erişim Tarihi: 14.12.2025.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2025b). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele V. Ulusal Eylem Planı 2026-2030*. https://www.aile.gov.tr/media/275431/2026-2030_kadina-yonelik-siddetle-mucadele-v-ulusal-eylem-planı-son.pdf. Erişim Tarihi: 14.12.2025.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihityari-protokolu.pdf>. Erişim Tarihi: 14.12.2025.
- Atatürk Üniversitesi Toplumsal Duyarlılık Projeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi «Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Farkındalık» Projesi (2021). <https://birimler.atauni.edu.tr/toplumsal-cinsiyet-esitligi-3/wp-content/uploads/sites/500/2020/07/Kadina-yonelik-siddetle-mucadelede-farkindalik-2.pdf>. Erişim Tarihi: 22.10.2025.
- Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği, (2024). *Yerel Eşitlik Eylem Planı Hazırlama Rehberi*. Ankara: Ceid Yayınları.
- Çifçi, S. ve Açık, Y. (2022). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Nedenleri. *Artuklu International Journal of Health Sciences*, 2(2), 1-7.
- Daloğlu, H. ve Varol, N. ve Varol, Ş. (2000). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Yasal Açıdan Değerlendirilmesi. *Adli Tıp Bülteni*, 5 (3), 224-229.
- Diyarbakır Barosu. *Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu*. <https://www.diyarbakir-barosu.org.tr/public/uploads/document/pekin-1568489265.pdf>. Erişim Tarihi: 22.10.2025.
- Ediz, A. ve Altan, Ş. (2017). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Alan Araştırması. *TBB Dergisi*, özel sayı, 397-410.
- Hacettepe Üniversitesi (2014). *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, Özet Rapor*. <https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/>. Erişim Tarihi: 22.10.2025.
- ILO. (2024). *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı 16 Günlük Aktivizm: Değişim için küresel bir hareket*. <https://www.ilo.org/tr/resource/news/>. Erişim Tarihi: 22.10.2025.

- İçişleri Bakanlığı, (2013). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi*. <https://www.icisleri.gov.tr/kadina-yonelik-aile-ici-siddetin-onlenmesi-projesi>. Erişim Tarihi: 14.12.2025.
- İçişleri Bakanlığı (2022). *5 Milyon Erkeğe “Kadına El Kal-Ka-Maz” Denilecek*. <https://www.icisleri.gov.tr/5-milyon-erkege-kadina-el-kal-ka-maz-denilecek>. Erişim Tarihi: 14.12.2025.
- İzmir Valiliği (2022). *81 İl Valiliğine Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2022 Faaliyet Planı Genelgesi Gönderildi*. <http://izmir.gov.tr/81-il-valiligine-kadina-yonelik-siddetle-mucadele-2022-faaliyet-planı-genelgesi-gonderildi1042022-merkezicerik>. Erişim Tarihi: 17.12.2025.
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW). <https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihityari-protokolu.pdf>. Erişim Tarihi: 12.12.2025.
- Kadına Yönelik Şiddet El Kitabı (2008). <https://signinaksizbirdunya.org/wp-content/uploads/2022/02/2008-kadina-yonelik-siddet-el-kitabi.pdf>. Erişim Tarihi: 09.12.2025.
- Kadın Dostu Kentler. Yerel Eşitlik Eylem Planları*. <https://www.kadindostukentler.org/>. Erişim Tarihi: 14.12.2025.
- Karakuş, F. (2013). *Kadınlar Dayağa Karşı Kadın Dayanışması Kampanyası Tanıtım 1987*. <https://sosyalistfeministkolektif.org/kampanyalar/tarihimizden-kampanyalar/dayaga-kars-dayan-sma-kampanyas/Erişim> Tarihi: 10.12.2025.
- Karaman, İ.C. ve Dalkıran, G.B. (2021). Kadın Sivil Toplum Hareketinin Tarihsel Gelişimi: Türkiye ve Dünyadan Örnekler. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5 (13), 89-116.
- Menteş, Ş. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşlarıyla (STK) İlgili Bir İnceleme: Kadınlara Yönelik Faaliyet Gösteren STK Örnekleri*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. YökTez: 221523.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (3 Ağustos 2022). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Yerel Yönetimler ve Destek Mekanizmaları Çalıştayı’nı İstanbul’da düzenledik*. <https://morcati.org.tr/yazilar/kadina-yonelik-siddetle-mucadelede-yerel-yonetimler-ve-destek-mekanizmalari-calistayini-istanbulda-duzenlendik/#>. Erişim Tarihi: 17.12.2025.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. *Şiddet Biçimleri*. <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/>. Erişim Tarihi: 17.12.2025.
- Moroğlu, N. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, <https://hukukbook.com/wp-content/uploads/2018/12/KADINA-YONELIK-SIDDETIN-ONLENMESI-Nazan-Moroglu.pdf>. 357- 380.
- Özkan, G. (2017). Kadına Yönelik – Aile İçi Şiddet ve Konuya İlişkin Uluslararası Metinler Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 533-564.

- Öztürk, Ö. ve Öztürk, Ö. ve Tapan, B. (2016). Kadına Yönelik Şiddetin Kadın ve Toplum Sağlığı Üzerine Etkileri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 3 (4), 139-144.
- Sallan Gül, S. ve Özen, B. ve Kahya, Ö. (2017). Morçatı ve Şefkat-Der Örneğinde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 199-226.
- Sargın, A. (2012). *Kamu Kurumları ve Kadın Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadına Yönelik Şiddet ile Mücadele ve Şiddete Uğrayan Kadınlara Destek Mekanizmaları*. Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Projesi. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/849ca801e25c91e79940fa6ab56ba03a1218.pdf>. Erişim Tarihi: 18.01.2026.
- Sarıboğa, Y. (2024). Kadına Yönelik Şiddette Yaşanılan Toplumsal Sorunlar, Mücadele Stratejileri ve Hemşirenin Rolü. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*. 10 (3). 242 – 249.
- Subaşı, N. ve Akın, A. (2003). *Kadına Yönelik Şiddet: Nedenleri ve Sonuçları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, No: 2709 (1982).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2025). *Türkiye Kadına Yönelik Şiddet Araştırması*, 2024. Sayı: 57940. Erişim Tarihi: 10.12.2025.
- UNFPA. (2025). *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete Karşı 16 Günlük Aktivizm*. <https://turkiye.unfpa.org/tr/news/16-gunluk-aktivizm>. Erişim Tarihi: 22.10.2025.
- Üstünel, A.Ö. ve Sakallı, A.E. ve Büyükgöze, S. ve Canbolat, T. ve Güreli, Z. (2017). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede “İyi” Uygulamalar*. İstanbul: Mor Çatı Yayınları.
- Yentürk, N. (2019). *Flört Şiddetini Önlemeye Yönelik Sivil Toplum Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme: Flört Şiddeti Deneyimlerinden Öneriler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. YÖKTEZ: 608492.
- World Health Organization (2022). *World Health Organization Violence Prevention Unit: Approach, Objectives and Activities, 2022-2026*. <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention> Erişim Tarihi: 12.12.2025.

TÜRKİYE’DE EV İÇİ TEMİZLİK İŞÇİSİ KADINLARA İLİŞKİN SOSYAL POLİTİKALAR

“ ”

Zeynep HIÇKIRAN¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. zeynep.hickiran@ogr.deu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0009-9225-1870

Ev içi temizlik işçileri, emekleri çok olmasına rağmen çoğu zaman görünmez meslek grubunu oluşturmaktadır. Söz konusu meslek grubu büyük çoğunluğunu düşük gelir grubu ve eğitim hakkından yararlanamamış kadınlardan oluşmaktadır. Bu sebeple çoğu ev içi temizlik işçisi sosyal güvencenden yoksun bir şekilde kayıt dışı istihdam edilmektedirler. Tüm dünya devletlerinde toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik nedenler ve eğitime erişim sağlayamayan kadınlar, ekonomik kazanç sağlamak için zor koşullar altında çalışırlar (Tiryaki Yenilmez, 2023: 142). Maddi zorluklar nedeniyle kadınlar, “mevcut işgücünün sendikal ve sosyal haklardan yoksun olarak esnek ve güvencesiz” (Şensoy, 2022: 179) bir şekilde kayıt dışı istihdam edilmektedirler. Ev içi temizlik işçileri, kendi haneleri dışında ev temizliğiyle uğraşmakta olan bireylerdir. “Gündelikçilik (ev hizmetinde çalışan) toplumdaki değer yargılarına göre, başka bir iş olanağı kalmadığında ve/veya maddi sorunların zorlanmasıyla en düşük statülü işler arasında yer almaktadır” (Akçay Odabaşı, 2009: 16). Dünya genelindeki mevcut çalışmalar, kadınların erkeklere oranla daha fazla kayıt dışı çalıştırıldıklarını göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınların, %31’i kayıt dışı istihdam edilmektedir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2025a).¹ Bu durum kadınların maruz kaldığı sosyal kırılganlıklarının derinleşmesine yol açmaktadır.

Toplumdaki tüm bireyleri koruma ve refahın artırılması amacıyla sosyal politikalar oluşturulur. Bu çalışma emek ve hizmetleri olmasına rağmen saklı popülasyon olan ev içi temizlik işçilerine yöneliktir. Ev içi hizmet sektörü çalışanı, kişinin kendi evinin dışında bir ücret karşılığında ev temizleme, ütü, yemek yapımı, çocuk/ yaşı/ hasta bakımı gibi hizmetler sunmaktadır. Diğer meslek gruplarının haricinde ev içi hizmet sektörünün meslek tanımları olmadığı için çalışma koşullarının belirsizliği, sosyal ve sağlık güvencelerinin yetersizliği bilinmektedir. Kadınların kayıt dışı istihdam edilmesinin nedeni ise eğitime kolay erişim sağlayamadıkları için iş olanaklarının kısıtlı olmasından kaynaklıdır. Aynı zamanda bu durum kadınların, ev içi hizmetlerde yığılmasına yol açar ve emeklerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. “Uluslararası Çalışma Konferansı’nın 100. Oturumu’nda kabul edilen iki belge, özellikle savunmasız ve günümüzde de genellikle ihmal edilen bir grup olan ev işçilerine adanmış uluslararası çalışma standartlarıdır” (ILO, 2013: 1). Ev hizmetlerinin diğer meslek grupları ile eşit haklara sahip olması ve söz konusu bu haklara erişimini sağlamayı hedefleyen Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) göre en kırılgan gruplardandır. ILO’ya göre “ev işlerinin çoğunlukla kadınlar tarafından yapılması neredeyse evrensel bir özelliktir... Tanımı gereği evlerde çalıştıkları için diğer işçilere göre daha az görünürdürler” (ILO, 2013: 39).

1 T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2025a). *Bakan Işıkhân, Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi’nin Kapanış Konferansı’na Katıldı*. T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. <https://www.csgeb.gov.tr/cgm/haberler/07092025/> Erişim Tarihi: 30 Kasım 2025.

Ev içi hizmetlerde çalışanların büyük çoğunluğu kayıt dışı çalıştıkları için kendileri ve emekleri görünmezdir. Dolayısıyla resmi verilere bakıldığında unutulmuş/ göz ardı edilenler arasında yer almaktadırlar (Keskin, 2019: 3). Bu grup çalışanlar, *saklı popülasyona aittir*. Çünkü dezavantajlı ve haklarından çoğu zaman mahrum kalan bireylere saklı popülasyon denmektedir (Lambert ve Wiebel, 1990: 1). Sayıları bilinmeyen bu meslek grubunun emekleri ve haklarını görünür kılmak önem arz etmektedir. Bu yüzden emekleri görülmeyen ev içi temizlik işçileri için hazırlanan sosyal politikalar üzerine bir çalışma yapmak istenmiştir. Bu araştırma, ev içi temizlik işçilerinin sosyal güvenlik ve sosyal politikalara erişimiyle ilgili mevcut çalışmaların analizine dayalı derleme çalışmasıdır. Makalenin ilk bölümünde ev içi temizlik işçilerinin tarihsel boyutu ele alınırken dünya genelinde unutulmuş meslek grubu olduğundan söz edilmiştir. Kayıt dışı istihdam edilen bu çalışanların, yaşadıkları problemler ele alınmıştır. Meslek tanımları ve koşulları belirsiz olan kadınların zor şartlar altında çalıştığı iş ortamında mobbinge uğramaları, sağlık hizmetlerinden ve emeklilik haklarından faydalanamamalarına değinilen ev işçilerinin meslek hastalıklarına kısaca yer verilmiştir. Bu meslek grubunun karşılaştıkları sorunlar incelendikten sonra mevcut mevzuat başlığı altında kadınların sigortalanması, Türk Borçlar Kanunu tarafından hukuki süreçlerin yürütüldüğü ve yaşadıkları sıkıntılar doğrultusunda başvurulabilecekleri kurumdan söz edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ev içi temizlik işçisi olan kadınlara yönelik sosyal politika önerileri sunulmuştur. Ev işlerine giden kadınlara ilişkin resmi verilerin sınırlılığı nedeniyle, veriler akademik çalışmalar, sivil toplum kuruluşu raporları ve medya içeriklerinin arşiv taramasına dayanarak toplanmıştır.

Ev İçi Temizlik İşçisi

Kendi evlerinin dışında maddi bir ücret karşılığında ev temizleme, ütü, çocuk/ yaşlı/ hasta bakım gibi hizmetleri sunan kişiler, ilgili yazında *ev içi hizmetler* olarak nitelendirilir. Ekonomik sebeplerden dolayı evini geçindirmek zorunda kalan ve büyük çoğunluğunun eğitim durumu düşük olan kadınlar, iş bulmakta zorluk çektikleri için belirli bir kuruma bağlı olmadan ev içi temizliğe gitmektedirler. ILO'ya göre “ev işçisi terimi, istihdam ilişkisi dahilinde, ev işleri ile uğraşan herhangi bir kişiyi tanımlar” (ILO, 2011: 4). Ayrıca ev içi temizlik işi yapan kadınlara halk arasında “abla”, “kadın” ve “gündelikçi” denilmektedir. Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğe göre ev hizmetleri çalışanları, “ev içerisinde yaşayan aile bireyleri tarafından yapılabilecek temizlik, yemek yapma, çamaşır, ütü, alışveriş, bahçe işleri gibi gündelik işler ile çocuk, yaşlı veya özel bakıma ihtiyacı olan kişilerin bakım işlerinin aile bireyleri dışındaki kişiler” olarak tanımlanmaktadır.

Geleneksel cinsiyet rolleri gereğince bu iş grubunun neredeyse tümünü kadınlar oluşturmaktadır. TÜİK tarafından yayımlanan verilere göre, ev hizmetlerinde çalışan ve %95'i kadın olan 1 milyon 310 bin kişi kayıt dışı istihdam edilmektedir (Hak-İş, 2025).² Dünya genelinde ise Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing (WIEGO) ve ILO'nun hazırladığı 2022 yılındaki istatistiklere göre %76'sının kadınlar tarafından istihdam edildiği ev içi temizlik işçilerinin sayısı yaklaşık 76 milyondur (Bonnet ve diğerleri, 2022: 1).

Anadolu topraklarında ev içi temizlik hizmetleri yüzyıllardır hizmet sunmaktadır. “On beşinci yüzyılda gayri Müslimlerin köle kullanmalarının yasaklanmasının ücretli hizmetçiliğin eş zamanlı olarak gelişmesinde rol oynamıştır” (Akçay Odabaşı, 2009: 17).

Görüldüğü üzere temizlik hizmeti veren bireyler, uzun yıllardır toplumda yerini almış bir meslek grubundandır. Aynı zamanda “dönemin konaklarında, orta hizmeti görenler, çamaşırcılar, temizlik işleri yapanlar, çocuk bakıcıları her zaman ekonomik ve sosyal anlamda alt sınıftaki kadınlardan oluşmuştur” (Akçay Odabaşı, 2009: 17). Modern dünyada her geçen gün kadınların daha çok iş yaşamına atılmasıyla birlikte ev işlerinde, çocuk bakımında kendilerine yardımcı olması amacıyla ev hizmetleri sunan kişi veya şirketlere başvururlar. “Kadınların çalışma yaşamında kalabilmesi esas olarak ev ve bakım işlerini başka kadınlara devretmesine bağlıdır... Uzman mesleklerde çalışan ve kazançları görece yüksek olan kadınlar evlerinde ev işçisi istihdam ederler” (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 7). Görüldüğü üzere özellikle yoğun iş temposu içinde olan kadınlar, geleneksel cinsiyet rollerinin belirlediği ev içi sorumlulukları tek başına karşılamakta zorlandığı için belirli bir ücret karşılığında ev içi hizmet sunan birey veya şirketlerden destek almaya yönelmektedirler. Nitekim “kadın, ev içi işlerde ve çocuk bakımında iş hayatında kazanmış olduğu ücretin bir kısmını vererek temizlikçi ve çocuk bakıcısı tutabilmektedir” (Leventer ve Altun, 2023: 285). Lakin bu iş grubu yalnızca çalışan kadın veya erkeklere yönelik olmayıp ihtiyacı olan tüm bireylere ev içi hizmet sunmaktadırlar.

Ev ekonomisine katkıda bulunmak isteyen kadın veya evini geçindirmek zorunda olan kadınlar için bu alanda çalışmaları çoğu zaman zorunluluk haline dönüşür. Yaşamlarını sürdürmek için ev içi temizlik, yemek/ ütü yapımı, yaşlı/ hasta ve çocuk bakımı gibi işlerde zor koşullar altında çalışmak mecburiyetindedirler. Belirli bir kuruma bağlı olmadan güvencesiz bir şekilde ev içi hizmetlerinde çalışmaları söz konusudur. “Eğitim seviyesi düşük olan kadın ise gerekli haklarını talep edemeyerek, çalışma şartları kötü olan ve aile yaşamında çeşitli sıkıntılar yaşayacağı işlerde istihdam edilmek durumunda kalmaktadır” (Leventer ve Altun, 2023: 285). Dolayısıyla kadınların büyük

2 Hak-İş (2025). *Ev İşçileri Meslek Standardına Kavuşacak*. Hak-İş. https://hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=5527 Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025.

çoğunluğunun, eğitim seviyeleri düşük olduğu için iş yaşamına katılmada zorluk çektiği ve daha çok güvencesiz, vasıfsız işlerde yer almak zorunda kaldığını göstermektedir. Aynı zamanda “kadınlar, geleneksel roller nedeniyle yarı zamanlı işlerde istihdam edilmektedirler” (Gökbayrak, b.t.: 22). Ayrıca söz konusu bu meslek grubunun çalıştırılma biçimleri açısından değişiklik gösterdiği de söz konusudur. “Ev hizmetleri esas olarak kadınlar arasında kurulan bir istihdam ilişkisi olup, çalışma mekanının ev olması ve gündüz yapılmasından ötürü ekonomik şartların zorladığı düşük gelirli aileler tarafından rıza gösterilen alanlar arasındadır. Gece kalınması gereken bakım hizmetlerinde ise işgücü talebi yatılı kalan göçmen kadınlar tarafından karşılanmaktadır” (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 7). Kadınların bu gibi iş alanlarında kayıt dışı çalışması *patriyarkanın* (*patriarchy*) ve *kapitalizmin* (*capitalism*) bir ürünüdür. Çünkü “kayıt dışı ekonominin ortaya çıkardığı en önemli sorun yoksulluktur... Yoksulluğun oluşum nedenlerinden biri de mevcut işgücünün sendikal ve sosyal haklardan yoksun olarak esnek ve güvencesiz istihdam edilmesi olarak görülmektedir (Şensoy, 2022: 179). Eğitim haklarından yararlanamayan ve ekonomik açıdan sorun yaşayan kadınların, ev ekonomisine katkı sağlaması için zor koşullar altında güvencesiz işlerde kayıt dışı olarak çalışmaları çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir.

Ev İçi Temizlik İşçilerinin Karşılaştığı Sorunlar

Sigortası ve hiçbir güvencesi olmayan temizlik işçilerinin meslek tanımları olmadığı için hem iş hem de sosyal hayatlarında birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Ev içi hizmet sunan bireyler, fiziken ve psikolojik olarak birçok soruna maruz kalmaktadırlar.

Ev içi hizmet sunan bireylerin yaşamış ve yaşamakta olduğu sorunların başında bu meslek grubunu ele alan bir kavram olmadığından; halk arasında “kadın”, “gündelikçi” ve “temizlikçi” gibi hitaplarla anılmakta ve bu durum sosyal çevrede ötekileştirilmelerine yol açmaktadır. “Ev işçilerinin bir adı yok yani. ‘Kadınım geldi, kadınım gitti, kadın var evde.’ İsmi yok yani” (Deutsche Welle, 2022: 0.02-0.09).³ Deutsche Welle’nin hazırladığı *Ev İşçisi Olmak: “Ben Saygın Değil miyim?”* adlı belgeselde ev içi hizmet sunan kadınların, yaşadığı sıkıntılardan bir tanesi de kadınların hem isim hem de kimliklerinin silinmesine ve mesleklerinin bir adının olmamasına işaret etmektedir. Evlerinde ev içi hizmet veren bireyleri çalıştıran kimi kesim bu kadınları ötelerken; diğer bir kesim ise aile ilişkisi kurmaktadır. “Gündelikçi kadınlar ile işverenleri arasındaki ilişkiye bakıldığında formel anlamdaki ya da fabrika ortamındaki: işçi-işveren ilişkisinden farklı olduğu görülmektedir. Nitekim görüşmelerde de gündelikçi kadınlar orta sınıf işverenleri ile ilişkilerini anne-evlat/ abla-kardeş gibi nitelemişler, kendilerine aileden biri gibi davranıldığını dile getirmişlerdir”

3 Deutsche Welle (2022). *Ev İşçisi Olmak: “Ben Saygın Değil miyim?”*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=n0_b-1vXPO4 Erişim Tarihi: 23 Eylül 2025.

(Bağış, 2018: 201). Ev içi temizlik işçileri ile işverenler arasında aile ilişkisi kurulduğu kadınların yanında dışlanan kadınlar da olduğu bilinmektedir. Bu duruma Hande Pusat'ın "Gündelikçi" adlı 2015 yapımlı belgeselinde yer alan bir katılımcının ifadesinde rastlanmaktadır. "Diyelim ki evde bir şey kayboluyor. Evde bir şey kayb olduğu zaman senden biliniyor. Yapmadığın bir şey için hırsız damgası yiyorsun" (Pusat, 2015: 4.46-4.55)⁴ cümlesiyle kadınların sürekli olarak denenmesi dışlanıp değer görmemelerine işaret etmektedir.

Bu meslek grubu, sosyal güvenceleri olmadığı için haklarını arayamadıkları gibi seslerini de duyuramazlar. "Ev işçilerinin mücadelesi yeni gündeme gelen bir konu olmamasına ve yıllardır 'Toz bezi değil, ev işçisiyiz' sloganıyla görünür olma mücadelesi vermelerine rağmen bugün seslerini pek de duyurabildikleri söylenemez" (Direk, 2016: 104). Emekleri görünmeyen çalışanların, emeklerinin karşılıklarını ve hak arayışları yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Aynı zamanda hizmet sektörünün ezilen/ unutulmuş ev işçileri yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'nde değil tüm dünya devletlerinde unutulmuş kadınlar arasındadır (ILO, 2013: 19).

Bu kadınların "iş görenin koruma sistemi kurallarının dışında, Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) hiç bildirilmemesi, eksik bildirilmesi ya da sistem tarafından dışsallaştırılma" (Şensoy, 2022: 181) anlamına gelen kayıt dışı istihdam en büyük sorunlarına yol açmaktadır. Sorunların başında her gün işe gitmelerine rağmen emeklilik haklarından ve sağlık kuruluşlarından yararlanamadığı yer almaktadır. Sosyal güvenceden mahrum düşük ücretle çalışanlar haklarını arayamamaktadırlar.

Meslek tanımları olmadığı için belirli görevleri, çalışma şartları ve saatleri yoktur. Kısaca ifade etmek gerekirse işveren tarafından verilen tüm görevleri yerine getirmek zorundadırlar ve verilen işleri bitirmeden çalıştıkları ortamdan ayrılamazlar. "Çok amaçlı bir işçi olarak gözüküyorsunuz. Çünkü kadınsınız. Kadınlar eve girdiği zaman her şeyi yapar, diyor. Evi de temizler, ütü de yapar, yemeği de yapar, çocuğa da bakar gibi gibi. Ama maalesef ahtapot değiliz bizler de" (ILO, 2022: 4.11-4.26).⁵ ILO'nun hazırlamış olduğu "Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İşler Kampanya Videosu"nda ev içi hizmet sunan bir çalışandan bir gün içinde tüm evi temizlemesinin yanı sıra ütü, yemek ve çocuk bakımı gibi birçok işi birden yapması beklendiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bu duruma 2016 yılında Didem Direk tarafından yayımlanan "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları: İstanbul İli Analizi" adlı makalede yer alan bir katılımcının ifadesi örnek teşkil

4 Pusat, H. (2015). *Gündelikçi*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=NBu69Mtl6dc> . Erişim Tarihi: 24 Eylül 2025.

5 ILO (2022). *Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İşler Kampanya Videosu: Sultan Altuncevahir-Serdar Orçin*. Uluslararası Çalışma Örgütü. <https://www.ilo.org/tr/resource/ev-iscileri-icin-insana-yakisir-isler-kampanya-videosu-sultan-altuncevahir> Erişim Tarihi: 01 Aralık 2025.

etmektedir. “Yanında çalıştığım bir kadın vardı, dışçıydı. Hem kliniğinde hem evinde çalışıyordum. Bir gün bana abla patates koy da haşlansın, akşama patates salatası yapacağım dedi, işlerin yoğunluğundan unuttuğum. Kadın akşam beni aradı, patatesi haşlamayı unuttuğum için azarladı, öyle lüksün yok dedi, tamam dedim. Akşam yemeğini düşünmek benim işim değil ama ne yapayım çalışmak, para kazanmak zorundaydım” (Direk, 2016: 111). Görüldüğü üzere ev içi hizmet sunanlar, iş tanımları olmadığı için işverenin verdiği tüm görevleri yerine getirmek zorunda hissetmektedirler. Ayrıca bu meslek grubu çalışanları, ekonomik zorluk sebebiyle çalışmak zorunda oldukları için bu tarz haksızlıklara maruz kalıp bu taleplere boyun eğmelerini görünür kılmaktadır. İşlerinin belirli sınırları yoktur; verilen tüm işleri bir gün içinde yapmak zorundadırlar. Belirli çalışma saatleri olmadığı için tüm işleri yetiştirmeye çalışırlar. “Günde 8 saatlik çalışma uluslararası kabul görmüş yasal norm olmasına rağmen ev işçileri çoğunlukla bu standarttan muaf tutulmaktadır. Ev işçilerinin genel çalışma süresi düzenlemelerinin kapsamı dışında tutulmasının temel gerekçesi, hane halkının ihtiyaçlarının her zaman ön görülebilir olmaması, belirli bir sınırının olmaması veya bazı durumlarda “gün boyu” hizmet gerektirmesi nedeniyle görevlerinin standart ofis ve fabrika işlerinden farklı olmasıdır” (King Dejardin, 2011: 1). ILO’nun da vurguladığı gibi dünya genelinde ev içi temizlik işçilerinin çalışma koşulları, saatleri belirsiz ve hizmet sundukları ev halkının istekleri doğrultusunda değişiklik gösterdiği görülmektedir. Kadınların çalışma şartları haneden haneye değişiklik göstermekte; çalışma saatleri, yemek ve yol masrafı gibi. Bu husus ev işçilerinin sıklıkla dile getirdiği sorunlardan birkaçıdır. Pusat’ın “Gündelikçi” adlı belgeselinde yer alan bir katılımcının “bazı yerlerde yemek veriliyor bazı yerlerde aç çalışıyorsun. Yemek de verilmiyor, yol parası zaten hiç verilmiyor” (Pusat, 2015: 4.57-5.03)⁶ cümlesinden bu durum anlaşılmaktadır.

Ayrıca bu meslek grubunun standart bir maaşı da yoktur. Çalışanların kazançları, hizmet sundukları eve göre değişkenlik göstermektedir. ILO’ya göre “ev işçilerinin özellikle sömürüye karşı savunmasız olduğu ve en düşük ücretli işçiler arasında olduğu göz önüne alındığında, kendilerini sık sık asgari ücret kapsamından dışlanmış bulmaları ironiktir” (ILO, 2013: 2). Bu vesileyle kadınlar, ekonomik sıkıntı içinde oldukları için mevcut koşulları ve maaşı çoğunlukla sorgulamaksızın verilen ücreti kabul etmektedirler. “Gündelikçi” adlı belgeselde yapılan görüşmelerde bir katılımcı, “çok çalışıyorsun hem de az parayla. Ben de diyemezdik ki ‘bana zam yapın. Arttırın benim maaşımı’ diyemezdik. Kendileri zam yapıyorlarsa yapıyorlardı” (Pusat, 2015: 2.15-2.29).⁷ Ele alınan bu örnek ev içi temizlik işçilerinin ücret kaynaklı yaşadığı sorunları görünür kılmaktadır.

6 Pusat, H. (2015). *Gündelikçi*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=NBu69Mtl6dc> . Erişim Tarihi: 24 Eylül 2025.

7 Pusat, H. *Gündelikçi*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=NBu69Mtl6dc> . Erişim Tarihi: 24 Eylül 2025.

Bir kuruma bağlı olmayan kayıt dışı istihdam edilen çalışanların emekleri görülmemektedir. Bu nedenle bu iş grubu toplumda *saklı popülasyon* (*hidden Population*) olarak değerlendirilmektedir. Herhangi bir tehlike ile karşı karşıya kaldıkları zaman haklarını arayacak kurum, kuruluş ve sendikalar olmasına rağmen çoğu kadın bunlardan haberdar değildir. İşlevsel risklere maruz kalan “temizlik çalışanları, fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik ve psikososyal gibi çeşitli faktörler nedeniyle risk altındadırlar” (Gündoğdu, 2016: özet). Gün içinde ağır koşullar altında çalışan kadınlar, ıslak zeminde kayma, cam silerken merdivenden veya balkondan düşme gibi tehlikelerin yanı sıra sürekli olarak kimyasal maddeye maruz kalarak cilt hastalıkları, alerjik reaksiyonlar, solunum yolları rahatsızlıkları yaşamaktadırlar. “Temizlik işçiliği, sık ve tekrarlı hareketler, eğilme, çömelme gibi uygun olmayan vücut duruşları, itme, çekme ve ağırlık kaldırma gibi aşırı güç gerektiren faaliyetleri içeren kas iskelet sistemi rahatsızlıklarının fazlaca görüldüğü iş kollarından biridir” (Hastürk ve diğerleri, 2021: 200). Bu gibi rahatsızlıklar ise işlevsel riskler arasında yer alır. Çoğu çalışan, bel fıtığı, ellerde sinir sıkışmaları, eklem ve romatizmal ağrılardan şikayetçidirler. Biyolojik riskler arasında ise tuvalet temizliği esnasında mikroplara maruz kalma ve mantar hastalıkları yer almaktadır. Dolayısıyla bu sorunlar, bu grubun meslek hastalıkları arasında yer almaktadır.

2011 yılında çalıştığı evin camını silerken düşen temizlik işçisi Fatma Aldal’ın hayatını kaybetmesi üzerine ev sahibine iki buçuk yıl süren bir dava açılmış; “İlk kez bir ev işçisinin ölümünü araştırmak için bir iş müfettişi görevlendirildi... Fatma’nın davası sembol bir dava oldu. Bütün ev işçileri orada hak arıyordu” (Millioğulları, 2014: 17). Mahkemede işverene ilk olarak 2 yıl hapis cezası verilmesinin ardından iyi hal indirimiyle 1 yıl 8 aya düşürülmüştür. Aldal davası, ev içi temizlik işçilerinin yaşadığı tehlikeleri gün yüzüne çıkarmıştır. 2011 yılında yayımlanan resmi olmayan verilere göre iş kazaları yüzünden en az 51 ev işçisi kadın hayatını kaybetmiş; 400 kadın, cinsel istismara uğramış ve 3 bin kadın ise iş kazası geçirmiştir (Direk, 2016: 113). Bu gibi yaşanan olaylardan sonra ev içi temizlik işçilerinin sigortalanması gündeme gelmiştir. Fakat günümüzde de birçok kadın, iş kazalarına maruz kalmakta ve hatta hayatlarını kaybetmektedir. İş kazası yüzünden diğer bir hayatını kaybeden kadın ise Rukiye Şimşek idi. Genellikle ev işlerinde yardımcı seçimi ve görev tayini hane içerisindeki kadın tarafından yürütülmesine rağmen Şimşek’in davasında yasal olarak bu durumdan hem erkek hem de kadın sorumlu tutulmuştur. “Belki de ilk kez bir erkek ev işvereni iş cinayetinden mahkum edildi” (Kepenek, 2025).⁸ Sürekli olarak birçok kaza yaşanmasına rağmen tam net bir rakam verilememektedir. Çünkü çoğu işveren veya işçi bu iş kazalarını gizlemektedirler. Yaşanan bu elim kazalar sonrası birçok kadın bilinçlenerek sendika veya şirketlere bağlı olarak çalışmaya başlamışlardır.

8 Kepenek, E. (2025). *Adı Rukiye, Adı Emine, Adı Eve Gelen Kadın, Adı Temizlik İşçisi*. Bianet. <https://bianet.org/yazi/adi-rukiye-adi-emine-adi-eve-gelen-kadin-adi-temizlik-iscisi-308441> Erişim Tarihi: 22 Eylül 2025.

Ulusal Mevzuat

Ev içi hizmet sektöründe çalışan bireyler hakkındaki mevcut mevzuatın ele alınması gerekmektedir. Söz konusu kadınları kapsayan yasal haklar var olmasına rağmen sınırlı kalmaktadır. İlgili mevzuat, kadınların çalışma saatleri, iş koşulları, ücret politikaları ve sosyal güvenlik haklarından yararlanması açısından kapsamlı bir koruma sağlayamamaktadır. Bu durum, “işyerinin özel alan niteliği taşıması nedeniyle iş teftişi süreçlerini yürütmek de kolay” (ILO, 2023: 2) olmamasından kaynaklıdır. Bu sebeple ev içi hizmet sunan çalışanların haklarını korumak amacıyla düzenlenen sosyal politikaların kontrol edilmesi oldukça zordur.

Ev işlerinde çalışan ve sosyal güvencesi olmayan kadınlar, iş kazası geçirdiklerinde veya meslek hastalığına yakalandıklarında, yasal olarak haklardan faydalanamazlar. 1 Nisan 2015’ten itibaren *kolay işverenlik* adıyla yürürlüğe giren uygulama gereğince ayda 10 gün veya daha fazla çalışan ev içisine sosyal sigorta primi ödenmesi gerekmektedir. 10 günden az çalışanlar için ise iş kazası ve meslek hastalığına karşı önlem almak ve kadınları güvence altına almak için günlük bir prim ödenmelidir. Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ’de yer alan bilgilere göre “10 günden az çalışmanın tespitinde günlük 7,5 saatin altındaki çalışmalar 1 gün olarak kabul edilecektir. 10 günden az çalışılan süreler birbirini takip eden günler olabileceği gibi ayın farklı günleri de olabilecektir”. Ödenmesi gereken bu primler, ev içi temizlik işçilerinin sosyal güvencesini arttırmayı hedeflerken aynı zamanda kayıt dışı istihdamın önüne geçilerek kadınların emeklerinin göz ardı edilmesini engellemeyi amaçlamaktadır.

Tablo 1. Çalışma Gün Sayısına Göre Günlük Prim Miktarı

Çalışma Gün Sayısı	2024	2025	2026
10 gün ve daha fazla	218, 36 TL	283, 89 TL	423, 89 TL
10 günden az	13, 34 TL	17, 34 TL	22, 02 TL

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere bir hanede 10 gün ve daha fazla çalışan kadınlar için ödenmesi gereken günlük prim 2024 yılında 218,36 TL iken 2025 yılında ise 283, 89 TL’ye çıkarılmıştır. 2026 yılı için planlanan prim bedeli 423, 89 TL’dir. 10 günden az çalışan bireyler için 2024 yılında 13, 34 TL olan prim 2025 yılında 17, 34 TL olmuştur. 2026 yılında ise ödenmesi gereken prim 22, 02 TL olarak planlanmıştır (Habertürk, 2024⁹; TÜRMÖB, 2026: 3). İşveren tarafından ödenmesi beklenen primler haricinde çalışan kişi eksik kalan günlerini kendileri de tamamlayıp emeklilik haklarından

9 Habertürk. (2024). 2025’teki Gündelikçi Sigorta Primleri Belli Oldu. Habertürk. <https://www.haberturk.com/gundelikci-sigortasi-zamlandi-3751562-ekonomi> Erişim Tarihi: 06 Ekim 2025.

faaydalanabilirler. “Bu kapsama girenler adlarına ödenen primin ait olduğu ayı takip eden ayın sonuna kadar aynı ay için emeklilik primlerini de kendileri ödeyebilmektedir” (T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2025b)¹⁰ diyerek Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Vedat Işıkhana, kadınların eksik kalan günlerini kendileri tamamlayabileceklerine işaret etmiştir.

Aynı zamanda emekli olmasına rağmen ev içi temizlik işçisi olarak çalışmaya devam edenlere de prim ödenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla söz konusu düzenlemeyle bu iş grubundan olan her bireyin emeklerinin karşılığı alınması hedeflenmektedir. Söz konusu “kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) ve (c) bentleri kapsamında yaşlılık, emekli aylığı ve adli malullük aylığı alanların ek 9 uncu madde kapsamında çalışmaları halinde bunları çalıştıran işverenler tarafından sosyal güvenlik destek primi ödenecektir”. Görüldüğü üzere emekli statüsündeki kişiler için *Sosyal Güvenlik Destek Primi* (SGDP) ödemesi yapılmaktadır. “Emekli bir işçiyi 2025 yılında 10 gün çalıştıranlar 2.795 TL, 30 gün çalıştıranlar ise 8.386 TL sosyal güvenlik destek primi” (Türkiye’de İş Dünyası, 2024)¹¹ ödenmesi planlanmıştır. Bu uygulamayla, emekli olmasına rağmen ev içi temizlik işçisi olarak çalışmaya devam edenlerin emekli maaşlarını kaybetmeden çalışabilmesine olanak tanımakta ve aynı zamanda iş kazası, meslek hastalıklarına önlem almak ve güvenceli bir şekilde çalışabilmelerini sağlamaktadır. Bu doğrultuda SGDP kapsamında çalışan emekliler kayıtlı istihdamda yer alarak emekleri görünür kılınmaktadır. Ayrıca asgari ücretle istihdam edilen diğer tüm çalışanlar gibi ev içi hizmet sunan bireyler için de gelir ve damga vergisi muafiyeti tutulmakta ve bu sayede işverenlerin çalışanları için ekstra vergi ödeme zorunluluğu yoktur. Fakat asgari ücretin üstünde çalışanlar için vergi ödenmesi gerekmektedir (Habertürk, 2024).¹²

Fakat bu uygulamaların ne kadar işveren ve çalışanlar tarafından bilindiği veya dikkat edildiği hakkında kesin bir yargıda bulunmak imkansızdır. Çünkü TÜİK ve SGK gibi kuruluşların halka açık düzenli olarak “ev hizmetlerinde sigortalı işçi sayısı” adı altında hazırlanmış herhangi bir veri bulunmamaktadır. Lakin önceden yayınlanmış akademik çalışmalarda ev içi hizmet sunan bireylerin sosyal güvenceden yoksun/ sigortasız bir şekilde çalıştıkları sıklıkla dile getirilmiştir. “TÜİK 2020 verilerine göre ev işçilerinin yüzde 70’i sosyal

10 T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2025b). *Bakan Işıkhana, Kadına Yönelik Şiddet ve Ayrımcılıkla Mücadele Araştırma Komisyonu’na Katıldı*. T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. <https://www.csqb.gov.tr/haberler/bakan-isikhan-kadina-yonelik-siddet-ve-ayrimcilikla-mucadele-arastirma-komisyonuna-katildi/> Erişim Tarihi: 21 Eylül 2025.

11 Türkiye İş Dünyası. (2024). *2025 Yılında Ev Hizmetlerinde Çalışan Gündelikçi İşçiler İçin Sigorta Primleri Belirlendi*. Türkiye İş Dünyası. <https://turkiyedeisdunyasi.com/2025-yilinda-ev-hizmetlerinde-calisan-gundelikci-isciler-icin-sigorta-primleri-belirlendi-22040/> Erişim Tarihi: 30 Kasım 2025.

12 Habertürk. (2024). *2025’teki Gündelikçi Sigorta Primleri Belli Oldu*. Habertürk. <https://www.haberturk.com/gundelikci-sigortasi-zamlandi-3751562-ekonomi> Erişim Tarihi: 06 Ekim 2025.

güvenceden yoksundur; sendikalara göre ise bu oran yüzde 90'a kadar çıkmaktadır" (ILO, 2023: 1).

6098 Türk Borçlar Kanunu'nda İş Kanunu'na tabi olmayan işler arasında ev hizmetleri de bulunmaktadır. Ev içi temizlik hizmeti sunanlar, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 4. maddesinde diğer işçilere tanınan haklardan yararlanmadığı ifade edilmektedir. Çalışanlar ve işverenler arasındaki hukuki süreç Türk Borçlar Kanunu kapsamında yürütülmektedir (Kazancı Yabanova ve Öztürk, 2021: 96).

Ayrıca çalışanlar, 2011 yılından itibaren hizmet veren *Çalışma ve Sosyal Güvenlik İletişim Merkezi* olan ALO 170'e her çalışan gibi iş yerinde yaşadığı problemleri bildirebilmektedirler.

Aynı kurallar ve hukuki süreç yalnızca ev içi temizlik yapan kişiler için değil ev içi hizmetlerin diğer alanlarında da geçerlidir.

Ev İşçisi Kadınlara Yönelik Mevcut Sosyal Politikalar

Ev içi hizmet sunan kadınlara özel hazırlanmış olan sosyal politikalar mevzuat odaklıdır. Bu grup çalışanlar, kayıt dışı istihdam edildikleri için çalışan sayısı hakkında net bir bilgi verilememektedir. Dolayısıyla bu durum ev içi hizmet sunan bireylerin, sosyal politikalara ve haklara erişimini kısıtlamaktadır. Bu yüzden ev içi temizlik işçilerinin çalışma koşulları ve sosyal politikalar kapsamında karşılaştıkları mevcut sınırlılıklar, bu grubun ekonomik ve *sosyal kırılganlığını (social vulnerability)* derinleştirmektedir. Ayrıca, politika geliştirme süreçlerinde toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, bakım emeğinin görünmezliği ve ev işçisi kadınların ihtiyaçlarının yeterince dikkate alınmamasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda, ev içi hizmet sunan kadınların mevcut durumunu iyileştirmek amacıyla hali hazırda bulunan sosyal politikaların sınırlılıkları ve alınabilecek yeni aksiyonlar hakkında öneriler sunulmaktadır:

- Sosyal politikalar oluşturulurken hem işveren hem de işçilerin ihtiyaç ve beklentileri dikkate alınarak çift taraflı çalışma yapılmalıdır. Bu sayede, uygulamaya konulacak politikaların hem daha kapsayıcı hem de sürdürülebilir olması sağlanabilir.

- Ev içi hizmetler, İş Kanunu kapsamına alındığı takdirde kadınların emekleri görünür kılınabilmektedir.

- Ev içi temizlik işçilerinin, işverenler tarafından ödenen günlük primler vasıtasıyla sigortalanması olumlu bir uygulamadır; ancak bu sistemin geliştirilmeye açık yönleri de söz konusudur. Mevcut uygulamada,

sigortalılık süresi 30 günü doldurmayan çalışanların sağlık hizmetlerinden yararlanamaması, önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu yüzden bu durum gözden geçirilebilir. Çünkü 30 günü tamamlamak için kadınlar, kendilerinin de prim ödemesinden çekinip sigortalanmamayı tercih etmesine sebep olmaktadır.

- İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin yaygınlaştırılması ve mesleki risklerin azaltılması, kadın çalışanların fiziksel ve psikolojik sağlığını koruyacaktır.

- Yerel yönetimlerin öncülüğünde; haklar, çalışma şartları, sağlık ve sosyal güvenceleri hakkında bilgilendirici eğitimlerin artırılması ve reklamlar aracılığıyla herkesin bu eğitimlerden haberdar olması sağlanmalıdır. Bu sayede, çalışanlar hem haklarını hem de sorumluluklarını çift yönlü olarak öğrenmiş olurlar.

- İşveren ve çalışanları bilgilendiren kamu spotları hazırlanmalı ve yayınların sürekliliği sağlanmalıdır. Kayıt dışı çalışmalar yerine şirket ve/veya sendikalara bağlı çalışmaya başlandığı takdirde kadınlar, yaşadıkları sorunlara bir nebze de olsa yanıt alacaklardır. Sosyal ve sağlık güvenceleri olduğu için çalışma koşulları belli olacak ve emeklilik haklarından faydalanabileceklerdir.

Yukarıda işaret edildiği gibi “diğer işçilere sağlanan mevcut korumaların ev işçilerini de kapsamaması, savunmasız bir işçi grubu için insan onuruna yakışır iş eksikliklerini giderecektir” (ILO, 2013: 2). ILO’nun ifadelerinden de anlaşıldığı üzere yeni geliştirilecek olan uygulamalar ve mevcut politikalar ile ev içi hizmet sunan kadınların, emeklerinin görünür kılınmasını, diğer işçilerle aynı koşullarda çalışmalarını ve meslek tanımlarını bilmelerini sağlayacaktır.

SONUÇ

Ev içi hizmetler, kendi hanesi dışında bir evin temizliği, ütü/ yemek yapımı, yaşlı/ hasta/ çocuk bakımını maddi bir gelir için yapan bireylere denmektedir. Çoğunluğu kadınlar tarafından oluşan bu meslek grubu halk arasında “gündelikçi”, “kadın”, “abla” ve “temizlikçi” olarak nitelendirilmektedir.

Dünya genelinde kayıt dışı ev hizmetleriyle uğraşanlar en az korunan meslek grubudur. Bu meslek grubunun sayısı hakkında resmi verilerin kısıtlı olmasından kaynaklı makalede, uluslararası örgüt raporlarının dışında çeşitli sendika ve haber sitelerinde yayınlanan raporlar ve belgesellerden yararlanılmıştır. Bu durum ev içi temizlik işçilerinin saklı popülasyon olduklarını kanıtlayan bir niteliktedir. Ev içi temizlik işçileri, hiçbir güvencesi olmadan zor şartlar altında çalışarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Kadınlar, gün içinde çalışma ortamında cam ve merdivenden düşme, ağır kaldırmadan

kaynaklı bel fıtığı, eklem/kas ağrıları, kimyasal maddeye maruz kalmaktan kaynaklı alerjik reaksiyonlar, doku bozulmaları, mantar ve solunum yolu problemleri gibi birçok sorunla karşı karşıya kalırlar. Bunun aksine sosyal güvenceden yoksun bırakıldıkları için temel sağlık hizmetlerine erişimde ciddi engellerle karşılaşır. Kayıt dışı istihdam edildikleri için senelerce çalışmalarına rağmen emeklilik haklarından faydalanamadıkları sonucuna varılmıştır. Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkardığı, düşük ücretler, sınırlı sosyal ve sağlık hizmetlerine erişim; iş sağlığı ve güvenliği riskleri, ev içi temizlik işçilerinin ekonomik ve sosyal kırılganlıklarını derinleştirmektedir. İşverenler tarafından çeşitli suçlamalara maruz kalmalarına rağmen seslerini çıkarmadan işlerini yerine getirmekte olduğu görülmüştür. Aynı zamanda araştırmalardan çıkarılan sonuca göre belirli bir meslek tanımları olmadığı için işveren tarafından verilen ekstra işleri de yapmaktadırlar.

Söz konusu bu konu üzerine yetkililer tarafından gerekli aksiyonlar alınmasına rağmen kayıt dışı çalışmalar olduğu sürece denetlenmesi oldukça zor bir meslek grubudur. Bu yüzden ev içi hizmet sunan kadınların emeğinin çoğu zaman görünmezleşmesine yol açmaktadır. Ev içi temizlik hizmetlerinde çalışanlara yönelik mevcut olan sosyal politikaların uygulanması, bu çalışanların haklarının korunması, dışlanmasının önlenmesi ve emeklerinin görünür kılınması açısından önem arz etmektedir. Bu yüzden geliri ve çalışma koşulları düzensiz olan kadınların haklarını güvence altına almak için yeni sosyal politikalar geliştirilmeli ve mevcut olan uygulamalar güçlendirilmelidir. Sonuç olarak ev içi hizmet sunan bireylerin çalışma koşullarının güçlendirilmesi, sadece bireysel hak ve güvencelerinin korunması açısından değil, ayrıca toplumsal eşitlik ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından da belirleyici bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay Odabaşı, D. (2009). *Gündelikçi Kadınların Folklorü*. Yüksek Lisans Tezi.
- Bağış, R. C. (2018). *Gündelikçi Kadınların Sosyo-ekonomik Durumları ve Beklentileri: Denizli Kent Örneği*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 191-210.
- Bonnet, F. & diğerleri (2022). *Domestic Workers in the World: A Statistical Profile*. Women In In Formal Employment: Globalizing and Organizing. WIEGO.
- King Dejardin, A. (2011). *Working Hours in Domestic Work*, Cenevre: ILO
- Direk, D. (2016). *Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınların İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları: İstanbul İli Analizi*. Journal of Life Economics. 103-118.
- Erdoğan, S. & Toksöz, G. (2013). *Kadınların Görünmeyen Emeğinin Yüzü: Türkiye’de Ev İşçileri*, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi.
- Gökbayrak, Ş. (Bilinmeyen Tarih). *Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar Dersi Notları*, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Gündoğdu, D. E. (2016). *Temizlik Çalışanlarının Çalışma Koşullarının ve Sağlık Durumlarının İş Sağlığı ve Güvenliği Yönünden İncelenmesi*. Uzmanlık Tezi.
- Hastürk, D. N. & diğerleri (2021). *Temizlik İşçilerinin Genel Sağlık Profilleri ve Etkileyen Faktörler*, Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 3(3). 198-211.
- ILO (2023). *Domestic Workers Across the World: Global and Regional Statistics and the Extent of Legal Protection*, Cenevre: ILO
- ILO (2013). *Domestic Workers Across the World: Global and Regional Statistics and the Extent of Legal Protection*. Cenevre: ILO.
- ILO (2011). *Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş 189 Sayılı ILO Sözleşmesi 201 Sayılı ILO Tavsiye Kararı*. ILO.
- Kazancı Yabanova, E. & Öztürk, M. (2021). *5510 Sayılı Kanun Kapsamında Ev Hizmetlerinde Çalışanların Değerlendirilmesi*. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi. 91-110.
- Keskin, G. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar ve Sorunları: Gündelikçi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi.
- Lambert, E. Y. & Wiebel, W. W. (1990). *The Collection of Interpretation from Hidden Populations*
- Leventer & Altun (2023). *Sanayi Devrimleri Tarihinde Kadın İstihdamı ve İktisadi Gelişim Süreci*. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (3), 279-302.
- Millioğulları, Ö. (2014). *Emeğin Görünmeyen Yüzü: Ev İşçisi Kadınlar*. Çalışma Ortamı Dergisi, 136. 15-17.
- Şensoy, B. (2022). *Kayıtdışı Ekonomi-İstihdam İlişkisi ve Yoksulluk*. Sosyal Politika Ekseninde Yoksulluk Güncel Sorunlar ve Tartışmalar. Gazi Kitabevi. 2. Baskı.

- Tiryaki Yenilmez, D. (2023). *Türkiye’de Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*. Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmalar Dergisi 137-147.
- TÜRMOB. (2026). 1/ 1/ 2026- 31/ 12/ 2026 Döneminde Uygulanacak Yeni Asgari Ücrete Bağlı Olarak Değişen Parametreler.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Deutsche Welle (2022). *Ev İşçisi Olmak: “Ben Saygın Değil Miyim?”*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=n0_b-1vXPO4 (Erişim Tarihi: 23 Eylül 2025)
- Habertürk. (2024). *2025’teki Gündelikçi Sigorta Primleri Belli Oldu*. Habertürk. <https://www.haberturk.com/gundelikci-sigortasi-zamlandi-3751562-ekonomi> (Erişim Tarihi: 06 Kasım 2025)
- Hak-İş (2025). *Ev İşçileri Meslek Standardına Kavuşacak*. Hak-İş. https://hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=5527 (Erişim Tarihi: 26 Eylül 2025)
- Hande Pusat. (2015). *Gündelikçi*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=N-Bu69Mtl6dc> (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2025)
- ILO. (2022). *Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İşler Kampanya Videosu: Sultan Altun-cevahir - Serdar Orçin*. Uluslararası Çalışma Örgütü. <https://www.ilo.org/tr/resource/ev-iscileri-icin-insana-yakisir-isler-kampanya-videosu-sultan-altun-cevahir>. (Erişim Tarihi: 01 Aralık 2025)
- Kepenek, E. (2025). *Adı Rukiye, Adı Emine, Adı Eve Gelen Kadın, Adı Temizlik İşçisi...* Bianet. <https://bianet.org/yazi/adi-rukiye-adi-emine-adi-eve-gelen-kadin-adi-temizlik-iscisi-308441> (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2025)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2015). *Ev Hizmetlerinde 5510 Sayılı Kanunun Ek 9 uncu Maddesi Kapsamında Sigortalı Çalıştırılması Hakkında Tebliğ*. Mevzuat Bilgi Sistemi. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?Mevzuat-No=20641&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2025)
- T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2025a). *Bakan Işıkhhan, Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesi’nin Kapanış Konferansı’na Katıldı*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. <https://www.csgeb.gov.tr/cgm/haberler/07092025/> (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2025)
- T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2025b). *Bakan Işıkhhan, Kadına Yönelik Şiddet ve Ayrımcılıkla Mücadele Araştırma Komisyonu’na Katıldı*. T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. <https://www.csgeb.gov.tr/haberler/bakan-isikhhan-kadina-yonelik-siddet-ve-ayrimcilikla-mucadele-arastirma-komisyonu-na-katildi/> (Erişim Tarihi: 21 Eylül 2025)
- Türkiye’de İş Dünyası (2024). *2025 Yılında Ev Hizmetlerinde Çalışan Gündelikçi İşçiler İçin Sigorta Primleri Belirlendi*. Türkiye’de İş Dünyası. <https://turkiyedeis-dunyasi.com/2025-yilinda-ev-hizmetlerinde-calisan-gundelikci-isciler-icin-sigorta-primleri-belirlendi-22040/> (Erişim Tarihi: 30 Kasım 2025)

ÇEVRE POLİTİKALARINDA KADININ GÖRÜNMEZLİĞİ: SOSYAL POLİTİKA BAĞLAMINDA EKOFEMİNİST BİR YAKLAŞIM

“ ”

Pınar KAYIŞOĞLU¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. pinar.kayisoglu@ogr.deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1841-862X

Sanayi Devrimi'nden sonra üretim hızla artmış ve kapitalist birikim süreci hız kazanmıştır. Ancak bunun yanında yoksulluk, sömürü, uzun çalışma saatleri ve kadın ile çocuk emeğinin istismarı gibi sorunlar derinleşmiştir. İnsanlar sağlıksız barınma koşullarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar kitlesel hâle gelince, devlet müdahalesi zorunlu hale gelmiştir. İlk başta işçi haklarını korumak için yapılan düzenlemeler, zamanla sosyal politikanın temelini oluşturmuştur. Stewart'a (1969, akt. Yolcuoğlu, 2012, s. 146) göre sosyal politika, toplumsal düzeni sağlamak amacıyla doğan ancak zamanla toplumun tüm kesimlerine yayılan, adil yaşam koşullarını güvence altına alan bir alan haline gelmiştir. Sosyal politikanın temelinde, toplumsal refahın ve sosyal adaletin sağlanması yer alır. Bell (1997, s. 3) sosyal adaleti, yalnızca hukuksal eşitlik değil, kaynakların adil dağılımı ve toplum üyelerinin güven içinde yaşadığı bir düzen olarak tanımlar. Bu bağlamda sosyal politika, insanların sadece maddi ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel güvenliklerini de korumayı amaçlar.

Dolayısıyla çevre politikalarının sosyal politika bağlamında ele alınması hem refah devleti anlayışını güçlendirir hem de toplumsal adaletin ekolojik boyutunu görünür kılar. Ancak mevcut çevre politikaları çoğu zaman toplumsal adalet ve refah hedeflerinden uzaklaşmakta, çevrenin toplumsal boyutunu göz ardı etmektedir. Çoban'a (2020, ss. 285–290) göre çevreyle ilgili politikalar yalnızca doğayı koruma yönünde değil, aynı zamanda sosyal boyutlarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Bu politikaların temelinde ekolojik adaletin sağlanması, yurttaş katılımının artırılması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi yer almalıdır. Ancak günümüzde çevresel stratejilerin çoğu, teknik, bürokratik ve cinsiyet körü bir dil üzerinden şekillendiği gözlemlenmektedir. Oysa çevresel sorunları yalnızca teknik çözümlerle ele almak yetersizdir; zira bu sorunların kökeninde toplumsal ilişkiler, üretim biçimleri ve politik tercihler bulunmaktadır. Çevresel düzenlemeler yalnızca kalkınma sürdürülebilirliği adına doğayı koruma amacına indirgenemez; aksi halde doğa, ekonomik büyümenin aracı haline gelir ve sınırsız sömürüye açık bir kaynak gibi görülür.

Çevre sorunları, küresel ölçekte ve yerelde hem insanları hem de toplumları derinden etkiler. Bu nedenle çevresel krizlerin önlenmesi, devletlerin ve uluslararası aktörlerin kamusal düzenleme ve politika geliştirme sorumluluğunu gerektirir. Çevre politikalarının yokluğu, yalnızca ekolojik yıkımı değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri de artırır. Özellikle çevresel krizlerin etkileri kadınlar, yoksullar ve kırılgan gruplar üzerinde çok daha belirgin biçimde hissedilmektedir. Buna karşın politika yapımcılar çoğu zaman çevreyi ikincil bir mesele olarak ele almakta, ekonomik büyüme ve kalkınma önceliklerini önlemektedir. Yaptırımların caydırıcı olmaması, çevre koruma politikalarının etkisini azaltmakta; çevreyi “kalkınma uğruna feda edilebilir bir alan” haline getirmektedir. Çoban (2020, ss. 285–290), çevreyi araçsallaştıran

bu kalkınmacı zihniyetin, yalnızca doğayı değil, kadınların deneyimlerini de görünmez kıldığını vurgular. Kadınların doğa ile kurdukları gündelik ilişki, bakım emeği ve yaşam pratikleri, çevre sorunlarının doğrudan öznesi olduklarını göstermektedir. Bu nedenle kadınların çevre mücadelesi, çevre politikalarının gerçekte ne olduğunu ya da ne olması gerektiğini anlamak açısından belirleyici bir konumdadır.

Kadınların çevreyle ilişkisini somutlaştıran tarihsel örneklerden biri Hindistan'daki Chipko Hareketi'dir. Kadınların bedenlerini ağaçlara siper ederek ormanların kesilmesini engellediği bu hareket, doğayı koruma eylemiyle toplumsal dayanışma ve yaşam hakkı mücadelesini birleştirmiştir (Çatlak Zemin, 2020). Bu örnek, çevre politikalarının yalnızca ekosistemi değil, toplumsal yaşamı, adaleti ve toplumsal cinsiyet eşitliğini de içermek zorunda olduğunu göstermektedir. Kadınlar doğa ile kurdukları bağ sayesinde çevrenin sürdürülebilirliğinde merkezi bir rol üstlenirler. Buna rağmen oluşturulan politikalar, toplumsal cinsiyet, sınıf ve adalet kavramlarını ihmal ettikçe sürdürülebilir bir çevre ve adil bir yaşamdan söz etmek zorlaşmaktadır.

Sanayi Devrimi sonrasında doğanın giderek artan biçimde tahrip edilmesi, toplumsal yaşamın birçok alanında önemli dönüşümlere yol açmış; bu süreç özellikle kadınların yaşam deneyimleri açısından yeni eşitsizlik biçimlerini beraberinde getirmiştir. Kadın emeği ve bedeni, patriyarkal-kapitalist üretim ilişkileri içinde belirli roller ve beklentiler çerçevesinde konumlandırılırken, doğa da benzer biçimde ekonomik süreçlerin bir unsuru olarak ele alınmıştır. Ekofeminist yaklaşımlar, bu iki alanın tarihsel olarak birbirine paralel biçimde şekillenen yapısal süreçler içinde değerlendirilebileceğine işaret etmektedir (Plumwood, 1993, ss. 20–24).

Ekofeminizm, kadınların çevre politikalarındaki görünmezliğini eleştirir; doğa ile kadın emeğinin aynı tahakküm düzeni altında baskılandığını ortaya koyar (Gaard, 2011, ss. 28–32). Öte yandan ekofeminizm, hem doğayı hem de kadınları patriyarkal ve kapitalist kalkınma söyleminden kurtarmayı amaçlayan bir kuramsal çerçeve olarak tanımlanmaktadır (Husein, Herdiansyah ve Putri, 2021, s. 211). Bununla birlikte Gaard (2011, s. 50), ekofeminizmin feminist politika ile çevre politikaları arasında köprü kurduğunu ve kadınların çevre mücadelesindeki bilgi, deneyim ve katkılarını görünür kıldığını belirtir. Dolayısıyla bu çalışma, ekofeminist perspektifle çevre politikalarını sosyal politika bağlamında yeniden değerlendirerek çevresel sorunların toplumsal cinsiyet boyutunu görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, çevre politikalarının toplumsal cinsiyet boyutunu ekofeminist bakışla ele almaktadır. Amaç, kadınların çevre politikalarındaki görünmezliğini ortaya koymak ve bu durumun sosyal politika ile nasıl ilişkili olduğunu açıklamaktır.

Araştırma nitel bir çalışmadır. Temel yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye’de çevre ve toplumsal cinsiyet konularını ele alan ulusal raporlar, istatistikler ve akademik kaynaklar değerlendirilmiştir. Bu belgeler, çevre politikalarının kadın emeğini ve bakım sorumluluklarını nasıl tanımladığını anlamak için analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çevre alanında geliştirilen politika belgelerinin toplumsal cinsiyet boyutunu incelemek ve kadınların bu belgelerde nasıl konumlandırıldığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, çevre politikaları kapsamında yayımlanan raporlar, eylem planları, değerlendirme metinleri ve ihtiyaç analizlerini belge temelli bir yaklaşımla ele almaktadır. Söz konusu çevre politikaları belgeleri, kadınların çevresel krizler, afetler ve sürdürülebilirlik süreçlerindeki kırılganlıkları, bakım yükleri ve karar alma mekanizmalarındaki temsilleri açısından incelenmiş ve alınan veriler kullanılarak yorumlanmıştır. Analiz sürecinde politika belgelerinde kullanılan dil, öncelikler ve müdahale alanları toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve çevresel adalet çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Özetlemek gerekirse, inceleme üç aşamada yürütülmüştür. İlk olarak, “kadın emeği”, “bakım etiği”, “doğa-kadın ilişkisi” gibi temel temalar belirlenmiştir. İkinci aşamada, politika belgelerindeki bilgiler toplumsal cinsiyet bakışı açısından yorumlanmıştır. Son olarak, elde edilen bulgular ekofeminist kuram ışığında sosyal politika bağlamında yeniden değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, çevre politikalarının yalnızca teknik ve ekonomik boyutlarıyla değil, toplumsal etkileriyle de ele alınması gerektiğini savunur. Özellikle kadınların bilgi ve deneyimlerinin politika süreçlerine dâhil edilmesi vurgulanmaktadır. Çalışma yalnızca durumu betimlemekle kalmaz; aynı zamanda eleştirel bir bakış sunar. Ekofeminist bir perspektifle, çevre politikalarının yeniden düşünülmesi gerektiği savunulmaktadır. Amaç, politikaların toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeterek tasarlanmasını sağlamaktır. Bu yönüyle çalışma hem kuramsal bir katkı sağlar hem de politika üretiminde cinsiyet duyarlı bir yaklaşım önerir.

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada çevre politikalarının toplumsal cinsiyet boyutunu anlamlandırabilmek için, çevre-toplum ilişkilerini birlikte ele alan kuramsal yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Kadınların doğayla iç içe olması (bahçe işleri, bakım, üretim gibi) sadece sıradan bir iş değildir; bu ilişki tarih boyunca toplumun bakış açısı ve düşünce yapısıyla şekillenmiştir. Bu nedenle kuramsal çerçeve, kadın emeğinin görünmezliği, doğanın metalaştırılması ve adalet kavrayışlarının sınırları etrafında gelişen teorik tartışmaları bir araya getirmektedir. Bu bölümde sırasıyla ekofeminist yaklaşım, beden-emek-

doğa ilişkisi, müşterekler ve bakım etiği kavramları ele alınarak, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak politika analizleri için kavramsal bir zemin oluşturulacaktır.

Sosyal Politika ve Çevre Politikaları

Sosyal politika, yalnızca hayırseverlik ya da yardım mekanizması değildir; toplumsal yaşamı düzenleyen, eşitsizlikleri azaltan ve bireylere sosyal güvence sağlayan bir yapıdır (Buğra ve Keyder, 2013, s. 161). Sosyal politikanın merkezinde sosyal adaletin sağlanması yer alır. Bell (1997, s. 3), sosyal adaleti “kaynakların eşit dağıtıldığı ve toplum üyelerinin güven içinde yaşadığı bir durum” olarak tanımlar. Buna göre adalet yalnızca hukuksal bir eşitlik olarak değil, yaşamın tüm alanlarında kaynakların adil paylaşımını güvence altına alan bir ilke olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla toplumsal adalet, toplumun tüm üyelerine eşit hakların tanınmasının ötesinde, kaynakların adil dağıtımı ve yaşam koşullarında eşit güvenliğin tesis edilmesini gerektirir (Bell, 1997, s. 3).

Toplumsal adalet, bireylerin sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama hakkının korunmasını da içerir. Bu nedenle çevre politikaları, yalnızca teknik ya da ekolojik düzenlemeler bütünü olarak değil, toplumsal tercihlerin, siyasal sorumlulukların ve güç ilişkilerinin somutlaştığı bir alan olarak değerlendirilmelidir. Çevre politikası, çevresel sorunların önlenmesi ve giderilmesi amacıyla geliştirilen stratejileri kapsamakla birlikte, bu politikaların etkililiği yalnızca hukuki düzenlemelerin varlığına indirgenemez; toplumsal katılımın düzeyi, yerel toplulukların sürece dâhil edilmesi ve karar alıcıların uygulamadaki sorumluluğu belirleyici rol oynar (Çoban, 2020, s. 48–56).

Çevre politikaları bu yönüyle sosyal politikanın ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Çünkü çevre yalnızca fiziksel bir alan ya da doğal kaynak bütünü değil; ekonomik, kültürel, ahlaki ve siyasal ilişkilerle örülü toplumsal bir yaşam alanıdır (Çoban, 2020, ss. 48–56). Çevresel kararlar, sosyal hayatı doğrudan etkiler. Örneğin, fabrikaların yakınındaki yoksul mahallelerde yaşayan çocukların kirli hava yüzünden daha sık hasta olması, çevresel sorunların sağlık ve barınma gibi temel hakları nasıl ihlal ettiğini gösterir. Aynı şekilde, madencilik gibi büyük projeler nedeniyle insanlar evlerinden ve geçim kaynaklarından koparırsa, bu durum yoksulluk, işsizlik ve zorunlu göç gibi sosyal sorunları tetikler. Bu yüzden çevre politikaları, sosyal politikanın ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir. Ancak günümüzde çevre, ekonomik çıkarların ve ideolojik yönelimlerin nesnesi haline gelmiş; böylece ekolojik sorunlar derinleşmiştir (Konuk Kandemir ve Kiraz Demir, 2022, s. 123). Bu nedenle, çevre sorunları yalnızca ekolojik bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal adaletin konusu olarak ele alınmalıdır (Çoban, 2020, s. 323).

Sanayi Devrimi'yle birlikte kapitalist büyüme hız kazanmış; artan üretimle birlikte emek sömürsü ve toplumsal eşitsizlikler görünür hale gelmiştir. Bunun yanı sıra, bu süreç doğanın tahribatını da derinleştirmiştir. Bu sorunlara yanıt olarak ortaya çıkan sosyal politika, başlangıçta işçi sınıfının haklarıyla sınırlı kalmışsa da, zamanla toplumun tüm kesimlerini kapsayan, refah, adalet ve eşit yaşam koşullarını güvence altına almayı hedefleyen bir alan hâline gelmiştir (Stewart, 1969, akt. Yolcuoğlu, 2012, s. 146). Dolayısıyla çevre politikalarının sosyal politika çerçevesiyle bütünleştirilmesi, toplumsal refahın ve ekolojik adaletin birlikte ele alınabilmesi açısından önemli bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte mevcut uygulamalarda çevre politikalarının çoğu zaman teknik ve bürokratik bir bakış açısıyla ele alındığı; bu durumun toplumsal boyutların politika süreçlerine yeterince yansıtılamamasına neden olduğu görülmektedir. Çoban (2020), çevre politikalarının ağırlıklı olarak teknik çözümler üzerinden şekillenmesinin, bu alanın sosyal politika ile kurduğu ilişkiyi zayıflatılabildiğine dikkat çekmektedir (ss. 142–151). Benzer biçimde çevre politikalarında sıklıkla başvuru alan kalkınma söylemi, çevresel sorunların ekonomik hedeflerle birlikte ele alınmasına zemin hazırlamakta; bu yaklaşımın insan-merkezli bir çerçeve içinde şekillendiği belirtilmektedir (Plumwood, 2002).

Sanayileşme, nüfus artışı ve tüketim odaklı büyüme pratikleri, ekolojik denge üzerinde artan bir baskı oluşturarak çevre sorunlarının yerel ölçeğin ötesine geçmesine yol açmıştır. Bu durum, çevresel sorunların çözümünde yalnızca teknik müdahalelere odaklanmanın yeterli olmadığını; toplumsal katılımı ve yönetim mekanizmalarını içeren daha bütüncül yaklaşımların gerekliliğini ortaya koymaktadır (Kaypak, 2011, s. 20–26). Nitekim Çoban (2020), çevre sorunlarının üretim ilişkileri, sınıfsal eşitsizlikler ve siyasal tercihlerle bağlantılı toplumsal olgular olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (ss. 157–166). Bu çerçevede çevre politikalarının, sosyal politikalarla birlikte ele alınması; çevrenin korunmasını toplumsal eşitlik ve adalet hedefleriyle ilişkilendiren bir perspektifin geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Çevre Politikalarında Kalkınma Söylemi ve Toplumsal Cinsiyet Boyutu

Çevre politikalarının tarihsel gelişiminde kalkınma kavramı merkezi bir rol oynamıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren çevre sorunlarının ekonomik büyüme süreçleriyle birlikte ele alınması gerektiği yönündeki tartışmalar yoğunlaşmış; bu çerçevede 1987 tarihli *Ortak Geleceğimiz* (Brundtland) Raporu, kalkınmayı gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan bugünün gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Rio Zirvesi)

uluslararası düzeyde benimsenerek sürdürülebilir kalkınma anlayışının çevre politikalarının temel referanslarından biri hâline gelmesine zemin hazırlamıştır (Nemli, 1998, ss. 287–289). Bu yaklaşım, görünüşte çevreyle kalkınma arasında denge kurmayı amaçlasa da, pratikte çevreyi ekonomik büyümenin bir aracı haline getirmiştir. Böylece çevre politikaları, kalkınma hedeflerinin teknik bir uzantısına indirgenmiş; toplumsal, kültürel ve etik boyutları görünmez hale gelmiştir.

Leach ve Green'e (1997/2022) göre çevreyi yalnızca “kalkınmanın sürdürülebilirliği” açısından değerlendiren bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve iktidar boyutunu göz ardı eder. Özellikle 1980 sonrası dönemde, kadın–çevre–kalkınma söylemleri, kadınların doğayla kurduğu ilişkiyi ekonomik fayda temelli bir alana sıkıştırmış, bu ilişkileri “kalkınma için faydalı emek” olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede kadınların su taşıma, yakacak toplama, tohum saklama gibi pratikleri “aile ekonomisine katkı” olarak görülmüş; toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve bakım emeği görünmez kılınmıştır.

Türkiye’de de benzer biçimde, çevre politikaları kırsalda yaşayan kadın emeğini çoğu zaman ekonomik fayda üzerinden değerlendirmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadınların tohum saklama, yerel bilgi aktarımı ve toprakla ilişkilene biçimleri, resmi çevre ve kalkınma belgelerinde yeterince yer bulmamıştır (Leach ve Green, 1997/2022). Bu durum, kadınların doğayla kurduğu ilişkiyi yalnızca üretim ve ekonomiyle ilişkilendirerek, kadın bilgisinin ve kolektif deneyimlerinin politik değersizleştirilmesine neden olmuştur.

Brundtland Raporu ve Rio Konferansı sonrası şekillenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), kadınların çevresel karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmeyi amaçlasa da, uygulamada bu katılım çoğunlukla “kalkınmaya katkı” düzeyinde araçsallaştırılmıştır (Leach ve Green, 1997/2022). Bu yaklaşım sonucunda, kadınların doğayla olan ilişkisi ekolojik adalet veya bilgi paylaşımı gibi sosyal boyutlardan ziyade, daha çok ekonomik kalkınma hedefleri çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır.

Bu noktada Çoban (2020), çevre kavramının yalnızca doğal alanları değil; toplumsal yaşamın kültürel, estetik ve ahlaki boyutlarını da kapsadığını vurgular (ss. 48–56). Ona göre çevre, doğa ile toplum arasındaki karşılıklı bağımlılığın kavramsal çerçevesidir. Ancak neoliberal politikalar, bu bağı kopararak çevreyi sermaye birikiminin aracı haline getirmiştir. Özelleştirme, kaynakların ticarileştirilmesi ve piyasa mekanizmalarının çevre yönetimine entegre edilmesi, çevreyi bir “meta”ya dönüştürmüştür (Çoban, 2020, ss. 157–166).

Günümüz neoliberal çevre politikaları, çevre sorunlarını çözme sorumluluğunu daha çok bireylerin üzerine bırakmaktadır. Bu yaklaşıma göre çevreci olmak, toplumla birlikte hareket etmekten ziyade, kişilerin alışveriş tercihlerini ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmesi olarak görülmektedir (Konuk Kandemir ve Kiraz Demir, 2022, s. 123). Örneğin, büyük üretici firmaların yarattığı devasa plastik kirliliği yerine, bireylerin kendi çantalarını markete getirmeleri ve pipet kullanmamaları gibi bireysel tüketim çözümlerine odaklanılır. Böylece çevre politikaları, kamusal sorumluluğu özel alana devreden, bireysel farkındalık ve tüketici tercihi eksenine indirgenen bir alan haline gelir. Bu süreçte çevre sorunları, toplumun kolektif sorumluluğundan çok bireysel çabaların konusu haline dönüşür.

Ekofeminist düşünürler bu neoliberal bakışın patriyarkal kalkınma ideolojisini yeniden ürettiğini belirtir. Sorumluluğu sadece bireyin tüketim tercihlerine odaklayan bu bakış açısı, Plumwood'un (1991, ss. 5–6; 2002, ss. 20–24) da belirttiği gibi, hem doğayı hem de kadını sistemin dışına iten düşünsel bir altyapıdan beslenir. Bu nedenle çevre politikalarında kullanılan “teknik” ve “nötr” dil, aslında cinsiyetlendirilmiş bir iktidar söylemini yeniden üretir. Kadınların çevresel bilgi, bakım emeği ve yerel deneyimleri bu söylem içinde görünmez hale gelir. Örneğin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da kadınların kuşaklarda sürdürdüğü tohum saklama geleneği, tarımsal üretimin ötesinde, yerel kültürel mirasın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına hizmet eden değerli bir bilgi birikimidir. Benzer şekilde, Karadenizli kadınların doğayı koruma konusundaki hassasiyetleri, çevre politikalarını yaşamın sürdürülebilirliği ve kültürel değerler üzerinden zenginleştiren, tamamlayıcı bir yaklaşım sunmaktadır.

Sonuç olarak, çevre politikalarının geleceği, ekonomik hedeflerin toplumsal ve ekolojik gerçeklerle dengelendiği kapsayıcı bir modelden geçmektedir. Kadınların doğayla kurduğu köklü bağ, bakım emeği ve sahip oldukları yerel bilgi birikimi, sürdürülebilir bir dünya tasarımı için ikincil bir unsur değil, temel bir rehber niteliğindedir. Bu doğrultuda çevre stratejileri; doğa, toplum ve cinsiyet arasındaki etkileşimi bütüncül bir yaklaşımla ele alarak toplumsal eşitlik ve ekolojik adalet prensipleri üzerine inşa edilmelidir.

Ekofeminist Yaklaşım ve Teorik Çerçeve

Ekofeminizm, kadın ve doğanın ataerkil zihniyet tarafından benzer biçimlerde sömürüldüğünü savunan bir kuramdır. Terim, ilk kez Françoise d'Eaubonne tarafından 1974'te ortaya atılmıştır. Ekofeminist düşünce yalnızca kadın haklarını değil, çevre sorunlarını da feminist bir bakış açısıyla ele alarak adaletli ve sürdürülebilir bir yaşam düzeni talep eder. Susan Griffin, Carolyn Merchant ve Rosemary Ruether bu alandaki öncü isimler arasında yer alır (Özdemir ve Aydemir, 2019).

Val Plumwood (1993), Batı düşüncesinde doğa/kültür ve kadın/erkek karşıtlıklarının kadını ve doğayı önemsizleştirdiğini söyler. Bu yüzden ekofeminizmi, bu karşıtlıkları aşmayı amaçlayan bir teori olarak görür. Carlassare (1994) ise, kadın ile doğayı birebir eşleştiren özcü yaklaşımların dışlayıcı olabileceğine dikkat çeker. Ona göre ekofeminizm, daha kapsayıcı ve politik bir yol izlemelidir.

Ekofeminizm farklı yönelimlerle çeşitlenmiştir. Kültürel ekofeminizm, kadınların doğayla özel bir bağa sahip olduğunu savunurken; sosyalist ekofeminizm bu ilişkiyi sınıf, emek ve üretim bağlamında değerlendirir. Ruhsal ekofeminizm doğa-kadın ilişkisinde spiritüel unsurları öne çıkarırken; radikal ekofeminizm patriyarkal iktidar biçimlerine doğrudan karşı çıkar. (Gaard, 1997; Salleh, 2017). Türkiye’deki çalışmalarda Çetin (2015), ekofeminizmi “hem kadının hem doğanın aynı anda sömürülmesi” olarak yorumlar. Özdemir ve Aydemir (2019) ise feminist bir çevre yaklaşımını çözüm olarak sunar. SKD Türkiye (2022) ve Yapı Kredi (2023) gibi kuruluşlar, ekofeminizmi sadece teorik bir fikir olmaktan çıkarıp, cinsiyet eşitliği ile çevre adaletini birleştiren bir farkındalık aracı olarak kullanır.

Ekofeminizm, adalet kavramını sadece insanlar arasındaki eşitlik değil, aynı zamanda insan ile doğa arasındaki ilişki üzerinden de ele alır. Bu noktada ilişkisel adalet önemlidir. Bu, dünyadaki tüm canlıların ve doğal sistemlerin birbirine bağlı olduğunu, kaynakları kullanırken sadece parayı değil, toplumu ve çevreyi de düşünmemiz gerektiğini belirtir. Bu çalışmada da, kadınların doğayla kurduğu pratik ve koruyucu bağları göstermek için ana çerçeve olarak ilişkisel adalet kavramı benimsenmiştir.

Sanayi Devrimi’nden beri doğa, üretim ve tüketim için kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu durum, çevreyi siyasetin, kapitalizmin, kalkınmanın ve enerji politikalarının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir (Aslantürk, 2018, ss. 312-314) Ancak çevresel krizlerden en çok zarar gören grupların başında ise kadınlar gelmektedir. Bu yüzden kadınlar, giderek ekolojik hareketlerin başrol oyuncusu olmaya başlamıştır. Geleneksel rollerinin ve doğayla kurdukları günlük bağların da etkisiyle, kadınların çevre sorunlarına duyarlılığı artmış ve bu sayede çevreci mücadelelerde daha görünür olmuşlardır (Aslantürk, 2018, ss. 322-323). İşte ekofeminizm tam da burada devreye giriyor. Kadınların ezilmesi ile doğanın sömürülmesi arasındaki benzerliği ortaya koymakta ve ortak bir değişim yolu sunmaktadır (Warren, 1990, s. 125–126)

Plumwood (2017, ss. 16-18), Batı düşüncesinde akıl/doğa, erkek/kadın, kültür/doğa gibi ikiliklerin tarihsel olarak hem doğanın hem de kadınların tahakküm altına alınmasının zeminini oluşturduğunu belirtir. Bu anlayışta doğa yalnızca kalkınmanın aracı olarak görülürken, kadınların bakım emeği “doğal” kabul edilerek görünmezleştirilmiştir. Vandana Shiva (1989), Locke’un emek

anlayışının özellikle kadınların ve sömürgeleştirilen toplulukların çalışmalarını “doğa” kategorisine indirgediğini ve bu nedenle değersizleştirdiğini vurgular. Benzer şekilde Simone de Beauvoir, doğurganlığın yaratıcı bir süreçten ziyade edilgin bir “maruz kalma” biçimi olarak kavrandığını ve bu nedenle kadın bedeninin öznellikten uzaklaştırıldığını ortaya koymuştur (Beauvoir, 1949/2011, s. 43–49)

Kadınların bakım emeği ile doğanın sömürüsü arasındaki paralellik, ikisinin de görünmez, kendiliğinden işleyen ve değersizleştirilen “arka plan” işlevlerinde açığa çıkar (Merchant, 1989; akt. Plumwood, 2017, ss. 23–25). Kadınların bedenleri, emekleri ve doğayla olan ilişkileri birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Beden-emek-doğa üçlemesi, kadınların bakım ve üretim emeğinin, doğanın üretkenliği ile paralel olarak görünmezleştirildiğini ve değersizleştirildiğini gösterir. Bu yaklaşım, kadın emeğini yalnızca ekonomik bir kategori olarak değil, ekolojik ve toplumsal bir sorumluluk olarak da ele alır. Ekofeminizm, bu üçlemenin farkındalığını artırarak, çevresel ve toplumsal politikaların tasarımında kadın emeğinin ve doğal sistemlerin karar süreçlerine dahil edilmesini savunur. Ekofeminizm bu bağlamda hem feminist kuram hem de çevre etiği açısından kritik bir kesişim noktasıdır. Doğa ile insan arasındaki ilişkinin tahakküm değil, karşılıklı ve dengeli bir bağ üzerine kurulması gerektiğini savunur.

Kadınların doğayla olan bağı; bedenleri, emekleri ve çevreleri arasındaki uyumlu bir etkileşime dayanır. Beden-emek-doğa arasındaki bu güçlü ilişki, kadınların sunduğu bakım ve üretim desteğinin, doğal döngülerin sürekliliğiyle ne kadar örtüştüğünü ortaya koyar. Örneğin, tohum saklamak, hayvan bakımı veya kompost hazırlamak gibi günlük faaliyetler; hem yerel ekosistemi canlandıran hem de gıda güvenliğini teminat altına alan stratejik rollerdir. Ekofeminizm, kadınların bu değerli tecrübelerini ve doğal sistemleri koruyan pratiklerini görünür kılarak, bu birikimin modern karar süreçlerine dahil edilmesinin önemini savunur.

Bu bütüncül bakış açısı, kaynakların yönetimi söz konusu olduğunda daha da kritik bir önem kazanmaktadır. Günümüzde su, tohum ve orman gibi yaşamsal kaynaklara erişim ile bu konudaki karar mekanizmaları, kadınların yerel tecrübelerini her zaman tam olarak kapsayamayabilir. Kaynakların daha çok ekonomik hedefler ve piyasa öncelikleri doğrultusunda yönetilmesi, kararların sermaye odaklı alınmasına zemin hazırlarken; suyu yöneten, tohumu saklayan ve ormanı koruyan kadınların biriktirdiği hayat pratiklerinin stratejik değerini arka planda bırakabilmektedir.

Bu noktada müşterekler kavramı, ekofeminist teorinin merkezi bileşenlerinden biri hâline gelir. Müşterekler; su, toprak, orman ve tohum gibi toplulukların ortak kullanımına dayalı doğal varlıkları ifade eder. Agarwal’a

(1992) göre, müştereklerin özelleştirilmesi ya da devlet denetimi altına alınması, toplumsal cinsiyet açısından tarafsız bir süreç değildir; aksine, bu dönüşüm kadınların gündelik yaşam pratiklerini ve emek biçimlerini doğrudan etkiler (ss. 120–124). Su taşıma, odun toplama, tohum saklama ve gıda hazırlama gibi işler çoğunlukla kadınlar tarafından yürütülürken, müştereklerin piyasalaştırılması bu emeğin dayandığı maddi ve ekolojik zemini ortadan kaldırır. Ekofeminist bakış açısına göre müştereklerin piyasa ilişkilerine açılması yalnızca ekolojik kayıplara yol açmaz; aynı zamanda kadınların bilgi birikimini, deneyimini ve bakım emeğini sistematik biçimde dışlar. Hindistan'da köy kadınlarının su kuyularını kolektif biçimde yönetmesi ya da Kenya'da kadınların tohum saklama pratikleriyle yerel gıda güvenliğini sürdürmesi, bu bilginin yaşamsal önemini göstermektedir (Agarwal, 1992, ss. 122–123).

Ancak bu emek, çoğu zaman “doğal kadın rolü” olarak görülmekte ve ücretsiz kabul edilmektedir. Böylece kadın emeği ile doğanın üretkenliği, ataerkil-kapitalist düzen içinde aynı anda ücretsizleştirilmekte ve değersizleştirilmektedir Mies ve Shiva (1993, ss. 277-280), bu noktada kadın emeğini toplumsal yaşamı sürdüren ve “bakım” sağlayan işler olarak tanımlar. Su taşımak, yakacak toplamak, tohum saklamak ve yemek hazırlamak, ev ve çevre arasındaki döngüyü sürdürür; fakat karşılığı ödenmez. Shiva (1992, ss. 10-16), bu emeğin ücretli sisteme dahil olmadığı için değersizleştirildiğini gösterir. Hem doğa hem de kadın emeği “doğal” sayılarak yok sayılır. Bu noktada bakım etiği, ekofeminizmin yalnızca betimleyici değil, normatif ve dönüştürücü boyutunu oluşturan temel kavramlardan biri olarak öne çıkar. Bakım etiği, adaleti soyut haklar ya da eşitlik ilkeleri üzerinden değil; karşılıklı bağımlılık, sorumluluk ve süreklilik ilişkileri üzerinden tanımlar (Tronto, 1993, ss. 102–107). Ekofeminist kuram bakım emeğini, hem toplumsal yaşamın hem de ekolojik sistemlerin devamı için vazgeçilmez bir pratik olarak ele alır. Bu nedenle bakım emeği, kadınların “doğal rolü” olarak değil; politik, etik ve kamusal bir faaliyet olarak yeniden düşünülmelidir. Bu çalışmada da bakım etiği teorik çerçevenin bir parçası olarak, kadın emeği ve müştereklerin görünür kılınmasında öncü bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır.

Sonuçolarakekofeministkuram;beden–emek–doğaüçlemesi,müşterekler, ilişkisel adalet ve bakım etiğini birlikte ele alarak, çevre politikalarının yalnızca teknik ve ekonomik düzenlemelerden ibaret olmadığını; aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üreten ya da dönüştüren politik alanlar olduğunu ortaya koyar. Bu yaklaşım, doğa ile insan arasındaki ilişkinin tahakküm değil, karşılıklı ve dengeli bir bağ üzerine kurulması gerektiğini savunur ve çevre politikalarının kadın emeğini ve ekolojik sistemleri karar süreçlerine dahil eden bütüncül bir adalet anlayışıyla yeniden düşünülmelerini gerekli kılar.

Ekofeminist Yaklaşımla Çevre Politikalarının Yeniden Yorumlanması

Önceki bölümlerde ekofeminist kuram; kadın emeği, bakım etiği ve ilişkisel adalet gibi temel kavramlar aracılığıyla doğa ile toplumsal yapı arasındaki bağı vurgulamıştır. Bu bölümde ise söz konusu kuramsal çerçeve, çevre politikalarının kapsamını genişletmek ve bu politikalara yeni bir bakış açısı kazandırmak amacıyla bir zemin olarak kullanılacaktır. Ekofeminist yaklaşım, çevre politikalarının teknik düzenlemelerin ötesine geçerek; toplumsal katılımı, karar alma süreçlerindeki çeşitliliği ve yaşamın sürdürülebilirliğini odağa alan bir vizyon sunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, çevre politikalarını ekofeminist bir perspektifle değerlendirmek, çevre hakkı kavramını daha kapsayıcı ve bütüncül bir yerden ele alma imkânı sunar. Bu doğrultuda bir sonraki başlık altında çevre hakkı, ekofeminist bir yaklaşımla yeniden değerlendirilecektir.

Çevre Hakkı ve İlişkisel Adalet Yaklaşımı

“Çevre hakkı,” sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olarak tanımlanır. Fakat bu, sadece bizimle ilgili değil; aynı zamanda gelecek nesillere karşı da bir sorumluluk içermektedir. Kaboğlu’nun (1996, s. 14-16) dediği gibi, çevre hakkı dayanışma haklarından biri sayılır. Amacı, bizden sonraki kuşakların da yaşama hakkını güvence altına almaktır. Bu yüzden, bilinen klasik haklardan farklı olarak hem evrenseldir hem de kuşakları kapsar. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda çevre hakkı, 1982 Anayasası’nın 56. maddesi ile güvence altına alınmıştır (Gürseler, 2008, s. 200)

“Madde 56 – Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması: “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.”

Bu düzenlemeyle çevre hakkı, Türkiye’de anayasal düzeyde tanınan bir insan hakkı haline gelmiştir. Madde hem devlete çevreyi koruma yükümlülüğü hem de bireylere çevreyi kirletmeme sorumluluğu yükler. Gürseler’in (2008) vurguladığı üzere, bu madde çevre hakkını doğrudan adlandırmasa da yaşam hakkıyla bağlantılı olarak, bireyin ancak “sağlıklı ve dengeli bir çevrede” yaşam hakkını gerçekleştirebileceğini belirtir. Bu nedenle çevre hakkı, yaşam hakkının bir uzantısı olarak kabul edilir ve “üçüncü kuşak dayanışma hakları” içinde yer alır (s. 200–202).

Bu bakış açısı, ekofeminizmdeki “bakım etiği” ve “kuşaklararası adalet” fikriyle uyumaktadır. Ekofeminizm, hem doğanın hem de kadın emeğinin benzer şekilde sömürüldüğünü söyler. Ancak kadınlar, çevre mücadelelerinde sahip oldukları bakım ve koruma sorumlulukları sayesinde öncü rol oynarlar.

Bu nedenle, çevre hakkının “gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” kısmı, ekofeminizmin toplumsal cinsiyete odaklanan eleştirileriyle birleşmektedir. Böylece hem doğa hem de kadın üzerindeki ataerkil ve kapitalist baskı daha net görülmektedir.

Bunun yanında çevre hakkının mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğüyle çatışabileceği noktaları Kaboğlu özellikle vurgular. Çevre hakkı, bireysel ve ekonomik çıkarların ötesinde, “genel çıkarları özel çıkarların önüne geçiren” bir nitelik taşır (Kaboğlu, 1996, ss. 22–23). Bu yaklaşım, ekofeminizmin toplumsal yapılar ile doğa arasındaki etkileşimi merkeze alan ve her iki alanın da değerini korumayı amaçlayan vizyonuyla bütünleşmektedir. Bu çerçevede çevre hakkı, yalnızca yasal bir düzenleme olmanın ötesinde; toplumsal dengeleri gözeten ve adaleti her alanda güçlendiren kapsayıcı bir zemin olarak değerlendirilmelidir. Kaboğlu’nun çevre hakkını “gelecek kuşaklara karşı sorumluluk” ilkesiyle tanımlaması, çevreyi korunması gereken durağan bir nesne olarak değil, yaşamın sürekliliğini sağlayan canlı bir ilişkiler ağı olarak gören bu perspektifle tam bir uyum içindedir. Bu etik yaklaşım, doğayı ve toplumu birbirini besleyen ve birlikte gelişen özneler olarak kabul ederek daha sürdürülebilir bir hak arayışına kapı aralamaktadır.

Ekofeminist düşüncenin merkezinde yer alan ilişkiyel adalet ise, adaleti yalnızca hakların dağıtımıyla sınırlı bir mesele olarak görmez; bireyler, topluluklar ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin adil biçimde kurulmasını esas alır. Bu çerçevede Young (1990), adaleti toplumsal gruplar arasındaki yapısal baskı ve tahakküm ilişkilerini görünür kılan “farklılık politikası” üzerinden tanımlar ve adaletin dağıtımdan ziyade ilişkiyel bir süreç olduğunu savunur (ss. 15–22). Benzer biçimde Tronto (1993), bakım etiğini bireylerin ve toplulukların birbirlerine karşı sorumlulukları temelinde ele alarak adaleti toplumsal ilişkilerin niteliğine, bakımın örgütlenmesine ve karşılıklılığa dayandırır (ss. 102–107). Bu iki yaklaşım birlikte düşünüldüğünde, adaletin yalnızca sonuçlara değil, bu sonuçları üreten toplumsal ve ekolojik ilişkilere odaklanması gerektiği ortaya çıkar.

Bu noktayı somutlaştırmak için kırsal alanlarda suya erişim örneği açıklayıcıdır. Su kaynaklarının özelleştirilmesiyle içme suyuna erişimin ücretli hâle gelmesi, yalnızca “kaynağın kime ait olduğu” ya da “kimin ne kadar pay aldığı” meselesi değildir. Suya erişimin zorlaşması, gündelik yaşamda su taşıma ve hane içi bakım yükünü büyük ölçüde kadınların omuzlarına yükler; bu durum kadınların bedenini, zamanını ve toplumsal konumunu doğrudan etkiler. Dağıtımsal adalet perspektifinde sorun, suyun eşit paylaşılıp paylaşılmadığıyla sınırlı kalırken; ilişkiyel adalet, bu politikanın kadınlar, yerel topluluklar ve ekosistem arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini nasıl dönüştürdüğünü sorgular.

Benzer bir durum enerji politikalarında da görülür. Kırsal bölgelerde hanelerin ısınma ve pişirme gereksiniminin odun ve kömürle karşılandığı koşullarda, sosyal politika çoğu zaman yalnızca yakıt desteği sağlamayı yeterli görür. Oysa odun toplama ve taşıma işinin büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilmesi, bedensel yıpranma, solunum yolu hastalıkları ve zaman yoksulluğu yaratır. Bu noktada ilişkisel adalet, çevresel yüklerin toplumsal cinsiyet temelinde nasıl dağıldığını görünür kılar ve sosyal politikanın bu eşitsizliği yeniden üretip üretmediğini sorgular. Temiz enerjiye geçişi destekleyen politikalar ise yalnızca enerji maliyetlerini azaltmakla kalmaz; kadınların bakım ve çevresel yüklerini hafifleterek sosyal hayata katılım için zaman ve mekân açar.

Dolayısıyla ekofeminist ilişkisel adalet anlayışı; çevre hakkını bakım etiği, kuşaklararası adalet ve karşılıklı sorumluluk kavramlarıyla bütünleşik bir yapıda ele alır. Plumwood'un (1993, ss. 40–44) belirttiği üzere, kadınların bakım emeği ile doğanın üretkenliği arasındaki bağı görünmez kılan yaklaşımların aksine; ekofeminizm adaleti, tüm canlılar arasındaki hiyerarşik ve dışlayıcı yapıları dönüştürmek üzerinden tanımlar. Bu perspektifle çevre hakkı, ekolojik sürdürülebilirlik ile toplumsal cinsiyet eşitliğini birleştiren ilişkisel bir adalet paradigmasının temel bileşeni haline gelir.

Çevre Politikalarında Cinsiyet Körlüğü: Kadın Deneyimi ve Bakım Emeği

Çevre politikaları çoğu zaman teknik, nötr ve kalkınma odaklı bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, çevresel sorunların yönetimini kolaylaştırmayı amaçlasa da, toplumsal cinsiyet farklılıklarını yeterince dikkate almayabilmektedir. Bu durum, kadınların suya, gıdaya ve enerjiye erişimde üstlendikleri gündelik sorumlulukların ve bakım emeğinin politika belgelerinde sınırlı biçimde yer almasına yol açmaktadır (Plumwood, 1993, ss. 5–6; Özyol, 2013, s. 44). Oysa bu sorumluluklar, kadınların çevreyle kurduğu doğrudan ve süreklilik arz eden ilişkiler üzerinden şekillenmektedir. Kadınların çevresel deneyimlerinin politika süreçlerine yeterince yansımaması, uygulamaların daha çok erkeklerin yaşam pratiklerini esas almasına neden olabilmekte; bu durum ise mevcut toplumsal eşitsizliklerin sürmesine katkıda bulunmaktadır (Agarwal, 1992, ss. 126–128; Leach ve Green, 1997/2022).

Kırsal bölgelerde kadınların toprak, su ve orman gibi doğal kaynaklara erişimde yaşadıkları sınırlılıklar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirebildiği gibi çevresel sürdürülebilirliği de olumsuz etkileyebilmektedir (Shiva, 1989, ss. 40–44; Rocheleau, Thomas-Slayter ve Wangari, 1996, ss. 8–12). Çevre politikalarında yaygın olan insan-merkezci ve kalkınma odaklı yaklaşımlar, doğayı çoğu zaman ekonomik hedeflere hizmet eden bir araç olarak ele almakta; bu durum ekolojik tahribatın toplumsal etkilerinin eşitsiz biçimde dağılmasına yol açmaktadır (Çoban, 2020, ss. 142–

151; 279–287). Benzer biçimde, kalkınmacı bakış açısının çevre politikalarını büyük ölçüde ekonomik önceliklere indirgediği belirtilmektedir. Çoban (2020, ss. 48–56, 323), bu yaklaşımın çevre politikalarının sosyal politika boyutunu geri planda bırakarak doğayı daha çok teknik bir mesele olarak ele aldığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede çevresel krizlerin, yalnızca teknik sorunlar olarak değil; üretim ilişkileri, toplumsal eşitsizlikler ve politik tercihlerle birlikte ele alınması gerekmektedir.

Ekofeminist yaklaşım, bu cinsiyet körlüğüne yönelik eleştiriler geliştirerek çevre politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunur. Plumwood (1993, ss. 41–44), doğa ve kadın arasındaki tahakküm ilişkilerinin görünür kılınmasının hem çevresel hem de toplumsal adalet açısından kritik olduğunu belirtirken; Rocheleau, Thomas-Slayter ve Wangari (1996, ss. 10–14) kadınların yerel bilgi ve deneyimlerinin politika süreçlerine dâhil edilmesinin önemini vurgular. Benzer biçimde Shiva (1989, ss. 45–47), kadınların doğayla kurdukları gündelik bağların sürdürülebilir politikaların temelini oluşturduğunu ifade eder.

Kadınların çevre politikalarının vazgeçilmez aktörleri olmasının temel nedeni, gündelik yaşam pratikleri, bakım emeği ve doğayla kurdukları doğrudan ilişkidir. Tarihsel olarak kadınlar, suyun, toprağın ve gıdanın temini, ailelerin beslenmesi ve enerji kaynaklarının yönetiminde merkezi roller üstlenmişlerdir. Bu nedenle çevre sorunlarının en doğrudan etkilerini yaşayan grupların başında kadınlar gelmektedir (Shiva, 1989, ss. 40–44). Çevre politikalarının bu deneyimleri göz ardı etmesi, yalnızca toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretmekle kalmamakta; sürdürülebilirliğin toplumsal boyutunu da eksik bırakmaktadır (Agarwal, 1992, ss. 128–130; Rocheleau vd., 1996, ss. 12–14). Ekofeminist perspektif, doğaya yönelik araçsallaştırma ile kadınların çevre politikalarından dışlanmasını aynı ideolojik zeminin ürünü olarak ele alır (Plumwood, 1993, ss. 42–43). Kadınların toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlik için hayati öneme sahip bakım emeğinin göz ardı edilmesi, hem toplumsal hem de çevresel adaletin zedelenmesine yol açmaktadır (Özyol, 2013, s. 46). Bu bağlamda bakım emeği, yalnızca toplumsal bir yük değil, ekolojik bir değer olarak ele alınmalıdır.

Çevre politikalarının teknik ve nötr bir dil üzerinden kurgulanması, toplumsal cinsiyet farklarını çoğu zaman görünmez kılmaktadır. Bu görünmezliğin en belirgin boyutlarından biri, kadınların gündelik yaşamda üstlendiği bakım emeğinin politika metinlerinde yeterince yer bulamamasıdır. Oysa bakım emeği, yalnızca bireysel ya da aile içi bir sorumluluk değil; toplumsal yaşamın ve ekolojik sürekliliğin temel unsurlarından biridir.

Bakım etiği, etik meseleleri soyut ilkeler ve evrensel kurallar üzerinden değil; ilişkiler, sorumluluklar ve bağlam üzerinden değerlendiren bir

yaklaşımıdır. Bu etik anlayış, bireyleri bağımsız ve özerk varlıklar olarak değil, karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde konumlandırır. Bakım etiğine göre ahlaki sorumluluk, somut ilişkilerden ve başkalarına gösterilen özen pratiklerinden doğar (Des Jardins, 2006, s. 484). Bu yönüyle bakım etiği, çevre politikalarının çoğunlukla benimsediği hak temelli ve teknik yaklaşımlardan ayrılmaktadır.

Bakım etiği literatüründe kadınların tarihsel olarak bakım, özen ve sorumlulukla ilişkilendirilen rolleri, bu etik yaklaşımın gelişiminde merkezi bir yere sahiptir. Gilligan ve Noddings'in çalışmaları, kadınların ahlaki muhakemelerinde ilişkisel bağlamın ve sorumluluk duygusunun belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Noddings, 2002, ss. 205–230). Bu yaklaşımda ahlaki eylem, kurallara uymaktan çok, başkasının ihtiyaçlarına duyarlı olmayı ve zarar vermemeyi esas alır. Bakım etiği, çevre politikaları açısından değerlendirildiğinde, doğa ile kurulan ilişkinin de benzer bir özen ve sorumluluk çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılar. Kadınların su temini, gıda hazırlığı, enerji kullanımı ve bakım emeği aracılığıyla çevreyle kurdukları ilişki, ekolojik sistemlerin gündelik yeniden üretiminin bir parçasıdır. Ancak bu emek biçimleri, çoğu zaman “doğal” kabul edilerek politik ve kamusal değerinden arındırılmaktadır. Bu durum hem kadın emeğinin hem de doğanın birlikte görünmezleşmesine yol açmaktadır.

Bakım etiği perspektifi, çevre politikalarının yalnızca kaynak yönetimi ve teknik düzenlemelerle sınırlı kalmaması gerektiğini vurgular. Etik sorumluluk, yalnızca çevresel zararların azaltılmasıyla değil; bu zararların kimleri, nasıl ve hangi koşullarda etkilediğinin dikkate alınmasıyla anlam kazanır. Bu bağlamda bakım etiği, çevresel adaleti ilişkisel bir zeminde yeniden düşünmeyi mümkün kılar.

Sonuç olarak bakım etiği, çevre politikalarındaki cinsiyet körlüğünü görünür kılan önemli bir kuramsal araç sunmaktadır. Kadınların bakım emeği ve çevreyle kurdukları gündelik ilişkiler politika süreçlerine dâhil edilmediğinde, çevresel sürdürülebilirlik teknik bir hedefe indirgenmekte; toplumsal adalet boyutu ise eksik kalmaktadır. Bu nedenle çevre politikalarının, bakım etiğinin ilişkisellik, sorumluluk ve özen vurgusunu dikkate alacak biçimde yeniden ele alınması, daha kapsayıcı ve adil bir çevre anlayışı açısından önem taşımaktadır.

İlişkisel Adalet Perspektifinden Ortak Noktalar

Kırsalda ve kentte yaşayan kadınların çevreyle ilişkisi farklı görünür, ama özünde aynı adaletsiz yapının parçasıdır. Kırsalda kadın üretir, doğayla doğrudan bağ kurar. Kentte kadın tüketim ve yaşam alanı üzerinden çevreyle ilişki kurar. Fakat her iki durumda da kadın emeği, bilgisi ve deneyimi çevre politikalarında hesaba katılmaz. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle çevresel adaletsizliğin kesiştiği noktayı oluşturur.

Kırsalda kadın için çevre, yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır; su, toprak, tohum, gıda ve bakım emeği doğrudan onun sorumluluğu altındadır. TBMM KEFEK Raporu'na göre, Türkiye'de kadın istihdamının %28,3'ü tarım sektöründedir (TBMM KEFEK, 2018, s. 138). *Kırsal ve Tarımsal Yaşamda Kadın* çalışması ise tarım sektöründe çalışan kadınların %94,2'sinin kayıt dışı olduğunu ortaya koymaktadır (Kantar Davran vd., 2023, s. 28). Bu yüksek kayıt dışılık oranı, kırsal kadınların sosyal güvenlikten ve ekonomik haklardan sistematik biçimde dışlandığını göstermektedir.

Her iki rapor da kırsal kadınların üretimde merkezi bir konumda bulunmasına rağmen karar alma süreçlerinde görünmez kaldığını vurgular. TBMM KEFEK Raporu, kırsalda kadınların örgütlenme ve kooperatiflerde yönetici pozisyonlarında yer alma oranının son derece düşük olduğunu; toplumsal cinsiyet rolleri, ücretsiz aile işçiliği ve sosyal güvencesizlik nedeniyle karar süreçlerine katılımın ciddi biçimde sınırlı kaldığını belirtir (TBMM KEFEK, 2018, ss. 130–131). Böylece kadın, üretim faaliyetlerinde yoğun biçimde yer almasına rağmen, çevre ve kalkınma politikalarının şekillendiği yönetim alanında görünmez hâle gelir. Bu durum, kırsal çevre politikalarının toplumsal cinsiyet körlüğünü yeniden ürettiğini göstermektedir.

Kentte kadın daha farklı biçimde dışlanır. Kamusal alan kullanımı erkeklere göre %42 daha azdır (Cumur ve Topçu, 2022, s. 118). Yerel yönetimlerde kadın temsil oranı oldukça düşüktür. Kadın Dostu Kent Programı 81 ilden sadece 20'sinde uygulanmaktadır. Bu sayılar, çevreyle ilgili karar süreçlerinde kadınların temsil edilmediğini ortaya koyar. Kentte kadın mekânla, kırsalda üretimle sınırlanır. Ama ikisinde de görünmezliğin nedeni aynıdır: ataerkil düzenin çevre politikalarını belirlemesi.

Food and Agriculture Organization [FAO] (2017, s. 8) kadınların çevre tahribatından erkeklere göre daha fazla etkilendiğini belirtir. Çünkü kadın hem gıda üretimi hem de ev içi bakım yükünü taşır. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun *Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi* raporunda kadınların tarımsal üretimde kritik bir aktör olmasına rağmen, emeğin büyük bölümünün görünmeyen işlerden oluştuğu ve özellikle yakacak toplama, hayvan bakımı, su taşıma gibi faaliyetlerin kadınların iş yükünü belirgin biçimde artırdığı vurgulanmaktadır (TBMM KEFEK, 2018, s. 138). Komisyon, kırsal kadınların tarımsal üretimdeki rolüne rağmen sosyal güvenlik ve fiziki altyapı eksiklikleri nedeniyle çevresel zorluklara karşı daha kırılgan olduğunu da belirtir (TBMM KEFEK, 2018, s. 164). Zamanın büyük kısmı bakım emeğine gider. Bu, kadınların yerel çevre toplantılarına, gönüllü çalışmalara ya da karar mekanizmalarına katılımını engeller. Görünmezlik bu şekilde yeniden üretilir. Örneğin, Denizli ilinde yapılan bir saha araştırması, kadınların ev-eksenli çalışmayı tercih etmelerinin nedenlerini incelemiştir. Araştırma,

kadınların ev işlerini yürütmek ve aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla ev-eksenli çalışmayı tercih ettiklerini, ancak bu durumun sosyal hayatlarını sınırladığını ve aile içi yardımlaşma düzeylerini etkilediğini ortaya koymuştur. Özellikle düşük gelir seviyeleri ve kayıt dışılık oranlarının yüksekliği, kadınları ev-eksenli çalışmaya yönelten unsurlar arasında yer almaktadır. Ancak, bu olumsuzluklarına rağmen ev-eksenli çalışmanın Denizli El Emeği Pazarı'nda yer alan kadınlar için sosyalleşme aracı olması, kadınlara gelir sağlaması, onların kendilerini çalışan olarak görmelerini sağlaması, öz güvenlerini ve aile içi kararlara katılımlarını artırması şeklinde olumlu yönlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bağış, 2021, ss. 371-372).

İklim değişikliğinin sonuçları da bu eşitsizliği büyütür. World Health Organization [WHO] (2021, s. 5) verilerine göre, çevresel nedenlerle yılda 250.000 ek ölüm beklenmektedir. Kadınlar bu süreçte hem sağlık hem sosyal koşullar bakımından daha savunmasızdır. Afetlerde kadınların ölme olasılığı erkeklerden 14 kat fazladır (WHO, 2014, s. 7). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (2014), kadınların sağlık hizmetlerine erişimde karşılaştıkları güçlüklerin özellikle şiddet bağlamında daha da derinleştiğini göstermektedir. Araştırmada, gebelik döneminde şiddet yaşayan kadınların sağlık hizmeti alma davranışlarının olumsuz etkilendiği ve bu kadınların sağlık kurumlarına başvuru oranlarının anlamlı biçimde düştüğü belirtilmektedir (HÜNEE, 2015, s. 131-134) Bu bulgular, sağlık hizmetlerine erişimdeki kırılganlığın yapısal olduğunu ve çevresel krizler, afetler ya da acil durumlarda daha da derinleştiğini göstermektedir. Deprem değerlendirme raporları, afetlerin kadınlar üzerinde orantısız etkiler yarattığını; geçici barınma alanlarında mahremiyet ve güvenlik eksikliği ile artan bakım yükünün kadınların kırılganlığını artırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu koşullar, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskini de yükseltmektedir (UN Women, 2023a; UNFPA, 2023).

Ekofeminist kuram, bu tabloyu “beden–doğa–emek üçlemesi” üzerinden açıklar. Kadın bedeni, doğa ve bakım emeği aynı sömürü sisteminin parçalarıdır. Kadın emeği, doğanın yeniden üretim döngüsüyle iç içedir. Bu nedenle çevre adaleti, toplumsal cinsiyet adaletinden ayrı düşünülemez. “İlişkisel adalet” kavramı burada önem kazanır. Adalet yalnızca eşit pay değil, ilişkilerin dengelenmesidir. Kadının doğayla, toplumla ve ekonomiyle kurduğu bağ koparıldığında, çevresel adalet bozulur. Kadının bilgisi, üretimi ve bakım emeği çevre politikalarına dâhil edilmediğinde sürdürülebilirlik yalnızca kâğıt üzerinde kalır

Sonuç olarak, çevre politikalarının kırsal ve kentsel bağlamlarda kadınların deneyimlerini ilişkisel adalet çerçevesinde birlikte ele alması gerekmektedir. Ekofeminist yaklaşım, kadınların çevreyle kurduğu bilgi, emek ve dayanışma temelli ilişkilerin çevre yönetimi süreçlerinde dikkate alınmasını

önermektedir. Bu ilişkilerin politika tasarımına dâhil edilmesi, çevresel adaletin toplumsal boyutunun güçlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, kadınların deneyimlerinin çevre politikalarına yansıtılması, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir çevre yönetişimi için gerekli bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır.

Müştereklerin Savunusu Olarak Çevre Mücadelelerinde Kadınların Konumu

2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de doğal alanlar ve kaynaklar üzerindeki kullanım baskısı artmıştır. Bu süreç, özellikle kırsal bölgelerde çevreyle ilgili yeni tartışmaların ve yerel tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kadınların bu çevre mücadelelerinde görünür ve etkin roller üstlenmesi dikkat çekicidir. Bu durum, çevre sorunlarının toplumsal boyutlarını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır (May, 2015; Vanderheiden, 2015; akt. Özen, 2023).

Kırsal alanlarda kadınlar, gündelik yaşamlarında toprak, su ve gıda ile doğrudan ilişki içindedir. Tarımsal üretim, hayvancılık ve bakım emeği bu ilişkinin temel unsurlarını oluşturur. Bu nedenle çevresel değişimler ve doğal alanlarda meydana gelen bozulmalar, kadınların yaşam koşullarını doğrudan etkilemektedir. Kadınların çevre mücadelelerine katılımı, çoğu zaman bu gündelik deneyimlerden beslenmektedir.

Çevre mücadelelerinde kadınların öne çıkması, yalnızca doğayı koruma isteğiyle sınırlı değildir. Bu mücadeleler aynı zamanda geçim kaynaklarının, yaşam alanlarının ve toplumsal bağların korunmasına yönelik bir çaba olarak da değerlendirilebilir. Kırsal alanın tahrip olması, kadınlar açısından ekonomik olduğu kadar toplumsal sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu nedenle kadınlar çevre sorunlarını, yaşamın sürekliliğiyle bağlantılı bir mesele olarak ele almaktadır.

Ekofeminist çalışmalarda, kadınların doğayla kurduğu ilişkinin bakım emeği ve gündelik pratikler üzerinden şekillendiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede kadınların çevre mücadeleleri, doğanın yanı sıra yaşamı ve emeği korumaya yönelik bir yön taşımaktadır (Mies ve Shiva, 1993). Türkiye’de farklı bölgelerde ortaya çıkan çevre mücadeleleri de bu ilişkiselliği destekler niteliktedir.

“Müşterekler” kavramı, su, toprak ve orman gibi doğal varlıkların yanı sıra, bu varlıklarla kurulan ortak yaşam ilişkilerini de kapsamaktadır. Kadınların çevre mücadeleleri, müştereklerin korunmasına yönelik kolektif pratikler olarak değerlendirilebilir. Bu mücadeleler, çevre sorunlarının yalnızca teknik değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerle bağlantılı olduğunu göstermektedir (Agarwal, 1992).

Sonuç olarak kadınların çevre mücadelelerindeki görünürlüğü, çevreyle kurulan ilişkinin gündelik yaşam, bakım emeği ve topluluk bağları üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, çevre politikalarının toplumsal boyutlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Kadınların müşterekler etrafında geliştirdiği bu pratikler, çevre politikalarına ilişkin daha kapsayıcı yaklaşımlar için önemli bir zemin sunmaktadır.

Kent bağlamında ise müşterekler, daha çok kamusal alanlar, yeşil alanlar, temiz hava ve güvenli yaşam çevreleri üzerinden tanımlanmaktadır. Kadınların kentte çevre mücadelelerine katılımı; parkların, mahalle ölçeğindeki kamusal mekânların ve yaşanabilir çevrenin savunulması etrafında şekillenmektedir. Ancak bu müştereklerin planlama süreçlerinde çoğu zaman teknik ve ekonomik öncelikler doğrultusunda ele alınması, kadınların deneyim ve ihtiyaçlarının karar alma mekanizmalarında yeterince temsil edilmemesine yol açmaktadır. Bu durum, müştereklerin yönetiminde toplumsal cinsiyet temelli bir dışlanmayı da beraberinde getirmektedir.

Ekofeminist perspektif, kadınların çevre mücadelelerine katılımını müştereklerle kurulan bakım ve sorumluluk ilişkileri üzerinden ele alır. Bu yaklaşım, doğanın ve kadın emeğinin benzer tahakküm biçimleriyle değersizleştirildiğini gösterir. Bu nedenle müştereklerin korunması yalnızca çevresel değil, aynı zamanda toplumsal adalet meselesidir. Kadınların çevre mücadelelerindeki deneyimleri, müştereklerin piyasa odaklı çözümlerle değil, kolektif katılım ve bakım pratikleriyle sürdürülebileceğini ortaya koymaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

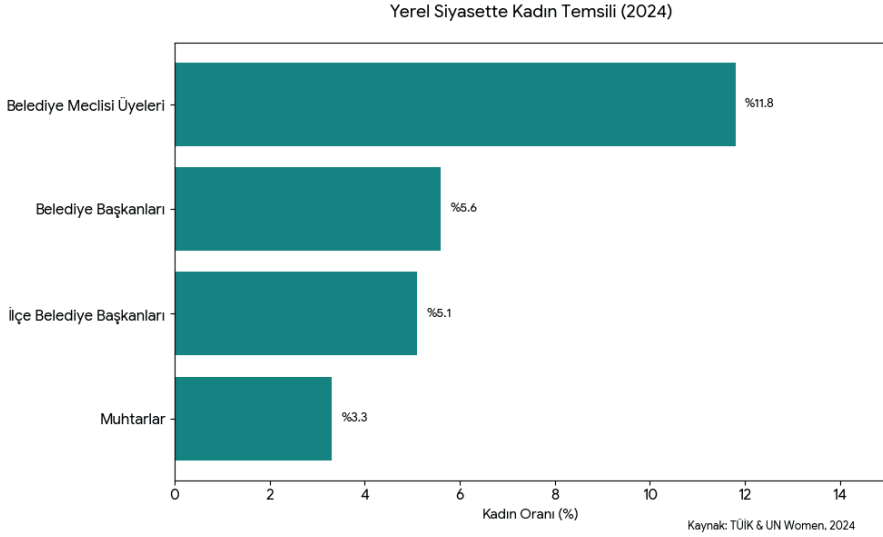
Bir önceki bölümde ekofeminist ve ilişkisel adalet çerçevesi ortaya konulmuştu. Bu bölümde, söz konusu çerçevenin Türkiye bağlamında kırsalda ve kentte yaşayan kadınların çevresel deneyimlerinde nasıl karşılık bulduğu tartışılmaktadır.

Kadınların Çevre Politikalarındaki Görünürlüğü

Türkiye’de çevre politikalarında kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsili hâlâ çok düşüktür. Kadınların yerel yönetimlerde temsili Türkiye’de hâlâ oldukça düşüktür. TÜİK’in *İstatistiklerle Kadın 2024* verilerine göre kadınların yerel siyasetteki görünürlüğü sınırlı olup, belediye başkanlarının yalnızca %5,6’sı, ilçe belediye başkanlarının %5,1’i ve belediye meclisi üyelerinin %11,8’i kadındır (TÜİK ve UN Women, 2024). Muhtarlık düzeyinde ise kadın oranı %3,3’e kadar düşmektedir. Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Komisyonu Raporu da yerel yönetimlerde kadınların karar alma mekanizmalarına katılımının ulusal ortalamaların gerisinde kaldığını vurgulamakta; ancak çevre komisyonları gibi tematik belediye komisyonlarında

kadın temsil oranına ilişkin herhangi bir veri sunmamaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin çevre ve sürdürülebilirlik politikalarının şekillenmesinde kadınların etkisinin hâlen sınırlı kaldığını ve toplumsal cinsiyet perspektifinin kurumsal mekanizmalara yeterince yansımadığını göstermektedir. Bu tablo, çevre yönetiminde kadınların kurumsal görünmezliğini açıkça göstermektedir.

TÜİK'in "İstatistiklerle Kadın 2024" verilerine dayanarak hazırlanan yerel siyasette kadın temsil oranlarını gösteren grafik aşağıdadır. Hazırlanan grafikte görüldüğü üzere, yerel yönetim kademelerinde kadınların temsili oldukça düşük seviyelerdedir. En yüksek temsil oranı %11,8 ile belediye meclisi üyeliğinde görülürken, en düşük oran %3,3 ile muhtarlık düzeyindedir.

Şekil 1: Yerel Siyasette Kadın Temsil Oranları (TÜİK ve UN Women, 2024)

UNDP'nin *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (2022–2025)*, çevre, iklim ve sürdürülebilirlik alanları dâhil olmak üzere karar alma süreçlerinde kadınların yeterince temsil edilmediğini ve bu durumun yapısal eşitsizliklerle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (UNDP, 2022, ss. 15–16, 23). Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin çevre politikalarında hâlâ biçimsel bir düzeyde kaldığını göstermektedir. Ekofeminist açıdan bu görünmezlik, doğa ve kadın üzerindeki hâkimiyetin aynı ataerkil sistemden beslendiğini ortaya koyar (Plumwood, 1993).

Türkiye bağlamında çevre politikalarının cinsiyet körlüğü, kadınların çevresel karar alma süreçlerindeki sınırlı temsili üzerinden somutlaşmaktadır. Çoban (2020, ss. 48–56, 323), çevre politikalarının sosyal politika boyutunun çoğu zaman geri planda kaldığını ve doğanın ağırlıklı olarak teknik bir mesele olarak ele alındığını belirtmektedir. Bu durum, çevre politikalarının toplumsal etkilerinin yeterince görünür kılınmasını zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de çevre politikası belgelerinde genellikle “nötr” bir dil kullanılmaktadır. Ancak bu nötrlük, toplumsal cinsiyet farklılıklarını görünmez kılabilmektedir. Ulusal Çevre Eylem Planı’nda (UÇEP), eğitim, katılım ve sürdürülebilir kalkınma vurgusu yapılmasına karşın, kadınların özgül ihtiyaçlarına yönelik kapsamlı düzenlemelere sınırlı biçimde yer verilmektedir. Belgede yalnızca bir bölümde “farklı toplumsal kesimlerden kadınlara yönelik kitle eğitim programları hazırlanması” ifadesi yer almaktadır (UÇEP, 1998, ss. 132–133).

Benzer biçimde yerel yönetim belgelerinde de çevresel katılım çoğunlukla genel ifadelerle ele alınmaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin Yeşil Şehir Eylem Planı’nda “mahallelerde çevre gönüllüleri organize edilecektir” ifadesi yer alırken (İzmir BB, 2020, s. 14), Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin Sürdürülebilirlik Raporu’nda “gönüllü çevre elçileri programı” öngörülmektedir (ABB, 2021, s. 22). Bu uygulamalar katılımı artırmayı hedeflemekle birlikte, karar alma ve planlama süreçlerinde kadınların temsili sınırlı kalabilmektedir. Çoban’ın (2020, ss. 145–147) da belirttiği üzere, çevre yönetimi pratiklerinde emeğin görünürlüğü ile karar süreçlerine katılım arasında belirgin bir ayrışma bulunmaktadır.

Kırsal Alanlarda Kadın, Emek ve Çevresel Kırılganlık

Kırsal bölgelerde kadınlar, doğa ile kurdukları doğrudan bağ vasıtasıyla çevresel sürdürülebilirliğin temel ancak görünmeyen taşıyıcılarıdır. “Kırsal ve Tarımsal Yaşamda Kadın” araştırması, kırsal nüfusun %57,3’ünün 65–74 yaş aralığında olduğunu ve bu grubun %74,7’sinin doğduğu köyde yaşamaya devam ettiğini ortaya koyarak “yerinde yaşlanma” ve kırsal bağlılığın sürekliliğini kanıtlamaktadır (Kantar Davran vd., 2023). Ancak kadınlar üretim sürecinin merkezinde yer almalarına rağmen, mülkiyet oranları son derece düşüktür; her on kırsal kadından yalnızca ikisi (%18,7) tarım arazisi sahibidir (UN Women, 2024). Bu durum, mülkiyetin erkek merkezli dağılımı nedeniyle kadınların ekonomik bağımsızlıklarının ve karar alma kapasitelerinin yapısal olarak sınırlandığını göstermektedir.

Ekofeminist literatürde bu tablo, doğanın ve kadının “bakım ve yeniden üretim alanına” hapsedilerek araçsallaştırılmasıyla açıklanmaktadır (Mies ve Shiva, 1993; Plumwood, 2017). Kırsalda doğa temelli işlerde çalışan kadın oranı %62 iken, çevreyi koruma sorumluluğunu “kadın işi” olarak görenlerin oranının %68 olması (Yücel Kandemir ve Kutlar, 2024), kadının çevreyle ilişkisinin yoğun ve ücretsiz bir bakım emeği üzerinden şekillendiğini doğrular. Türkiye’de tarım sektöründe çalışan kadınların %94,3’ünün kayıt dışı olması ve sosyal güvenceye erişememesi (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018), bu yoğun emeğin ekonomik sistemdeki görünmezliğini derinleştirmektedir. Hem tarımsal üretimi hem de hane içi bakım yükünü üstlenen kadınlar,

ciddi bir “zaman yoksulluğu” yaşamakta; bu durum eğitim ve sosyal hayata katılımlarını engellemektedir (TBMM KEFEK, 2018).

Kadın emeği yalnızca ekonomik değil, geleneksel tohum ve su yönetimi gibi hayati ekolojik bilgiler de taşır; ancak modern çevre politikaları bu yerel bilgiyi çoğunlukla görmezden gelir. Bu dışlanma, çevresel kriz anlarında kadınları daha savunmasız bırakmaktadır. Afetler, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler nedeniyle kadınları daha kırılgan bir konuma sürüklemektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations Population Fund – UNFPA)’nın Türkiye’deki depremlere ilişkin durum raporu, kadınların artan bakım yükü, sağlık ve üreme hizmetlerine sınırlı erişim ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet riskleri nedeniyle afet süreçlerinden orantısız biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır (UNFPA, 2023). Afet dönemlerinde üreme sağlığı hizmetlerine erişimin kesilmesi ve artan bakım yükü, ekolojik krizlerin kadınlar için bedensel ve toplumsal riskleri artırdığını göstermektedir (HÜNEE, 2015). Sonuç olarak, Türkiye’de çevresel harcamalar milyarlarca liraya ulaşsa da bu süreçlerde toplumsal cinsiyet temelli veri üretilmemesi, kadınların çevre yönetimi ve karar süreçlerindeki istatistiksel ve politik görünmezliğini pekiştirmeye devam etmektedir.

Kırsal Bölgelerde Kadın, Afetler ve İklim Kırılganlığı

Afetlerin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkileri belirgindir ve eşitsizlikleri derinleştirmektedir. UN Women’ın Türkiye’deki deprem deneyimine ilişkin değerlendirmeleri, afetlerin kadınlar üzerinde orantısız etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Rapora göre kadınlar, afet sırasında ve sonrasında artan bakım yükü, sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine sınırlı erişim, geçici barınma alanlarında güvenlik ve mahremiyet eksikliği gibi nedenlerle daha kırılgan bir konumda bulunmaktadır (UN Women, 2023a). Bu kırılganlık özellikle kırsal alanlarda erken uyarı sistemlerine ve bilgiye erişimdeki eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların hareketliliğini sınırlaması ve ev içi sorumlulukların yoğunlaşmasıyla daha da derinleşmektedir.

UN Women ve UNFPA raporları, afet sonrası dönemde kadınların yalnızca aile içi bakım emeğini değil, aynı zamanda toplumsal iyileşme süreçlerinde görünmeyen duygusal ve sosyal emeği de üstlendiğini vurgulamaktadır. Buna karşın çevre ve afet politikalarında bu çok katmanlı emek biçimleri çoğu zaman hesaba katılmamakta; kadınların afet öncesi hazırlık, acil müdahale ve afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde karşılaştıkları eşitsizlikler politika belgelerinde yeterince görünür kılınmamaktadır (UN Women, 2023a; UNFPA, 2023).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM] 2014 yılı (HÜNEE, 2015, s. 15) raporuna göre afet dönemlerinde kadınların üreme sağlığı hizmetlerine

erişimi kesilmekte, doğum kontrolü ve gebelik takibi hizmetleri en çok bu süreçte aksar. Bu durum, çevre krizlerinin yalnızca ekolojik değil, bedensel ve toplumsal sonuçlar yarattığını gösterir.

Kentsel Alanlarda Kadın ve Temsil Eşitsizliği

Kentsel yaşamda kadınların çevreyle kurduğu ilişki; mahalle, ulaşım, yeşil alan, altyapı ve güvenlik gibi unsurlar üzerinden şekillenmektedir. Ancak kentsel yönetim ve karar alma mekanizmaları büyük ölçüde erkek merkezli bir yapı sergilemektedir. TÜİK'in 2024 verilerine göre, Türkiye'de belediye başkanlarının yalnızca %5,6'sı, belediye meclisi üyelerinin %11,8'i ve muhtarların sadece %3,3'ü kadındır (TÜİK ve UN Women, 2024). Bu düşük temsil oranları, yerel çevre politikalarının ve kentsel planlamanın toplumsal cinsiyet duyarlılığından uzaklaşmasına neden olmaktadır. UN Women (2023a) raporları da kentli kadınların barınma, çevre ve altyapı gibi hayati konularda kendilerini yeterince temsil edilmiş hissetmediklerini doğrulamaktadır.

Toplumsal cinsiyete duyarlı yerel yönetimi güçlendirmek amacıyla hayata geçirilen “Kadın Dostu Kentler Programı”, 2006-2020 yılları arasında yalnızca 13 ilde uygulanabilmiştir (Baykan, 2015). Program, bütçeleme ve planlama süreçlerinde kadın ihtiyaçlarını merkeze almayı hedeflese de sürdürülebilirlik sorunları ve bütçe yetersizlikleri nedeniyle kentsel politikalarda tam bir içselleşme sağlayamamıştır. Ekofeminist perspektiften bakıldığında, kentin doğadan kopuk, rasyonel ve teknik önceliklerle inşa edilen yapısı, kadınların kamusal ve ekolojik alanlardaki konumunu ikincilleştirmektedir (Plumwood, 2002). Ayrıca kadınların ev içi işlerin %73,7'sini tek başına üstlenmesi (TÜİK ve UN Women, 2024), “zaman yoksulluğu” yaratarak onların yerel çevre komisyonlarına ve sivil katılım süreçlerine dahil olmasını fiziksel olarak sınırlandırmaktadır.

Kentsel Mekân, Güvenlik ve Erişim Sorunları

Kent bağlamında çevre, kadınlar için doğrudan bir “erişim ve güvenlik” meselesi olarak tezahür eder. Kentsel mekânın tasarımı, kadınların gündelik yaşam pratiklerini ve hareket özgürlüğünü doğrudan etkilemektedir. Araştırmalar, kadınların kamusal alan kullanımının erkeklere kıyasla %42 daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Cumur ve Topçu, 2022). Bu durum, kentsel çevrenin kadınlar tarafından bir “risk mekânı” olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bir kadının akşam saatlerinde yolu uzatmak pahasına daha iyi aydınlatılmış bir güzergâhı tercih etmesi, kentsel planlamadaki güvenlik zafiyetlerinin bireysel bir savunma mekanizmasına dönüşmüş halidir.

Erişim sorunu yalnızca güvenlikle sınırlı kalmayıp; temiz hava, yeşil alan ve sosyal hizmetlere ulaşımı da kapsamaktadır. UN Women (2024)

verileri, kentli kadınların yeşil alanlara erişimi yetersiz bulduğunu ve kamusal mekânlarda dışlayıcı pratiklerle karşılaştığını göstermektedir. Özellikle kentin çeperlerinde yaşayan ve düşük gelir grubuna mensup kadınlar için bu durum bir “çevresel adaletsizlik” örneğidir. Çevresel adalet literatürü, çevresel risklere (kirlilik, atık alanları) maruz kalmanın toplumsal konumla ilişkili olduğunu vurgularken; bu adaletsizliğin sadece sınıfsal değil, aynı zamanda cinsiyet odaklı bir “tanınma” sorunu olduğunu savunur (Schlosberg, 2004, ss. 517–518, akt. Karakoç ve Kemahlı Garipoğlu, 2025). Sonuç olarak, kadınların kentsel çevreyle kurduğu ilişkiyel bağ ve ekolojik farkındalık, kentsel planlama süreçlerinde teknik birer nesne olmanın ötesine geçememekte ve mekânsal adaletin tesisini engellemektedir.

Çevre Mücadelelerinde Kadınların Katılımı

Türkiye’de kadınların çevre mücadelelerinde oynadığı rol, politik görünürlüklerinin çok ötesindedir. Çevre mücadelelerinde kadınların artan görünürlüğü, yalnızca toplumsal cinsiyet temelli bir katılım meselesi olarak değil, aynı zamanda müştereklerin savunulması bağlamında değerlendirilmesi gereken politik bir pratiktir. Artvin’deki maden karşıtı direniş örneğinde, harekete katılanların yaklaşık %50’si kadındır (Eryılmaz ve Akman, 2016, s. 25). Kadınlar çevreyi “geçim kaynağı ve yaşam alanı” olarak gördükleri için bu mücadelelerde ön saflarda yer almaktadır.

Benzer biçimde, 1990’larda Bergama köylü hareketine katılan kadınların oranı da %45’in üzerindedir (Kökalan Çımrın, 2015, s. 312). Bu veriler, kadınların taban hareketlerinde yalnızca destekçi değil, dönüştürücü aktör olduklarını göstermektedir.

Ekofeminist açıdan bu direniş biçimleri, patriyarkal kalkınma modeline karşı “yaşamı savunma” eylemleridir. Kadınlar burada doğayı korumakla kalmaz, yaşamın sürekliliğini politik bir eyleme dönüştürür (Salleh, 2017, s. 17–26).

Türkiye’de çevre mücadeleleri incelendiğinde, kadınların bu süreçlerde aktif ve görünür roller üstlendiği görülmektedir. Özellikle kırsal alanlarda ortaya çıkan çevre direnişlerinde kadınların katılımı dikkat çekicidir. Bu katılım, çevresel tahribatın kadınların gündelik yaşamı, geçim kaynakları ve bakım sorumlulukları üzerindeki doğrudan etkileriyle yakından ilişkilidir.

Kırsal bölgelerde planlanan madencilik, enerji ve altyapı projeleri, kadınların tarım, hayvancılık ve ev içi üretim yoluyla sürdürdükleri yaşam pratiklerini doğrudan etkilemektedir. Erkeklerin aksine bu projelerde istihdam olanağına sınırlı biçimde erişebilen kadınlar açısından çevresel tahribat, ekonomik bağımsızlık ve geçim güvencesi üzerinde belirleyici bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınlar, çevre mücadelelerine yalnızca doğayı

koruma amacıyla değil, aynı zamanda yaşam alanlarını ve üretim koşullarını savunmak için katılmaktadır (May, 2015; Vanderheiden, 2015; akt. Özen, 2023).

İzmir'in Tire ilçesine bağlı Başköy'de planlanan Jeotermal Enerji Santrali (JES) projesine karşı yürütülen mücadele, kadınların çevre direnişlerindeki rolünü somut biçimde ortaya koymaktadır. Tarım ve hayvancılıkla geçinen köy halkı, çevresel kirlilik ve üretim kaybı riski nedeniyle projeye karşı örgütlenmiş; bu süreçte kadınlar direnişin ön saflarında yer almıştır. Kadınlar bu mücadeleyi "ekmek davası" olarak tanımlamış ve geçim kaynaklarını korumayı temel motivasyon olarak dile getirmiştir. Mücadele sonucunda proje için alınan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) izninin iptal edilmesi, kadınların çevre mücadelelerindeki etkili katılımını göstermektedir (Cumhuriyet, 2021; Dünya, 2018; Evrensel, 2018a, 2018b; Özen, 2023).

Benzer kaygılar Bergama'daki altın madenciliği, Sinop'un Gerze ilçesindeki termik santral ve Ege Bölgesi'nde yürütülen JES karşıtı mücadelelerde de dile getirilmiştir. Bu örneklerde kadınlar, çevresel tahribatın kırsal alanları yaşanamaz hâle getirmesi durumunda zorunlu göç, işsizlik ve toplumsal dışlanma risklerinin artacağını vurgulamıştır. Bu nedenle çevre mücadelesi, kadınlar açısından yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal bir varoluş meselesi olarak ele alınmaktadır (Bergama-Narlıca Odak Grup, 2004; Yeşil Gerze Platformu, 2012; Duacılı Odak Grup, 2022; akt. Özen, 2023).

Akbelen Ormanı çevresinde yürütülen mücadele, kadınların çevre direnişlerine katılımının güncel örneklerinden biridir. Kadınlar, ormanı yalnızca doğal bir alan olarak değil; yaşamın, bakım emeğinin ve toplumsal dayanışmanın sürdürüldüğü bir mekân olarak tanımlamıştır. Bu mücadele, kadınların çevresel karar süreçlerine sınırlı katılımına rağmen, sahada bilgi, deneyim ve gündelik pratikler aracılığıyla güçlü bir söz üretebildiklerini göstermektedir (Karaköç ve Kemahlı Garipoğlu, 2025).

Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşanan çevresel krizler de kadınların çevre mücadelelerine katılımını artıran etkenler arasında yer almaktadır. Kuraklık, sel, yangın ve heyelan gibi afetler, kadınların bakım ve üretim yükünü artırmakta; bu durum kadınları dayanışma ağları kurmaya ve çevresel sorunlara karşı kolektif hareket etmeye yöneltmektedir. Yırca'daki zeytinliklerin savunusu, Amasra'daki termik santral karşıtı eylemler ve İkizdere'deki taş ocağı ve HES projelerine karşı direnişler, kadınların çevre mücadelesini yaşamı ve topluluğu koruma çabası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı [KEDV], 2025).

Medya analizleri de kadınların çevre mücadelelerindeki görünürlüğünü desteklemektedir. 2009–2019 yılları arasında gerçekleştirilen çevre eylemlerinin

önemli bir bölümünde kadınların aktif rol aldığı; bu eylemlerin büyük kısmının kırsal alanlarda gerçekleştiği tespit edilmiştir. Kadınların çevre mücadelelerine katılma gerekçeleri arasında su ve toprak kaybı, geçim kaynaklarının tehdit edilmesi ve sağlık riskleri öne çıkmaktadır (Hazar Kalonya, 2021).

Ancak kadınların çevre mücadelelerindeki görünürlüğü, medya söylemlerinde çoğu zaman geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarıyla sınırlandırılmaktadır. Kadınlar sıklıkla “annelik” ya da “koruyucu” roller üzerinden temsil edilmektedir. Buna rağmen bu görünürlük, kadınların çevre mücadelelerinde kamusal alanda politik özneler olarak yer aldığını da göstermektedir. Bergama, Cerattepe ve Kazdağları gibi örnekler, kadınların doğayla kurdukları ilişkinin biyolojik bir bağın ötesinde etik ve politik bir dayanışma biçimine dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Kırsalda ve Kentte Yaşayan Kadın ve Kalkınma Göstergeleri

Kalkınma göstergeleri incelendiğinde, kırsalda ve kentte yaşayan kadınların çevresel riskler ve bakım yükleri açısından farklı biçimlerde etkilendiği görülmektedir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün (2014) araştırması, doğal afetlerin kadınlar ve erkekler üzerinde farklı etkiler yarattığını; afet sonrası dönemde kadınların barınma, sağlık, güvenlik ve hijyen hizmetlerine erişimde daha fazla güçlük yaşayabildiğini ortaya koymaktadır (HÜNEE, 2015, s. 65).

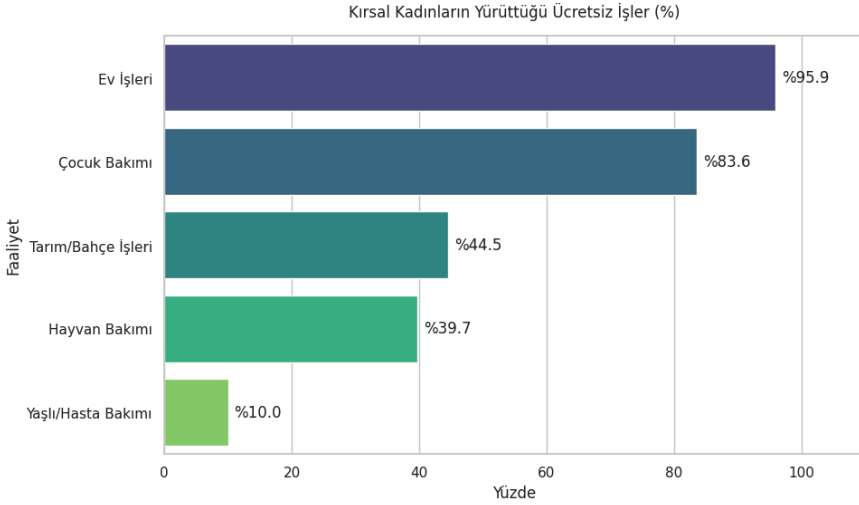
TÜİK’in *İstatistiklerle Kadın 2024* verileri de bu yapısal farkları desteklemektedir. Kadınların ev içi bakım ve ev işleri yükünün %73,7’sini tek başına üstlendiği görülmektedir (TÜİK ve UN Women, 2024, s. 7). Aynı veriler, yerel yönetimlerde kadın temsiline ilişkin önemli eşitsizlikleri ortaya koymaktadır: belediye başkanlarının %5,6’sı, muhtarların %3,3’ü ve belediye meclisi üyelerinin %11,8’i kadındır (TÜİK ve UN Women, 2024, s. 6).

Kentsel alanlarda ise çevresel eşitsizlikler kadınların güvenlik, erişim ve hareketlilik deneyimlerinde belirginleşmektedir. UN Women’ın (2023b) raporu, parklar ve ortak kullanım alanlarında aydınlatma eksikliği, güvenlik kaygıları ve mahremiyet sorunlarının kadınların kamusal alana erişimini sınırlandığını göstermektedir (ss. 5–7). Bu bulgular, kalkınma politikalarının ve çevresel planlamanın toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate almasının önemine işaret etmektedir.

TÜİK verilerinin aktarıldığı *Kadının Kalkınmadaki Rolü ÖİK Raporu*’na (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023) göre, kadınların işgücüne katılım oranı mekânsal (kırsal–kentsel) ayrım yapılmaksızın 2020 yılında %30,9, 2021 yılında %32,8 ve 2022 yılında %35,1 olarak gerçekleşmiştir (s. 70). Ayrıca tarım sektöründe çalışan kadınların %79’u ücretsiz aile işçisi konumundadır (s. 177). Genel kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçisi oranı 2021’de %51,7, 2022’de ise

%46,8'dir (s. 71–72). Kadınların kayıt dışı istihdam oranı ise 2021'de %35,9, 2022'de %33,8'dir (s. 71). Bu durum, kadın emeğinin hem ekonomik hem de çevresel politika alanlarında sınırlı biçimde tanındığını göstermektedir. UN Women'ın Türkiye'de kırsal alanda yaşayan kadınlara ilişkin bulguları, kadınların mülkiyet haklarına erişiminin oldukça düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Rapora göre kadınların yalnızca %18,7'si tarımsal arazi mülkiyetine sahiptir. Bununla birlikte kadınların kooperatiflere, üretici birliklerine ve yerel örgütlenmelere katılım oranları da son derece sınırlıdır. Bu durum, kadınların yerel ve kamusal karar alma süreçlerinde etkili biçimde temsil edilmesini güçleştirmektedir (UN Women, 2024).

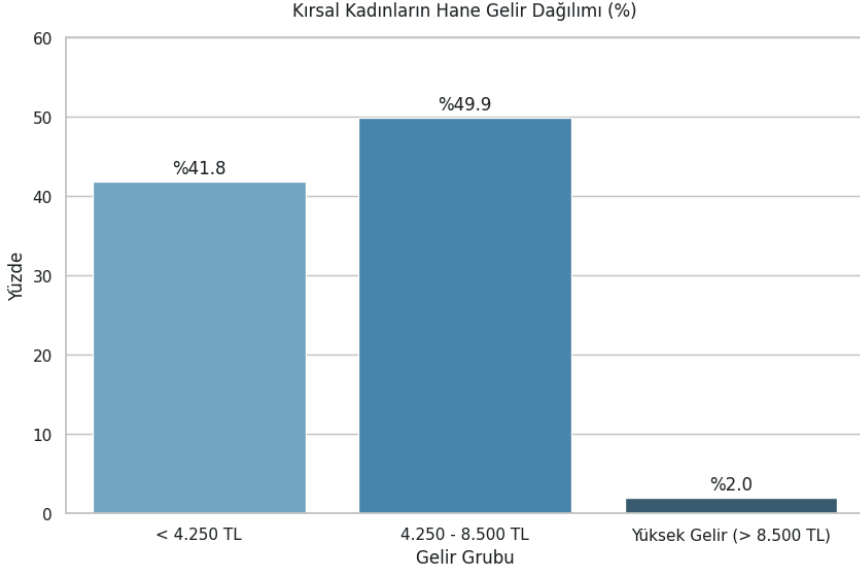
UN Women (2024) verileri, kırsal alanda kadınların ekonomik ve toplumsal yaşamın merkezinde yer almalarına karşın, ücretli istihdam ve karar alma süreçlerine erişimlerinin son derece sınırlı olduğunu göstermektedir. Kırsalda yaşayan kadınların yalnızca %13,8'i ücretli bir işte çalışmakta, %86,2'si ücretli istihdam dışında kalmaktadır; bu grubun %84,6'sı kendini “ev kadını” olarak tanımlamaktadır (UN Women, 2024, ss. 7, 24). Ücretli çalışma oranı 18–49 yaş grubunda %19,4 iken, 50 yaş üzerindeki kadınlarda %9,4'e düşmektedir (s. 15). Buna karşın kadınların ücretsiz emek yükü oldukça yüksektir: kadınların %95,9'u ev işleri, %83,6'sı çocuk bakımı, %44,5'i tarım ve bahçe işleri, %39,7'si hayvan bakımı yürütmekte; yaşlı, hasta ya da engelli bakımını üstlenenlerin oranı ise toplamda %10'un üzerindedir (s. 24).

Şekil 2. Kırsalda yaşayan kadınların ücretsiz emek türlerine göre dağılımı (UN Women, 2024, s. 24)

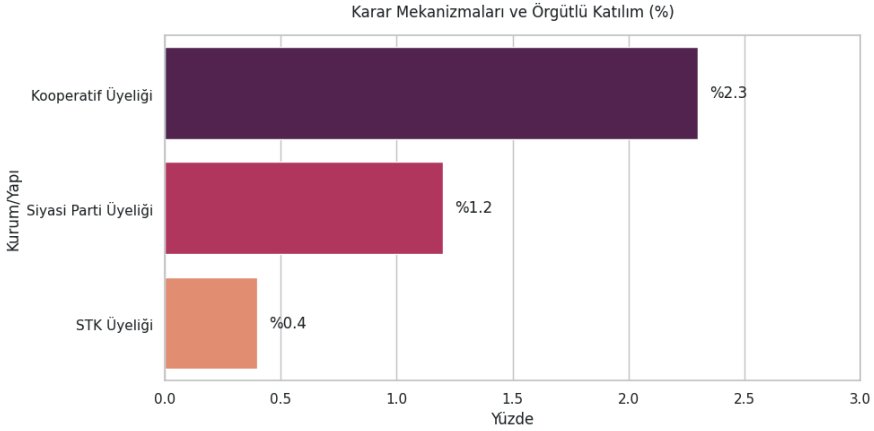
Kırsal hanelerin %75'i tarımsal faaliyet yürütmekte, hanelerin %47,2'si gelirini tarımdan sağlamaktadır; tarımsal faaliyetlerde yer alan bireylerin %57'sini kadınlar ve kız çocukları oluşturmaktadır (s. 27). Buna rağmen

kadınların yalnızca %18,7'si tarım arazisi sahibidir ve Tarım Kayıt Sistemi'ne kayıtlı kadın oranı %4,3 ile son derece düşüktür (ss. 28–29). Son 12 ayda kredi kullanabilen kadın oranı ise yalnızca %12'dir (s. 29). Gelir düzeyi açısından bakıldığında, kırsal kadınların %41,8'i 4.250 TL altı, %49,9'u 4.250–8.500 TL aralığında bir hane gelirine sahiptir; yüksek gelir grubunda yer alan kadınların oranı %2'nin altındadır (s. 24).

Şekil 3: Kadınların Hane Gelir Dağılımı (UN WOMEN 2024, s. 24).

Bakım hizmetlerine erişimde de ciddi sınırlılıklar söz konusudur. Kadınların %70,4'ü kreş veya çocuk bakım hizmetlerine erişememektedir (s. 24). Bu durum, kadınların kamusal yaşama ve karar mekanizmalarına katılımını doğrudan etkilemektedir. Nitekim kadınların yalnızca %10,1'i Tarım Kayıt Sistemi'ne kayıtlı çiftçiler arasında, %2,3'ü kooperatif üyesi, %1,2'si siyasi parti üyesi ve %0,4'ü sivil toplum örgütü üyesidir (ss. 8, 30). Toplumsal tutumlara bakıldığında, kadınların %90'dan fazlası eğitim ve istihdamda eşit katılımı desteklerken, yaklaşık %50'si hanede son sözü erkeğin söylemesi gerektiğini ifade etmektedir (ss. 8, 30). Bu oranlar birlikte değerlendirildiğinde, kırsal kadınların üretim ve bakım emeği açısından merkezi bir konumda yer almalarına rağmen, mülkiyet, gelir ve karar alma alanlarında sistematik biçimde dışlandıkları görülmektedir (UN Women, 2024).

Şekil 4. Kadınların Karar mekanizmalarına katılımı (UN WOMEN 2024).

Kırsal bölgelerde yaşayan kadınların önemli bir bölümü temel hizmetlere erişimde zorluk yaşamaktadır; kadınların %18,7'si **sağlık hizmetlerine** ve %23,6'sı **temiz su ile kanalizasyon hizmetlerine erişememektedir**, bu da kırsal altyapı eksikliklerinin kadınların yaşam kalitesi üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir (UN Women, 2024, s. 8). Sosyal güvenlik sistemine doğrudan dahil olmayanların büyük kısmı eş üzerinden faydalanmaktadır (s. 8). Genç ve eğitilmiş kadınlar sağlık kurumlarına bağımsız gidebilirken, yaşlı ve eğitimsiz kadınlar için erişim aile bireylerine bağımlıdır (s. 8).

Ekofeminist yaklaşım, kadın emeği ile doğa emeğinin kapitalist ve ataerkil sistem içinde benzer biçimlerde görünmez kılındığını ve sömürüye açık hâle getirildiğini vurgular. Kadınların hem üretim süreçlerindeki emeği hem de bakım ve yeniden üretim faaliyetleri, piyasa dışında konumlandırılmasına rağmen sistemin devamlılığı açısından merkezi bir işlev görmektedir. Bu durum, kadın emeğinin karşılıksızlaştırılmasının ekolojik tahribatla birlikte işleyen yapısal bir sömürü biçimi yarattığını göstermektedir (Özkaynak, 2022, ss. 95–98; Memiş & Toksöz, 2022, ss. 70–74).

Sağlık ve Ekolojik Kırılganlık

İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri kadınlar açısından daha yıkıcıdır. Kırsal ve Tarımsal Yaşamda Kadın kitabında, artan sıcaklıklar, pestisit maruziyeti ve su kıtlığının kadınlarda solunum ve üreme sağlığı sorunlarını artırdığı belirtilmiştir (Kantar ve Davran, 2023, s. 5–6).

TNSA 2018 bulguları, Türkiye'de anne sağlığı hizmetlerine erişimin genel olarak yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Araştırmaya göre kadınların çok büyük bir bölümü (%95'in üzerinde) gebelik döneminde en az bir kez doğum öncesi bakım hizmeti almıştır. Bu oran, 2013 verilerine kıyasla sınırlı bir gerilemeye işaret etse de doğum öncesi sağlık hizmetlerinin yaygın biçimde

sunulmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır (TNSA, 2019). Benzer şekilde, doğum sonrası dönemde kadınların büyük çoğunluğunun (%90'ın üzerinde) sağlık personeli tarafından bakım aldığı görülmekte; bu durum doğum sonrası bakım hizmetlerinin Türkiye genelinde yüksek kapsayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir (TNSA, 2019).

Bununla birlikte TNSA 2018, sağlık hizmetlerine erişimin nicel olarak yaygın olmasına karşın, kadınların önemli bir bölümünün hizmetlere erişimde çeşitli engellerle karşılaştığını ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre kadınların yaklaşık üçte biri (%29) en az bir erişim engeli yaşadığını belirtmiştir. Bu engeller arasında ekonomik yetersizlikler, ulaşım güçlükleri ve tek başına sağlık kuruluşuna gidememe gibi yapısal faktörler öne çıkmaktadır (HÜNEE, 2019). Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de anne sağlığı hizmetlerinin yüksek kapsayıcılığına rağmen, kadınların sağlık hizmeti talebini ve sürekliliğini etkileyen toplumsal ve mekânsal eşitsizliklerin varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Bu veriler, çevresel faktörlerin kadın sağlığı üzerindeki etkisinin hem biyolojik hem de toplumsal olduğunu göstermektedir. Ekofeminist perspektiften bakıldığında, bu kırılganlık doğa ve kadın bedeni üzerindeki ortak tahakkümün yansımasıdır (Shiva, 1989).

Kırsal ve Kentsel Bulguların Ortaklaştığı Noktalar

Kırsal ve kentsel bağlamlar farklı deneyimler üretse de kadınların çevreyle kurduğu ilişkinin görünmezliği, temsilsizlik ve bakım emeği yükü açısından ortaklaştığı görülmektedir. Her iki bağlamda da kadınlar çevresel risklere daha kırılgan gruplar arasında yer almakta; buna karşın çevresel karar alma süreçlerinde yeterince temsil edilmemektedir.

Bu bulgular, bir önceki bölümde tartışılan ilişkiyel adalet yaklaşımının önemini somut biçimde ortaya koymaktadır. Çevresel adaletin sağlanabilmesi için, kadınların üretim, bakım ve gündelik yaşam pratiklerinden doğan deneyimlerinin çevre politikalarının tasarım ve uygulama süreçlerine dâhil edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, çevre politikalarının toplumsal cinsiyet boyutunu büyük ölçüde göz ardı ettiğini göstermektedir. Mevcut politikalar teknik ve nötr bir dil kullanmakta; bu durum kadınların bakım emeğini, çevreyle kurduğu gündelik bağı ve bilgi birikimini görünmez kılmaktadır. Hem kırsalda hem kentte yaşayan kadınlar çevresel sorunlardan farklı biçimlerde etkilenmekte, ancak her iki kesim de karar mekanizmalarının dışında bırakılmaktadır.

Kırsalda kadınlar üretimin ve bakım emeğinin merkezinde yer almasına rağmen güvencesiz, karşılıksız ve görünmez bir emek yükü taşır. Kentte ise mekânsal eşitsizlikler, güvenlik sorunları ve bakım yükü kadınların çevre hakkını sınırlayan temel faktörlerdir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, çevresel adaletsizliklerle kesişerek derinleşmektedir. Ekofeminist yaklaşım, bu görünmezliğin tesadüfi olmadığını; ataerkil ve kalkınmacı politika yapılarının hem doğayı hem de kadın emeğini benzer biçimlerde araçsallaştırdığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, çevre politikalarının ancak toplumsal cinsiyet eşitliği ve ilişkisel adalet ilkeleriyle yeniden düşünülmesi hâlinde sürdürülebilir ve kapsayıcı olabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, kadınlar çevre politikalarının önemli aktörleri arasında yer almaktadır. Kadınların gündelik yaşamdan beslenen bilgi birikimleri, bakım emeğine dayalı deneyimleri ve doğayla kurdukları ilişkiler, sürdürülebilir çevre politikalarının güçlendirilmesine anlamlı katkılar sunmaktadır. Ekofeminist kuramın da vurguladığı üzere, çevre politikalarının doğa ve toplumsal eşitliği birlikte ele alabilmesi, kadınların bilgi ve deneyimlerinin politika süreçlerinde görünür kılınmasıyla mümkün olabilmektedir (Rocheleau v.d., 1996, ss. 10–14; Plumwood, 1993, ss. 40–44).

Bu çerçevede çevre politikalarının yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Teknik çözümler tek başına yeterli değildir. Kadınların bilgi birikimlerinin, deneyimlerinin ve gündelik pratiklerinin politika süreçlerine dâhil edilmesi gereklidir. Bu dâhil ediliş yalnızca temsil meselesi değildir. Aynı zamanda çevre politikalarının neyi sorun olarak tanımladığı ve hangi çözümleri meşru gördüğüyle ilgilidir. Bu doğrultuda, çevre politikalarının daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir çerçevede güçlendirilebilmesi için aşağıda yer alan politika araçlarının geliştirilmesi yararlı olacaktır:

Toplumsal Cinsiyet Analizi Entegrasyonu:

Çevre politikalarının planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında toplumsal cinsiyet analizi zorunlu hale getirilmelidir. Kadınların çevresel kaynaklara erişimi, karar süreçlerine katılımı ve üzerindeki bakım yükü, politika tasarımının temel bileşenleri olmalıdır.

Kadın Örgütlerinin ve Kadınların Karar Mekanizmalarına Katılımı:

Yerel yönetimlerden ulusal çevre komitelerine kadar tüm politika platformlarında kadın örgütlerinin temsiliyeti sağlanmalıdır. Kadınların bilgi, deneyim ve talepleri, çevre politikalarının yönlendirici ilkeleri arasında yer almalıdır. Sonuç olarak, kadınların siyasi temsili (belediye başkanlığı, meclis üyeliği vb.) sadece bir sayısal hedef değil, **karar alma mekanizmalarının ontolojik bir değişimidir**. Kadınların deneyimi sürece dahil edildiğinde, çevre politikaları

“yöneten” bir yapıdan “yaşatan” bir kurumsallığa evrilecektir. Bu dönüşüm, doğanın korunmasını bir teknik zorunluluktan çıkarıp, toplumsal bir hak ve ahlaki bir sorumluluk zeminine oturtacaktır.

Bakım Emeğinin Tanınması:

Kadınların su, toprak, yakacak, gıda gibi alanlardaki bakım emeği “görünmeyen emek” olmaktan çıkarılmalı; sosyal politika belgelerinde çevresel sürdürülebilirliğin asli bir unsuru olarak tanınmalıdır. Çevre politikalarında kadınların merkeze alınması, doğayı “tüketilecek bir kaynak” olarak gören anlayıştan, onu “korunması gereken bir yaşam alanı” olarak gören ilişkisel adalet modeline geçişi temsil eder. Örnek vermek gerekirse; şehir planlamasında sadece ulaşım hızına odaklanmak yerine; kreşlere, parklara ve sağlık ocaklarına erişimi önceleyen “15 dakikalık şehirler” tasarımı, kadınların bakım emeğini hafifletirken karbon ayak izini de düşüren bir ilişkisel adalet örneğidir.

Ekofeminist Eğitim ve Farkındalık Programları:

Çevre eğitimi programlarında ekofeminist perspektiflere yer verilerek, doğa-kadın ilişkisi ve bakım etiği kavramları yeni kuşaklarda içselleştirilmelidir. Bu programlar aracılığıyla, doğanın sömürülmesi ile kadın emeğinin görünmez kılınması arasındaki yapısal paralellikler yeni kuşaklara aktarılırken; “bakım” kavramı sadece kadınlara özgü bir rol olmaktan çıkarılarak evrensel bir etik değer (bakım etiği) olarak yeniden tanımlanır. Örneğin, bir belediyenin düzenlediği “Mutfakta Sıfır Atık ve Yerel Tohum” atölyesinde, katılımcılara sadece geri dönüşümün teknik aşamaları değil, gıdanın topraktan sofraya geliş sürecindeki kadın emeği ve biyoçeşitliliğin ilişkisel değeri anlatılarak toplumsal adalet ile ekolojik sürdürülebilirlik arasında zihinsel bir köprü kurulur.

Yerel Ekofeminist Girişimlerin Desteklenmesi:

Kadınların öncülük ettiği çevre mücadeleleri, ekolojik dayanışma ağları ve yerel üretim kooperatifleri kamusal fonlarla desteklenmeli; çevre politikalarının tabandan yükselen bileşenleri haline getirilmelidir.

Çevre Hakkının Cinsiyet Perspektifiyle Yeniden Yorumlanması:

Çevre hakkı yalnızca sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı olarak değil, kuşaklararası ve toplumsal cinsiyet temelli adaletin aracı olarak ele alınmalıdır (Kaboğlu, 1996, ss. 14–24).

Yerel Bilginin Kurumsallaşması:

Kadınların tarımsal üretimde ve su yönetiminde sahip oldukları kadim/yerel bilgi, iklim değişikliğine uyumda teknik mühendislik çözümleri kadar kritiktir. Örneğin; kuraklıkla mücadelede sadece dev barajlar inşa etmek yerine,

kırsaldaki kadınların tohum saklama geleneklerini ve geleneksel su tasarrufu yöntemlerini ulusal tarım politikalarına entegre etmek, bilgi hiyerarşisini yıkarak eşitliği güçlendirir.

Bu öneriler, çevre politikalarının teknik ve kalkınma merkezli sınırlarını aşarak, toplumsal adalet, bakım etiği ve ilişkisel adalet ilkelerini merkeze alan yeni bir politika ufku önermektedir. Kadınların bilgi ve deneyimlerinin politika süreçlerine dahil edilmesi, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği değil, aynı zamanda toplumsal eşitliği güçlendirecek; adil ve eşitlikçi bir çevre anlayışının kurumsallaşmasına katkı sunacaktır. Çevre politikalarının sadece emisyon verilerine veya teknolojik yatırımlara indirgenmesi, krizlerin toplumsal kökenlerini göz ardı etmektedir. Bu çalışma, sürdürülebilirliğin ancak “bakım etiği” ve “toplumsal adalet” ile harmanlandığında kalıcı olabileceğini savunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Agarwal, B. (1992). The gender and environment debate: Lessons from India. *Feminist Studies*, 18(1), 119–158.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB). (2021). *Sürdürülebilirlik Raporu 2021*. Ankara: ABB Yayınları.
- Bağış, R. C. (2021). Denizli’de Bağımsız Ev Eksenli Çalışan Kadınlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 361-373. <https://doi.org/10.30794/pausbed.864115>
- Baykan, D. A. (2015). *Kadın dostu kent planlaması ve tasarım ilkeleri rehberi*. Ankara: UNFPA. https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/planlama_kitap_prefinal_17aug.pdf
- Beauvoir, S. de. (1949/2011). *The second sex* (C. Borde ve S. Malovany-Chevallier, Trans.). Vintage Books. (Orijinal basım yılı 1949)
- Bell, L. A. (1997). *Teaching for diversity and social justice: A sourcebook*. Routledge.
- Buğra, A., ve Keyder, Ç. (2013). *Yeni yoksulluk ve Türkiye’nin değişen refah rejimi*. UNDP Türkiye Raporu. <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/yeni-yoksulluk-ve-turkiyenin-degis-en-refah-rejimi>
- Carlassare, E. (1994). Essentialism in ecofeminist discourse. *Capitalism Nature Socialism*, 5(4), 1–20. <https://www.alastairmcintosh.com/general/resources/1994-Carlassare-Ecofeminist-Essentialism.pdf>
- Cumhuriyet. (2021, Şubat 7). Tarım cennetinde akillara zarar JES projesi. *Cumhuriyet Gazetesi*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tarim-cennetinde-akillara-zarar-jes-projesi-1808012>
- Cumur, Ş., ve Topçu, K. D. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Kadın ve kentsel mekân. *Artium*, 10(2), 112–130. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2441114>
- Çetin, O. B. (2015). Ekofeminizm: Kadın-doğa ilişkisi ve ataerkillik. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 23–40. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197575>
- Çoban, A. (2020). *Çevre politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Des Jardins, J. R. (2006). *Environmental ethics: An introduction to environmental philosophy* (4th ed.). Wadsworth.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1998). *Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP)*. DPT ve Dünya Bankası Ortak Yayını. <https://www.imo.org.tr/Eklenti/3437,11290pdf.pdf?0&tag1=CA755796BB9651222C3330EE44674D33CF35D785>
- Dünya. (2018, Temmuz 24). Ege’nin geleneksel ürünleri jeotermal tehdidi altında. *Dünya Gazetesi*. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/egenin-geleneksel-urunleri-jeotermal-tehdidi-altinda/423906>
- Eryılmaz, Ç., ve Akman, F. (2016). Kolektif bir çevre hareketi olarak Artvin’de maden karşıtı direniş. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 17–33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34751/384331>

- Evrensel. (2018a, Aralık 5). Başköy'de JESe karşı direnen kadınlar: Pes etmedik, kazandık! *Evrensel Gazetesi*. <https://www.evrensel.net/haber/362956/baskoyde-jese-karsi-direnen-kadınlar-pes-etmedik-kazandik>
- Evrensel. (2018b, Kasım 19). Tire Başköy'e yapılmak istenen JESe ÇED izni çıkmadı. *Evrensel Gazetesi*. <https://www.evrensel.net/haber/361379/tire-baskoye-yapil-mak-istenen-jese-ced-izni-cikmadi>
- Food and Agriculture Organization [FAO]. (2017). *Climate change and food security: A framework document*. FAO. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/516ef095-b59a-465b-8ef4-86bae861eec7/content>
- Gaard, G. (1993). *Ecofeminism: Women, animals, nature*. Temple University Press.
- Gaard, G. (1997). Toward a queer ecofeminism. *Hypatia*, 12(1), 114–137. <https://www.cambridge.org/core/journals/hypatia/article/abs/toward-a-queer-ecofeminism/C7A170AF05A88296350BA19855ED1A9C>
- Gaard, G. (2011). Ecofeminism revisited: Rejecting essentialism and re-placing species in a material feminist environmentalism. *Feminist Formations*, 23(2), 26–53. https://www.researchgate.net/publication/236745078_Ecofeminism_Revisited_Rejecting_Essentialism_and_Re-Placing_Species_in_a_Material_Feminist_Environmentalism
- Gürseler, İ. G. (2008). İnsan hakları, çevre, anayasa. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 75, 199–208. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-75-408>
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2019). *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA 2018)*. Ankara: HÜNEE. <https://www.hasuder.org.tr/duyurular-hasuder-cat/detay/turkiye-nufus-ve-saglik-arastirma-si-2018-ne-soyluyor-BB8D89BF-F089-B034-7E51-3A02E460CC56>
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2015). *Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması 2014: Ulusal araştırma ana raporu*. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM 2014] ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20-%20raporlar/Aile%20i%C3%A7i%20%C5%9Eiddet%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1/2014_AiSA_Anarapor.pdf
- Hazar Kalonya, E. (2021). *Kadınların çevre mücadelesindeki görünürlüğü üzerine medya analizi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Husein, S., Herdiansyah, H., ve Putri, L. G. S. (2021). An ecofeminism perspective: A gendered approach in reducing poverty by implementing sustainable development practices in Indonesia. *Journal of International Women's Studies*, 22(5), 210–226.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (İzmir BB). (2020). *İzmir Yeşil Şehir Eylem Planı (2020–2023)*. İzmir. https://ebrdgreencities.com/assets/Uploads/PDF/Izmir-GCAP-report_FINAL-ISSUED-TURK.pdf
- Kaboğlu, İ. (1996). *Çevre hakkı*. İletişim Yayınları

- Kandemir, N. K., & Demir, S. K. (2022). Birey, toplum ve çevre ilişkisi bağlamında sinema: 2040 belgesel filmi örneği. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (10), 122–133. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2734097>
- Kantar Davran, M., Yarpuz Bozdoğan, N., ve Yılmaz, E. (2023). Kırsal ve tarımsal yaşamda kadın. Ankara: İKSAD Yayınları. <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2023/11/Kırsal-ve-Tarımsal-Yasamda-Kadin.pdf>
- Karakoç, D. Y., ve Kemahlı Garipoğlu, F. (2025). Akbelende kadın direnişi bağlamında ekofeminizm ve çevresel adalet: Eleştirel söylem analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 32(3), 425–456. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1687210>
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 19–33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/article/125569>
- KEDV. (2025). *Türkiye’de iklim krizi ve kadınların mücadelesi*. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı. <https://www.kedv.org.tr/icerik/turkiyede-iklim-krizi-ve-kadınların-mucadelesi>
- Kökalan Çımrın, F. (2015). Bergama köylü hareketinin dünü ve bugünü. *Elektro-nik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 310–317. <https://doi.org/10.17755/esos-der.98583>
- Leach, M., ve Green, C. (Yıldırım, A., Çev.). (1997/2022). Toplumsal cinsiyet ve çevre tarihi: Kadın ve doğanın temsilinden ekoloji ve politikanın toplumsal cinsiyet analizine. *Feminist Yaklaşımlar*, 43. <https://feministyaklasimlar.org/sayi-43-agustos-2022/toplumsal-cinsiyet-ve-cevre-tarihi-kadin-ve-doganin-temsilinden-ekoloji-ve-politikanin-toplumsal-cinsiyet-analizine/>
- Memiş, E., & Toksöz, G. (2022). İklim krizi kapıda: Zengin ve yoksul ülkelerde iklim değişikliğine feminist perspektiften bakış. H. Çağlayan & K. A. Türker (Ed.), *Feminizm, ekoloji, toplumsal direniş: Şemsa Özar’a armağan içinde* (ss. 67–90). NotaBene Yayınları.
- Mies, M., ve Shiva, V. (1993). *Ecofeminism*. Fernwood Publications / Zed Books.
- Nemli, E. (1998). *Sürdürülebilir kalkınma ve işletmelerin rolü*. Öneri, 2(9), 287–294. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.681746>
- Noddings, N. (2002). *Starting at home: Caring and social policy*. University of California Press.
- Özdemir, H., ve Aydemir, Z. (2019). Ekofeminizm ve çevre sorunları üzerine bir inceleme. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(77), 453–468. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/866481>
- Özen, H. (2023). Kırsal kadının “çevre” mücadelesi. *KOÇ-KAM*. <https://kockam.ku.edu.tr/kırsal-kadının-cevre-mucadelesi/>
- Özkaynak, B. (2022). Feminist politik ekoloji: Yeşil ekonomi’nin ötesinde düşünebilmek. H. Çağlayan & K. A. Türker (Ed.), *Feminizm, ekoloji, toplumsal direniş: Şemsa Özar’a armağan içinde* (ss. 91–116). NotaBene Yayınları.

- Özyol, A. (2013). Kalkınma politikalarında kadın ve ekofeminizm. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 7(16), 1–18. <https://www.ersinyucel.com.tr/uploads/1d20198aea-dfafbf2998c66f3f1be3e.pdf>
- Plumwood, V. (1991). Nature, self, and gender: Feminism, environmental philosophy, and the critique of rationalism. *Hypatia*, 6(1), 3–27. <https://doi.org/10.1111/j.1527-2001.1991.tb00206.x>Digital Object Identifier (DOI)
- Plumwood, V. (1993). *Feminism and the mastery of nature*. Routledge.
- Plumwood, V. (2002). *Environmental culture: The ecological crisis of reason*. Routledge.
- Plumwood, V. (2017). *Feminizm ve doğaya hükmetmek* (B. Ertür, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eser 1993'te yayımlanmıştır.)
- Rocheleau, D., Thomas-Slayter, B., ve Wangari, E. (1996). *Feminist political ecology: Global issues and local experiences*. Routledge.
- Salleh, A. (2017). *Ecofeminism as politics: Nature, Marx and the postmodern* (2nd ed.). Zed Books.
- Shiva, V. (1989). *Staying alive: Women, ecology and survival in India*. Zed Books.
- SKD Türkiye. (2022). *Doğa ve kadın dayanışması: Ekofeminizm*. <https://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/doga-ve-kadin-dayanismasi-ekofeminizm>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). *Kadının Kalkınmadaki Rolü: Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KadininKalkinmadakiRoluOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *Kadının kalkınmadaki rolü: Özel İhtisas Komisyonu Raporu (1. Alt Komisyon)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Kadinin-Kalkinmadaki-Rolu-OIK-1.-Alt-Komisyon-Raporu_01082025.pdf
- TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. (2018). *Kırsal alanda kadının güçlendirilmesi ve kırsalda kadın girişimciliğinin desteklenmesi komisyon raporu*. Türkiye Büyük Millet Meclisi. <https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/IhtisasKomisyonlari/Kefek/KIRSAL%20ALANDA%20KADININ%20G%C3%9C%-C3%87LEND%C4%B0R%C4%B0LMES%C4%B0%20RAPORU.pdf>
- Tronto, J. C. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. Routledge.
- TÜİK. (2025). *İşgücü İstatistikleri 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2024-54059&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu ve Un Women. (2024). *İstatistiklerle kadın, 2024*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları. Erişim adresi: https://www.tuik.gov.tr/medya/announcements/istatistiklerle_kad%C4%B1n2024.pdf
- UN Women. (2023a). *Women Entrepreneurs in the Earthquake Rapid Needs Assessment*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women). https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-03/%C4%B0htiya%C3%A7%20Analizi_TUR.pdf

- UN Women. (2023b). *Kadın erkek eşitliğine duyarlı yerleşim alanı modeli*. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) Türkiye Ofisi. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2024-02/grsm_tr_dijital.pdf
- UN Women. (2024). *Women in Rural Türkiye: Navigating Barriers in Access to Resources, Services, and Decision-Making*. UN Women Türkiye Ofisi. <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2024/09/women-in-rural-turkiye-navigating-barriers-in-access-to-resources-services-and-decision-making>
- United Nations Development Programme (UNDP). (2022). *Gender equality strategy 2022–2025*. UNDP. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-09/UNDP_Gender_Equality_Strategy_2022-2025_EN.pdf
- United Nations Population Fund (UNFPA). (2023). *Türkiye earthquake situation report #4: 24 February–1 March 2023*. UNFPA. https://turkiye.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/turkiye_en_sitrep4.pdf
- Warren, K. J. (1990). The power and the promise of ecological feminism. *Environmental Ethics*, 12(2), 125–146. <https://rintintin.colorado.edu/~vancecd/phil308/WarrenK.pdf>
- World Health Organization [WHO]. (2014). *Gender, climate change and health*. WHO Press. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241508186>
- World Health Organization [WHO]. (2021). *2021 WHO Health and Climate Change Survey Report*. WHO Press. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240038509>
- Yapı Kredi. (2023). Eko feminizm nedir ve neden önemlidir? *Yapı Kredi Blog*. <https://www.yapikredi.com.tr/blog/surdurulebilirlik/toplum/detay/eko-feminizm-nedir-ve-neden-onemlidir>
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye’de sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145–158. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/article/613550>
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton University Press.
- Yücel Kandemir, I., ve Kutlar, İ. (2024). Kırsal alanda doğanın korunmasında kadının rolü ve ekofeminizm. *Kadın/Woman 2000*, 25(1), 111–118.

REFAH DEVLETİ KAVRAMI BAĞLAMINDA SOSYAL POLİTİKALARDA AİLE KURUMU

“

Işıl SAYKAN¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye isil.saykan@ogr.deu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0007-7743-6450

Refah devleti kavramı, 1929 Ekonomik Buhranı ve Dünya Savaşlarının etkisiyle Avrupa'nın iktisat politikalarındaki piyasayı önceliklendiren yaklaşımının değişmeye başladığı zamana işaret eder. Refah devletinin 19. yüzyılın sonlarında konuşulmaya başlandığı, fakat 20. yüzyıl ortalarına doğru Avrupa devletlerince benimsendiği bilinmektedir. 1970'li yıllara kadar altın çağını yaşayan refah devleti yaklaşımları özellikle 80'lerden sonra küreselleşme, petrol krizi, sosyal demografik yapının değişimi ve istihdam politikalarında yaşanan dönüşüm ile tartışılmaya başlanmıştır.

Refah devleti kavramının krizde olup olmadığına dair tartışmalar günümüzde sürse de altın çağında dahi Avrupa devletlerince paylaşılan ortak bir refah devleti kavramı anlayışı ve tanımlaması mevcut olmamıştır. Diğer bir ifadeyle, refah devleti kapsamına giren her Avrupa ülkesinin piyasa-devlet ilişkisi düzenlemeleri hiçbir zaman aynı olmamış, dolayısıyla dünyanın zamanla değişen ekonomik, sosyal ve politik atmosferinden de aynı oranda etkilenmemişlerdir. Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği İngiltere, piyasa teşvikini 20. yüzyılda da sürdürürken, Kıta Avrupası ülkelerinden Fransa ve Almanya özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya ve sosyalizm tehdidine karşı devlet-piyasa ilişkisinde piyasayı tamamen devlet kontrolüne bırakmamakla birlikte devletin demokrasi yaklaşımlarını pekiştirici ve muhafaza edici rolünü güçlendirmeye çalışmıştır.

Farklılaşan refah devleti yaklaşımlarını 1990 yılında kavramsallaştıran Esping-Andersen, literatüre üç farklı refah devleti modellemesi kazandırmıştır: liberal refah devleti modeli, muhafazakâr refah devleti modeli ve sosyal demokratik refah modeli. Bu modelleme, devletlerin benimsedikleri sosyal politika anlayışlarını göstermesi bakımından da önemlidir. Zira, bir devletin refah anlayışı sosyal politika geliştirme ve uygulama koşullarıyla da doğrudan bağlantılıdır. Nasıl ki, refahı piyasanın teşviki üzerinden tanımlayan liberal refah devleti modelinde piyasa sosyal politikalarından kimin nasıl yararlanacağını belirlemişse, sosyal demokratik refah devleti modelinde de devlete vatandaşlık bağıyla bağlanan herkesin sosyal politikalarından eşit ve adil düzeyde yararlanma hakkının olduğu kabul edilmiştir. Daha sonra Ferrera bu modellemeye dördüncü bir model daha ekleyerek Akdeniz ülkelerini Güney Avrupa refah devleti modeli kapsamında incelemiştir.

Literatürde aile kurumunu refah devleti bağlamında ele alan çalışmalar az olmakla birlikte aile-devlet ilişkisini refah devleti modellerinin yaklaşımları üzerinden okumanın günümüzün aile politikalarını önceliklendiren devlet eğilimlerini izlemeyi ve anlamayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bilinmektedir ki, aile, bireyin sosyalleşmeyi öğrendiği ve toplumsallaşmaya başladığı ilk mekândır. Diğer bir ifadeyle, aile sosyolojisi literatürünün de kabul ettiği gibi aile, devlet meşruiyetinin ve devletin benimsediği değerlerin temsil

edildiği ve yeniden üretildiği bir toplumsallaşma mekanıdır. Devletin refah anlayışının aile yapılanmasını da belirlediği bu nedenle düşünülebilir. Fakat bu ilişki her zaman hiyerarşik olmamakta, aileyi oluşturan bireylerin tercihleri ve sosyal haklara erişimi konusundaki talepleri de refah devletlerinin sosyal politika anlayışlarını etkileyebilmektedir. Aile içindeki rol paylaşımları, çocuk ve yaşlı bakımı, eşlerin gelirlerinde eşitsizlikler ve adaletsizliklerin varlığı, boşanma, ev içi şiddet konuları hem devletin hem ailenin refahını belirleyen kriterlerdendir. Bu sebeple, refah devletlerinin sosyal politika anlayışlarını aile kurumu üzerinden değerlendirmek, karşılaşılan risk ve sorunlar karşısında aile kurumunun ve devletin nasıl ilişkilendiğini anlamayı sağlayacaktır.

Bu bağlamda aile politikaları kavramı ortaya çıkış nedenleriyle devlet-aile ilişkisinde zamanla yaşanan değişimleri ifade etmesiyle incelenmeye değerdir. Aile politikaları kavramı aynı zamanda Esping-Andersen'in modellemesinde göz ardı edildiği ve cinsiyet eşitliği temelinde oluşturulması gereken sosyal politikalar konusuna dikkat çekmesi açısından da önemlidir. Bu anlamda aile politikaları kavramının aileyi çeşitli risklerden korumak isteyen devlet anlayışının, cinsiyet eşitliğinin ailede de tesis edilmesine yönelik yükselen itirazların sonucunda ortaya çıkmıştır, denilebilir.

Refah Devleti Modelleri ve Sosyal Politika Anlayışları

Refah devleti kavramının ortaya çıktığı yıllar Avrupa'nın hem İkinci Dünya Savaşı gerçeğiyle yüzleşmeye başladığı hem de özellikle kadın ve çocuk işçilerin zorla ve ucuz emek olarak çalıştırıldığı kaotik yıllara tekabül eder. İlk defa 1941 yılında İngiltere'de Beveridge Raporu ile telaffuz edilen refah devleti kavramının uygulanmaya başlanması 1950'li yılları bulur.

Refah devleti, kabaca, devlet müdahalesini serbest piyasa koşullarını sınırlandırmak için uygun gören ve refahın devlet eliyle dağıtılması hedefini ifade eden bir kavram olarak ortaya çıkar. Refahın devlet eliyle dağıtılması tabirinin hangi anlamlara çıkabileceği üzerine sıklıkla özellikle 1970'lere kadar Avrupa devletlerince sürekli tartışıldığını belirtmek gerekir. Zira Almanya'nın göbeğindeki Sovyet tehdidine karşı devlet müdahalesini ve piyasa koşullarını dengeli ayarlama ihtiyacı tüm Avrupa devletlerince paylaşılan ortak hedefti. Ne sosyalizme kaymak ne de toplumsal yapının alt ve üst sınıf olarak ikiye bölünmesine neden olacak piyasa müdahalesini arttırmak niyetindelerdi. Refah devleti bu bağlamda Avrupa'da orta sınıfın oluşmasına zemin hazırlayan, vatandaşlık bağını ve ulusal değer bilincini güçlendiren bir kavram ve ortaklaşa paylaşılan bir politikaydı.

Fakat Avrupa devletlerinin sahip olduğu değerler, ulus-devlet bilinci ve tarihsel arka plan farklılıkları refah devleti kavramını da kendilerine özgü yorumlamalarını sağlamıştır. Avrupa devletlerinin yekpare bir refah devleti

anlayışı paylaşmadıklarını ilk belirten Esping-Andersen olmuştur. Ona göre Anglosakson ülkeleri daha çok liberal refah devleti anlayışını paylaşıırken, Almanya ve Fransa gibi Kıta Avrupası'na dahil olan ülkeler muhafazakâr refah devleti anlayışına sahiptir. İskandinav ülkeleri ise sosyal demokratik refah devleti modeli ile diğer iki gruptan ayrışırlar. Bu üçlemeye dördüncü maddeyi Ferrera 1996 yılında eklemiştir.

Bu modellerin ortak özellikleri, Avrupa hükümetlerinin vatandaşlarını sağlık krizi, ekonomik kriz gibi risklere karşı koruma amacıyla olmaları ve eğitim, barınma, çocuk bakımı gibi çeşitli konularda sosyal korumayı sağlayarak muhtaçlığı önlemek istemeleridir (Taşçı, 2013:7).

Liberal Refah Modeli

Bu modelde piyasa mantığı ağırlıktadır. Devlet müdahalesi piyasa eliyle sınırlandırılmıştır. Devletin bütünüyle istihdam amacına sahip olduğu söylenememekle birlikte bu modelde devlet bir sosyal sorunu çözmek için başrolde de değildir. Kısa süreli tanzim politikalarının haricinde devletin çok da fazla rolü bulunmamaktadır. Esping-Andersen, bu modelde kamudaki istihdamın bu sebeplerle düşük olduğunu belirtirken toplumun özel sektöre daha fazla teşvik edildiğini belirtir (Gough, 2004: 241-242; Taşçı, 2013: 7-8).

Devletin ön planda olduğu zamanlar genelde olağanüstü zamanlar olarak sınırlandırılmıştır. Doğal afetlerde, ekonomik krizlerin eşliğinde veya piyasanın ihtiyacı olduğunda devlet, ülkedeki en fakir insan grupları için devreye girmektedir (Cousins, 2005: 109-110). Bu nedenle devletin hizmetleri birer hizmet niteliği taşımaktan çok sosyal yardım statüsünde kalmaktadır. Sosyal güvencenin asgariyede tutulduğu bu modelde gelir dağılımında da eşitliğe pek rastlanılmamaktadır. Devlet gelir araştırmaları yapıp sonuçları piyasayla paylaşmakla görevlidir. Bu nedenle bazı araştırmacılar bu modeldeki devletin rolünü “piyasa bekçisi devlet” olarak değerlendirir (Taşçı, 2013: 8).

Liberal refah devleti modelinde refah, çalışmayla ölçülmektedir. Vatandaşlığın doğal olarak getirdiği haklar (eğitim, eşitlik, gelir seviyesi, barınma, çocuk bakımı, sağlık ve sosyal güvenlik vb.) piyasa eliyle sınırlandırılmakla birlikte insanlar gelirlerine göre bu haklardan yararlanmaktadırlar. Tek garanti edilen, asgari gelir garantisidir. Bu sebeplerle liberal refah devleti modelinde zayıf sosyal güvence, sosyal haklara erişimde eşitsizlik ve kapsayıcı sosyal hizmetlerden ziyade kısa süreli ve gelir düzeyine göre sosyal yardımlar geçerlidir.

Muhafazakâr Refah Modeli

Kıta Avrupası modeli olarak da geçen muhafazakâr refah devleti modelinde toplumunun tamamının yararlandığı sosyal sigorta modeli veya sosyal politikalar yoktur. Çıkar grupları ve bu gruplar arası iş birlikleri

öne çıkar. Esping-Andersen'in de belirttiği üzere bu model korporatist bir modeldir. Statüye göre oluşturulan çıkar gruplarında insanlar statülerine göre sosyal politikalardan yararlanmaktadır (Cousins, 2005: 245-246).

Bu modelde en dikkat çeken unsur, devletin liberal modelde olduğu gibi piyasadan tamamen bağımsız olmamasıyla birlikte özellikle gelir kaybına uğrayanlar için gelir eksikliğini telafi edici teşvik politikaları yaratmamasıdır. Bu yaklaşım, muhafazakâr modelin kişiyi bir çıkar grubuna dahil etme politikasının uzantısıdır. İstihdam yaratacak politikalar üretmekten ve işgücünü efektif kullanmayı sağlayacak politikalar uygulamaktan uzak bir yaklaşıma sahiptir.

Muhafazakâr refah devleti modelinde devlet yardımı üzerinden sosyal politikalar yürümektedir. İş birlikçi grupların grup üyelerine yardım ve destekte bulunması söz konusudur. Bu süreçte geleneksel ve ulusal görüşler de gruplara ait değerlerin yanı sıra benimsetilmekte, fikri birliktelik yaratılmaktadır (Taşçı, 2013: 8-9). Bu sebeptendir ki, muhafazakâr modelde sosyal refah rejimi kişileri ulusal ve manevi değerlerden uzaklaştırdığı için sıklıkla eleştirilir. Sosyal refah rejiminin ve sosyal politikalarının eleştirildiği bir diğer alan da ikinci kısımda daha detaylı tartışılacak cinsiyet eşitliğine dair görüşlerdir. Kısaca bahsetmek gerekirse muhafazakâr refah devletinde kilisenin ve geleneksel aile değerlerinin etkisi fazlaca hissedildiğinden örneğin çocuk bakımına dair devletin yapacağı sosyal ve eşitlikçi politikalardan ziyade annenin çocuğun bakımı için kiliseden yardım alması daha makbul görülmektedir. Özdemir bunu, kuşaktan kuşağa aktarılan değerlerin aksaması sebebiyle toplumsal yapının ve bir aradalık hissinin bozulmasına dair muhafazakâr korkunun bir ifadesi olarak adlandırır (Özdemir, 2007: 138).

Sosyal Demokratik Refah Modeli

Literatürde İskandinav modeli de diye de geçen sosyal demokratik refah modeli tam anlamıyla devlet eliyle sosyal politikaların düzenlendiği bir sistemi ifade eder. Ülkede yaşayan her insan birer vatandaş olarak kabul edilir ve sosyal haklara ve hizmetlere erişim vatandaşların mesleği, statüsü, dini ne olursa olsun herkes için söz konusudur. Sosyal hakları güvenceye almak refah ihtiyaçlarını bütünüyle piyasadan bağımsızlaştırmayı ifade eder. Sosyal demokratik refah modelinde kamunun tüm kurumlarıyla tam bir uyum içinde işlemesi öncelikli hedeftir. Politika oluşturma, uygulama ve denetim süreçlerinin de bu uyumlu çalışmanın sonucu olarak herkes için adil işleyeceği beklentisi mevcuttur.

Nitekim, sosyal demokratik refah modelinde evrensellik ve dayanışma ilkeleri bu beklentiyi bir sosyal demokratik değere dönüştürmekte ve vatandaşları birleştiren manevi bir güç haline getirmektedir (Özdemir, 2004: 126'dan akt. Taşçı, 2013:9). Evrensellik ve dayanışma ilkeleri toplum içindeki farklı sınıflardan gelen insanlar arasında eşitliği tesis eden ilkelerdir. Sosyal politikalar oluşturulurken her sosyal sınıftan, cinsiyetten ve etnik-soy gibi

farklılıklardan gelen insanlar dikkate alınarak politika oluşturulur. Bu anlamda bu ilkeler ışığında oluşturulan her sosyal politikanın herkesi kapsadığı anlaşılmaktadır.

Sosyal demokratik refah modelinde oluşturulan sosyal politikalar eksikleri kısa sürelili gidermeye yönelik değil, sorunu çözmeye yönelik kapsamlı hazırlık süreçleri sonrası oluşturulur. Esping-Andersen'in de işaret ettiği gibi bu politikalar iyileştirmeye yönelik olmaktan çok önleyici politikalar adını taşımaktadır (Cox, 2004: 209-210).

Dayanışma ilkesi, bu modelde toplumsal birliğin kuvvetlendirilmesini öneren önemli bir değer niteliğindedir. Zira, dayanışma ilkesi Cox'un da belirttiği gibi, sınıf çatışmasının ve bölgesel ayrımcılığın ve eşitsizliğin önüne geçilmesini sağlayacak politikaların üretilmesine yardımcı olur. Bu ilkeyle tüm vatandaşlar kendilerini diğerlerinden ayrı veya üstün görmez, tam tersine eşit görmektedir (Cox, 2004: 210). Mavi yakalı işçilerle, beyaz yakalı özel sektör çalışanları arasında bir ayrım olmadığı gibi kamuda çalışan personelin de bu iki gruptan ayrışır yanı bulunmamaktadır. Herkes paylaşılan ortak değerler itibarıyla sosyal hizmetlere aynı erişim olanağına sahiptir (Taşçı, 2013: 9-10).

Güney Avrupa Refah Modeli

Ferrera 1996 yılına kadar gelen refah devleti sınıflandırmalarının yeterli olup olmadığına ilişkin tartışmalara son noktayı "Güney Avrupa Refah Modeli" sınıflandırmasıyla koymuştur (Ferrera, 1996: 18-19). İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerin dahil olduğu bu dördüncü model diğer modellere göre bariz farklılıklar barındırırken şaşırtıcı benzerlikler de mevcuttur (Taşçı, 2013: 11).

Latin kuşağı refah modeli diye de anılan Güney Avrupa refah modelinde güçlü bir emeklilik sistemi vardır. Kamu yatırımlarının ciddi ölçüde yapıldığı emeklilik sistemi, formel sektördeki işgücünün korunması demektir. Buna karşın meslek grupları kurumsal olmayan bir biçimde ve düzensizce devletten az destek almaktadırlar (Ferrera, 1996: 23). Bu tespit, Ferrera'nın Güney Avrupa refah modelini diğer modellerden ayırtıran ve adına "ikili sistem" dediği kavramın ortaya çıkışını sağlamıştır. İkili yani bir diğer tabirle kutuplaşmış yapı, yeraltı ekonomisini kaçınılmaz biçimde oluşturur. Enformel iş kolları, yasadışı faaliyetler, yarı kayıtlı veya kayıt dışı işgücü ve istihdam gibi pek çok doğrudan tespit edilemeyen hak ihlallerine zemin hazırlanmış olur.

Diğer yandan görünürde tıpkı sosyal demokratik refah modelinde olduğu gibi Güney Avrupa modelinde de evrensellik anlayışı vardır. Fakat bu evrensellik anlayışı sağlık sistemi açısından geçerlidir. Sağlık hizmetleri, tüm vatandaşların hakkı olarak ifade edilmekle birlikte "vergilendirme" sistemine tabii kılınır. Vergilerle finanse etme anlayışı Taşçı'nın ifade ettiği üzere muğlaklık

taşıır, çünkü vergilendirilen bir sağlık sistemi için ne kadar herkes için ulaşılır denilebileceği bilinmemektedir (Taşçı, 2013: 11-12). Bununla birlikte sağlık sisteminde kamu ve özel teşebbüslerin birlikteliğine dikkatleri çeker Ferrera. Ona göre bu “karışım” özel sektörün karlılığını hesaba katmak gibi bir sonuca götürebilmektedir devleti. Dolayısıyla, devlet güçlü gibi görünse de “zayıf bir devletçilikten” söz edilmesi daha mümkündür (Ferrera, 2006: 220).

Zayıf devletçiliğin bir diğer özelliği olarak da Ferrera, Güney Avrupa Modelindeki partizan dayatmalara işaret eder. Öyle ki, kamu kurumlarının siyasi partilerce yönlendirilmesi, gelen hükümete göre kurumsal kimliğin değişmesi vb. durumların sosyal hizmetlerde yeniliklerin ve reformların zayıflamasına neden olduğunu öne sürer (Ferrera, 2006: 222-223). Zayıf devletçilik, kamu hizmetlerinin dağıtılmasında tikelcilğe sebep olmakta ve yolsuzluklar sıklıkla görülmektedir. Kayırmacı tavır özellikle seçim zamanlarında politik destek için devlet kaynaklarının kullanılmasına da yol açmaktadır (Gough, 2006: 245-246).

Aile Kavramı ve Aile Politikaları

Aile sosyolojisi literatürü aileyi tanımlama üzerine zengin bir tartışma kültürüne sahiptir. Ailenin bir sosyal grup olduğu sıklıkla paylaşılan bir tanımlama olmuştur. Ortak bir kimlik oluşturmak üzere bir araya gelmiş insanların oluşturduğu sosyal bir grup olarak ailenin tanımlanması söz konusudur.

Farklı bir bakış açısından bakıldığında paylaşılan bir diğer ortak görüş, ailenin toplumsallaşmanın bir aracı olarak görüldüğü aile toplumsal bir kurumdur tanımlamasıdır (Aile ve Sosyal Politikalar, 2011a). Aile toplumsal bir kurum olarak ele alındığında aile içindeki iş bölümünün, çocuk sayısının, ailedeki bireylerin cinsiyete dayalı rollerinin belirlenmesinin ve kaç çeşit ailenin tanımlanacağı gibi pek çok konunun tartışılması söz konusudur.

Aile politikası kavramı, 2000’lerle beraber literatüre kazandırılmış bir kavramdır. Devletin doğrudan veya dolaylı biçimde aile kurumunu desteklemek üzere politika üretmesine verilen addır. Aile politikaları kavramı aynı zamanda refah devleti kavramsallaştırmasında Esping-Andersen ve Ferrera tarafından pek de üzerinde durulmayan cinsiyete dayalı rollere ve cinsiyet eşitliği temelinde hazırlanacak sosyal politika ihtiyacına farklı açılardan yaklaşmayı ifade eder.

Sosyal demokratik refah devleti modelinde vatandaşlık bağı aile bağlarından kuvvetli görünse dahi aile kurmak bir sosyal grup oluşturmak olarak düşünüldüğünde farklı sosyal grupların/ailelerin farklı taleplerinin olacağını düşünmek zor değildir. Her koşulda aile birlikteliğini düzenleyen yasalar ve aile içinde bireylerin birbiriyle eşitliğini sağlayacak düzen ihtiyacı söz konusu olmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, aile politikalarını “*ailenin bir kurum olarak korunması, güçlendirilmesi için uygulanan her türlü yasal düzenlemeler, idari kararlar ve uygulamalar*” olarak tanımlamaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011a, 2011b). Literatürde ailenin karşılaştığı aileye özgü sorunlar boşanma, işsizlik, evsizlik, gelir eşitsizliği, aile içi şiddet, kürtaj, çocuk bakımı, cinsiyet veya ırk temelli ayrımcılık olarak belirlenmiştir. Refah devleti kavramında sosyal politika yaklaşımı ayrı ayrı sayılan bu başlıklara dikkat çekmemektedir.

Refah Devleti Modellerinin Aile Kurumuyla İlişkisi

Liberal refah devleti modelinde ailelerin diğer modellere kıyasla daha düşük düzeyde sosyal destek aldıkları bilinmektedir (Cousins, 2005: 249). Eğer aile içinde işsizlik hakimse ve gelir eşitsizliği mevcutsa devletin gelir durumuna göre destek vermesi söz konusu olmaktadır.

Çocuk bakımı konusunda da sosyal politikalar sosyal destek düzeyindedir. Fakat bundan daha ilgi çekici olan, çocuk bakımından kadının sorumlu tutulduğudur. 2000’lerden sonra babaların da anneler kadar olmasa da doğum izni almaları yasalaşmaya başlamıştır. Yine de hala kürtaj, boşanma, çocuk bakımı kadının sosyal haklarını ve insan haklarını göz ardı edecek şekilde tartışılmaktadır (Hilson, 2008: 190). Çocuk bakımı alanında özel teşebbüse daha çok alan açıldığı bilinmektedir. Öte yandan ebeveyn izni uygulamalarının gerçekleştirilmesindeki temel engelin işveren görüşüne verilen önem olduğu da tartışılmaktadır (Hilson, 2008:190-191).

Liberal refah devleti modelinde aileye ilişkin temel görüş, ailenin cinsiyet normallerine göre tasarlanması ve buna göre kadının ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutulurken erkeklerin de çalışma hayatından mesul tutulmasıdır. Babalık yönelimli politikalarından ne aile politikaları açısından ne de sosyal politikalar açısından söz konusu olabildiği söylenebilir.

Muhafazakâr refah devleti modelinde yukarıda az da olsa bahsedildiği üzere kilisenin etkisi aile yapılanmasını ve aile içi rolleri doğrudan etkileyebilmektedir. Kıta Avrupası ülkelerinde Fransa, Belçika, Almanya’nın dahil olduğu bu grupta da kadın domestik (ev içi) konulardan sorumluyken erkek çalışma hayatı ve para kazanmakla sorumlu tutulmaktadır (Şenkal, 2005: 52-53). Liberal modelden farkı, geleneksel sayılabilecek bu görüşün modern dönemin cinsiyet farklılığına dayanan iş bölümüne göre değil de dini ve ulusal değerlere göre ortaya çıkmasıdır. Bu anlamda cinsiyet eşitsizliği, aile yapılandırılması gibi ölçülebilir, değiştirilebilir, somut konular daha soyut, daha ölçülemez ve hassas bir noktaya taşınmaktadır.

Dolayısıyla sosyal refahın merkezinde aile bağları vardır. Aile bağları -yani aileyi oluşturan bireylerin değer paylaşımları- ne kadar güçlü ve ortaksa

devletin hizmet götürme yükü de o kadar azalmış olmaktadır (Cox, 2004: 215). Özdemir'e göre muhafazakâr modelde sosyal politikaların varlığı ailenin ve değerlerin parçalanması demektir (Özdemir, 2007: 138). Bu modelde bir sosyal gruba ait olma baskısı toplumda ırk-etnisite, cinsiyet ve din ayrımcılığını da beraberinde getirmektedir.

Sosyal demokratik refah devleti modelinin görüldüğü ülkelerden biri olan İsveç'te 1974 yılında ilk kez "ebeveynlik izni" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. O tarihe kadar doğum izni veya annelik izni diye anılan çalışan kadınların doğumdan sonra izin kullanmalarını ifade eden bu kavram "ebeveynlik izni" ile babaları da dahil eden bir terime dönüşmüştür (Hilson, 2008: 186). Evrensellik ilkesi, bu kapsamda aile içindeki cinsiyet eşitliğini de içermektedir. Babalara yasal olarak yapmaları zorunlu kılınan iki aylık ücretli ebeveynlik izni aile içi eşitliği tesis etmekte önemli bir sosyal politika örneğidir. Ayrıca çalışan ebeveynlere yönelik yüksek devlet katkısı ve ücretsiz kreş desteği vs. de sunulmaktadır.

Güney Avrupa refah devleti modelinde aile, devletin sosyal politika yükünü sırtlayan önemli bir aktör konumundadır. "Güneyli aile tipi" de denilen bu modelde aile, barınma, eğitim, aile içi iş bölümleri ve rolleri gibi alanlarda kiliseyle yoğun ilişkidir (Gough, 2006: 252). Geleneksel aile modeline sahip bu aile de akrabalık ilişkileri iş ve kariyer süreçlerinde, kiminle nasıl ve ne zaman evlenileceğine kadar her alanda söz sahibi konumdadır. Aile içi görevlerin ve çocuk bakımının yine çoğunlukla kadına atfedildiği görülür (Ferrera, 2005:15; Ferrera, 2006: 226).

SONUÇ

Geçtiğimiz son on yılda yaşanan Arap Baharı, Ukrayna-Rusya Savaşı, pandemi krizi ve sonrasında küresel boyutta yaşanan ekonomik kriz refah devletinin krizde olup olmamasıyla ilgili tartışmaları hararetlendirmiştir. Refah devleti rejiminin krizde olup olmaması doğrudan devletlerin sosyal politika anlayışlarını etkilediği bu tartışma için önemlidir.

Küresel boyutta yaşananlar devletleri umulduğu gibi refah seviyesine taşımamış, aksine daha fazla korumacı politikalara sevk etmiştir. Önleyici politikalardan korumacı politikalara geçişte devletlerin güvendiği kurumlardan biri ailedir. Aile devletlerin karşılaştığı kriz anlarında imdadına yetişen can yeleği konumdadır. Devletin refahını kurtarması beklediği gibi zaman zaman geleneksel ve ulusal değerlerin korunması konusunda aile devletin yardımına yetişir. Bozulan maddi refahın yerini alması beklenen manevi birlikteliğin korunmasında ve güçlendirilmesinde aile başrolde.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011a). *2011 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011b). *Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması-2011*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Cousins, M. (2005). *European welfare states (comparative perspectives)*. London: Sage Publications.
- Cox, R. (2004). The path-dependency of an idea: Why Scandinavian welfare states remain distinct. *Social Policy and Administration*, 38(2), 204-219.
- Esping-Andersen, G. (1996) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (2006). Toplumsal riskler ve refah devletleri (çev. B.Yakut-Çakar ve U.B. Balaban). A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal politika yazıları* içinde (s. 33-54). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ferrera, M. (1996). The ‘Southern’ model of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17-37.
- Ferrera, M. (2005). Welfare states and social safety nets in Southern Europe: An introduction. In M. Ferrera (Ed.), *Welfare state reform in Southern Europe* (pp. 1-23). New York: Routledge.
- Ferrera, M. (2006). SosyalAvrupa’da ‘Güney Avrupa modeli’ (çev. B.Yakut-Çakar ve U.B. Balaban). A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.) *Sosyal politika yazıları* içinde (s. 195-229). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gough, I.(2004). Social policy regimes in the developing world. In P. Kennett (Ed.), *A handbook of comparative socialpolicy* (p. 239-257). London: Edward Elgar.
- Gough, I. (2006). Güney Avrupa’da sosyal yardım (çev. B.Yakut-Çakar ve U.B. Balaban). A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.), *Sosyal politika yazıları* içinde (s. 231-260). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hilson, M. (2008). *The Nordic model (Scandinavia since 1945)*. London: Reaktion Books.
- O’Connor, J.S. (2004). Gender, citizenship and welfare state regimes. In P. Kennett (Ed.), *A handbook of comparative socialpolicy* (pp. 180-200). London: Edward Elgar.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti* (2. baskı). İstanbul: İTO Yayınları.
- Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme sürecinde sosyal politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Taşçı, F. (2013). Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler. *İnsan & Toplum*, 3 (5), 5-35.

AİLE KURUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ: TÜRKİYE’DE AİLE YAPISI ARAŞTIRMALARI, TÜİK VERİLERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME VE SOSYAL POLİTİKALARIN GELİŞİMİ

“ ”

Hüseyin TÜRK¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. huseyin.turk@ogr.deu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0000-7929-4707

Oluşturduğu toplumun yapısındaki değişimleri anlamada en temel birim olan aile toplumsal kalkınmada başat bir rol oynamaktadır. Segal (1983; aktaran Bernardes, 1999, s. 23)'e göre “çocuklu evli kadın-erkek çiftten oluşan geleneksel aile imajı, kocanın evin geçimini sağlayarak eşine ve çocuklarına ekonomik destek sağlarken eşin hem kocasına hem de çocuklarına bakması şeklinde cinsel iş bölümüne dayanmaktadır ve tüm aile ideolojilerinin merkezinde yer almaktadır.” Bununla birlikte “aile” kavramının tek ve sabit bir biçimde tanımlanmasının yanlış olabileceğinin altı çizilmektedir. Aile kurumu tarihsel süreçte durağan ve değişmez bir yapıdan ziyade dinamik yapısıyla sosyal kültürel, ekonomik, politik değişimler gibi toplumsal değişim süreçlerinden etkilenerek sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Bu anlamda aile kurumu tarih sahnesinde bireylerin biyolojik devamlılığını sağlayan, duygusal gereksinimlerini karşılayan bir yapı ile sınırlandırmak pek doğru olmayacaktır. Ancak aile kurumu ve yapısındaki değişim, oluşturduğu toplumu anlamada ve açıklamada yol göstericidir.

İnsanlık tarihinin ilk yıllarında ilkel dönem olarak adlandırılan dönemde aile kurumunda ilk iş bölümü avcılık ve toplayıcılıktı. Bu dönemde insanlar gruplar halinde mevsimlerin gereklilikleri doğrultusunda; erkekler, kadınlar ve çocuklar, işlerin tümünü güçleri oranınca, cinsiyete, yaşa dayalı eşitlikçi bir anlayışla işbirliği içerisinde çalışma hakimdir. Avlanma erkeklerin ise yabani otların ve meyvelerin toplanmasında, çocukların bakılmasında ve yiyeceklerin işlenmesi kadınların göreviydi (Kathleen, 2014). Bu iş bölümüne bağlı olarak gelişen organizasyon ailenin bilinen ilk sosyal yapısını oluşturmuştur (Eyce, 2000). Özellikle kadının doğurganlıkta tek aktör olduğunun düşünülmesi, besleme sorumluluğunun olması, kadının sosyal konumunu özelleştirmiş ve anaerkil anlayış hâkim görülmüştür (Arat, 1986). Öyleki sosyal politika kadın ekseninde biçimlenmiş, ailelerin yaşadığı mekân kadına ait sayılmış, miras anneden kız çocuklara geçmiş, eşler ayrılık yaşadığında yaşam yerinden ayrılan erkek olmuştur (Can, 2019). Tarım yaşamının ve mülkiyet kavramının ortaya çıktığı yerleşik dönem, günlük aktiviteler, ekonomik kaynaklar, din, siyaset ve aile yapısında çeşitli değişikliklerin görüldüğü dönemdir (Özdöl, 2011). Başta bu dönemde erkeklerin avcılık faaliyeti gerçekleştirdiği sırada kadınların toplayıcılık, pişirme, tohum yetiştirme, çömlek kullanımı ve basit dikimden sorumlu olarak ilkel dönem gibi anaerkil yapı görüldüğü belirtilmiştir. Dahası bazı araştırmacılar tarımsal faaliyetlerin buluşunu kadının gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür (Michel, 1984/1993). Ancak ilerleyen dönemde kadının mesleği olan tarımın, erkeğin kontrolüne geçmesiyle (Can, 2019), tarıma dayalı geleneksel geniş aile kavramı ve erkek otoritesi, toplumsal hayatı ataerkil bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuştur. Hatta dönemin filozoflarından Aristoteles, kadın-erkek arasında giderilmeyecek varoluşsal bir eşitsizliğin bulunduğunu, sosyal hiyerarşinin en üst basamağında erkeklerin yer alması gerektiğini; birinci kuşak haklardan olan oy verme, seçme ile seçilme ve

meclise girme gibi haklara kadınların sahip olmamaları gerektiğini belirtmiştir. İlerleyen dönemde Roma İmparatorluğu gibi devletlerin hukukunda erkeğin aile içinde ve dışında mutlak egemenliğe sahip olduğu sistemler gelişmiştir (Duman, 2012). Sanayi Devrimine geçilmesiyle beraber makineleşme ile kadın aktif işgücüne katılımı, ailenin üretim biriminden tüketim birimine geçişi, çocukların istihdama katılımı, çekirdek aile tipinin gündeme gelişi, toprağa bağımlılığın azalması, anne, baba ve çocuk ile daralan aile yapısının kentlere yerleşmesi, enformel ilişkilerin yerine formal ilişkilerin oluşması gibi değişimlere neden olmuştur (Schwab, 2016/2018). Endüstrileşme olarak da ifade edilen dönemde, toplulukçu anlayışın zayıflaması, bireyci anlayışın ortaya çıkışı, daha önce aile kurumunun çocukların eğitimi, güvenlik, din, sosyal güvence, yaşlıların bakımı gibi görevlerin devletin görev alanı olarak değişmiştir (Giddens, 1991/2019). Ayrıca kadının çalışma yaşamına girmesiyle ev içi rollerin değişmesi, sahip olunan çocuk sayısındaki azalmayla ailenin biyolojik işlevinin körelmesi; ailenin eğitim işlevinin okullara devredilmesi, çocukları koruma işlevinin devletin sorumluluk alanına girmesi ve ekonomik işlevinin de üretimden çıkarak tüketime dönüşmesi aile sosyal politikaları da biçimlendirmiştir (Çiçek, 2022). Örneğin; Avrupa, İngiltere ve ABD’de çalışan kadınların haklarını korunması amacıyla çalışma hayatına ve konut alanına ilişkin yasal düzenlemeler, sağlık, eğitim, oy hakkı, ilköğretimin ücretsiz hale getirilmesi ve okulda yemek yasası ile çocukların tam ve sağlıklı beslenmesi devlete ait bir görev verilmesi dönemin aileye yönelik sosyal politika gelişmeleri arasında sayılabilir (Buğra, 2008).

1760 Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan ve 1980’li yılların küreselleşmesi ile hız kazanarak bugünü kapsayan modernleşme süreciyle (Dikeçligil, 2012), aile kurumunda yaşanan dönüşümlere ek olarak zaman içerisinde işsizlik, göç hareketliliği, kentleşme, eğitimin yaygınlaşması, kadının istihdam sürecine dâhil olması gibi faktörlerle eklemlenmiş ve aileyi yalnızca üye sayısı açısından geniş ile çekirdek olarak ayırma tartışmalarının yanı sıra (Canatan ve Yıldırım, 2018), tek ebeveynli aileler, babasız aileler, koruyucu aileler, evlat edinme yoluyla kurulan aileler, üvey aileler, nikâh akdi olmaksızın birlikte yaşayan partnerler, yalnız yaşayan kimseler gibi sosyal bağlamda bazı tartışmalar da ortaya çıkmıştır (Çapcıoğlu, 2018). Modernleşme ile hız kazanan sosyal değişim, ailenin yapısını ve dokusunu etkilemiş, aileye yönelik sosyal politikaların geliştirilmesine yönelik çalışmaları gündemde tutmuş, sosyal bir devlet anlayışıyla hükümetlerin süregelen ve güncelliğini yitirmeyen aile hayatını geliştirmeye ve korumaya ilişkin önlemleri içeren bir dizi politikaları gerekli kılmıştır (Delican, 1998). Özetle tarıma dayalı toplumlarda aile kurumu ekonomik ve sosyal yaşamın odağında yer almış, geleneksel aile yapısı gözlemlenmiştir. Ancak Sanayi Devrimi ile birlikte aile kurumu, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına evrilen bir dönüşüm içerisinde olduğu bildirilmektedir. Küreselleşme süreciyle ise bireyselleşen, daha parçalı, seküler

ve esnek aile tipleri tasnif edilmektedir (Vatandaş, 2025). Bu tarihsel dönüşüm toplumsal sistemin bir parçası olarak aile kurumunun yapısal dönüşümünü ve bu dönüşümle beraber bazı değişimleri beraberinde getirmektedir.

Bu araştırmada toplumsal gerçekliği oluşturan aile kurumunun yapısı, aile üzerindeki etkili faktörlerden cinsiyet rolleri ve gelenek gibi faktörler ele alınmış, Türkiye Aile Yapısı Araştırması Raporu [TAYA] (2006, 2011, 2016, 2021) ve TÜİK'in konu ile ilgili dokümanlarının incelenmesi ile betimsel analiz yöntemi birlikte kullanılarak ikincil verilerin yorumlanmasına yer verilmiştir.

İkincil veri analizi ile doküman incelenmesi, mevcut istatistiksel ve kurumsal veri setlerini doğrudan veri toplamak yerinde sistematik biçimde incelenmesine olanak tanır. Bu yöntem ile araştırmacılar geniş kapsamlı veri setlerini karşılaştırma yaparak değerlendirme olanağı sağlayacağı gibi (Boslaugh, 2007), gözlem ve görüşme yöntemlerinin mümkün olmadığı durumlarda araştırmanın maliyetini düşürerek herhangi bir konuda yazılı verileri kaynak olarak kullanabilme olanağı da sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Betimsel analiz yöntemi ise mevcut verileri neden-sonuç ilişkisi kurmadan yorumlama imkanı tanır (Sloman, 2010). Bu bağlamda çalışmada kullanılan temel kaynaklar TÜİK'in hanedeki işlerden genellikle sorumlu olan kişiler oranı, hanehalkı tipleri oranı, evlenme ve boşanma istatistikleri ve Türkiye Aile Araştırmaları raporları olmuştur. Buradan hareketle bu çalışmada aile kuramlarından aile ile ilgili dönüşümler ele alınırken işlevselci yaklaşım ile etkileşimcilik kuramı ışığında incelenmiştir. Son olarak Türkiye'de aile kurumuna yönelik sosyal politikaların gelişimine yer verilmiştir.

Toplumsal Gerçeklik ve Aile

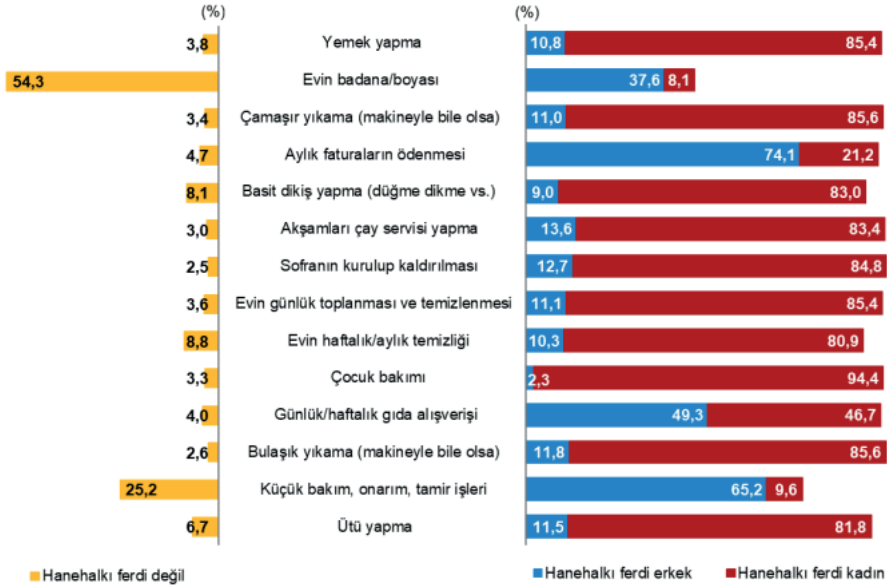
İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar içinde bulunulan topluma göre yapılandırılan, toplumu da geçirdiği dönüşümler ile yeniden inşa eden yapısıyla aile kurumu, tarihsel süreç içinde dönemin egemen olduğu değerler ve normları gündelik yaşamda aile içi ilişkiler ve etkileşimler ile biçimlendirmekte ve toplumsal gerçekliği inşa etmektedir (Önür, 2015). Aile kurumu toplumsal gerçekliğin inşa edilmesinde etkili olmakla birlikte üzerinde etkisi en kuvvetli faktörlerden biri de gelenektir. Çünkü insanlar doğaları gereği dürtüleri, içgüdüleri, kendi yaşam deneyim ve tecrübelerine dayanarak inanç, değer, ahlak anlayışları etkisiyle topluluklar hâlinde yaşamaya yönelen ve böylece birlikte yaşamayı mümkün kılan ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallar üreten sosyal varlıklardır (Aydemir ve Tecim, 2012). Dolayısıyla başta aile ile bir araya gelen bireyler toplumsal meşruiyeti sağlarken, toplumların bilgi birikimini, değerlerini, davranış kalıplarını içeren geleneğin kuşaklararası aktarımını sağlayarak toplumların

devamlılığının dayanağıdır (Yılmaz, 2005). Başka bir deyişle toplumsal gerçeklik, bireylerin toplumda birlikte var olan etkileşimde ortaya çıkan amaçlar, çıkarlar ve niyetlerin nasıl ve hangi biçimde organize edildiğini kapsayıcı bir şekilde sunar (Searle, 1995/2005). Toplumsal gerçeklik içerisinde aile kurumu, sosyal, ekonomik, hukuksal ve politik etkenler ile değişim içerisinde olmasına rağmen varlığını korumakta, bir çözülme veya yok oluştan ziyade dönüşüm göstererek varlığını korumaktadır (Subaşı, 2014). Çünkü bireylerin, toplumsal hayatta varlığını koruması, toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi ve haklarını kullanması ile mümkün olmaktadır (De Landa, 1997/2006, s.249).

Toplumsal anlamda aile kurumunda etkisi yüksek bir diğer faktör, cinsiyet rolleridir. Gelenek kavramıyla güçlü ilişkisiyle cinsiyet rollerinin toplumsal bağlam ile birlikte değerlendirildiğinde, tarihsel bir birikime sahip olan toplumsal cinsiyet kavramı; biyolojik olarak kadınlık ve erkeklik cinsiyet ayrımını referans alan toplum tarafından yüklenen beklentileri, normları, anlamları ifade etmektedir (Oakley, 1972/2015). Yani toplumsal cinsiyet kavramı yalnızca biyolojik farklılıklarının bir sonucu olmayıp, tarihsel, kültürel, toplumsal süreçler içerisinde oluşan bir olgudur (Connell, 2009). Toplumun erkekliğe ve kadınlığa yüklediği anlamlar biyolojik özelliklerle tam olarak uyumlu olmak zorunda olmasa da bu özelliklerden de tamamen bağımsız değildir. İnsanlık tarihinden beri erkeklerin fiziksel olarak kadınlardan daha güçlü olduğunun varsayılması, onların kamusal alanda ve ev dışı üretim faaliyetlerinde yer almasını meşrulaştırırken; kadınların doğurganlık ve fiziksel kırılganlık özellikleriyle ilişkilendirilmesi, onları ev içi rollerle özdeşleştirmiştir. Bu durum erkeklerin geçim sağlama ve otoriteyle ilişkilendirildiği kadınların ise bakım, doğurma ve ev içi emekle ilişkilendirildiği geleneksel bir iş bölümünü ortaya çıkarmıştır (Bourdieu, 1998/2001). Bu iş bölümüne bağlı olarak toplumsal cinsiyet rolleri biyolojik bir determinizmden ziyade, öğrenme ve içselleştirme süreçleriyle kuşaklararası aktarılmaktadır. Bu rollerin aktarımında bireyin ilk ve en etkili sosyalleşme alanı olarak merkezi bir konuma sahip olan aile kurumdan çocuklar gözlem, taklit ve yönlendirme yoluyla kadınlık ve erkekliğe ilişkin davranış kalıplarını öğrenmektedir (Bayhan, 2012). Böylece toplumsal cinsiyet rolleri, aile aracılığıyla yeniden üretilerek toplumsal yapının sürekliliğini sağlamaktadır.

Aile İçi Roller

Aile kurumu, toplumsal gerçeklik boyutunda değerler, normlar ve rollerden meydana gelen toplum-aile arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Türkiye’de cinsiyete göre ev içi rollerinden sorumlu bireyler incelendiğinde toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği görevlerin biyolojik olarak farklılaştığı Tablo 1’de görülebilir.

Tablo 1 Hanedeki İşlerden Genellikle Sorumlu Olan Kişiler

Kaynak: TÜİK 2021 Türkiye Aile Yapısı Araştırması raporundan alınmıştır.

2021 yılında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan Türkiye’de aile yapısı üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde Tablo 1 incelendiğinde çocuk bakımı, yemek yapma, çamaşır-bulaşık yıkama, temizlik, ütü gibi ev içi emeğinin büyük bir bölümünü kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu durumu, aile yapısını oluşturan değerleri ve belki de bu değerler neticesinde davranış kalıplarını, rollerin oluşumunu etkileşimcilik kuramı açıklayabilir. İlk olarak Blumer’in çalışmalarında göze çarpan bu kurama göre toplumsal gerçeklik, bireylerin günlük etkileşimleri sırasında ürettikleri ve yorumladıkları anlamlar aracılığıyla sürekli olarak inşa edilmektedir (Wallace ve Wolf, 2012). Ayrıca Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranlarının arttığı bildirilmektedir bu oranının kadınlarda %35,8, erkeklerde ise %71,2 olduğu görülmektedir. (TÜİK, 2025a). Kadınların iş gücüne katılım oranlarıyla beraber çocuğun bakımı annenin bakıcı rolünün azaldığı, zamanla anneanne, babaaanne, çocuk kreşlerinin bakıcı rolünün arttığı söylenebilir. 2006 yılında yapılan Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması ile 2016 yılında yapılan araştırma kıyaslandığında, 2006 yılında gündüz çocukların bakımından %93,1 ile anne, %0,6 ile baba, %2,9 ile nene, %0,9 ile bakıcı, %0,5 ile kreş ya da anaokulu; 2016 yılında gündüz çocuk bakımından %88,1 ile anne, %0,6 ile baba, %5,9 ile nene, %1,5 ile bakıcı, %2,8 ile kreş veya anaokulu sorumludur (Türkiye Aile Yapısı Araştırması [TAYA], 2006, 2016). Toplumsal bütünü oluşturan yapı olarak aileyi kabul eden yapısal işlevselci yaklaşım açısından kadınların iş gücüne giderek daha fazla dahil olmasını ve kreş hizmetlerinin gerekliliğini, toplumun değişen ihtiyaçlarına verdiği işlevsel bir uyum tepkisi olarak değerlendirebiliriz. Bu yaklaşıma göre “Evrensel bir kurum olan aile bazı evrensel fonksiyonları yerine getirmektedir. Toplumun devamı açısından belli temel gereksinimlerin

karşılanması gerekmektedir. Aile bu fonksiyonları en iyi biçimde karşılar” (Morgan, 1975; Akt. Cheal, 1991, s. 160). Yani aile bu yaklaşıma göre toplumsal görevlerini uygun biçimde yerine getireceğini bir uyum ve denge ile açıklar. Kadının işgücüne dahil olmasıyla kreş hizmetlerinin yaygınlaşması ve bu hizmete doğan ihtiyaç da meydana gelen değişimlere işlevsel uyum mekanizmasıdır. Bu değişim bireysel tercihlerden ziyade artık toplumsal sistemin sürekliliğini ve dengesini korumaya yönelik bir ihtiyaçtır.

Hanehalkı Yapısındaki Değişim

Evrensel bir kurum olarak aileyi toplumsal gerçekliğin işlevsel mekanizması olarak değerlendiren işlevselci yaklaşım üzerinde durduğu aile tipleri çekirdek aile ve ataerkil geniş ailedir (Erder ve Erder, 1984). Türk aile yapısı incelendiğinde de ataerkil geniş (İnan, 1998) ve çekirdek aile yapılarının olduğu görülmektedir (Ögel, 1988). Ancak modernleşme süreçleri ile birlikte hanehalkının yapısının daraldığı göze çarpmaktadır. Toplumsal değişim unsurlarından kentleşme, modernleşme, sanayileşme ile ekonomi gibi etmenler aile kurumunun biçim ve işlevlerinde değişimlere neden olmuştur. Bu değişim geleneksel geniş ailenin toplumsal sistem içerisinde rol ve fonksiyonlarında dönüşüm meydana getirdiği söylenebilir. Ayrıca modernleşme süreciyle birlikte bireyselleşmenin de yaygınlaştığı düşünülebilir. Bireyselleşme diğer değişim mekanizmaları ile birlikte aile yapısının büyüklüğünü olumsuz etkilemiş olduğu söylenebilir. Çünkü bireyselleşme sorumluluk duyguları ile dayanışma anlayışını zayıflatmaktadır. Bu durum sonucunda aileyi oluşturan güçlü birliktelik bağları da zayıflayabilir (Yıldırım, 2019). Türkiye’de ise hanehalkı tiplerinin toplam hanehalkı içindeki oranlarının son on yıldaki değişimi aşağıdaki Tablo 2’de incelenebilir.

Tablo 2: Yıllara Göre Hanehalkı Tiplerinin Toplam Hanehalkı İçindeki Oranları (%)

Hanehalkı tipleri	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Tek kişilik hanehalkı	14,9	15,4	16,1	16,9	17,9	18,9	19,4	19,7	20,0
Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı	66,4	66,1	65,3	65,1	65,2	64,4	64,5	63,8	63,5
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,2	14,2	14,1	13,9	13,5	13,5	13,8	14,0	14,0
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	44,0	43,5	42,3	42,0	42,0	40,8	40,4	39,2	38,6
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	8,2	8,5	8,9	9,2	9,7	10,1	10,3	10,6	10,9
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,7	1,8	1,9	2,0	2,2	2,3	2,3	2,4	2,6
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,5	6,7	7,0	7,2	7,5	7,8	8,0	8,2	8,4
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	16,3	16,0	15,8	15,0	14,0	13,5	12,8	13,2	13,3
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	2,4	2,5	2,8	3,0	2,8	3,2	3,3	3,3	3,2

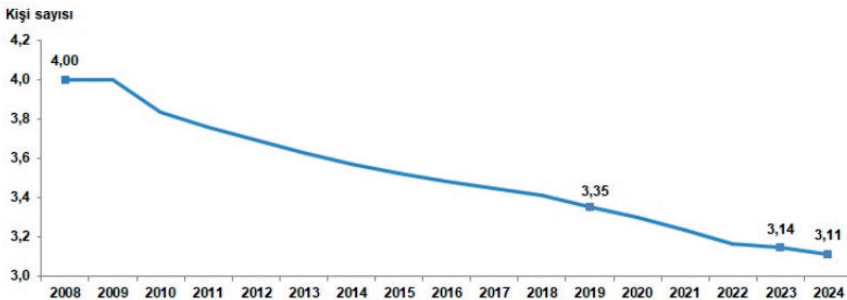
Kaynak: TÜİK (2025b) İstatistiklerle Aile araştırmasından uyarlanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye İstatistik Kurumu (2025b) verilerine göre 2016-2024 yılları arasında hane tiplerini gösteren tabloda tek kişilik hanelerinin 2016 yılında %14.9 olurken, 2024 yılında bu oran %20'ye çıktığı görülmektedir. Bu durum evlenme yaşının yükselmesi ve boşanma oranlarındaki artış ve ile bağdaştırılabilir. Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı olarak ifade edilen, yalnızca eşlerden, eşler ve çocuklardan veya tek ebeveyn ve en az bir çocuktan oluşan hanehalkının oranı, 2016 yılından 2024 yılına kadar %66.4'ten %63.5'e gerilediğini görüyoruz. Diğer yandan, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı olarak tanımlanan, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan geniş aile oranının da 2024 yılında %13.3'e gerilediğini görülmektedir.

Geleneksel toplumlarda aile ekonomik üretim, güvenlik sağlama, sağlıkla ilgili ihtiyaçların karşılanması, eğitim gibi çok sayıda işlevi aynı anda üstlenirken; modernleşme süreciyle bu işlevlerin önemli bir kısmı uzmanlaşmış kurumlara aktarılmıştır. Bunun sonucu olarak kentleşmeyle ortaya çıkan gelişmeler çekirdek aile tipini yaratmıştır. Kadının iş hayatına atılması, sosyal ve siyasi alandaki hakların kazanılması ile artan özgürlükler, azalan doğum oranları, şehir hayatında ailelerin küçülmesinde önemli derecede etkili olmuştur. Örneğin çocuk bakımı artık büyük ölçüde, anaokulları, kreşler eliyle sağlanmakta olduğu göze çarpmaktadır (Vatandaş, 2025).

Modern toplumlarda, kadının iş hayatına girmesi, toplumsal değişimler gibi faktörler ile geniş aile yapısının zayıfladığı iddia edilse de (Giddens, 1992/1994), Türkiye'de geniş aile yapısı ve bu ailedeki bağlar bireyler için güçlü bir dayanışma kaynağı ve sosyal güvence dayanağı olarak varlığını sürdürmektedir (Aysan ve Aysan, 2021). Ancak Türkiye'de ailenin giderek küçüldüğünü söylemek mümkündür. Aşağıdaki Tablo 3'te 2008-2024 yılları arası Türkiye'de hanehalkı büyüklüğü sunulmuştur.

Tablo 3 Türkiye'de Hanehalkı Büyüklüğünün Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK (2025b) İstatistiklerle Aile araştırmasından alınmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'de hanehalkı büyüklüğü, istikrarlı bir biçimde azaldığı görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğünün 2008 yılında ortalama 4.00 kişi olmasına karşın, 2019 yılı itibarıyla 3.35 kişiye, 2024 yılında

ise 3.11 kişiye gerilediği görülmektedir (TÜİK, 2025b). Türkiye’de aile yapısında niceliksel değişim, niteliksel olarak da bir dönüşüme işaret etmektedir. Bu azalış, modernleşme ve bireyselleşme süreciyle yakın ilişkilidir. Giddens (1992/1994)’e göre modern toplumlarda bireyselleşmenin ve mahremiyetin ön plana çıkmasıyla geleneksel aile yapılarının çözüleceği ve daha küçük hane biçimlerinin yaygınlaşacağı vurgulanmaktadır. Beck-Gernsheim (2011) bu durumu bireyselleşme süreçleri ile ele almış, modernleşme ile toplumsal yaşamı ilgilendiren alanların süreklilik-kopuş ile iç içe geçtiğini, toplumun değer yargılarının değişimiyle yeni talepler ve zorunluluklar ile daha fazla serbest seçim ve planlama yapmayı gerekli hale getirdiği ve bu durumun da geleneklerin etkisinden bağımsızlaşmayı doğurduğunu belirtmiştir. Modernleşme ile birlikte değişen sosyoekonomik yapı toplumsal ilişkileri değiştirmekle birlikte bireyselleşme üzerinde de etkili olduğu söylenebilir. Örneğin TAYA (2011) ve (2016) raporlarında aile yapılarının büyüklüğü, sırayla düşük, orta, yüksek ve çok yüksek sosyoekonomik seviyesine sahip aile yapılarına göre sıralanmaktadır. Yani sosyoekonomik yapısı çok yüksek ailelerin hanehalkı büyüklüğü bakımından daha düşük orana sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hanehalkı büyüklüğü eğer bireyselleşme ile ters orantılı olarak düşünülürse, yıllara göre hanehalkı büyüklüğünün düşük seyretmesini bireyselleşmenin yaygınlaşmasıyla değerlendirebiliriz. Bu durumda bireyselleşme bir yandan bağımsızlık ve özgürlük duyguları ile ilişkilendirilse de (Fukuyama, 1999/2009), diğer yandan birbirlerine karşı sorumluluk ve sadakate dayalı aile aidiyet duyguların zedelenmesinde önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir (Aydın, 2011).

Türkiye’de son yıllardaki hanehalkı büyüklük oranlarında azalma, çekirdek aile yapısının artışı, tek kişilik hanehalkı oranlarında artış, bireyselleşme sürecinin aile kurumu üzerindeki etkilerinin somut birer göstergesi olarak düşünülebilir. TÜİK 2016-2024 verilerinde ve TAYA (2011, 2016, 2021) araştırmalarında, tek kişilik hanehalkı oranlarının istikrarlı bir biçimde arttığını ve buna karşılık çekirdek ve geniş ailelerden oluşan hanehalklarının da toplum içindeki payının azaldığı görülmektedir. Bu oranlar aile temelli dayanışma biçimlerinden bireyselleşme adı altında birey merkezli yaşam anlayışının güçlendiği şeklinde yorumlanabilir.

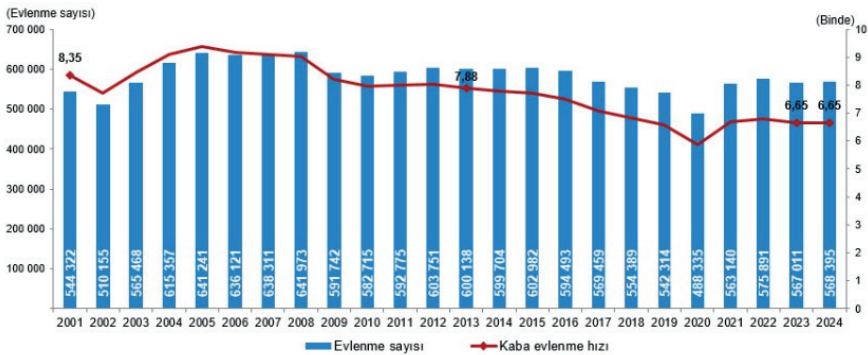
Bireyselleşme ile bireyler modern toplumda yaşam risklerini giderek daha fazla kendi başına üstlenmek durumunda kalırlar. Geleneksel kolektif bağların çözülmesi bireyleri daha özgür hale getirebilmesine karşın daha kırılgan hale getirmektedir. Aile bu bağlamda toplumda bireyi sosyoekonomik, bakım risklerine ve sosyal dışlanmaya karşı koruyan en temel kurumlardan biri iken (Beck, 1986/2014); hanehalkı büyüklüğünün düşmesi bu koruyucu işlevin bozulmasına yol açabilir. Nitekim Giddens (1991/2019) de bireyselleşmenin, yakın ilişkileri daha esnek hale getirdiğini belirttikten dayanışma ve güvenlik

bağlarını kırılanaştırdığını ifade etmiştir. Ek olarak Aysan ve Aysan (2021) da aile yapısındaki çözülmenin ve bireyselleşmenin, toplumsal bağlamda bakım, yalnızlık gibi birtakım riskleri beraberinde getirdiğini ve sosyal politikaların kapsamını genişletme gerekliliğinin altını çizmektedir. Bireyselleşmenin doğal bir sonucu olarak aile yapısındaki dönüşüm, toplumsal risklerin bireyler üzerinde yoğunlaşmasına yol açabilir. Bu durum sosyal koruma mekanizmalarının gerekliliğini, aile temelli politikalar ile sosyal refahın kamusal hizmetler ile desteklenmesi ihtiyacını ve aile, birey ve devlet arasındaki sorumlulukların paylaşımının yeniden tanımlanmasını gündeme getirmektedir. Çünkü hanehalkı büyüklüğündeki azalma, bireyselleşme süreçleri ile birlikte ele alındığında, modern toplumlardaki sosyal risklerin yeniden dağılımını gösteren kritik bir gösterge olabilir.

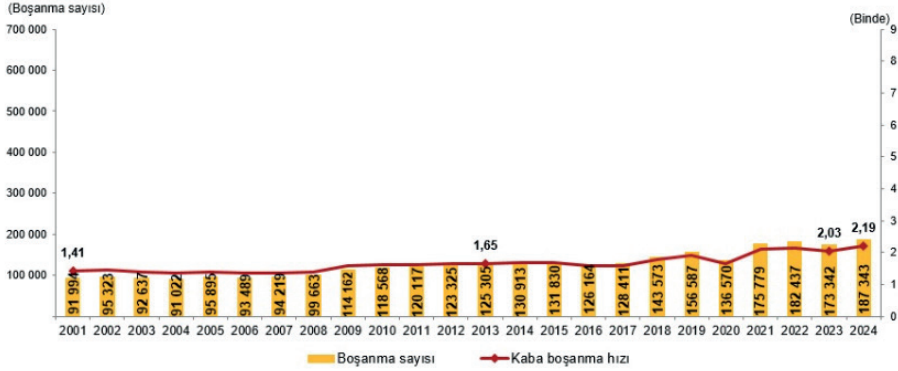
Boşanma Oranlarının Artması ve Evlilik Oranlarının Düşüşü

Bireylerin en temel duygusal ve birincil ilişki ihtiyaçlarının karşılandığı, nesillerin devamını sağlayan ve cinsel yaşamın en meşru ve sağlıklı bir çerçevede yürüdüğü bir kurum olarak aile, tarih boyunca toplulukların merkezinde yer almıştır. Toplumu kurucu nitelikte oluşturan en temel birim olan aile, toplumsal yapı ve ilişkilerle ilgili meselelerin de merkezinde yer almaktadır (Aydın, 2014). Toplumsal değişim olarak adlandırılan kırsaldan kente göç, modernleşme, sosyal ve ekonomik değişimler gibi etmenler sonucu ortaya çıkan problemler aile kurumunu da etkileyen derin çözümler ve çatışmalar ortaya çıkarmıştır (Yıldırım, 2011). Toplum ile karşılıklı bağımlı olan aile kurumu her tarihte toplumsal değişim sürecinde denge ve istikrar konusunda ciddi sorunlar yaşamış, evliliklerin bir kısmında boşanma ile neticelenmesine ya da evliliğe ilişkin oranların değiştiği görülmüştür (Aydın, 2014). Aşağıda TÜİK (2025) verilerine ait olan Tablo 4 ve Tablo 5'te sırayla Türkiye'de 2001-2024 yılları arasında evlenme sayısı ve kaba evlenme hızı ile boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı bilgileri yer almaktadır.

Tablo 4 Türkiye'de Evlenme Sayısı ve Kaba Evlenme Hızı, 2001-2024

Kaynak: TÜİK (2025c) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri araştırmasından alınmıştır.

Tablo 5 Türkiye’de Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı, 2001-2024

Kaynak: TÜİK (2025c) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri araştırmasından alınmıştır.

Tablo 4 ve Tablo 5 incelendiğinde Türkiye İstatistik Kurumunun 2025 yılına ait Evlenme ve Boşanma İstatistiklerine göre Türkiye’de aile yapısındaki önemli değişimleri görebiliriz. 2024 yılında Türkiye’de 568.395 kişi evlenmiş, 187.343 çift boşanmıştır. Bu sayılar bir önceki yıla göre %8 artış anlamına gelmektedir. Kaba evlenme hızı %6,65 iken kaba boşanma hızı %2,19 ile en yüksek seviyeye çıkmıştır. Evliliğin nispeten kısa sürdüğünü, boşanmaların %33,7’sinin evliliğin ilk beş yılında, %21,3’ü ise altı ile on yıl arasında gerçekleşmesinden anlıyoruz (TÜİK, 2025c). Evlilik oranlarının düşmesi, boşanma oranlarının artması popüler kültürün etkisiyle güçlenen bireyselleşme ile açıklanabilir. Çünkü aile yapıları, modernleşme ve demografik dönüşüm süreçleriyle birlikte geçirdiği önemli dönüşümler, haz odaklı yaşam anlayışını, birey merkezli hak ve özgürlük söylemleri ile biçimlenmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan bu yeni değerlerin giderek yaygınlaşması, geleneksel aile değerleri ve yaşantılarının toplumsal önemini zayıflatan bir etki üretmektedir (Yavuz ve Yücesahin, 2012). Ayrıca evlik ve boşanma oranlarında bu değişim, aile kurumunun yapısal dönüşümünü görünür kılan önemli göstergelerdir.

Nesillerin devamını sağlayan çocuk sahibi olmayı aile kurumu dışında ahlaki olarak kabul edilebilir olmadığını ve aile kurumunun evrensel oluşunu vurgulayan Parsons, aileyi değerlerin ve normların içselleştirilmesi ile doğan bir süreç olarak tanımlıyordu (Parsons, 1972). Değerler ve normlar yaygın bir kabul gördüğünden, bireyler genellikle itiraz etmeden uydukları varsayılsa da (Schwede, 2003), Thornton vd. (2012)’nin öne sürdüğü gibi kurumsal değişiklikler aile yapısı ve değeri üzerinde de değişimlere neden olduğu söylenebilir. Örneğin aile kurumunu çevreleyen en önemli kurumlardan biri olan işgücü piyasasında, bir zamanlar erkeklerin alanı olarak görülen ev dışında ücretli çalışma, 20. yüzyılın ortalarından itibaren kadınlar arasında çok daha yaygın hale geldi (Carter vd., 2006). Dahası, 1980’lerden başlayarak, birçok kadın işçi sınıfı, evliliğinde kocaları destekleyen sanayi işlerin bulunabilirliği, fabrikalar ülke dışına taşındıkça veya otomatikleştirildikçe azaldı (Cherlin,

2014). İşgücüne katılım sağlayan kadınlar, bir yandan tam zamanlı ev hanımı rolü, diğer yandan işgücü piyasasında daha fazla fırsat ve daha düşük doğum oranı ve daha kontrollü doğum zamanlaması arasında bir takım ev içindeki roller arasında çelişkiler yarattı. Doğum kontrol hapının ve diğer tıbbi doğum kontrol yöntemlerinin piyasaya sürülmesiyle eşlerin ve partnerlerin doğurganlığı geçmişe göre çok daha büyük ölçüde kontrol etmelerine olanak sağladı (Goldin ve Katz, 2002). Aile kurumunun bütünlüğü değerler ve normlar etrafında değerlendirildiğinde ahlaki olarak kabul edilebilir bir kurum olarak “evlilik”, tam anlamda değişmese de Mahoney ve Thelen (2010) belirttiği gibi bazı durumlar katmanlaşarak mevcut olan yapının üzerine yeni kurallar getirdiği söylenebilir. Örneğin nikah akdi olmaksızın birlikte yaşama kabul edilebilir bir yaşam tarzı olarak evliliğin üzerine katmanlaşmış, eşlerin her ikisinin çalıştığı çift gelirli evlilikler, geçimini sağlayan ev hanımları, birlikte yaşayan partnerler gibi kavramların da aile kurumu içinde alternatif ayrım olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Cherlin, 2020). Dahası aile kurumunun dönüşümünde kurumu çevreleyen değerler ve inançlar da büyük ölçüde değiştiği söylenebilir. Örneğin evlilik öncesi cinsel birliktelik bu değişime örnek verilebilir. 1963’te Amerika’da yapılan bir ankette partnerlerine karşı özel bir şefkat hissetmeseler bile nikah akdi olmaksızın cinsel ilişkinin kabul edilebilir olarak onaylayanların oranı erkekler arasında %11 iken kadınlar arasında bu oran %7 idi. Bu oran nişanlanma gerçekleşikten sonra kabul edilebilirliği kadınlar arasında %17, erkekler arasında %19’a artıyordu (Roper Center for Public Opinion Research, 2017). 2018 yılında tekrarlanan araştırmada genel olarak %76’sı evlilik öncesi cinsel ilişkiyi kabul edilebilir olarak görüyordu (Smith vd, 2019). Türkiye’de ise yapılan aile araştırmalarında 2006 yılında, çevrede nikâhsız olarak birlikte yaşayan çiftlerin bulunmasından rahatsız olup olmadıkları sorulduğunda %66’sı rahatsız eder derken, 2016 yılında nikahsız birlikte yaşamayı kesinlikle kabul edilemez olarak görenlerin oranı %46’ydı (TAYA, 2006, 2016). Bu durum artık evliliğin cinsel davranışları örgütlediğine dair kurumsal gücünün zayıfladığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü evli olmayan çiftlerin cinsel ilişkiden uzak durması gerektiğine dair normunun zayıfladığı görülmektedir. Yani evliliğin bir zorunluluktan çok tercih haline geldiği ve daha fazla evlilik biçimi, evliliğe dair farklı alternatif biçimleri sosyal olarak kabul edilebilir hale geldiği söylenebilir (Cherlin, 2020). Her ne kadar norm ve değerlerde bir değişim olsa da Ogburn’un (1957) kültürel gecikme kavramında adlandırdığı olguya benzer olarak, dönüşen evliliğe dair değerlerin tam olarak değiştiğini iddia etmek yerinde olmayacaktır. Örneğin Türkiye’de lisans ve lisansüstü bireylerin (TAYA, 2016) ve üniversite mezunu Amerikalılar arasında daha az eğitilmiş olanlara kıyasla aile yaşamlarını evlilik kurumu etrafında merkezileştirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Yani eğitilmiş bireylerin evlenme olasılıklarının yüksek, boşanma olasılıklarının daha düşük olduğu ve çocuklarını evlilik birlikteliğinde doğurma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Cherlin, 2020). Eğitilmiş bireylerin evlilik kurumu

etrafında merkezleştiği bir aile biçiminin olduğu ve bu evlilikte dünyaya gelen çocukların bakımına ve eğitiminde daha fazla para ve zaman harcadıkları tespit edilmiştir (Kornrich ve Furstenberg, 2013; Sayer, 2016). Sonuç olarak aile kurumunun dönüşümü başlığında toplumun değişen maddi unsurlarıyla beraber birtakım düşünceler, aile değeri ve normları üzerinde eklenilerek yasal evlilik birlikteliği düşüncelerini sarsmış, nikah akdi olmaksızın birliktelik yaşamak daha kabul edilebilir bir düşünce haline geldiği ileri sürülmüştür. Her ne kadar evlilik birlikteliği ile sağlanan aile kurumunun yapısında bir dönüşüm gerçekleştiği tartışılsa da eğitim seviyesi yüksek bireylerde aile kurumu etrafında merkezleşen birliktelik eğiliminin eğitimsiz bireylere nispeten daha güçlü olduğu söylenebilir. Üstelik eğitilmiş bireyler, çocuklarını aile kurumunda dünyaya getirmeleri, bu çocukların yetiştirmeleri konusunda harcanan zamanın ve paranın daha fazla olması eğitimin aile kurumuna pozitif etkileri arasında sayılabilir. Belki de iş gücü piyasasında yaşanan değişimler (Carter vd., 2006), Bourdieu'nun (1979/2021) açıkladığı kültürel sermaye kavramının bireylerde önem kazanması şeklinde de düşünülebilir. Çünkü bireylerin ekonomik sermayelerini bir yasal düzenleme gerektiren ve güvence sağlayan aile kurumunda ve evlilik birlikteliği içinde değerlendirmeleri beklenen bir durumdur. Eğitilmiş bireyler çocuklarını yetiştirmek için harcadıkları daha fazla zaman ve para ile kültürel sermayelerini geliştirmeye odaklanarak çocuklarının yetişkinlikte eşitsiz dağılmış maddi ödülleri alacak şekilde yetiştirmeleri, kültürel sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürmelerine olanak sağlayabilir (Waithaka, 2014). Böylece eğitim seviyesi yüksek bireylerin evlilik kurumu ile merkezleşen birliktelik, bu kişilerin kültürel sermayelerini çocuklarına aktarma sürecinin bir sonraki nesilde sınıf yapısını yeniden üretme işlevi; eğitimsiz bireylerin evlilik birlikteliğinin daha az değerli oluşu ile çocuklarının gelişimine daha az kaynak harcamaları anlaşılabilir durumdur (Cherlin, 2020).

Post modern dönemin bireyselliği kabul eden yaşam biçimi (Bauman, 1991/2001) ile birlikte günümüzde aile kavramı daha karmaşık bir hal alarak, geleneksel aile modeli yerine, nikah akdi olmaksızın birlikte yaşam, tek ebeveynli aileler, aynı cinsten ebeveynlerin oluşturduğu aileler gibi farklı aile biçimleri tartışılmalıdır (Giddens, 1989/2000; Oren ve Ben-Ari, 2020). Bu durumu Bauman'ın (1991/2001) "akışkan modernlik" kavramı ile aile biçimlerinin değişkenliğini, geçiciliğini vurgulamaktır. Giddens (1989/2000) ise bu dönem evlilikleri "plastik ilişki" kavramı ile bireylerin karşılıklı tatmin oldukları sürece ilişkinin devam edebileceğini belirtmiştir. Evliliğin giderek daha esnek bir yapı almasına karşın boşanma oranları her toplumda yaygınlaşan bir durum olduğu görülmektedir. Dünyada boşanma oranlarındaki belirgin artış 1960'lı yıllara dayansa da (Amato ve Beattie, 2011; Cohen, 2014), bu durum Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte göze çarpmaktadır (Ünal, 2013). Türkiye'de boşanma toplumsal yaşamda uzun yıllar boyunca nadir bir olgu olarak ele alınmasının başlıca nedenleri aile birliğinin kutsal sayılması,

boşanmanın bir ayıp veya başarısızlık olarak algılanması toplumsal tabu olarak görülmesiydi. Ancak 2000'li yıllardan itibaren boşanma oranları Türkiye ile beraber tüm dünyada tekrardan belirgin bir artış yaşamıştır (Härkönen vd., 2020). Boşanma oranlarındaki belirgin artışların nedenleri arasında işsizlik, büyük sosyal ve ekonomik çalkantılar, piyasa temelli ekonomik geçiş, toplumsal cinsiyet söylemleri, beklenmedik kazanç düşüşleri gibi paradigmlar sayılabilir (Gonzalez-Val ve Marcen, 2017). Bununla birlikte toplumsal olarak boşanma karşısındaki algının değişimi de bu artışı açıklayan önemli bir diğer faktördür. Örneğin daha önce Türkiye'de toplumsal alanda aile kurmanın kutsal, boşanmanın ise bir ayıp olarak algılanması yaygınken (Härkönen vd., 2020), artık bireyselleşme ile öne çıkan bireysel mutluluk, psikolojik iyi oluş gibi kavramlar boşanmayı daha kabul edilebilir hale getirebilir.

Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politikaların Gelişimi

Tarihsel olarak toplumun temel kurumu aile, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kültürel aktarımın, dayanışmanın, sosyal güvenlik ve ekonomik sürekliliğin başlıca dayanağıdır. Toplumsal değişim, aile kurumunun yapısını ve işleyişini de derinden etkilemektedir. Toplumsal değişim sadece aile kurumunun dönüşümü ile açıklanmayacak kadar birden çok kompleks etmeni barındırır da ailenin dönüşümü bu etmenlerden en baskını olduğu söylenebilir. Türkiye'de aile içi roller farklılaşması, hanehalkının ise giderek küçülmesi, evlilik oranlarında düşüş ile boşanma oranlarında da artış ile beraber doğurganlık oranlarının düşmesi (1.48) (TÜİK, 2025d) gibi durumlar aile yapısı üzerinde tartışmalara yol açmakta ve sosyal politikaların yeniden düzenleme gereksinimini ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal politika, toplumsal olarak tüm bireylerin ve özellikle korunmaya ve desteğe ihtiyaç duyan gruplara yönelik sosyal adalet ve eşitliği gözetim, eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerini kapsayan devletin geliştirdiği toplumsal rehahı arttırmaya yönelik düzenlemeler ve uygulamalar olarak tanımlanabilir (Pierson ve Thomas, 1999; Akt. İçağasıoğlu Çoban ve Özbesler, 2009). Sosyal politika tarihte ilk kez 1800'lü yılların ilk yarısında devletin burjuva sınıfına ilişkin faaliyetlerini göstermek ve toplumsal ilişkileri açıklamak amacıyla Alman gazeteci Heinrich Riehl tarafından kullanılmıştır (Tuna ve Yalçıntaş, 2011). Sosyal politika insanlığın tarihi kadar eski olsa da bir kavram olarak literatürde yer alması ve nihayetinde bir bilim dalı olarak ele alınması, Sanayi Devrimi ile birlikte (Hatipler, 2019) sermaye-emek çatışmalarıyla meydana gelen sosyal sorunların fazlalaşması ve sosyal ihtiyaçların bir getirisi olarak politikalara duyulan gereklilik ile açıklanabilir (Öcal ve Herand, 2020). Türkiye'de ise aile politikalarının gelişimini Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde değerlendirmek mümkündür. Bu kapsamda Cumhuriyet'in ilanından sonra aile politikaları, nüfus ekseninde planlanmış, kalkınma planlarında hedeflere ilişkin yerini almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının (SBB) resmî

sitesinde yer alan, o dönem il kez yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963–1967) aile konusu, ağırlıklı olarak nüfus politikaları çerçevesinde ele alınmış ve ekonomik kalkınma ile ilişkilendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ölüm oranlarının düşmesine karşın doğurganlık oranlarının değişmemesi nedeniyle nüfus artışının hızla yükseldiği ve bunun da kişi başına düşen milli gelirin artmasını zorlaştırarak ekonomik kalkınmanın önünde engel olduğu vurgulanmıştır. Hızla artan nüfusun işgücü fazlalığına yol açacağı düşüncesiyle nüfus artış hızının azaltılması gerektiği belirtilmiş, bu kapsamda gebeliği önleyici yöntemler konusunda bilgilendirme yapılması, gerekli araç ve ilaçlara erişimin sağlanması ve sağlık personeline yönelik eğitimlerin düzenlenmesi yapılan çalışmalar arasındadır. Ancak nüfus planlaması, devletin ailelere müdahalesi olarak değil, ailelerin istedikleri zaman ve sayıda çocuk sahibi olmasını kolaylaştıran demokratik bir uygulama olarak tanımlanmıştır (SBB, 1963). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968–1972), ilk kalkınma planının hedeflerini destekleyerek nüfus planlamasını aile planlamasına dayalı olarak uygulanacağı belirtilmiştir (SBB, 1968). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973–1977) birinci ve ikinci kalkınma planlarındaki uygulanan hedefler doğrultusunda doğurganlık ve ölüm oranlarında yaşanan düşüş olumlu gelişmeler olarak nitelendirilmiş ve mevcut doğum oranlarındaki düşüşün yetersiz olduğu vurgulanmıştır (SBB, 1973). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979–1983) doğurganlık oranlarında belirgin düşüş, çocuk ölümlerine bağlı olarak ortalama yaşam beklentisinin düşüklüğü ve kırdan kente göç hareketliliğinin artması gibi başlıklar vurgulanmış, nüfus sorununun ekonomik ve toplumsal sorunlar ile ilişkisi vurgulanmıştır (SBB, 1979). Plan döneminin sonunda 1983 tarihli 2827 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu ile doğum kontrolü ve gebeliğin sonlandırılmasına ilişkin yeni yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir (Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1983). Ayrıca 1983 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) “Korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklar ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemektir.” esası ile kurulmuştur (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1985–1989) nüfus artış hızındaki düşüş eğiliminin devam edeceği öngörülüp nüfus yapısı sosyal politikalar kapsamında ele anmıştır. Bu doğrultuda aile planlaması uygulamalarının sürdürülmesi, aile kurumunun güçlendirilmesi, eğitim, sağlık, barınma ve sosyal hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi hedefler belirlenmiş doğurganlık ve nüfus artışının azaltılmasını gerekliliği belirtilmiştir (SBB, 1985). Ailelerin sosyal risklere karşı korunması ve güçlendirilmesi amacıyla 1989 yılında Aile Araştırma Kurumu kurulmuş ancak 2004 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB], 2026). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990–1994) ekonomik kalkınmanın temel unsuru beşeri sermayenin niteliklerinin geliştirilmesi hedeflenmiş, nüfus artışının ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle anne

ve bebek ölümleri ve doğurganlık oranlarının yüksek olduğu kesimlere yönelik sağlık ve aile planlaması hizmetlerine öncelik verilmesi ile çocukların kurum bakımı yerine ailelerin sosyo-ekonomik olarak desteklenmesi ve çocukların aile yanında kalmalarına yönelik sosyal hizmet uygulamaları desteklenmiştir (SBB, 1990). 1983 yılında kurulan SHÇEK’ler bakım hizmeti sağladığı çocukların kurum bakımı yerine ailelerin yanında kalmasının önemine dikkat çekerek bu kalkınma planı hedeflerini etkilemiş olabilir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1996–2000) nüfus ilk kez “Nüfus ve Aile Planlaması” başlığı altında ele alınmış ve hızlı nüfus artışının refah artışını sınırladığı ve eğitim, sağlık, konut ile altyapı üzerindeki baskıyı artırdığı, ifade edilmiş ve kadının toplumsal ve ekonomik hayata katılımında eşitliğin sağlanması, gebelik ve doğum izni, yeterli sayıda kreş ve çocuk bakımevi açılması gerektiği belirtilmiştir (SBB, 1996). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2001–2005) ekonomik kriz koşullarında sosyal yardım ve hizmet sistemlerinin yeniden yapılandırılmasına odaklanmış, sosyal politikaların etkinliğini artırmayı hedeflemiştir. Toplumun dezavantajlı gruplarına yönelik özellikle yoksul ailelerin belirlenmesi ve desteklenmesi amacıyla günümüz Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi’nin (MERNİS) temeli olan Sosyal Koruma Bilgi Sistemi’nin kurulması öngörülmüştür (SBB, 2001). Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda (2007–2013) yaşam kalitesi, sağlık ve eğitim altyapılarında ilerleme sağlandığı ancak istihdam ve eğitimin niteliğinde sorunların olduğu altı çizilmiştir. Ayrıca çocuk işçiliğinin önlenmesi, sokakta yaşayan çocuklara yönelik programlar ve kadına karşı şiddetin engellenmesi gibi aile odaklı çalışmalar hedeflenmiştir (SBB, 2007). 1983 yılında kurulan SHÇEK, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde faaliyetine devam etmiş (ASHB, 2026), 1998 yılında yürürlüğe giren Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kabul edildikten sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Artık Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2014–2018) nüfus artış hızının ve doğurganlığın yenilenme düzeyinin altına düştüğü, yaşam süresinin uzadığı ve yaşlı nüfusun artış eğilimine girdiği tespit edildiğinden diğer kalkınma planlarından farklı olarak doğurganlığın artırılmasına yönelik yeni bir nüfus politikasına geçiş ihtiyacı ilk kez açık biçimde ifade edilmiştir (SBB, 2014). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2019–2023) onuncu kalkınma hedeflerine paralel olarak doğurganlığı artırmaya yönelik iş-aile uyumunu destekleyen politikalar, yaşlılara yönelik bakım ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının sağlanması bakım sistemlerinde kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesi hedefleri yer almaktadır (SBB, 2019). On İkinci Kalkınma Planı’nda (2024–2028) aile, “Nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum” ekseninde, ailenin korunup güçlendirilmesi önceliğinde, ekonomik krizler, şehirleşme ve bireyselleşme gibi etmenlere karşı aile bağlarını zayıflatan unsurlarla mücadele edilmesi ve evlilik ile sağlıklı nesillerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Doğurganlık hızındaki düşüşe dikkat çekerek nüfusu ve aileyi destekleyici hedeflere yer verilmiştir (SBB, 2023). Bu kapsamda 2025 yılı

Cumhurbaşkanlığınca “Aile Yılı” olarak ilan edilmiştir. Günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, dezavantajlı gruplar öncelikli olmak üzere birey, grup ve toplumların refahını sağlamak amacıyla kadın, çocuk, yaşlı, engelli bireylere ve ailelere yönelik sosyal hizmetler faaliyetlerini yürütmektedir.

SONUÇ

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de bireyler eğitim hayatına başladığı ilk dönemden itibaren toplumsal yaşama dair edindiği temel kabullerden biri ailenin toplumsal yapının merkezinde yer aldığıdır. Bireylerin kimlik bilincinin ve karakter oluşumunun ailede olduğu, oluşturduğu üyelerine sağladığı olumlu bağlılık, güven ilişkisi, istikrar gibi temel duygular düşünüldüğünde ailenin toplum sağlığı için önemli bir kurum olduğu anlaşılabilir bir olgudur. Toplamları oluşturan aile kurumu, yaşam boyu bireylere sunduğu maddi ve manevi destek ile beraber değerlerin aktarımının sağlandığı merkezi bir kurum olmuştur. Bu açıdan oluşturduğu toplumu anlamada aile kurumunun yapısını ve dönüşümünü incelemek yol göstericidir. Çünkü aile kurumu insanlık tarihi boyunca toplumsal yapının kurucu ve düzenleyici unsurlarından biri olarak varlığını sürdürmüştür. Bu süreklilik, aile kurumunun bireyin toplumsallaşması ve toplumun yeniden üretimi açısından taşıdığı önem nedeniyle bir yandan aile kurumunun toplumsal yapılar tarafından desteklenmesini ve korunmasını sağlarken diğer yandan toplumsal değişim dinamiklerinin etkisiyle zaman zaman istikrarı zorlayan yapısal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Ülkemizde de belirgin olarak evlenme oranlarında düşüş ve boşanma oranlarında artış, hanehalkı yapısında küçülme görülmektedir. Evlilik oranlarının düşmesi ve boşanma oranlarının artışı, tek boyutlu bir ailenin çözülme göstergesi değil, bireyselleşme, ekonomik yapı, modernleşme gibi birçok değişimin kesişimi ile şekillenen yapısal bir dönüşüm olarak alınmalıdır. Bu bağlamda aile politikalarının, evliliği niceliksel olarak teşvik etmekten ziyade, ilişkilerin niteliğini güçlendirmeye ve aile içi refahı değişen ve dönüşen koşullar ile birlikte artırmaya odaklanması önemlidir. Ayrıca çiftlerin birlikteliğin aile kurumu etrafında merkezileşmesini destekleyecek eğitim, istihdam, ekonomik koşullarının düzenlenmesi, değişen toplumsal koşullara karşı aile merkezli birlikteliği sağlamada etkili işlevsel bir strateji olabilir. Ayrıca mevcut anlamda bazı kriterleri taşıyan ve evlenmek isteyen gençlere yönelik yapılan ekonomik desteğin (ASHB, 2025) kriterler olmadan sağlanması aile kurumu ile merkezleşmiş birlikteliği kuvvetlendirebilir.

Toplumsal gerçekliği oluşturan aile yapısını korunmasına ve devamına vurgu yapan etmenlerden gelenekler, normlar, aile içi roller normatif bir çerçeve sunarken; tarihsel ve bağlamsal koşullara bağlı olarak toplumsal dönüşümler, ailenin yeniden yapılanmasında temel bir itici güç hâline gelmektedir. Bu açıdan aile ve toplum birbirini etkileyen çift yönlü ilişkisi vardır. Etkileşimcilik kuramı bu ilişkiyi toplumsal gerçekliği oluşturan aile kurumu üyelerinin toplumsal bağlamda günlük etkileşimleri sonucunda yeni anlamlar ürettiklerini ifade

eder (Wallace ve Wolf, 2012). Üretilen yeni normlar ve beklentiler eklenilerek birtakım dönüşümleri tetiklemektedir. Bu durumda aile kurumunun tamamen değişim sürecinde olduğunu söylemek yerine bir dönüşüm sürecinde olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Kadınların iş hayatında daha aktif yer alması, modernleşme süreçleri, bireyselleşme ve toplumsal değişim unsurları birlikte değerlendirildiğinde evliliğe, aile içi rollerine, hane yapısına ve hane büyüklüğünün değişimi gibi durumlar anlaşılabilir hale gelmektedir. Değişen toplumsal ihtiyaçlar ile yaşama devamlılığının sağlanması amacıyla birtakım değişimler ve yeni gereksinimler ortaya çıkması da öngörülebilir bir durumdur. İşlevselci yaklaşımla aile kurumunun bu dönüşümünü ailenin toplumun değişen ihtiyaçlarına verdiği işlevsel bir uyum tepkisi olarak değerlendirebiliriz. Çünkü bu yaklaşıma göre aile, toplumun devamı açısından evrensel görevlerini yerine getirir (Morgan, 1975; akt. Cheal, 1991). Tarihsel süreçte toplumsal değişimler meydana geldiği düşünüldüğünde ortaya çıkan yeni durumlara ve ihtiyaçları karşılamak yine aile kurumu üzerine düşen bir işlevdir. Dolayısıyla değişim süreçleri sonucunda dönüşüm kaçınılmazdır. Bu açıdan kadının iş hayatında daha aktif rol aldığı ve aile içi rollerin değişimi düşünüldüğünde diğer aile üyeleri ile beraber kadının ev içi emeği ve bakım yükünü içeren aile hayatını kolaylaştıracak politikalar güçlendirilmelidir. Modernleşme süreci bireyselleşmeyi ön plana çıkarsa da aile kurumunun güçlendirilmesi bir toplumsal bekâ meselesi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü gelişen yeni ihtiyaçlara ve dönüşen gelenek ve normların aile kurumuna yansımalarını, aile yapısını korumak açısından dikkatle takip etmek oldukça önemli olduğu söylenebilir. Nitekim ülkemizde evlilik oranlarının düşmesi, boşanmaların artması, hanehalkı yapısının daralması gibi aile kurumunda olan değişimler yeni toplumsal ihtiyaçlara işaret etmektedir. Türkiye’de, Cumhuriyet Dönemi’nden buyana aile kurumunu güçlendirmek ve toplumsal refahı sağlamak amacıyla, değişen toplumsal düzen ile beraber ailenin dinamik ihtiyaçlarına, yeni oluşumlarına yönelik çeşitli sosyal politikalar oluşturulmuştur. Günümüzde ise aile kurumunun önemine dikkat çeken yeni çalışmalar giderek genişlemektedir. Türkiye’de toplumsal dönüşümler paralelinde doğurganlık oranlarının nüfus yenilenme seviyesinin altında kalması, genç nüfus oranındaki azalma, aile kurumuna yönelik kuşaklararası dayanışmayı güçlendiren, çocuk bakımını yalnız maddi destek ile değil kreş hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını sağlayan, genç işsizlik seviyesini azaltan, iş yaşam dengesini koruyucu çalışma saatlerini düzenleyen, evlenmenin ekonomik zorluklarını kolaylaştıran kapsamlı ve dinamik sosyal politikalarla ihtiyaç vardır. Ancak bu çalışmaların sürdürülebilir olması, kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesi, toplumun her kesime yönelik olması, üretilen politikaların ulusal düzeyde ihtiyaçların yanında yerel düzeyde ihtiyaçlara cevap vermesi kapsayıcılık bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Amato, P. R., & Beattie, B. (2011). Does the unemployment rate affect the divorce rate? An analysis of state data 1960–2005. *Social Science Research*, 40(3), 705–715. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2010.12.012>
- Arat, N. (1986). *Kadın sorunu*. Say Yayınları
- Aydemir, M. A., & Tecim, E. (2012). Türk toplumunda aile ve dinin sosyal sermaye potansiyeli. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 43–59. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61805/924499>
- Aydın, M. (Ed.). (2011). Güncel kültürde temel kavramlar. Açılım Kitap.
- Aydın, M. (Ed.). (2014). Aile sosyolojisi yazıları (1. bs.). Açılım Kitap.
- Aysan, M. F., & Aysan, U. (2021). Institutions and individuals: Social policies in contemporary Turkey. İçinde A. A. Tajmazinani (Ed.), *Social policy in the Islamic world* (ss. 137–157). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-57753-7_7
- Bauman, Z. (2001). Modernlik ve müphemlik (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1991 yılında yayımlanmıştır.)
- Bayhan, V. (2012). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 63, 147–164. <https://avesis.inonu.edu.tr/yayin/3cc87a79-ec5c-4a40-8ce5-0bf-87f4073e1/beden-sosyolojisi-ve-toplumsal-cinsiyet> (Erişim tarihi: 13 Aralık 2025)
- Beck, U. (2014). Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru (K. Özdoğan & B. Doğan, Çev.). İthaki Yayınları. (Orijinal eser 1986 yılında yayımlanmıştır.)
- Beck-Gernsheim, E. (2011). The marriage route to migration of border artistes, transnational matchmaking and imported spouses. *Nordic Journal of Migration Research*, 1(2), 60–68. <https://journal-njmr.org/articles/10.2478/v10202-011-0008-y>
- Bernardes, J. (1999). We must not define “the family”!. *Marriage & Family Review*, 28(3–4), 21–41. https://doi.org/10.1300/J002v28n03_03
- Boslaugh, S. (2007). *Secondary data sources for public health: A practical guide*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press. (Orijinal eser 1998 yılında yayımlanmıştır.)
- Bourdieu, P. (2021). Ayrım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi (D. Fırat & G. Berkurt, Çev.). Nika Yayınevi. (Orijinal eser 1979 yılında yayımlanmıştır.)
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Can, İ. (2019). Ailenin tarihsel gelişimi: Dünü, bugünü ve yarını. In M. Aydın (Ed.), *Sistematik aile sosyolojisi* (pp. 65–91). Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K., & Yıldırım, E. (2018). *Aile sosyolojisi*. Açılım Kitap.
- Carter, S. B., Gartner, S. S., Haines, M. R., Olmstead, A. L., Sutch, R., & Wright, G. (Eds.). (2006). *Historical statistics of the United States: Millennial edition online*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/historical-statistics-of-the-united-states/1DFBEC5835A571308973B1987E6E2152> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2026)

- Cheal, D. (1991). *Family and the state of theory*. University of Toronto Press.
- Cherlin, A. J. (2014). *Labor's love lost: The rise and fall of the working-class family in America*. Russell Sage Foundation.
- Cherlin, A. J. (2020). Degrees of change: An assessment of the deinstitutionalization of marriage thesis. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 62–80. <https://doi.org/10.1111/jomf.12605>
- Cohen, P. N. (2014). Recession and divorce in the United States, 2008–2011. *Population Research and Policy Review*, 33(5), 615–628. <https://doi.org/10.1007/s11113-014-9323-z>
- Connell, R. W. (2009). *Gender in world perspective* (2nd ed.). Polity Press.
- Çapcıoğlu, İ. (2018). Sekülerleşen toplumda bireyselleşen aile. *Turkish Studies*, 13(2), 19–34. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13343>
- Çiçek, B. (2022). Türkiye'de 1980 sonrası sosyal politikaların aile üzerindeki etkisi. *Toplumsal Değişim*, 4(1), 6–27. <https://toplumsaldegisim.com/makale/turkiye-de-1980-sonrasi-sosyal-politikalarin-aile-uzerindeki-etkisi/>
- De Landa, M. (2006). Çizgisel olmayan tarih: Bin yılın öyküsü (E. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eser 1997 yılında yayımlanmıştır.)
- Delican, M. (1998). *Aile, ekonomi ve sosyal politika*. In M. Delican, Ü. Çağlar, A. Esen, V. Seviğ, S. Kurtulmuş, & R. Seymen (Eds.), *Ekonomik hesaplamalarda birim olarak aile* (pp. 1–26). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Dikeçligil, F. B. (2012). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 8(31), 21–52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/52980/701033>
- Duman, M. Z. (2012). Aile kurumu üzerine tarihsel bir okuma girişimi ve muhafazakâr ideolojinin aileye bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 19–51. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/8758/109270>
- Erder, T., & Erder, N. (1984). Türkiye'de aile değişimi: Toplumbilimsel incelemeler. Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Eyce, B. (2000). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 223–244. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/selcuksbmyd/issue/11290/134959>
- Fukuyama, F. (2009). Büyük çözülme (H. Kaya, Çev.; 2. bs.). Profil Yayıncılık. (Orijinal eser 1999 yılında yayımlanmıştır.)
- Giddens, A. (1994). Mahremiyetin gözden geçirildiği: Modern toplumlarda cinsellik, aşk ve erotizm (İ. Şahin, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1992 yılında yayımlanmıştır.)
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji (H. Özel & C. Güzel, Çev.). Ayraç Yayınları. (Orijinal eser 1989 yılında yayımlanmıştır.)

- Giddens, A. (2019). Modernite ve bireysel kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal eser 1991 yılında yayımlanmıştır.)
- Goldin, C., & Katz, L. F. (2002). The power of the pill: Oral contraceptives and women's career and marriage decisions. *Journal of Political Economy*, 110(4), 730–770. <https://doi.org/10.1086/340778>
- González-Val, R., & Marcén, M. (2017). Divorce and the business cycle: A cross-country analysis. *Review of Economics of the Household*, 15(3), 879–904. <https://doi.org/10.1007/s11150-016-9329-x>
- Hatıplı, M. (2019). Modernizm ve post-modernizm arasında sosyal politika. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 410–424. <https://doi.org/10.21733/ibad.555262>
- Härkönen, J., Billingsley, S., & Hornung, M. (2020). Divorce trends in seven countries over the long transition from state socialism: 1981–2004. In D. Mortelmans (Ed.), *Divorce in Europe* (pp. 63–89). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-25838-2_4
- İçağasıoğlu Çoban, D. A., & Özbesler, C. (2009). Türkiye'de aileye yönelik sosyal politika ve hizmetler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 31–42. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/article/227224>
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve incelemeler* (Cilt I). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Kathleen, G. (2014). Ailenin kökeni (B. Abiral, Çev.). In R. R. Reiter (Ed.), *Kadın antropolojisi* (pp. 53–82). Dipnot Yayınları.
- Kornrich, S., & Furstenberg, F. F. (2013). Investing in children: Changes in parental spending on children, 1972–2007. *Demography*, 50(1), 1–23. <https://doi.org/10.1007/s13524-012-0146-4>
- Mahoney, J., & Thelen, K. (Eds.). (2010). *Explaining institutional change: Ambiguity, agency, and power*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.12681/scad.8976>
- Michel, A. (1993). *Feminizm* (Ş. Tekeli, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eser 1984 yılında yayımlanmıştır.)
- Nüfus Planlaması Hakkında Kanun*, Kanun No. 2827, Resmî Gazete (27 Mayıs 1983, Sayı: 18059). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2827.pdf> (Erişim tarihi 15 Ocak 2026)
- Oakley, A. (2015). *Sex, gender and society*. Ashgate Publishing, Ltd. (Orijinal eser 1972 yılında yayımlanmıştır.)
- Ogburn, W. F. (1957). Cultural lag as theory. *Sociology and Social Research*, 41, 167–174.
- Oren, A., & Ben-Ari, A. (2020). Between abnormal “otherness” to groundbreaking “uniqueness”: The family-construction process of the GLBT family. *Journal of Homosexuality*, 67(11), 1603–1624. <https://doi.org/10.1080/00918369.2019.1600901>

- Öcal, A. T., & Herand, D. (2020). Sosyal politika üzerine yazılmış makalelerin metin madenciliğiyle analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 149–160. <https://doi.org/10.11611/yead.730066>
- Ögel, B. (1988). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Özdöl, S. (2011). Çanak çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu'da din ve sosyal yapı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26(1), 173–199. <https://dergipark.org.tr/pub/etgid/issue/5062/69051>
- Önür, N. (2015). Toplumsal ilişkiler sürecinde iletişim. S. Güçlü (Ed.), *Kurumlara sosyolojik bakış* (ss. 257–301). Birey Yayıncılık.
- Parsons, T. (1972). Culture and social system revisited. *Social Science Quarterly*, 53(2), 253–266. <http://www.jstor.org/stable/42858956>
- Roper Center for Public Opinion Research. (2017). Going all the way: Public opinion and premarital sex. <https://ropercenter.cornell.edu/blog/going-all-way-public-opinion-and-premarital-sex> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2025)
- Sayer, L. C. (2016). Trends in women's and men's time use, 1965–2012: Back to the future? İçinde S. M. McHale, V. King, J. Van Hook & A. Booth (Ed.), *Gender and couple relationships* (ss. 43–78). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21635-5_2
- Schwab, K. (2018). Dördüncü sanayi devrimi. Optimist Yayınları. (Orijinal eser 2016 yılında yayımlanmıştır.)
- Schwede, L. (2003, 27 August). Complex households and relationships in the decennial census and in ethnographic studies of six race/ethnic groups (Working Paper No. SSM 2003-18). U.S. Census Bureau. <https://www2.census.gov/prod2/pred/www/rpts/Complex%20Households%20Final%20Report.pdf> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2025)
- Searle, J. R. (2005). Toplumsal gerçekliğin inşası (M. Macit & F. Özpilavcı, Çev.). Litera Yayıncılık. (Orijinal eser 1995 yılında yayımlanmıştır.)
- Sloman, K. N. (2010). Research trends in descriptive analysis. *The Behavior Analyst Today*, 11(1), 20–35. <https://doi.org/10.1037/h0100686>
- Smith, T. W., Davern, M., Freese, J., & Morgan, S. L. (2019). General social surveys, 1972–2018 [Machine-readable data file]. NORC at the University of Chicago. <https://gssdataexplorer.norc.org> (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2025)
- Sosyal Hizmetler Kanunu, 2828 sayılı Kanun (1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf> (Erişim tarihi: 31 Ekim 2025)
- Subaşı, N. (2014). Toplumsal değişme, aile ve yeni risk alanları. M. Aydın (Ed.), *Aile sosyolojisi yazıları* (ss. 101–117). Açılım Kitap.
- Thornton, P. H., Ocasio, W., & Lounsbury, M. (Eds.). (2012). *The institutional logics perspective: A new approach to culture, structure, and process*. Oxford University Press.
- Tuna, O., & Yalçıntaş, N. (2011). *Sosyal siyaset*. Filiz Kitabevi.

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2006). *Türkiye aile yapısı araştırması 2006 (TAYA 2006)*. <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/taya2006.pdf> (Erişim tarihi: 13 Aralık 2025)
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). *Türkiye aile yapısı araştırması 2011*. <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/taya2011.pdf> (Erişim tarihi: 13 Aralık 2025)
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2016). *Türkiye aile yapısı araştırması 2016*. <https://www.aile.gov.tr/media/35811/taya-2016.pdf> (Erişim tarihi: 13 Aralık 2025)
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2025). *Aile Gençlik Fonu başvuru koşulları*. <https://ailegenclikfonu.aile.gov.tr/basvuru-kosullari> (Erişim tarihi 15 Ocak 2026)
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2026). *Tarihçe*. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/> (Erişim tarihi 15 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963–1967)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1977)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani_1979_1983.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)* [PDF]. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf> (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1990). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2001). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/03/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani_2007-2013.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı (2014–2018)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/06/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028)* [PDF]. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- Türkiye İstatistik Kurumu & T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2021*. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_aile_yapisi_ara%C5%9Ftirmasi_2021.pdf (Erişim tarihi: 13 Aralık 2025)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025a). İstatistiklerle kadın, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2024-54076> (Erişim tarihi: 13 Aralık 2025)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025b). İstatistiklerle aile, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2024-53898> (Erişim tarihi: 13 Aralık 2025)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025c). Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bo%C5%9Fanma-%C4%B0statistikleri-2024-54194> (Erişim tarihi: 22 Aralık 2025)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025d). Doğum İstatistikleri, 2024. Erişim tarihi: 11 Ocak 2026, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196> (Erişim tarihi: 12 Ocak 2026)
- Ünal, V. (2013). Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinde boşanma sorunu ve din. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 588–602. <https://sosyolojiden.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/geleneksel-genic59f-aileden-c3a7ekirdek-aileye-gec3a7ic59f-sc3bcrecinde-boc59fanma.pdf> (Erişim tarihi: 27 Aralık 2025)
- Vatandaş, C. (2025). *Aile durumu; zayıflayan bağlar ve değişen roller*. Pınar Yayınları.
- Waithaka, E. N. (2014). Family capital: Conceptual model to unpack the intergenerational transfer of advantage in transitions to adulthood. *Journal of Research on Adolescence*, 24(3), 471–484. <https://doi.org/10.1111/jora.12119>

- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları: Klasik geleneğin geliştirilmesi* (M. R. Ayas & L. Elburuz, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Yavuz, S., & Yüceşahin, M. M. (2012). Türkiye’de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 75–118. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosars/issue/11399/136116>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2011). Yoksul ailelerde değerler değişimi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (33), 47–73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9519/118923>
- Yıldırım, E. (2019). Toplumsal değişme sürecinde aile. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi içinde* (8. bs., ss. 31–50). Açılım Kitap.
- Yılmaz, H. (2005). Gelenek, gelenekçilik, gelenekselcilik. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(3), 39–53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/muhafazakar/issue/55994/768196>

YEREL YÖNETİMLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

“ ”

Simay KARAMAN¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. simay.karaman@ogr.deu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0000-9274-3490

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların ekonomik, sosyal ve politik yaşama erkeklerle eşit şekilde katılmasını ifade eder. Bu bağlamda yerel yönetimler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin en görünür biçimde hayata geçtiği kurumlardır. Yerel yönetimler, toplum içerisindeki bireylerle doğrudan temas kuran ve gündelik yaşam pratiklerini şekillendiren kamusal aktörler olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin görünür hâle geldiği ve aynı zamanda dönüştürülebileceği bir yönetsel düzeyi temsil etmektedir. Belediyelerin sunduğu sosyal hizmetler, kentsel mekân düzenlemeleri, ulaşım politikaları ve yerel karar alma süreçleri; kadınlar ve erkekler üzerinde farklı ve çoğu zaman eşitsiz etkiler yaratabilmektedir. Bu nedenle yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyete duyarlı bir perspektif benimsemesi, eşitlikçi ve kapsayıcı kentlerin oluşturulması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'deki yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamındaki konumunu eleştirel bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye'de yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının kapsamlı bir analizini sunmayı; yerel düzeyde eşitlik politikalarının güçlendirilmesine yönelik tartışma ve önerilere katkı sağlamayı hedeflenmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Toplumsal cinsiyet kavramı, bir toplumun cinsiyetler için uygun görmekte olduğu toplumsal olarak oluşturulmuş rolleri, davranışları, faaliyetleri ve özellikleri ifade etmektedir. Cinsiyet (sex) kadın, erkek ya da interseks olmanın biyolojik yönünü ifade etmekteyken; toplumsal cinsiyet (gender) psikolojik, davranışsal, sosyal ve kültürel boyutları ifade etmektedir (APA Dictionary of Psychology, 2025). Feminist kuram, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin tarihsel ve yapısal niteliğine vurgu yaparak, kamusal alanın ve siyasal kurumların erkek egemen bir biçimde örgütlendiğini ortaya koymaktadır (Aksu, 2008). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, bireysel farklılıklardan ziyade, siyasal ve yönetsel süreçler tarafından yeniden üretilen bir eşitsizlik alanı olarak ele alınmaktadır.

Yerel yönetimler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında merkezi bir role sahiptir. Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda yaşayan topluluğun mahalli ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan, karar organları yerel halk tarafından seçimle belirlenen, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Devletin merkezi yapısından ayrı olarak, hizmetlerin halka daha yakın, etkin ve katılımcı biçimde yürütülmesini sağlarlar (Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer, 2016). Yerel düzey, bireylerin gündelik yaşam pratiklerinin doğrudan şekillendiği bir alan olması nedeniyle, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin en görünür hâle geldiği yönetsel düzeydir. Türkiye'de yerel yönetimler sunduğu hizmetlerin toplumsal cinsiyet açısından tarafsız olmadığını; aksine ulaşım, güvenlik, sosyal hizmetler ve bakım emeği gibi

alanlarda kadınlar üzerinde çoğu zaman dezavantajlı etkiler yarattığını göstermektedir (Yücel & Kutlar, 2020).

Bu noktada toplumsal cinsiyete duyarlı yerel yönetim yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, yerel yönetimlerin yalnızca hizmet sunan idari birimler değil, aynı zamanda eşitlik üretme kapasitesine sahip siyasal aktörler olduğunu savunmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı yerel yönetim; karar alma süreçlerine kadınların katılımının artırılmasını, yerel hizmetlerin kadınların farklılaşan ihtiyaçlarını gözeterek planlanmasını ve kaynak dağılımında eşitlikçi bir perspektifin benimsenmesini gerektirir (TESEV, 2012). Bu çerçevede eşitlik, yalnızca hukuki bir boyut değil, gündelik hayatın işleyişinde gereklilik olan bir yönetsel sorumluluk olarak tanımlanmaktadır.

Kadın dostu kentler yaklaşımı, yerel yönetimler ve toplumsal cinsiyet eşitliği literatüründe uygulamaya yönelik olarak önemli dönüm noktalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)'ın liderliğinde 2006 yılında başlamış olan Kadın Dostu Kentler Programı özellikle kadınları ve kız çocuklarını önceleyerek kentte yaşayan herhangi bir bireyin yaşı, cinsiyeti, kökeni, fiziksel durumu, ekonomik ya da sosyal koşulları göz önüne alınmaksızın herkes için hak ve ihtiyaçlarının gözetildiği ve güven içerisinde yaşanabilecek kapsayıcı yaşam alanları sunulması amacı içerisindedir (UNFPA, 2026). Kadın dostu kent anlayışında o kentte ikamet etmekte olan her bireyin kentin sunmuş olduğu ekonomik, sosyal ve siyasi olanaklardan eşit bir biçimde faydalanabilmesi amaçlanmaktadır (Mert, 2021). Bu yaklaşım, feminist mekân kuramı ile sosyal adalet temelli kent politikalarının keşişiminde konumlanmakta; kentsel planlama ve yerel hizmetlerin toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden düşünülmesini savunmaktadır (Biter, 2025). Türkiye'de kadın dostu kent uygulamaları, yerel eşitlik eylem planları ve eşitlik birimleri aracılığıyla bu kuramsal yaklaşımın somutlaşmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine dayalı olarak 2025 yılında yayınlanan "İstatistiklerle Kadın" raporuna göre yoksulluk veya sosyal dışlanma ile karşı karşıya olmakta olan kadınların oranının %31,5 olduğu ve yaşadığı çevrede gece yalnız yürürken kendisini güvensiz hisseden kadınların oranının %35,9 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2025). Yaşamının herhangi bir döneminde kadınların %28,2'si psikolojik, % 18,3'ü ekonomik, % 12,8'i ise fiziksel şiddete uğramış olduklarını ifade etmişlerdir (TÜİK, 2025). Bu bahsedilen oranların azaltılması noktasında yerel yönetimlerinde sorumlulukları bulunmaktadır.

Yerel yönetimler ve toplumsal cinsiyet eşitliği literatürü, aynı zamanda temsilde adalet ve katılımcı demokrasi tartışmalarıyla da yakından ilişkilidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadınların oranlarının yıllar içerisindeki değişimine bakıldığında 2011 yılında %14,4 şeklindeyken, 2024 yılında bu oran %19,9 olmaktadır (TÜİK, 2025). Yerel yönetimler içerisindeki kadın

oranlarının tarihsel olarak bakıldığında 2014 yılında %9,9 olan oranın, 2024 yılında %11,2 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2025). Bu oranlar doğrultusunda kadınların hem ülke genelinde, merkezi yönetimdeki temsil oranlarının hem yerel yönetimlerdeki temsil oranlarının oldukça düşük olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların temsil oranlarının düşüklüğünün yıllar içerisinde bir artışa geçtiği söylenebilmekle birlikte bu artışın çok düşük bir seviyede olduğu gözlemlenmektedir. Bu sebeple kadınların temsil oranlarının artırılmasına yönelik ihtiyaçlar, teşvikler söz konusu olmaktadır. Özellikle kadınların yerel yönetimler içerisindeki temsil oranlarının artırılabilmesi noktasında yerel yönetimlere kritik bir rol düşmektedir.

Yasal Çerçeve

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, hem uluslararası sözleşmeler hem de ulusal mevzuat çerçevesinde ele alınmaktadır. Yerel yönetimler, kamusal hizmetlerin sunumunda halka en yakın idari birimler olmaları nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesinde kritik bir role sahiptir. Türkiye’de bu alandaki yasal ve politik çerçeve; anayasal düzenlemeler, uluslararası yükümlülükler ve ulusal mevzuatın yanı sıra yerel yönetimlere ilişkin düzenlemeler üzerinden şekillenmektedir.

Anayasal Çerçeve

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. maddesi, kadınlar ve erkekler arasında eşitliğin sağlanmasını devletin sorumluluğu olarak tanımlamaktadır. 2004 ve 2010 yıllarında yapılan değişikliklerle, “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir” ifadesi açık biçimde düzenlenmiş ve bu eşitliğin yaşama geçirilmesinin devletin yükümlülüğü olduğu vurgulanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982/2010). Bu düzenleme, yerel yönetimler dâhil olmak üzere tüm kamu kurumlarının politika ve hizmetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmesini anayasal bir zorunluluk hâline getirmektedir.

2004 yılına kadar Anayasa’da eşitlik ilkesi, “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” şeklindeydi (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). 2004 yılına kadar kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğe açık ve özel bir vurgu yapılmamıştır. Bu dönemde anayasal eşitlik anlayışı, ayrımcılığın yasaklanmasına dayanan biçimsel bir çerçeve sunmuş, devletin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yönünde aktif bir sorumluluğunu açıkça tanımlamamıştır. 2004 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile Anayasa’nın 10. maddesine “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir” hükmü eklenmiştir. Bu düzenleme, kadın-erkek eşitliğinin ilk kez anayasal düzeyde açık biçimde tanınması açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak bu aşamada, eşitliğin nasıl sağlanacağına ve devletin bu konudaki

sorumluluklarına ilişkin açık bir düzenleme yapılmamış olması, değişikliğin uygulamaya dönük etkisini sınırlı kılmıştır.

2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ise eşitlik ilkesine daha ileri bir içerik kazandırmıştır. Bu değişiklikle maddeye “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” hükmü eklenmiş ve kadınlar lehine alınacak özel önlemler anayasal güvence altına alınmıştır. Bu düzenleme, kadınlara yönelik pozitif ayrımcı politikaların meşruiyetini güçlendirmiş ve kamu kurumlarına, eşitliği sağlamak amacıyla farklılaştırılmış uygulamalar geliştirme imkânı tanımıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982/2010).

Bu anayasal dönüşüm, yerel yönetimler açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. 2010 değişikliği ile birlikte belediyeler ve diğer yerel idarelerin, kadınlara yönelik sosyal hizmetler, destek mekanizmaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen politikalar geliştirmesi anayasal açıdan meşru ve gerekli hâle gelmiştir. Dolayısıyla Anayasa’nın 10. maddesinde yapılan bu değişiklikler, yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten uygulamalar için bir dayanak noktası oluşturmıştır.

Uluslararası Sözleşmeler ve Yükümlülükler

Türkiye, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çeşitli uluslararası sözleşmelere taraf olmuştur. Bu sözleşmeler, yerel yönetimlerin politika geliştirme süreçleri açısından da bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), taraf devletlere kadınların siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda eşitliğini sağlama yükümlülüğü getirmekte; yerel düzeyde alınacak önlemleri de bu kapsamda değerlendirmektedir (CEDAW, 1979).

Ayrıca Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir referans noktası olan İstanbul Sözleşmesi, yerel yönetimlere önleyici, koruyucu ve destekleyici hizmetler sunma sorumluluğu yüklemiştir (Council of Europe, 2011). Türkiye’nin 2021 yılında sözleşmeden çekilmesine rağmen, sözleşme içeriği akademik literatürde ve yerel yönetim uygulamalarının değerlendirilmesinde bir çerçeve olarak önemini korumaktadır.

Ulusal Mevzuat ve Kurumsal Düzenlemeler

Ulusal düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğini doğrudan veya dolaylı biçimde düzenleyen çeşitli yasal metinler bulunmaktadır. Türk Medeni Kanunu, aile içinde kadın ve erkeğin eşitliğini temel alarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin hukuki zeminini güçlendirmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001). Kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında yürürlüğe giren 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ise, yerel yönetimlere

kadın sığınma evleri, danışmanlık ve destek hizmetleri sunma yükümlülüğü getirmektedir (6284 Sayılı Kanun, 2012).

Bunun yanı sıra, Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK), toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının izlenmesi ve değerlendirilmesi açısından önemli bir kurumsal mekanizma olarak işlev görmektedir (5840 Sayılı Kanun, 2009). Bu yapı, yerel yönetim politikalarının da toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınmasına katkı sağlamaktadır.

Yerel Yönetimler Mevzuatı ve Toplumsal Cinsiyet

Belediyeler ve il özel idareleri, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu çerçevesinde sosyal hizmet, sağlık, eğitim ve kadınlara yönelik destek mekanizmaları geliştirme yetkisine sahiptir. Belediye Kanunu'nun 14. maddesi, belediyelere kadınlar, çocuklar ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmetler sunma görevi vermekte; bu durum yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların hukuki temelini oluşturmaktadır (5393 Sayılı Kanun, 2005).

Ancak literatürde, Türkiye'de yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yükümlülüklerinin çoğunlukla yoruma açık biçimde düzenlendiği; uygulamaların ise büyük ölçüde yerel yöneticilerin siyasi iradesine bağlı olarak şekillendiği vurgulanmaktadır (Koçuncu Lorasdağı & Sumbas, 2015). Bu durum, yasal çerçeve ile uygulama arasındaki boşluğun önemli bir tartışma alanı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Türkiye'deki yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanında hem belirli ilerlemeler kaydettiğini hem de yapısal ve uygulamaya ilişkin önemli sınırlılıklar barındırdığını göstermektedir. Bulgular, yerel yönetimlerin politika üretim kapasitesi, kurumsal yapılanmaları ve uygulamaları üzerinden değerlendirilmiştir.

Türkiye'de yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından öne çıkan güçlü yönlerinden biri, toplumsal cinsiyet konusunun yerel politika gündeminde görünürlük kazanmış olmasıdır. Özellikle büyükşehir belediyelerinde kadınlara yönelik sosyal hizmetlerin artması, yerel düzeyde toplumsal cinsiyet farkındalığının belirli ölçüde kurumsallaştığını göstermektedir. Kadın danışma merkezleri, sığınma evleri, mesleki eğitim programları ve psikososyal destek hizmetleri bu görünürlüğün somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Bir diğer önemli güçlü yön, belediyelerde toplumsal cinsiyet eşitliği birimlerinin ve kadın politikalarına yönelik kurumsal yapıların oluşturulmaya başlanmasıdır.

Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsal sorumluluk alanına taşındığını göstermesi açısından önemlidir.

Bulgular ayrıca, “Kadın Dostu Kentler” yaklaşımının bazı yerel yönetimler tarafından benimsenmiş olmasını önemli bir gelişme olarak ortaya koymaktadır. Yerel eşitlik eylem planlarının hazırlanması, kent güvenliği, ulaşım, kamusal alan kullanımı ve sosyal hizmetlerin kadınların ihtiyaçları doğrultusunda ele alınması, toplumsal cinsiyete duyarlı yerel yönetim anlayışının güçlenmeye başladığını göstermektedir. Bu kapsamda belirli belediyelerin, katılımcı süreçler yoluyla kadın örgütleri ve sivil toplumla iş birliği geliştirdiği görülmektedir.

Yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yenilikçi uygulamalara açık olmaları, güçlü yönler arasında değerlendirilmektedir. Özellikle bazı belediyelerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme girişimleri, veri temelli politika üretimi ve izleme-değerlendirme mekanizmalarının geliştirilmesi, yerel düzeyde eşitlik politikalarının niteliğini artırma potansiyeli taşımaktadır.

Araştırma bulguları, güçlü yönler rağmen Türkiye’deki yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımında önemli yapısal sınırlılıkların varlığını da ortaya koymaktadır. Bu sınırlılıkların başında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerel yönetimlerde çoğunlukla sosyal politika alanıyla sınırlı kalması gelmektedir. Eşitlik politikaları, çoğu zaman kadınlara yönelik sosyal destek hizmetleriyle özdeşleştirilmekte; ulaşım, kentsel planlama, çevre, afet yönetimi ve bütçe süreçleri gibi temel belediye faaliyetlerine yeterince entegre edilememektedir.

Yerel yönetimlerdeki kadın temsiliyetinin düşüklüğü, gelişime açık yönler arasında öne çıkan bir diğer bulgudur. Belediye başkanlıkları ve belediye meclislerinde kadınların sayısal olarak sınırlı temsili, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin kararların çoğunlukla erkek egemen bir perspektiften alınmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının sürdürülebilirlik sorunu dikkat çekmektedir. Bulgular, yerel yönetimlerde uygulamaların çoğunlukla belediye başkanlarının politik tercihleriyle şekillendiğini, yönetim değişiklikleriyle birlikte eşitlik politikalarının zayıflayabildiğini göstermektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kalıcı ve kurumsal bir politika alanı hâline gelmesini zorlaştırmaktadır.

Son olarak, veri eksikliği ve izleme-değerlendirme mekanizmalarının yetersizliği, yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki performanslarının sistematik biçimde ölçülmesini engellemektedir. Cinsiyete

duyarlı veri üretiminin sınırlı olması, politika geliştirme süreçlerinin kanıta dayalı ilerlemesini zorlaştırmakta ve eşitlik politikalarının etkisini olumsuz etkilemektedir.

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye’de yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanında belirli ilerlemeler kaydetmiş olmakla birlikte, bu ilerlemelerin çoğunlukla eşitsiz ve sürdürülebilirlikten uzak bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Bulgular, feminist siyaset kuramının vurguladığı üzere, karar alma süreçlerinde kadın temsiliyetinin sınırlı olmasının yerel eşitlik politikalarının kapsamını daralttığını desteklemektedir. Yerel yönetimlerde kadınların düşük temsil oranları, yalnızca niceliksel bir eksiklik değil, aynı zamanda yerel politika önceliklerinin belirlenmesinde toplumsal cinsiyet perspektifinin zayıf kalmasına yol açan yapısal bir sorundur.

Kadın Dostu Kentler yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye’de bu yaklaşımın daha çok proje temelli ve gönüllülüğe dayalı biçimde hayata geçirildiği görülmektedir. Bu durum, yerel yönetimler arasında ciddi uygulama farklılıklarına yol açmakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerel düzeyde standartlaşmasını engellemektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamındaki konumunu eleştirel bir perspektifle değerlendirmiştir. Bulgular, yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen yasal ve kurumsal araçlara sahip olmakla birlikte, bu araçların uygulamaya geçirilmesinde önemli sınırlılıklarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının büyük ölçüde sosyal hizmetler alanında yoğunlaşması, eşitliğin yerel yönetimlerin tüm politika alanlarına entegre edilmesini engellemektedir.

Yerel yönetimlerin eşitlik politikalarının sürdürülebilirliği, büyük ölçüde siyasal tercihlere ve yerel yöneticilerin inisiyatifine bağlı kalmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsal bir ilke olarak değil, dönemsel ve kırılgan bir politika alanı olarak uygulanmasına yol açmaktadır. Ayrıca, yerel düzeyde kadın temsiliyetinin sınırlı olması, eşitlik politikalarının demokratik meşruiyetini ve kapsayıcılığını zayıflatmaktadır.

Günümüzde sosyal politika üretimi, birden fazla yapı ile birlikte şekillenmekte olup bu yapılardan her biri kendine ait sorumluluklara ve kapasitelere sahip olmakta, söz konusu kitleye erişim açısından bu yapılar arasındaki eşgüdüm büyük bir öneme sahip olmaktadır (Konuk Kandemir, 2025: 404). Bu çerçevede yerel yönetimlerin, diğer yapılarla birlikte koordineli bir şekilde çalışması söz konusu sosyal politikaların etkililiğini artıracaktır. Aynı

zamanda yerel yönetimler, toplumdaki bireyler ile temas eden ilk kaynaklar oldukları için yapmış oldukları analizler ve raporlamalar sosyal politikaların üretimi noktasında değerli bir kaynak da olmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli bir potansiyele sahip olduğu, ancak bu potansiyelin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için yapısal, kurumsal ve siyasal dönüşümlere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkiye’de yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki kapasitesini güçlendirmeye yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Eşitlik birimlerinin yasal zorunluluk haline getirilmesi,
- Cinsiyet duyarlı bütçelemenin her belediyede uygulanması,
- Sığınma evleri, şiddetle mücadele merkezlerinin mevzuatlarının gözden geçirilmesi,
- Kadınların yerel kararlara katılım oranının arttırılması,
- Yerel düzeyde veri tabanı oluşturulması ve raporlama yapılması.

KAYNAKÇA

- Aksu, B. (2008). *Sivil toplum kuruluşları için toplumsal cinsiyet rehberi*. Ankara: Kadın-Erkek Eşitliği ve Yerel Yönetimler Geliştirme Merkezi.
- APA Dictionary of Psychology (2025). *Gender*. Erişim: 1 Kasım 2025, <https://dictionary.apa.org/gender>.
- Biter, İ. T. (2025). *Türkiye’de belediyelerin kentsel hizmet sunumu ve yapabilirlikler ekseninde kadın dostu kent ideali*. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 34(1), 1–32.
- CEDAW. (1979). *Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*. Birleşmiş Milletler.
- Council of Europe. (2011). *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. Avrupa Konseyi.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2021). *Yerelde kadın politikaları çalıştay sonuçları*. Retrieved from <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmir-den-kadin-dos-tu-kent-anlayisini-guclendirecek-adim/44729/156>
- Koçuncu Lorasdağı, B., & Sumbas, A. (2015). Türkiye’de yerel siyaseti toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerinden düşünmek: Kadına yönelik şiddetle mücadelede belediyeler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24(1), 1–26.
- Konuk Kandemir, N., (2025). Sosyal politika geliştirmede başlıca unsurlar: türkiye’de uygulanan sosyal politikalarda geliştirilmeye açık yönler. *Türk İdare Dergisi*, vol.95, no.501, 399-429.
- Mert, M. K. (2021). Avrupa ve Türkiye’den örnekleriyle kadın dostu kentler. *EURO Politika*, (11), 122-129.
- TESEV. (2012). *Yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliği ve bütçeleme kılavuzu*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.
- Türk Medeni Kanunu. (2001). 4721 sayılı *Türk Medeni Kanunu*. Resmî Gazete.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2005). 5393 sayılı *Belediye Kanunu*. Resmî Gazete.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2009). 5840 sayılı *Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu*. Resmî Gazete.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2012). 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*. Resmî Gazete.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982/2010). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Resmî Gazete.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 14 Nisan). *Türkiye Büyük Millet Meclisi ve yerel yönetimlerdeki kadınların sandalye oranı* [Veri tablosu]. <https://data.tuik.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 6 Mart). *İstatistiklerle Kadın, 2024* (No. 54076) [Bülten]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2024-54076>
- UNFPA Türkiye. (2025). *Kadın dostu kentler için Türkiye’nin 7 bölgesinden 25 belediye el ele verdi*. Retrieved from <https://turkiye.unfpa.org/tr/news/kadin-dos-tu-kentler-25-belediye-el-ele-verdi>

- UNFPA Türkiye. (2025). *Kadın dostu kentler*. UNFPA Türkiye. Retrieved from <https://turkiye.unfpa.org/tr/kadin-dostu-kentler>
- Yücel, İ., & Kutlar, İ. (2020). Türkiye’de yerel yönetimlerin kadınlara yönelik hizmetlerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 3(1), 151–169.

TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMI ve POLİTİKA ÖNERİLERİ

“ ”

Pelin OKYAY¹

¹ Öğr. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları
Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. peлин.okyay@ogr.deu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-5375-3861

İstihdam, çağdaş toplumların ekonomik kalkınmasında ve sosyal eşitliğin sağlanmasında önemli bir unsurdur. Kadınların işgücüne katılımı ise toplumsal ilerlemenin ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin kritik göstergelerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve çalışma hayatına katılımı teşvik edilmiştir (Yenilmez, 2023). Ancak, güncel veriler bu alanda birtakım sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye özelinde, kadınların işgücüne katılım oranı uzun yıllardır OECD ortalamasının altında seyretmektedir. Bu durum çeşitli faktörler sebebiyle ülkenin beşeri kaynağını ve potansiyelini tam olarak kullanamadığını ve cinsiyet eşitliğini sağlayamadığını göstermektedir. Bu faktörlerin başında, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı geleneksel iş bölümü, kadına yüklenen ücretsiz bakım yükü, nitelikli ve erişilebilir bakım hizmetlerinin yetersizliği ve iş-yaşam dengesini kurmayı zorlaştıran çalışma koşulları gelmektedir (Toksöz, 2007; Güder ve Oktay, 2020, s.175). Devlet, bu engelleri aşmak amacıyla Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) aracılığıyla aktif işgücü programları, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) aracılığıyla sigorta primi teşvikleri ve Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) aracılığıyla ve uluslararası işbirlikleri ile kadın girişimciliği destekleri gibi çeşitli politikalar uygulamaktadır. Ancak güncel kadın istihdam oranının düşüklüğü, mevcut politikaların etkinliğinin sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sorunların çözümü, bireysel veya kültürel dönüşümlerde olduğu kadar devletin uyguladığı istihdam politikaları ile de mümkündür.

Mevcut literatür, kadın istihdamı önündeki engelleri ve Türkiye'deki tarihsel süreci incelemiştir fakat mevcut istatistiklerin ele alınarak bu engellerin tartışılması gerekliliği tespit edilmiş ve güncel istihdam politikalarının eleştirel bir analizinin eksikliği görülmüştür. Bu makalede, kadınlara yüklenen bakım sorumluluğunun kamusal alana taşınmasındaki yetersizlik ve politikaların bütünsel değil proje/teşvik bazlı oluşu temele alınarak istihdamdaki durumun kritiği yapılmıştır çünkü mevcut politikalar, kadınları işgücüne çekerken, aynı zamanda geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreterek onları güvencesiz alanlara yönlendiriyor olabilir. Bunu ortaya koyabilmek için verilerin analizi ve tartışılması sürecinde, Amartya Sen'in "Yapabilirlik Yaklaşımı" (Capability Approach) ve Deniz Kandiyoti'nin "Ataerkil Pazarlık" (Patriarchal Bargain) kuramsal çerçeveleri temel alınmıştır. Çalışmada, kadınların işgücüne katılımının mevcut durumu, yalnızca nicel istihdam göstergeleri üzerinden değil, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin şekillendirdiği yapısal bağlam içinde değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Amartya Sen'in (1992) *yapabilirlik yaklaşımı* kadın istihdamının yalnızca fiili katılım oranlarıyla değil, kadınların çalışma hayatına katılabilme özgürlüğüne gerçekten sahip olup olmadıklarıyla değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Eğitim, bakım hizmetleri ve toplumsal normlar gibi unsurlar birlikte ele alındığında, kadın işgücünün mevcut durumunun bireysel tercihlerden çok

yapısal eşitsizlikler tarafından belirlendiği görülmektedir Deniz Kandiyoti'nin (1988) *ataerkil pazarlık* kuramına göre ise, kadınlar ataerkil toplumsal yapılarda, güvenlik ve toplumsal kabul elde edebilmek için mevcut cinsiyet rejimiyle pazarlık yapar. Bu pazarlık süreci, çoğunlukla kültürel kodlar aracılığıyla kadının temel sorumluluğunun ev içi emek ve bakım, erkeğin ise ev dışı ücretli emek olduğu yönündeki toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmektedir. Bu çerçevede kadınların çalışma hayatına katılımı kültürel ve yapısal engellerle sınırlandırılmaktadır. (Sen, 1992; Kandiyoti, 1988).

Yürütülen bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır; ilk olarak konuya dair tarihsel süreç ve istatistiksel veriler sunulmakta, ikinci bölümde güncel politikalar eleştirel olarak analiz edilmekte ve son bölümde politika önerileri sunulmaktadır.

Bu araştırma, doğası gereği bir masa başı araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışma kapsamında politika dokümanları ve resmi raporlar birincil veri kaynağı olarak, akademik literatür ise ikincil veri kaynağı olarak ele alınmış; elde edilen veriler nitel bir yaklaşımla sentezlenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) istatistikleri, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği raporu ve ilgili kurumlarının politika belgeleri temel veri seti olarak kullanılmıştır. Ayrıca, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası literatürde yer alan akademik makaleler, tezler ve araştırma raporları taranarak bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Verilerin analizi ve tartışılması sürecinde analitik çerçeve, Amartya Sen'in "Yapabilirlik Yaklaşımı" (Capability Approach) ve Deniz Kandiyoti'nin "Ataerkil Pazarlık" (Patriarchal Bargain) kavramlarına dayandırılmıştır (Sen, 1992; Kandiyoti, 1988). Bu kuramsal perspektifler aracılığıyla, kadınların işgücüne katılımı yalnızca istatistiksel göstergeler üzerinden değil, toplumsal cinsiyet rolleri, bakım yükümlülükleri ve fırsatlara erişim bağlamında tartışılmaktadır. Çalışmanın kapsamı, Türkiye'de kadın istihdamına yönelik mevcut politikaların dönüştürücü kapasitesini kuramsal bir bakış açısıyla değerlendirmekle ve öneriler yapmakla sınırlıdır.

Türkiye'de Kadın İşgücü Piyasası Dinamikleri

Bu bölüm, Türkiye'de kadınların işgücü piyasasındaki konumunu betimlemeyi amaçlamaktadır. İşgücü, referans alınan zaman dilimi içerisinde mal ve hizmet üretimine fiilen katılan veya katılma iradesi gösteren çalışma çağındaki nüfusun toplamıdır (Demirci, 2020, s.4). Bu kavram, mevcut iş kollarında istihdam edilenler ile aktif olarak iş arayan ve çalışmaya hazır olan işsiz bireylerin bileşiminden oluşan dinamik bir emek arzını temsil eder. İstihdam ise bireylerin yaşam doyumunu, toplumun kapsayıcılık düzeyini, kırılgan grupların durumunu ve genel toplumsal uyum ile refah seviyesini büyük ölçüde şekillendiren bu süreçler, sürdürülebilir kalkınmanın

sağlanabilmesi için ekonominin insana yakışır istihdam olanakları üretmesini zorunlu kılmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ulusal İstihdam Stratejisi 2025-2028, s.5).

Tarihsel Süreç

Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımı, Tanzimat dönemiyle başlamış ve Balkan Savaşları sırasında erkeklerin çoğunun savaşa katılmasıyla artış göstermiştir. I. Dünya Savaşı süresince de kadınların istihdama katılımı devam etmiştir. Ülkenin ekonomik kriz ve savaş atmosferinde kadınlar, geçimlerini sağlamak için çalışma hayatına adım atmışlardır (Makal, 2010). 1915 yılında gerçekleştirilen ve ülkenin en gelişmiş sanayi bölgelerini kapsayan 1913-1915 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre, 1913 yılında çalışanların %34,44’ü ve 1915 yılında ise %30,6’sı kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların genellikle dokuma ve gıda gibi sektörlerde çalıştığı bilinmektedir ve kazanç açısından bir ayrışma söz konusudur. Erkek işçi ücretlerinin kadın işçi ücretlerinin 2 ile 2,5 katı olduğu belirtilmiştir (Makal, 2010, s.20-21). Ayrıca, cumhuriyet öncesindeki savaş döneminde Kadınları Çalıştırma Cemiyeti kurulmuş ve faaliyetlerine 1916-1923 yılları arasında devam etmiştir. Karakışla’nın (2015) belirttiği üzere tam ismi ile Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Enver Paşa ve eşi Naciye Sultan’ın girişimleri ile kurulmuştur ve kadınların savaş döneminde hayatlarını idame ettirebilmek için, çocuklarına bakabilmeleri için “namuslu” bir şekilde para kazanabilmeleri amaçlanmıştır. Bu cemiyet sayesinde kadınlar yalnızca taşrada ve tarımda değil şehirlerde de çalışma hayatına atılabilmişlerdir. Savaş sonrası erkeklerin evlerine dönmesiyle kadınların çalışma hayatına katılımı da olumsuz etkilenmiştir. Ancak, kadınların çalışma hayatına dahil olabildiği görüldüğü için önemli bir kırılma yaşandığı söylenebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kadınların eğitime ve iş hayatına katılımına önem verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün aşağıdaki sözlerinde kalkınmada kadının rolüne ayrı bir parantez açıldığı görülebilir.

“Bir sosyal toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelmiştir. Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini ihmal edelim de kitlenin bütünü ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebsin? Şüphe yok, ilerleme adımlar, dediğim gibi, iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme ve yenilikte birlikte merhaleler aşmak lazımdır. Böyle olursa inkılâp başarılı olur.” (Mustafa Kemal, 1925 konuşmasından aktaran Toska, 1998)

Tabiidir ki varoluştan bu yana kadınlar ve erkekler iki ayrı cins olarak birlikte hayat mücadelesi vermektedir. Kadınların ve erkeklerin toplumsal hayattaki yerleri, bu yerlere ulaşmadaki mücadeleleri ise tartışılmaktadır. Geleneksel bakış açıları ve toplumlardaki cinsiyet rolleri, kadını evin içiyle,

erkeği ise dışarıyla ilişkilendirmiştir. Çeşitli kesimlerden ve statülerden kadınlar, genellikle öncelikli olarak ev içindeki ve ailevi sorumluluklarıyla öne çıkmaktadır, fakat kariyer ihtimalleri çoğunlukla arka planda bırakılmıştır. Halbuki, Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarıdaki sözlerinde belirttiği üzere bir ülkenin kalkınması, kadınların erkeklerle eşit konumda ve koşullarda çalışabilmesi ile mümkün olacaktır.

Cumhuriyet sonrası döneme bakıldığında 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitimde kadın erkek eşitliğinin önü açılmış, 1926'da çıkarılan Medeni Kanun ile kadınlar ve erkekler hukuki boyutta eşitlenmiştir (Yüksel, 2014). Ayrıca, 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi de kalkınma ve istihdam politikaları açısından önemli bir gelişmedir. 1940'larda Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamış olsa da bir savunma bütçesi oluşturmuştur. Erkeklerin çoğu askere çağrıldığı için kadın emeğine daha çok ihtiyaç doğmuştur (Makal, 2010, s.24). Görüldüğü üzere kadının yeri yine erkeklerin bırakmak zorunda kaldıkları ya da yetemedikleri alanı doldurmak üzerinedir. Diğer yandan, 1940'ta Köy Enstitüleri'nin kurulması ile kırsalda yaşayan kız çocukları da eğitime erişebilmiş ve kamusal alana adım atmaları için fırsat doğurmuştur. Enstitülerdeki kız öğrencilerin sayısı özellikle ilk yıllarda, kız çocuklarını yatılı okula göndermek istemeyen aileler yüzünden çok yüksek olmasa da bunun önüne geçebilmek adına birtakım stratejiler geliştirilmiş, bazı bölgelerde bir erkek öğrencinin Köy Enstitüsü'ne kabul edilmesi için bir kız öğrenciyi yanında getirmesi koşulu öne sürülmüştür (Kaplan, 2002, s.136). 1950'lerde tarımda makineleşmenin etkisiyle köyden kente göç artmış ve erkekler iş aramak için kentlere giderken, kadınlar kırsal alanlarda daha çok işle uğraşmak zorunda kalmıştır (Denizli Polat, 2024, s.1076). Kente göç eden kadınlar da genellikle temizlik gibi kayıt dışı ve tekstil, bakım hizmetleri gibi düşük ücretli işlerde çalışmışlardır. Başlangıçta, şehir hayatına adaptasyon sürecinde zorluklar yaşasalar da zaman içinde toplumsal yapıdaki anlayış değişimiyle birlikte eğitim seviyesi artan kadınların, çalışma yaşamındaki yeri değişmeye başlamıştır (Berber vd., 2008, s.3). Kentleşmenin etkisi ile 1960'larda kadınların eğitime katılması açısından olumlu gelişmelere rastlanmaktadır. Yükseköğrenime devam eden kadınların sayısı artmış ve sınırlı alanlarda da olsa öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklere yönelmişlerdir. İş gücüne katılan anneler evde çocuk bakmakta zorlanınca kreşler açılmaya başlanmıştır. Çitçi bu durumu "Herhangi bir toplumda, kadının, geleneksel ev kadınlığı rolünün bir uzantısı olarak değil, gerçek bir rol değişimi olarak üretim sürecine katılmasının önkoşulu, rol ikileminin hafifletilmesi, kadına aile-içi sorumluluklarında yararlı ve yardımcı olacak kurumların geliştirilmesidir" şeklinde belirtmiştir (1982, s. 39). Bütün bu gelişmelere rağmen anne olan kadınların iş sahibi olmaları için önemli bir adım olan kreşlerin sayısı yine de yetersiz kalmıştır, 1960 yılı itibarıyla Türkiye'de 32 kreşin kayıtlı olduğu görülmektedir (Akçay, 1960, s. 5). 1970'ler küresel boyutta ikinci dalga feminist

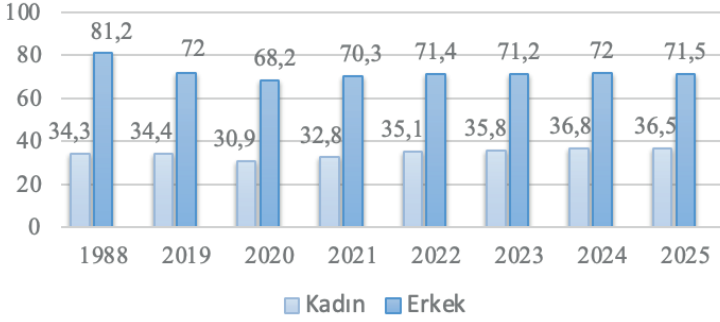
hareketin sesinin duyulduğu yıllar olduğu için bu yıllarda kadınlar ve kadınların sorunları daha çok gündeme gelmiştir. Kadın derneklerinin feminist yayınları ile toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. 1975'te CEDAW (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi) sözleşmesi imzalanmıştır ve bu yılların önemli gelişmelerinden biridir (Ecevit, 2011, s.6). 1980li yıllarda sanayi alanının, kadınların çalışma isteğine yeterince istihdam olanağı ile karşılık veremediği, hizmet sektöründe kadın istihdamının daha çok olduğu ancak kadın işgücü arzını yine de cevaplayamadığı görülmektedir (Kocacık ve Gökkaya., 2005, s. 201). 1990'larda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği sağlamaya ilişkin elle tutulur, gözle görülür politikaların oluşturulmasına karar verilmiştir (Serdaroğlu ve Yavuz, 2008, s.151). Örneğin, 1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı'na 188 ülkeyle beraber katılan Türkiye kadın haklarının artırılmasına yönelik adımlar atmıştır ve kadınların kalkınmadaki rolü önem kazanmıştır. Çünkü konferans sonucunda iki belge kabul edilmiştir: Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu. "Eylem Platformu'nun kadınların güçlendirilmesine ilişkin bir gündem olduğu" belirtilmiştir (United Nations, 1996, s. 17) Ancak, ekonomik açıdan, Türkiye'de 90lı yıllarda "diğer gelişmekte olan ülkelerle rekabet etme zorunluluğu, maliyetleri düşürmek için üretimde fason ilişkilerin ön plana çıkmasına neden olmuş ve kayıt dışı istihdam genel olarak yaygınlaşmıştır" (Güder ve Oktay, 2020). Bu açıdan kadınların ekonomik kalkınmaya katkısının azaldığı gözlemlenmiştir. 2000li yıllarda Türkiye, Avrupa Birliği üyelik sürecine girerek toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin çalışmalar gerçekleştirmiş, kadınların işgücüne katılımını destekleyen projeler geliştirmeye başlamıştır. 2000 yılındaki TÜİK verileri kadınların istihdama katılım oranını 26,6 olarak vermektedir. 2005'te ise bu oran 23,3'e kadar gerilemiştir. Bu düşüş o dönem yaşanan ekonomik krizin etkisi olarak yorumlanabilir. 2010'lardan sonra gündeme gelen Endüstri 4.0 ile insan mesleklerinin bilgisayarlaşması ve makineleşmesi söz konusu olmuştur. Bu durum yeni iş kolları da yarattığı için iyimser açıdan bakıldığında kadın istihdamına katkı sağlamış olabilir. Diğer taraftan bakılırsa kadınların bu yeni iş kollarından ne derece yararlanabileceği soru işareti yaratmaktadır. Ayrıca, çoğunlukla kadınlar tarafından yapılan ve düşük ücretlere çalışılan iş kolları da makineleştiği için kadın istihdamı olumsuz olarak etkilenebilir (Leventer ve Ada, 2023). Süreç yapay zekanın günlük yaşantıya girişiyle devam etmekte ve gelişmekte olduğu için yoruma açıktır ve zaman içinde etkileri daha net gözlemlenebilecektir.

Temel İşgücü Göstergeleri: Cinsiyet Uçurumu

Araştırmanın temelini oluşturan istatistiki veriler, Türkiye'de kadın istihdamı konusunda kronikleşmiş bir sorun olduğunu ve uluslararası alanda negatif bir ayrışma yaşandığını ortaya koymaktadır. Dünya işgücü piyasasında cinsiyet eşitsizliğinin işaret eden unsurlar, kadın işsizlik oranları, kadınların

özellikle ekonomik anlamda güçlenmeleri için elzem olan işgücüne katılım oranları ve kadınların kazandıkları gelirdir (Günsoy ve Özsoy, 2012, s.23). Aşağıdaki grafik bahsedilen bu unsurlardan Türkiye’de kadınların ve erkeklerin işgücüne katılımını göstermektedir.

Grafik 1. Kadın-Erkek İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri

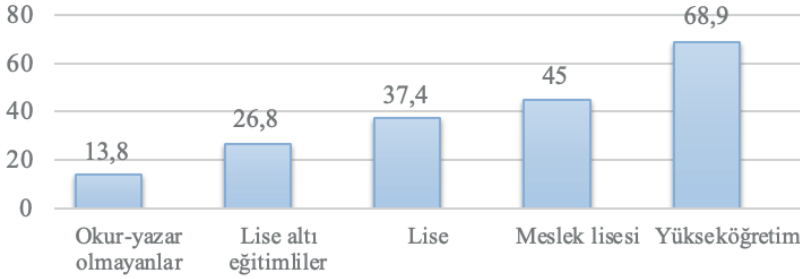
Grafik 1, TÜİK İşgücü İstatistiklerine göre kadın ve erkek işgücüne katılım oranlarını arasındaki çarpıcı farkı ortaya koymaktadır. 1988 yılının kadınların işgücüne katılımının bugünkü anlamda istatistiklere aktarıldığı ilk sene olması son yıllardaki durumu geçmişle karşılaştırmak açısından önemli bir veri sağlamaktadır. Grafikteki ilk göze çarpan detay, kadın işgücüne katılım oranlarındaki durağanlıktır. 1988’de %34,3 olan kadın işgücüne katılım oranı, 37 yıl sonra Ekim 2025’te sadece %36,5 seviyesine ulaşabilmiştir. Aradan geçen onlarca yıla, kentleşmeye ve eğitim ve istihdam politikalarına rağmen sadece %2,2’lik bir artış olması, sorunun geçici parametrelerden değil, toplumsal yapının kendisinden kaynaklandığını düşündürür. Deniz Kandiyoti’nin ‘ataerkil pazarlık’ teorisine göre, kültürel kodlar kadının birincil görevinin ev içinde iş yapmak ve bakım vermek, erkeğin görevinin ise ev dışında ekmek kazanmak olduğunu işaret eder. Ancak Kandiyoti, gözlemlenebilir zorluklar ve eşitsizlikler içinde, kadınların daha dezavantajlı bir pozisyonda bulunmalarına rağmen, toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleyen kurallara karşı direniş gösterdiklerine ve bu kuralları aktif veya pasif bir biçimde müzakere ettiklerine vurgu yapmaktadır (1988, s.286). İşgücüne katılım Türkiye’deki kadınlar için bir ataerkil pazarlık olarak düşünülürse, oranlara bakıldığında kadınların önüne çıkan engellerin büyük olduğu sonucuna varılabilir. Grafik 1’de, erkeklerin katılımının %70-80 bandında seyretmesi, erkeğin çalışma hayatının öznesi olduğunu, kadının ise misafir konumunda veya ikincil gelir kaynağı olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Bu düşüncüyü küçük bir sıçrama ile sarsmak adına kadının işgücüne katılımının, 2026 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı’nda %37’ye çıkarılması hedeflenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2025).

Kandiyoti, kadınların direniş göstermek yerine bazen sistemi yeniden üretmelerinin sebeplerini sorgular. Türkiye verilerindeki %65'lik işgücüne katılmama oranına bu gözle bakılabilir: Eğer piyasadaki ücretler düşük, çalışma koşulları güvencesiz ve kreş maliyetleri ancak maaşa denk geliyorsa, kadının evde kalıp toplumda kodlanan “iyi anne/eş” statüsü üzerinden saygınlık beklemesi, düşük ücretli bir işçi olmaktan daha rasyonel bir pazarlık stratejisi olarak düşünülebilir. Zaten Grafik 1'deki %35 bandını aşmayı engelleyen en büyük neden, bakım krizi olarak görünmektedir. Türkiye’de kreş, yaşlı bakım evi gibi kurumsal bakım hizmetleri yeterli değildir ve bu hizmetlere maddi açıdan erişilmesi zordur (Kul Parlak, 2025, s.15). Devletin veya kurumların yeterli ölçüde sunamadığı bu hizmeti, kadınlar evde karşılıksız emek ile telafi etmek zorunda kalırlar. Bu noktada, kadınların çalışmadığını söylemek doğru değildir çünkü kadınlar aslında ev içinde aşırı meşguldürler. Fakat, bu meşguliyet (ev işi, çocuk bakımı) piyasada maddi bir karşılık bulmadığı için işgücü istatistiklerine katılım olarak yansımaz. İşgücüne dahil olmayan kadınlara neden çalışmadıkları sorulduğunda TÜİK (2022) Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri verilerinde en yüksek oranda “Ev işleri ve bakım sorumlulukları” cevabının alınması bu tezi desteklemektedir. İşgücüne katılmayan erkeklere neden çalışmadıkları sorulduğunda ise ev işleri olarak cevap veren erkek yoktur. Yüzde 0 oranının hiçliği kadınların cevabından daha çok şey söylemektedir. Kadınlar, ev içi sorumluluklarda yalnız bırakılmış ve yapabilir olmanın özgürlüğünü ve heyecanını yaşayamamışlardır. Amartya Sen’e göre (1992) önemli olan bireyin ne yaptığı değil ne yapabilme özgürlüğüne sahip olduğudur (yapabilirlik kümesi). Eğer bir kadın, piyasada çalışma imkanına, uygun kreş erişimine ve aile desteğine sahip olduğu halde özgür iradesiyle evde kalmayı seçiyorsa, bu bir seçimdir denilebilir ve refah kaybı olarak değerlendirilmez. Ancak kadın, kreş olmadığı, maaşı bakıcıya yetmediği veya sosyal normlar dayattığı için evde kalıyorsa, burada bir ‘yapabilirlik yoksunluğu’ vardır. Örneğin, Erdoğan’ın (2020) diplomalı işsiz bireylerle yaptığı araştırmada kadınların çalışmayı kendi ayakları üzerinde durmak, güç, eşitlik, saygınlık ve bağımsızlık kavramları ile özdeşleştirdiği görülmektedir (s.243). İş arayan kadınlar, çalışma işlevini yerine getirebilecek potansiyele sahipken, bu kavramları deneyimleme hakkına sahipken, onların bu yapabilirlikleri kısıtlanmıştır.

Ayrıca, bu grafiği yorumlarken kayıtdışı çalışan kadınları da düşünmek gerekir. Özellikle tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan veya ev temizliği, çocuk bakıcılığı, tekstil atölyeleri gibi alanlarda güvencesiz çalışan milyonlarca kadın, resmi istatistiklerde tam olarak temsil edilemiyor olabilir (Süral, 2013, s.303). Bu kadınlar sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmadıkları için araştırmalarda işgücü dışında görülebilirler veya verilere eksik yansıtılabilirler. Yani, işgücüne katılmayan insan kaynağı verisi, aslında güvencesiz işlerde emeği sömürülen ama kayda geçmeyen bir kitleyi de barındırıyor olabilir.

Mevcut durumun değerlendirilmesi için kadınların eğitim durumlarının bilgisine de erişmek gerekir. Türkiye, yükseköğretimdeki cinsiyet dengesi açısından dikkat çekici bir tablo sergilemektedir. Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) 2024-2025 öğrenci istatistiklerine bakıldığında kadın ve erkek öğrenci oranlarının birbirine neredeyse eşit olduğu görülmektedir. Açık öğretim hariç yükseköğretim kurumlarındaki öğrencilerin %50,9'u kadındır (YÖK, 2025). İşgücüne katılımı ve istihdamda bu yüksek oranın olumlu etkileri olması beklenir.

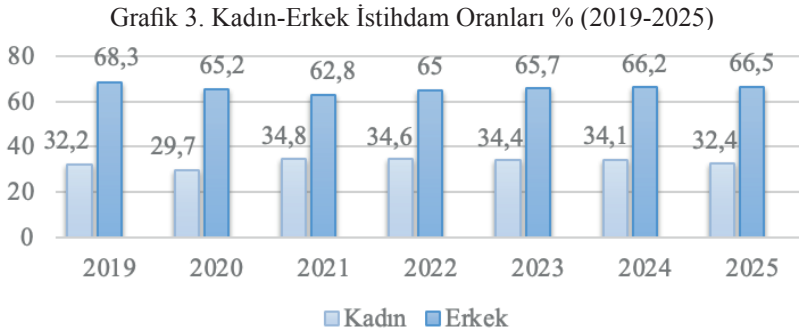
Grafik 2. Eğitim durumuna göre kadınların işgücüne katılma oranı 2023

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Grafik 2'den okunabildiği üzere eğitim seviyesi ile kadınların işgücüne katılımı arasında net bir doğrusal ilişki vardır. Eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranları da ciddi oranda artış göstermektedir. Lise ve altı eğitim seviyelerinde kadınlar genellikle ev içi bakım yükümlülükleri ile piyasa dışında kalırken, yükseköğretim bu döngüyü kıran, işgücü piyasasına giriş bariyerleri azaltan güçlü bir etmendir. Yükseköğretim alan kadınların %68,9 oranında işgücüne katılması üniversite eğitiminin kadınların hayatında kritik bir eşik olduğunu, çalışma hayatına karışma isteklerini arttırdığını göstermektedir. Bu durum, eğitimin sadece bir bilgi edinme süreci değil, aynı zamanda iş piyasasının talep ettiği niteliklere sahip olma aracı olduğunu gösterir. Bir başka deyişle, eğitim bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Mincer'ın İnsan Sermayesi Teorisi bu görüşü destekler (1958). Kadınlar ve aileleri, eğitimi gelecekteki ekonomik özgürlük ve statü için bir vaat olarak görmektedir. Eğitim, kadını sadece ekonomik olarak değil, sosyal statü olarak da güçlendirerek hane içindeki ataerkil pazarlık gücünü de artırır. Bu grafiğe ekonomik açıdan bakıldığında, eğitim seviyesi düşük olan bir kadının çalışmayıp evde kalması durumunda ekonomik kaybı düşüktür. Ancak, %68,9 oranı aynı zamanda diplomalı ev kadınlarının çokluğuna da işaret eder ve yükseköğretim mezunu bir kadının çalışmaması, potansiyel olarak yüksek bir gelirden ve kariyerdan vazgeçmesi anlamına gelir (Günsoy ve Özsoy, 2012). Özetle, bu grafik, Türkiye'de kadın istihdamını artırmanın en etkili yollarından birinin, kısa vadeli teşviklerdense, kız çocuklarının ve kadınların yükseköğretime erişimini artırmak ve eğitim hayatları sonrası çalışacakları

fırsatları onlara sunmaktır. Görülmektedir ki eğitim, kadını geleneksel cinsiyet rollerinin sınırlayıcılığından çıkarıp kamusal alana taşıyan en güçlü etmendir. TÜİK Evlenme Boşanma İstatistikleri, 2024 yılı için ortalama ilk evlenme yaşının erkeklerde 28,3 iken kadınlarda 25,8 olduğunu gösterir (TÜİK, 2025). Bu da kadınların üniversite eğitimden kısa bir zaman sonra evlendiğine işaret eder. Bu noktada evlilik beraberinde gelen ev işleri ve bakım sorumlulukları, kadınların çalışmamalarına sebep olarak gösterdikleri üzere, iş hayatını sektöre uğratmaktadır (TÜİK, 2023). Tam bu noktada, çalışma hayatına aktif bir şekilde dahil olan kadınların oranını görmek için istihdam verilerine ihtiyaç vardır.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İşgücü İstatistikleri

Grafik 3, 2019 ile 2025 yılları arasındaki kadın-erkek istihdam oranlarını (%) karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Grafikteki en çarpıcı ve hiç değişiklik göstermeyen olgu, kadın ve erkek istihdamı arasındaki derin uçurumdur. Erkeklerin istihdam oranı, kadınların istihdam oranının neredeyse iki katıdır ve yıllar geçse de aradaki bu yaklaşık 30-35 puanlık farkın kapanma eğilimi göstermemesi, sorunun konjonktürel değil, yapısal (kültürel normlar, bakım yükümlülükleri, kreş eksikliği, yükseköğretime erişimdeki engeller, kayıtdışı istihdamın yaygınlığı, tarım sektöründeki ücretsiz aile işçiliği, ücret eşitsizlikleri vb.) olduğunu kanıtlar niteliktedir (Şahbaz Kılınç, 2015). Bunlar da ataerkil toplumlarda kadınların işgücüne dahil olmalarındaki en önemli engeller olarak görülmektedir. Toplum düzeninde bir iyileşme olmadığı sürece tarihsel süreçte de görüldüğü gibi bu oranlarda dramatik bir değişiklik gözlenmesi mümkün olmayabilir.

Temel Sorun: Kadınların İşgücüne Katılmaması

2025 (Kasım) itibarıyla kadın işsizlik oranı %11,8, erkek işsizlik oranı ise %7 seviyesindedir (TÜİK, 2025). Bu, işgücüne dahil olmayı başaran her 100 kadından yaklaşık 88'inin iş bulduğu anlamına gelir. Bu bulgu, Türkiye'deki kadın istihdamı sorununun temel kaynağının işsizlikten ziyade, çalışma çağındaki kadınların büyük bir çoğunluğunun (%63,5) işgücüne hiç

katılmaması olduğu yönündeki tezi destekler. Öte yandan, aynı veri, işgücü piyasasının erkeği sisteme dahil etmeye daha çok meyilli iken kadını sistemin dışına itmeye daha istekli olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Bu durum da piyasada örtük cinsiyetçi politikalar olduğunu düşündürür (Balkan ve Cilasun, 2017, s.3). Bunlar göz önüne alındığında istatistiklere işgücüne katılmıyor olarak yansıyan kadınları öncelikleyerek onların piyasaya dahil olabilmesini sağlayacak politikalar geliştirmenin gerekliliği ve sonrasında da başa çıkılabilir bir işsizlik oranı olarak görünen %11,8 oranını mümkün olduğunca geriye çekecek politikalar tasarlanmalıdır.

Ayrıca, uluslararası karşılaştırmalar, Türkiye'deki kadın işgücüne katılım sorununun neden konuşulması gerektiğini daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. OECD ülkelerinin kadın işgücüne katılım oranlarını gösteren ilk 10 ve son 10 ülkenin oranlarına bakıldığında sayısal bir uçurum görülmektedir.

Tablo 1. OECD Ülkeleri Kadın İşgücüne Katılım Oranları (İKO)

Sıra	OECD Ülkeleri	Kadın İKO %	Sıra	OECD Ülkeleri	Kadın İKO %
1.	İzlanda	82,6	29.	Belçika	65,2
2.	Hollanda	78,8	30.	Güney Kore	62,9
3.	İsviçre	77,2	31.	İspanya	62,6
4.	Japonya	75,2	32.	Yunanistan	56,5
5.	İsveç	74,7	33.	Şili	56,2
6.	Norveç	74,7	34.	İtalya	53,7
7.	Almanya	74,3	35.	Kolombiya	52,5
8.	Yeni Zelanda	73,9	36.	Meksika	49,5
9.	Litvanya	73,5	37.	Kosta Rika	48,2
10.	Birleşik Krallık	72,3	38.	Türkiye	36,8

Kaynak: a, 2025.

Tablo 1'e göre Türkiye, %36,8'lik kadın işgücüne katılım oranıyla 38 OECD ülkesi arasında son sırada yer almaktadır. Bu oran, %63,8 olan OECD ortalamasının neredeyse yarısıdır (OECD, 2025a). Kuşkusuz, bu tabloyu tam ve doğru şekilde yorumlamak yalnızca bu verilere bakarak mümkün değildir. Ülkelerin coğrafyası, nüfusu, demografik yapısı, ekonomik büyüklükleri, işgücü piyasalarının ihtiyaçları, kültürleri oldukça farklıdır. Fakat, ekonomik büyüklük penceresinden değerlendirmek istenirse, Türkiye'nin yalnızca yüksek gelirli Avrupa ülkelerinden değil, aynı zamanda kendisiyle benzer gelir düzeyindeki Meksika (%49,5) ve Kolombiya (%52,5) gibi ülkelerden de önemli ölçüde geride kalması önemli bir göstergedir. Bu durum, sorunun sadece genel ekonomik gelişmişlik düzeyiyle açıklanamayacağını, ülkeye özgü yapısal ve kültürel engellerin varlığını işaret etmektedir. Bu engeller, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların eğitime katılımını düşündürür. Çünkü Dünya Ekonomik Forumu Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği 2025 raporuna göre Türkiye %63,8 ile cinsiyet eşitliğinde 148 ülke arasında 135. sırada yer almaktadır (WEF, 2025). Bu tablo tersine çevrilmediği sürece kadın istihdamını ciddi oranda artırmak ve kadının özgürleşmesini sağlamak ve iktisadi açıdan

da ülkenin kalkınmasını sağlamak gerçekçi olmaz (Gürün Karatepe ve Arman Türkmen, 2025, s.191).

Ekonomik ve sosyal yaşamda, kadınların ve erkeklerin eşit oranlarda ve etkin bir biçimde var olabilmesi, bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin en temel göstergelerinden biridir. Kadınlar ile erkekler arasındaki ekonomik eşitsizlik azaldıkça, kadın yoksulluğu da düşecek ve GSYH artış gösterecektir (Ecevit, 2010, s.22). Bir sonraki bölümde bu amaç doğrultusunda geliştirilen birtakım politikalar incelenecektir.

Türkiye’de Kadın İstihdamına Yönelik Politikalar ve Sınırlılıkları

Türkiye’de kadın istihdamını artırmaya yönelik politikalar büyük ölçüde kamu teşvikleri, bakım destekleri ve proje bazlı müdahaleler üzerinden şekillenmektedir. Ancak bu çabaların istenen nicel sonuçları getirmemesi, uygulanan politikaların niteliği ile hedeflerinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye İş Kurumu’nun Kadın İstihdamı İçin Pozitif Ayrımcılık Projesi kapsamında ya da 6111 Sayılı Kanun ile işverenlere sunulan prim teşvikleri, kadın istihdamını maliyet açısından teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Benzer şekilde KOSGEB’in kadın girişimcilere yönelik ilave sermaye destekleri ve Ticaret Bakanlığı’nın kadın kooperatiflerine sağladığı hibeler, kadınların işgücü piyasasına girişini kolaylaştıran önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu politikaların ortak özelliği, kadınların istihdama girişini teşvik ederken, piyasada kalıcılığı sağlayacak kurumsal bakım hizmetleri ve eşit iş bölümü gibi yapısal sorunları büyük ölçüde ihmal etmesidir. Amartya Sen’in yapabilirlik yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, söz konusu desteklerin kadınların gerçek anlamda çalışma özgürlüğünü ne ölçüde genişlettiği tartışmalıdır. Örneğin, özellikle büyükşehirlerde özel kreş ücretlerinin sağlanan bakım desteklerinin çok üzerinde olması, bu teşvikleri geçici ve sınırlı mekanizmalara dönüştürmektedir. Dolayısıyla sorun, kadının başlangıç sermayesi ya da kısa vadeli bakım yardımı eksikliğindense; sürdürülebilir, erişilebilir ve kamusal bakım altyapısının yetersizliğidir.

Kadın kooperatifleri kadın emeğini piyasaya dahil etme açısından önemli olmakla birlikte, çoğunlukla gıda üretimi, el sanatları ve tekstil gibi geleneksel olarak “kadın işi” olarak kodlanan alanlara yoğunlaşma eğilimi gösterebilmektedir. Mesleki eğitim programlarının ise kadınların çok görünür olmadığı mesleklerde eğitim vererek kadınları teşvik etmesi ile çok olumlu bir yerdedir. Örneğin, Türkiye İş Kurumu’nun “Mesleki Eğitim Kursları” kapsamında kadınlara mekanik, yazılımsal ve dijital beceriler kazandırmayı hedeflemekte ve bu kapsamda kadınların istihdamını ve iş gücüne katılımını desteklemeye yönelik yürütülen “Her Meslekte Kadın Eli Projesi” ile,

belirlenen mesleklerde kurslara katılım sağlayan ve iş arayan statüdeki kadın kursiyerleri kurs süresi boyunca günlük belirlenen bir miktar finansal destek sağlamaktadır. Bu proje, eğitimle kadını yüksek katma değerli ve cinsiyet nötr alanlara yönlendirmesi açısından ‘yapabilirlik kümesini’ genişleten (Sen, 1992) modern bir hamledir. Ancak öte yandan, kadın kooperatiflerinde “geleneksel el sanatları” alanının da güçlü bir şekilde vurgulanması, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesi riskini barındırmaktadır. Deniz Kandiyoti’nin perspektifiyle bu durum, kurumların kadın istihdamını artırırken mevcut ataerkil kodlarla çatışmamayı tercih ettiği bir ‘pazarlık’ stratejisi olarak okunabilir. El sanatları gibi alanlar, kadını genellikle düşük gelirli, ev eksenli veya güvencesiz çalışma biçimlerine yönlendirerek, onu kamusal alanın rekabetçi yapısından uzak tutmaktadır. Kadınların yüksek katma değerli, teknoloji ve sanayi odaklı alanlara yönelimi sınırlı kaldıkça, bu politikaların gelir eşitsizliğini azaltma kapasitesi de zayıf kalmaktadır. Uluslararası fonlarla yürütülen projeler, kadın istihdam politikalarına daha çeşitlenmiş bir müdahale alanı sunmaktadır. NEET grubundaki (ne eğitimde ne istihdamda bulunan) kadınlara yönelik sosyal içerme projelerinden STEM ve liderlik odaklı programlara uzanan bu girişimler, kadınların işgücü piyasasındaki farklı konumlarına hitap etmektedir. Bu tablo aynı zamanda kadınlar arasındaki sınıfsal ayrışmayı da görünür kılmaktadır. Eğitime erişimi olmayan kadınlar sisteme dahil edilmeye çalışılırken, yüksek eğitimli kadınlar da liderlik pozisyonlarına hazırlanmaktadır. Bu durum, kadın istihdamına yönelik politikaların tek tip değil, farklı toplumsal konumları gözetken çok boyutlu bir yapıya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, mevcut politikalar ağırlıklı olarak arz yönlü bir anlayışa dayanmakta, kadınların becerilerini artırmaya odaklanırken, nitelikli iş talebini ve yapısal engelleri ikincil plana itmektedir (Dedeoğlu, 2009). Bu nedenle uygulanan politikalar, kadın istihdamındaki eşitsizlikleri dönüştürmekten ziyade, çoğu zaman sorunun semptomlarını geçici olarak hafifleten müdahaleler olarak kalmaktadır.

Mevcut Mevzuat, Yeni Mevzuat Çalışmaları ve Eleştirileri

İş Kanunu kapsamında kadınlara tanınan haklar incelendiğinde, mevzuatın temel amacının kadınların annelik sürecinde korunması ve iş-yaşam dengesinin desteklenmesi olduğu görülmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu’na göre kadın çalışanlara doğumdan önce ve sonra sekizer hafta olmak üzere toplam 16 haftalık analık izni ile çocuğun bir yaşına kadar günlük 1,5 saat süt izni tanınmaktadır (İş Kanunu, 2003, m. 74). Ayrıca doğum sonrası dönemde, çocuğun zorunlu ilköğretim çağına kadar kısmi süreli çalışma talebinde bulunma hakkı düzenlenmiş olup bu talebin işveren tarafından reddedilmesi kural olarak mümkün değildir (Analık İzni veya Ücretsiz İzin Sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmelik, 2016). Babalık izni ise mevzuatta özel sektör için beş gün, memurlar için ise 10 gün olarak

düzenlenmiştir Devlet Memurları Kanunu (1965, m. 104). Ancak bu hakların varlığı, uygulamada kadınların kariyer gelişimini ve istihdam sürekliliğini güvence altına almak açısından yeterli olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. İşveren perspektifinden bakıldığında, analık izni, süt izni ve uzun süreli kısmi çalışma talepleri kadın istihdamını görece daha maliyetli hale getirebilmektedir. Ücretsiz izinler ise iş yaşamından uzaklaşmaya ve işe dönüşte adaptasyon problemleri yaşamaya sebep olabilir. Bunun sonucunda, benzer niteliklere sahip adaylar arasında kadınlar potansiyel annelik maliyetleri nedeniyle işe alım süreçlerinde dezavantajlı bir yere konumlandırılabilir. Babalık izninin sadece beş gün olması işverenler tarafından avantaj olarak algılanabilir. Karşılaştırmak gerekirse, OECD ülkeleri ortalamalarına göre babalık izni süresi yaklaşık 13 haftadır (OECD, 2025b, s. 7).

Güncel politika gündeminde yer alan ve çerçevesinde tartışılan uzaktan çalışma, hibrit modeller ve doğum ya da ebeveyn izinlerinin uzatılmasına yönelik düzenlemeler ise kadın istihdamı açısından iki ucu keskin bir nitelik taşımaktadır. Bu düzenlemeler ilk bakışta kadınların iş-yaşam dengesini kolaylaştırıcı adımlar olarak değerlendirilse de Deniz Kandiyoti'nin ataerkil pazarlık kavramı ışığında değerlendirildiğinde, bu yeni düzenlemelerin geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirme riski taşıdığı gözden kaçırılmamalıdır çünkü bunlar, bakım yükümlülüğünün kamusal ve kolektif bir sorumluluk olarak ele alınmasından ziyade, esnek çalışma yoluyla yeniden kadınların omuzlarına yüklenmesi riskini barındırmaktadır. Bu bağlamda mevcut mevzuat ve politika önerileri, kadınları istihdama dahil ederken toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünü dönüştürmekten çok, onunla uzlaşan bir çerçeve sunmaktadır. Eğer esnek çalışma ve uzun süreli izinler sadece kadınlar ve anneler için kurgulanır ve erkekler ve babalar sürece dahil edilmezse, mevcut mevzuatta da 'Ebeveyn İzni' yerine 'Analık İzni' veya 'Süt İzni' gibi biyolojik ve cinsiyetli tanımlar baskın olduğu için, babanın bakım sürecinin dışında tutulduğunu düşündürebilir. Nitekim Sumbas'a göre, "tarafsız ebeveynlik izni düzenlemesi, siyasi iradenin çocuk bakımı konusundaki eşitlikçi yaklaşımı açısından toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olarak değerlendirilmektedir" (2018, s.180). Dolayısıyla, tasarlanan ebeveynlik yasasında "devredilemez zorunlu babalık izni" gibi eşitlikçi mekanizmalar kurulmadığı sürece, getirilecek her türlü esneklik, kadınlar için bir özgürleşme değil, kariyerden uzaklaşma ile sonuçlanabilir.

Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politika Önerileri

Türkiye'de kadın istihdamına ilişkin temel sorun, iş arayan kadınların iş bulamamasından ziyade, kadınların önemli bir bölümünün işgücü piyasasının tamamen dışında kalmasıdır. Bu nedenle kadın istihdamını artırmaya yönelik politikaların öncelikli hedefi, kadınların işgücüne katılımının önündeki yapısal

engelleri ortadan kaldırmak olmalıdır. Bunu yaparken, Konuk Kandemir'in (2025) belirttiği üzere evrensel ilkelerin yanısıra yerel şartları ve kültürel koşulları da göz önünde bulundurmak gerekir (s.417).

Bu bağlamda politika yapım sürecinin öncelikle bakım yükünün hafifletilmesine odaklanması gerekmektedir. Kaliteli, erişilebilir ve yaygın kreş, gündüz bakımevi ve yaşlı bakım hizmetlerinin kamusal bir hak olarak sunulması, kadınların işgücüne katılımının önündeki en temel engeli oluşturan bakım sorumluluğunu azaltabilir. Kandiyoti'nin vurguladığı üzere, bakım emeğinin doğal olarak kadınlara ait görülmesi, kadınların kamusal alana katılımını sınırlandıran temel ataerkil pazarlık mekanizmalarından biridir; bu nedenle bakım hizmetlerinin kurumsallaşması, yalnızca sosyal politika değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren yapısal bir müdahaledir. Bakım yükü kurumsallaşırsa kısmi zamanlı kayıt dışı işlerde çalışarak ev ekonomisine destek olmaya çalışan kadınların güvencesiz işler yerine tam zamanlı, sigortalı işlere yönlendirilmesi sağlanabilir.

Kadın istihdamını kalıcı biçimde artırabilmek için toplumsal zihniyet dönüşümü de kritik bir öneme sahiptir. Mesleklerin cinsiyeti olmadığı, bakım ve ev içi emeğin yalnızca kadınların sorumluluğunda olmadığı erken çocukluk eğitiminden itibaren topluma işlenmelidir. Ebeveynlere bu anlamda kritik bir sorumluluk düşmektedir. Ayrıca, eşit ebeveynliğin teşvik edilmesi gerektiğine yönelik farkındalık çalışmalarının yapılması, medyadan bu noktada destek alınması, hukuki boyutta da bazı Avrupa ülkelerinin uyguladığı, devredilemez babalık izni gibi düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Ayta ve Şen, 2023, s.438-440). Bu tür politikalar, bakım emeğinin kadınlara özgü bir sorumluluk olarak kurgulanmasına dayanan ataerkil pazarlık düzenini dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Esnek çalışma modellerinin yaygınlaştırılması ise, ancak bu düzenlemelerin kadınları ev içine hapseden değil, erkeklerin bakım sorumluluğunu artıran eşitlikçi bir çerçevede kurgulanması halinde anlamlı olacaktır. Aksi halde esnek çalışma, ataerkil iş bölümünü dönüştürmek yerine yeniden üreten bir mekanizmaya dönüşme riski taşımaktadır (Kandiyoti, 1988).

Kadınların işe alımlarda ve terfilerde cinsiyet ayrımcılığına uğramamaları adına şirketlere ve yönetim pozisyonlarına cinsiyet kotası getirilebilir. İşe alımlarda; kadınların doğum iznine çıkmaları, uzun süre işten uzak kalmaları, işe döndüklerinde adaptasyon sorunu yaşayabilecekleri varsayımı kimi işverenler tarafından örtük bir dezavantaj unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bazı gelişmiş ülkelerde de uygulanan cinsiyet kotası politikası ile bu durumlara engel olunabilir (Ayta ve Şen, s.438).

Bununla birlikte kadınların, dijital ve yeşil ekonomi gibi geleceğin sektörlerine hazırlanmasını sağlayacak eğitim, beceri ve yetkinlik geliştirme programlarının yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Halihazırda Milli

Eğitim Bakanlığı'nın üzerinde çalıştığı STEM eğitiminin yaygınlaştırılması konusunda özellikle kız çocukları teşvik edilmeli ve potansiyellerini ortaya çıkarmaları sağlanmalıdır. Amartya Sen'in (1992) yapabilirlik yaklaşımına göre, kız çocuklarının her alanda eğitim alma haklarını fiilen kullanabilme özgürlüğü belirleyicidir; dolayısıyla kadınların insana yakışır, yenilikçi, geleceğe dönük, eğitim ve beceri kazanımına erişimi, istihdama katılımın gerçek anlamda mümkün hale gelmesi açısından kritik önemdedir.

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi, yalnızca finansal teşviklerle sınırlı kalmamalı; mentorluk, ağlara erişim ve pazarda tutunma desteği gibi tamamlayıcı mekanizmalarla güçlendirilmelidir. Sen'in yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu tür bütüncül destekler kadınların ekonomik faaliyetlere katılımını sürdürülebilir bir yapabilirlik alanına dönüştürmektedir (Sen, 1992).

Son olarak, özellikle küçük şehirlerde ve çevre bölgelerde yaşayan kadınlar için iş yerine ulaşımı kolaylaştıracak ulaşım destekleri de kadınların işgücüne katılımını artırıcı tamamlayıcı bir politika aracı olarak değerlendirilmelidir. Bu tür destekler, Sen'in ifade ettiği üzere bireylerin fiili seçenek setini genişleterek istihdama katılımın önündeki dolaylı engelleri azaltmaktadır (Sen, 1992).

Sonuç olarak, kadın istihdamını artırmaya yönelik politikaların başarısı, kadınları yalnızca işgücü piyasasına dahil etmeye değil; onları bu piyasada kalıcı, güvenceli ve eşit koşullarda var edebilmeye bağlıdır. Bu hedef, hem ataerkil yapıları dönüştürmeyi amaçlayan toplumsal müdahaleler hem de kadınların gerçek anlamda seçim yapabilme özgürlüğünü artıran yapabilirlik temelli politikaları birlikte gerektirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'de kadın istihdamının mevcut durumunu tarihsel süreç, güncel veriler ve toplumsal cinsiyet kuramları ışığında inceleyerek, sorunun geçici ekonomik koşullardan ziyade yapısal eşitsizliklerden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Kadınların işgücüne katılım oranlarının uzun yıllardır düşük seyretmesi, bakım yükümlülüklerinin kadınlar üzerinde yoğunlaşması, toplumsal cinsiyet rollerinin sürekliliği ve kamusal bakım hizmetlerinin yetersizliği ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye'de kadın istihdamına yönelik mevcut politikalar, teşvik ve proje odaklı yapılarıyla kadınların işgücüne girişini desteklemekte; ancak istihdamda kalıcılığı sağlayacak bütüncül bir çerçeve sunamamaktadır. Kamusal bakım altyapısının yetersizliği, eşit ebeveynlik politikalarının eksikliği ve esnek çalışma düzenlemelerinin ağırlıklı olarak kadınlar üzerinden kurgulanması, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, kadınların düşük işgücüne katılımı bireysel

tercihlerden çok, gerçek anlamda çalışma özgürlüğüne erişememeleriyle açıklanabilir. Deniz Kandiyoti'nin ataerkil pazarlık kavramı ise kadınların güvencesiz ve düşük ücretli işlere yönelmesinin, mevcut toplumsal yapı içinde rasyonel bir uyum stratejisi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kadın istihdamı sorunu hem ekonomik hem de kültürel ve politik bir meseledir. Uluslararası karşılaştırmalar, Türkiye'nin kadın işgücüne katılımında OECD ülkeleri arasında son sırada yer almasının, ekonomik gelişmişlikten ziyade toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyindeki artışın istihdama yeterince yansımaması da eğitim sonrası geçiş süreçlerinin ve bakım politikalarının belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Sonuç olarak, kadın istihdamını artırmaya yönelik politikaların başarısı, kadınları işgücüne dahil etmenin ötesinde; onları güvenceli, nitelikli ve eşit koşullarda istihdamda tutabilmeye bağlıdır. Bu hedefe ulaşmak için bakım hizmetlerinin kamusal bir hak olarak kurumsallaştırılması, eşit ebeveynlik düzenlemelerinin hayata geçirilmesi ve kadınların yapabilirlik alanlarını genişleten bütüncül politikaların uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 6111 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ve SGK Kanunu ile Diğer Bazı Kanun ve KHK'larda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 74. maddesi ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'na eklenen Geçici 10. madde kapsamında sağlanan işveren prim teşviki. (2011). Resmî Gazete (Sayı: 27857)
- Akçay, İ. (1960). Sosyal Hayatta Annenin ve Çocuğun Himayesi. *Çalışma Dergisi*, 1(4), 1-8.
- Analık İzni veya Ücretsiz İzni Sonrası Yapılacak Kısmi Süreli Çalışmalar Hakkında Yönetmelik. c(2016). Resmî Gazete (Sayı: 29882). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161108-11.htm>
- Ayta, F., Şen, M. (2023). Türkiye'de kadın istihdamının genel görünümü: İstihdamın artırılması kapsamında seçilmiş ülke örnekleri*, *Uluslararası Ekonomi ve Yeni-lik Dergisi*, 9 (2) 2023, 421-454. <https://doi.org/10.20979/ueyd.1327737>
- Balkan, B., Cilasun, S. M. (2017) Does gender discrimination contribute to low labor force participation of women in Turkey? Evidence from survey and field data. *Economic Research Forum*, number 1205.
- Berber, M., Yılmaz Eser, B. (2008). Türkiye'de kadın istihdamı: Ülke ve bölge düzeyinde sektörel analiz. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(2), 1-16.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2025). Ulusal istihdam stratejisi 2025-2028. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Çetin, O. M. (2024). The impact of European Union projects in promoting women's employment: The case of the operation on supporting registered women employment (women-up). *Akademik Hassasiyetler*, 11(25), 726-759. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1466285>
- Çitçi, O. (1982). *Kadın sorunu ve Türkiye'de kamu görevlisi kadınlar*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Dedeoğlu S. (2009). Eşitlik mi ayrımcılık mı? Türkiye'de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, S.2, ss. 41-54.
- Denizli Polat, A. A. (2024). Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın işgücü ve istihdamı: Kalınma planları perspektifinden bir inceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 23(3), 1072-1092. <https://doi.org/10.21547/jss.1359298>
- Devlet Memurları Kanunu. (1965). Resmî Gazete (Sayı: 12056). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. İçinde Y. Ecevit, N. Karkıner (Ed.) *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi* (s.2-29) Anadolu Üniversitesi.
- Ecevit, Y. (2010). *İşgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitliği el kitabı*. Türkiye İş Kurumu.
- Erdoğan, E. K. (2020). *Diplomalı işsiz ve işsizlik: geçmişin birikimi, gündelik hayat ve etkileşim*. [Doktora Tezi]

- Güder, F., Oktay, E. Y. (2020). Dünyada ve Türkiye’de kadın işgücünün tarihsel gelişimi ve sorunları. İçinde E. Y. Oktay, R. A. Wolff (Ed.) *Farklı Boyutlarıyla Kadın Çalışmaları*. (s.175-188) Ekin Yayınevi.
- Günsoy, G., Özsoy, C. (2012). Türkiye’de kadın işgücü, eğitim ve büyüme ilişkisinin var analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 21-40.
- Gürün Karatepe, S., Arman Türkmen, S. M. (2025). İstatistiklerle kadın işgücü görünümü. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSH-SR)*, 12(115), 183–192. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14787708>
- İş Kanunu. (2003). Resmî Gazete (Sayı: 25134). <https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/1.5.4857.pdf>
- Kandiyoti, D. (1988). *Bargaining with patriarchy*. *Gender & Society*, 2(3), 274–290. <https://doi.org/10.1177/08912438800200300>
- Kaplan, M. (2002). Aydınlanma devrimi ve köy enstitüleri. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı.
- Karakışla, Y. S. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu’nda savaş yılları ve çalışan kadınlar: kadınları çalıştırma cemiyeti (1916-1923)*. İletişim Yayınları.
- Kocacık, F., Gökaya, V.B. (2005). Türkiye’de çalışan kadınlar ve sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Konuk Kandemir, N. (2025). Sosyal politika geliştirmede başlıca unsurlar: Türkiye’de uygulanan sosyal politikalarda geliştirilmeye açık yönler. *Türk İdare Dergisi*, 95, 399-428.
- Kul Parlak, N. (2025). *İş-yaşam dengesi bağlamında ebeveyn izni ve çocuk bakım hizmetleri*. (Analiz Raporu No. 17). İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı. <http://dx.doi.org/10.71174/anr17>
- Leventer, G., Ada, A. A. (2023). Sanayi devrimleri tarihinde kadın istihdamı ve iktisadi gelişim süreci. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3). 279-302. <https://doi.org/10.52791/aksarayiibid.1325208>
- Makal, A. (2010). Türkiye’de erken cumhuriyet döneminde kadın emeği, *Çalışma ve Toplum*, 2(25), 13-40.
- Mincer, J. (1958). Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), 281–302. <https://doi.org/10.1086/258055>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2025a). Employment rate (indicator). <https://doi.org/10.1787/1de68a9b-en>
- OECD. (2025b) Family Database, 2025. [Veri Seti]. https://webfs.oecd.org/Els-com/Family_Database/PF2_1_Parental_leave_systems.pdf
- Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. Harvard University Press.
- Serdaroğlu, U., Yavuz, G. (2008). Kalkınma ve kadın (veya toplumsal cinsiyet) ilişkilendirilişinin değişimindeki kavşaklar. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(Özel Sayı), 121-164. <https://doi.org/10.5455/ey.10651>

- Şahbaz Kılınç, N. (2015). Küresel eğilimler çerçevesinde kadın istihdamı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 121-135.
- Sumbas, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Politikası Olarak Ebeveyn İzni.
- Süral, N. (2013). Türkiye’de kadın istihdamı: Fırsatlar, engeller ve hukuki çerçeve. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 279-310.
- Toksöz G. (2007). *Türkiye’de kadın istihdamının durumu*, ILO. [Rapor], <https://kasa-um.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/34/2013/03/TurkiyedeKadinIstihdaminin-Durumu.pdf>
- Toska, Z. (1998). Cumhuriyet’in kadın ideali: Eşiği aşanlar ve aşamayanlar. A. Berktaş Hacımirzaoglu (Der.) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 71- 88.
- World Economic Forum. (2025). Global Gender Gap Index 2025. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2025/> Erişim Tarihi: 20.12.2025
- Yenilmez, (2023). *Cumhuriyet döneminde kadının çalışma hayatındaki konumu*. Türkiye İktisat Kongresi 2023. [Bildiri]. 1129-1169.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025). *2026 yılı cumhurbaşkanlığı yıllık programı: Sosyal güvenlik, istihdam ve çalışma hayatı*. <https://kpmg-vergi.com/yayinlar/mali-bultenler/sosyal-guvenlik/2026-yili-cumhurbaskanligi-yillik-programi-nda-sosyal-guvenlik-istihdam-ve-calisma-hayati/3279>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Toplumsal cinsiyet istatistikleri 2022 (Yay. No. 4681). https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). İşgücü istatistikleri, Kasım 2025.
- Türkiye İş Kurumu. Mesleki eğitim kursları. <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-isgucu-programlari/mesleki-egitim-kurslari/> Erişim tarihi: 20.12.2025
- Yükseköğretim Kurulu. (2025). Öğrenci istatistikleri. <https://istatistik.yok.gov.tr> Erişim tarihi: 20.12. 2025
- Yüksel, S. R. (2014). Türk medenî kanunu bakımından kadın-erkek eşitliği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 175-200.

**EĞİTİMDEN İŞGÜCÜ PİYASASINA: STEM
ALANLARINDA KADIN TEMSİLİNİN
TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ
PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

“ ”

Nuray SOY GENÇASLAN¹

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları
Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye. nuray.soygencaslan@ogr.deu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0003-3250-7909

Kadınların eğitime erişimi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ve kadınların güçlenmesinde (empowerment) temel bir sosyal politika alanı olarak öne çıkmaktadır. Eğitim, yalnızca bireysel bilgi ve becerilerin geliştirilmesine hizmet eden teknik bir süreç değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümü mümkün kılan, ekonomik kalkınmayı destekleyen ve demokratik katılımı artıran yapısal bir güçlenme mekanizmasıdır. Bu bağlamda eğitim, kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmaları, istihdama katılımları ve karar alma süreçlerinde yer almaları açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak kız çocuklarının ve kadınların eğitime erişiminde ortaya çıkan eşitsizlikler, bireysel düzeyde bir hak kaybının ötesinde, toplumsal ölçekte eşitsizlikleri yeniden üreten yapısal bir sorun olarak değerlendirilmelidir. Bilgin & Erbuğ (2021) eğitimde fırsat eşitsizliğinin cinsiyet, sınıfsal konum, toplumsal değerler ve normlar gibi çoklu faktörlerle ilişkili olduğunu ve bireylerin eğitim fırsatlarına erişimini farklılaştırdığını göstermektedir. Özellikle cinsiyete dayalı ayrımcı tutum ve uygulamalar, kız çocuklarının eğitimden erken kopmasına, kadınların ise eğitim süreçlerinde dezavantajlı konumda kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmalarını ve toplumsal güçlenmelerini engelleyen bir döngü yaratmaktadır. Ayrıca, eğitim düzeyinin yükselmesi kadınların ekonomik bağımsızlık ve işgücü piyasasına katılımını artırarak toplumsal güçlenme süreçlerine katkı sağlamaktadır (Tansel, 2012).

UNESCO eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini insan hakkı ve sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle ele almakta ve kız çocuklarının eğitime erişimindeki engellerin kaldırılmasını küresel öncelikler arasında görmektedir (UNESCO, 2019). Benzer şekilde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, kadınların güçlendirilmesinin toplumsal kalkınma için temel olduğunu; kadınların eğitim, istihdam ve kararlara katılımına eşit erişim sağlanmasının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu olduğunu vurgulamaktadır (UNDP, 2019).

Türkiye bağlamında eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, kız çocuklarının okullaşma oranlarında ve eğitime erişimde son yıllarda kaydedilen nicel ilerlemelere karşın, eğitimin niteliği, alan seçimi ve eğitim sonrası geçiş süreçlerinde yeniden üretilen yapısal eşitsizlikler nedeniyle **çok boyutlu ve süreklilik arz eden bir eşitsizlik alanı olarak güncelliğini korumaktadır**. Nitekim Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) tarafından yayımlanan izleme raporları, kız çocuklarının eğitime katılımının nicel olarak artmasına rağmen, eğitim deneyiminin toplumsal cinsiyet normları, bölgesel farklılıklar ve sosyoekonomik koşullar tarafından hâlen eşitsiz biçimde şekillendiğini ortaya koymaktadır (CEİD, 2024). Özellikle eğitim alanı ve meslek seçimi süreçlerinde etkili olan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kız öğrencilerin fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarına yönelimini sınırlandırmakta;

bu durum, kadınların söz konusu alanlardaki eğitimsel ve mesleki temsiline doğrudan yansımaktadır (Taş & Bozkurt, 2020). Bu bulgular, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca okullaşma oranları üzerinden değil, eğitimin sunduğu fırsatların niteliği ve sonuçları üzerinden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Türkiye’de eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet etkilerini izleyen çalışmalar, kız çocuklarının eğitime erişiminin nicel olarak büyük ölçüde sağlanmış olmasına karşın, eğitim ortamlarında örtük müfredat ve cinsiyetlendirilmiş okul pratikleri aracılığıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretildiğini ve özellikle STEM alanlarında kadın temsiline ilişkin yapısal sorunların devam ettiğini ortaya koymaktadır (CEİD, 2022).

Bu bölümde, kadınların eğitime erişimi ve eğitim süreçlerinde karşılaştıkları toplumsal cinsiyet temelli engeller, özellikle STEM alanlarında kadın temsili bağlamında derinlemesine ele alınmakta; Türkiye’ye özgü politika önerileriyle analitik bir çerçeve sunulmaktadır.

Bu doğrultuda bu çalışma, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yalnızca kız çocuklarının eğitime erişimi ve okullaşma oranları üzerinden değil; eğitim süreçleri içerisinde işleyen örtük müfredat, yönlendirme mekanizmaları ve STEM alanlarına ilişkin toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimlik inşası üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Türkiye bağlamında kız çocuklarının ve kadınların STEM alanlarına yönelimini sınırlayan yapısal ve kültürel dinamikleri, feminist politik iktisat ve toplumsal cinsiyet rejimleri perspektifinden ele alarak mevcut literatüre eleştirel bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet etkileri analiz edilmekte; STEM odaklı politika ve uygulamaların, toplumsal cinsiyet farklılıklarını dikkate alma düzeyi bakımından sınırlılıklar taşıdığı ve bu durumun eşitsizliklerin sürekliliğine katkı sunabildiği değerlendirilmektedir. Çalışmanın özgün katkısı, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bireysel tercih ve yetenek söylemlerinin ötesine taşıyarak, eğitim ortamlarında kurumsallaşmış pratikler ve söylemler aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini ortaya koyması ve bu çerçevede toplumsal cinsiyet duyarlı politika önerileri geliştirmesidir.

Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Kuramsal Çerçeve: Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kavramı

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkların (sex) ötesinde, bu farklılıklar üzerine inşa edilen toplumsal rollerin, normların ve güç ilişkilerinin (gender) eleştirel biçimde analiz edilmesini gerektirmektedir. Biyolojik cinsiyet bireyin doğuştan sahip

olduğu fizyolojik özelliklere işaret ederken; toplumsal cinsiyet, bu biyolojik farklılıkların kültürel, sosyal ve tarihsel süreçler içerisinde anlamlandırılmasıyla oluşan beklentiler ve hiyerarşiler bütününe ifade etmektedir. Bu ayrım, eğitim alanında ortaya çıkan eşitsizliklerin bireysel yetenek veya tercihlerden ziyade, toplumsal olarak inşa edilmiş normlar ve yapısal güç ilişkileri tarafından şekillendiğini ortaya koyması bakımından kuramsal açıdan belirleyicidir.

Eğitim, bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerini geliştiren temel bir kamusal yatırım alanı olmasının yanı sıra, kadınların ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşama etkin katılımını destekleyen önemli bir güçlenme mekanizmasıdır. İnsan sermayesi yaklaşımı, eğitime yapılan yatırımların bireylerin üretkenliğini artırarak hem bireysel refahı hem de toplumsal kalkınmayı desteklediğini ortaya koymaktadır (Schultz, 1995). Bu çerçevede kadınların eğitime erişimi ve eğitim süreçlerinde desteklenmesi, yalnızca bireysel kazanımlar açısından değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal eşitlik hedefleri bakımından da kritik bir öneme sahiptir. Uluslararası kuruluşlar, eğitimi kadınların güçlenmesini destekleyen temel yapısal alanlardan biri olarak ele almakta; eğitime erişim ve eğitimde kalıcılığın, kadınların istihdama katılımını, ekonomik bağımsızlığını ve karar alma süreçlerindeki temsilini güçlendirdiğini vurgulamaktadır (UNESCO, 2019; UNDP, 2019). Bu yönüyle eğitim, teknik bir öğrenme sürecinin ötesinde, toplumsal katılım olanaklarını genişleten ve eşitlikçi dönüşüm potansiyeli taşıyan bir toplumsal mekanizma olarak ele alınmaktadır. Kadınların eğitim olanaklarından yararlanması, bireysel kazanımların ötesinde; ekonomik üretkenliğin artması, toplumsal ve kültürel gelişimin desteklenmesi, çocukların eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi gibi çok boyutlu olumlu etkiler üretmektedir. Bu yönüyle kadın eğitimi, yalnızca bireysel refahın değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmanın da temel bileşenlerinden biri olarak ele alınmaktadır (Minibaş, 2004).

Bununla birlikte eğitim, çoğu zaman varsayıldığı gibi nötr ve tarafsız bir alan değildir. Eğitim sistemleri; müfredat içerikleri, öğretim yöntemleri, eğitim materyalleri, okul kültürü ve değerlendirme mekanizmaları aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretebilmekte ve mevcut eşitsizlikleri pekiştirebilmektedir. Müfredatta cinsiyet duyarlılığının yeterince gözetilmemesi, öğretmen beklentilerinde ve yönlendirme süreçlerinde cinsiyetçi kalıp yargıların etkili olması ve okul ikliminde ayrımcı pratiklerin normalleştirilmesi, eğitimde cinsiyet temelli ayrışmaları derinleştiren başlıca unsurlar arasında yer almaktadır (Ombati & Ombati, 2012).

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği; sosyoekonomik yoksunluk, geleneksel kültürel değerler, erken yaşta evlilikler, şiddet ve taciz gibi yapısal faktörlerle birlikte ele alınması gereken çok katmanlı bir sorundur.

Araştırmalar, bu tür cinsiyetçi tutum ve uygulamaların kız çocuklarının eğitim hakkını etkin biçimde kullanmasını engelleyerek erişimin sınırlandırılmasına, aile ve toplum baskısına, kaynaklara eşitsiz erişime ve okul terklerine yol açabildiğini göstermektedir (Özaydınlık, 2014). Ayrıca eğitimdeki yapısal eşitsizlikler yalnızca bireysel yaşamları değil, aynı zamanda ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınma süreçlerini de etkilemektedir (Chaudhry & Rahman, 2009). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik kuramsal tartışmalar, feminist eğitim yaklaşımları çerçevesinde önemli bir derinlik kazanmıştır. Liberal feminist perspektif, eğitimdeki eşitsizlikleri büyük ölçüde kadınların ve kız çocuklarının eğitime erişimindeki sınırlılıklar üzerinden ele almakta; eşit fırsatlar ve hukuki düzenlemeler yoluyla eğitim süreçlerine katılımın artırılmasını savunmaktadır (Stromquist, 2006). Ancak bu yaklaşım, eğitimin ideolojik yapısını, müfredatın örtük mesajlarını ve kurumsal güç ilişkilerini yeterince sorgulamadığı gerekçesiyle eleştirilmekte; bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini dönüştürme kapasitesinin sınırlı olduğu ifade edilmektedir (Unterhalter, 2007).

Sosyalist feminist kuram, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sınıfsal eşitsizlikler ve üretim ilişkileriyle birlikte ele alarak daha bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre kadınların ve kız çocuklarının eğitim süreçlerinde dezavantajlı konumda olmaları, yalnızca kültürel normların değil; kapitalist üretim ilişkilerinin ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün bir sonucudur (Stromquist, 2006; Unterhalter, 2007). Özellikle bakım emeği ve hane içi sorumlulukların kadınlar üzerinde yoğunlaşması, kız çocuklarının eğitimde sürekliliğini olumsuz yönde etkileyen yapısal bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Benería, 2003).

Eleştirel feminist perspektif, eğitimi bilgi üretiminin ve iktidar ilişkilerinin yeniden şekillendiği bir alan olarak ele almakta; örtük müfredat, pedagojik uygulamalar ve okul iklimi aracılığıyla cinsiyetçi söylemlerin normalleşmesini analiz etmektedir (Stromquist, 2006; Unterhalter, 2007). Bu çerçevede, kız öğrencilerin müfredat içeriklerinde görünmez kılınması, öğretmen yönlendirmelerinde cinsiyetçi beklentilerin etkili olması ve STEM alanlarının çoğunlukla eril kimliklerle özdeşleştirilmesi, eğitimde eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayan temel mekanizmalar arasında görülmektedir (Ombati & Ombati, 2012).

Bu süreçte feminist hareketler ve kadın hareketleri, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında hem normatif hem de politik dönüşümlere zemin hazırlayan bir etki yaratmıştır. Uluslararası raporlar, toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı sivil toplum hareketlerinin politika alanında farkındalık oluşturduğunu ve eğitimde cinsiyet ayrımcılığına karşı daha kapsayıcı yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağladığını göstermektedir (UNESCO,

2017; UN Women, 2015). Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet odaklı kampanyalar ve savunuculuk girişimleri, eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet boyutunu daha görünür kılmasına ve sistematik eşitsizliklerle mücadelede ilerlemelere yol açmıştır.

Kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi, yalnızca bireysel güçlenme açısından değil, aynı zamanda aile sağlığı, çocuk refahı ve toplumsal kalkınma üzerinde de belirleyici etkiler yaratmaktadır. Araştırmalar, kadınların eğitim düzeyindeki artışın bebek ve çocuk ölüm oranlarını azalttığını, doğurganlık davranışlarını dönüştürdüğünü ve ailelerin yaşam kalitesini iyileştirdiğini göstermektedir (Mensch, Bruce & Greene, 1998). Bu bulgu, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının, sürdürülebilir ve kapsayıcı toplumsal gelişme için vazgeçilmez bir koşul olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Yapısal Nedenleri

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bireylerin doğuştan sahip oldukları biyolojik farklılıklardan değil, bu farklılıkların toplumsal ve kültürel anlamlarla yeniden inşa edilmesinden kaynaklanan tarihsel ve yapısal bir olgudur. Bu bağlamda cinsiyet (sex), kadın ve erkek olmanın biyolojik yönüne işaret eder (Vatandaş, 2007), toplumsal cinsiyet (gender) ise bu biyolojik farklılıklar üzerine inşa edilen toplumsal roller, beklentiler ve güç ilişkilerini ifade eder (Kurt Topuz & Erkanlı, 2016). Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin üzerine inşa edilen toplumsal roller ve güç ilişkileri üzerinden anlam kazanan bir olgudur (Bingöl, 2014). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, biyolojik bedenlere kültürel anlamlar yükleyerek kadınlık ve erkekliği normatif biçimde tanımlar ve bu tanımlar aracılığıyla eşitsizliği yeniden üretir.

Eğitim alanında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamayacak ölçüde çok katmanlı ve yapısal nedenlere dayanmaktadır. Bu eşitsizliklerin oluşumunda aile yapısı, ataerkil değerler, yoksulluk, geleneksel normlar, ayrımcılık pratikleri, şiddet, çocuk evlilikleri ve ebeveynlerin sosyoekonomik özellikleri birbirini besleyen mekanizmalar olarak işlev görmektedir.

Aile Yapısı ve Ataerkil Normlar

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin oluşumunda aile, temel ve belirleyici bir toplumsallaşma alanı olarak öne çıkmaktadır. Ataerkil aile yapısı içerisinde, erkek çocuklar kamusal alanla, üretimle ve otoriteyle ilişkilendirilirken; kız çocuklar ev içi roller, bakım emeği ve itaatle özdeşleştirilmektedir. Bu durum, kız çocuklarının eğitimini ikincil bir yatırım olarak gören anlayışı güçlendirmekte ve eğitim hakkının cinsiyet temelinde farklılaşmasına yol açmaktadır (Bingöl, 2014). Ancak eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yalnızca aile ve ataerkil

geleneklerle açıklamak yeterli değildir; bu yapı, daha geniş sosyoekonomik ve kültürel faktörlerle etkileşim içerisinde şekillenmektedir.

Eğitime Yapılan Yatırımın Cinsiyetlendirilmesi

Kız çocuklarının eğitime yapılan yatırımın kısa vadede “doğrudan ekonomik getirisi olmadığı” yönündeki yaygın algı, eğitime erişimde cinsiyet temelli ayrışmanın başlıca nedenlerinden biridir. Erkek çocuklar genellikle gelecekte ailenin ekonomik destekçisi olarak görülürken, kız çocukları evlilik yoluyla başka bir haneye katılacakları varsayımıyla eğitim yatırımları açısından dezavantajlı konumda değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, eğitimin bireysel bir hak olarak değil, ekonomik getirisi üzerinden değerlendirilmesine yol açmakta ve kız çocuklarının eğitimden erken kopuşunu meşrulaştırmaktadır (Dollar & Gatti, 1999).

Yoksulluk ve Sosyoekonomik Eşitsizlikler

Yoksulluk, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren en önemli yapısal faktörlerden biridir. Yoksulluk yalnızca gelir yetersizliği değil; bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için sınırlı kaynaklar arasında sürekli olarak tercih yapmak zorunda kaldıkları çok boyutlu bir toplumsal durumdur. Nitekim Amartya Sen’in “capability approach”ı, yoksulluğu sadece gelir eksikliği değil, insanların yaşamlarını sürdürebilme yeteneklerini kısıtlayan çok boyutlu bir durum olarak tanımlar (Sen, 1999). Yoksul hanelerde eğitim, zorunlu masraflar ve dolaylı maliyetler nedeniyle erişilmesi güç bir alan haline gelmektedir. Bu koşullar altında aileler, sınırlı kaynaklarını çoğunlukla gelecekte ekonomik katkı sağlayacağı varsayılan erkek çocukların eğitime yönlendirmekte; kız çocuklarını ise ev içi sorumluluklar ve düşük ücretli işler yoluyla hane ekonomisine katkı sağlayacak bireyler olarak konumlandırmaktadır (Dollar & Gatti, 1999). Böylece yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, yalnızca okul kayıt oranlarını artırmakla sınırlı kalmamakta, yoksulluk ve kaynak dağılımına bağlı yapısal engelleri de dikkate alan bütüncül bir yaklaşım gerektirmektedir.

Geleneksel Bakış Açıları ve Kültürel Normlar

Geleneksel değerler ve kültürel normlar, kız çocuklarının eğitime erişimini sınırlandıran kritik bir faktördür. Özellikle ekonomik kaynakların sınırlı olduğu ailelerde, kız çocukları için yapılan eğitim yatırımları sıklıkla evlilik hazırlıkları ve hane içi rollerle ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda, kız çocuklarının evlendikten sonra aldıkları eğitimi kullanamayacakları ve temel rollerinin hane içi sorumluluklarla sınırlı olduğu düşüncesi, eğitimi gereksiz veya riskli bir yatırım olarak çerçevelemektedir (Gürol & Dilli,

2007). Ayrıca küresel ölçekte yapılan araştırmalar, bu algının eğitime katılım kararlarını etkileyerek kız çocuklarının eğitimden erken kopmasına ve fırsat eşitsizliklerinin sürmesine yol açtığını göstermektedir (Kapur, 2019). Bu durum, kız çocuklarının erken yaşlardan itibaren toplumsal cinsiyet temelli roller doğrultusunda sosyalleştirilmesine ve eğitim süreçlerinden uzaklaştırılmasına neden olmaktadır.

Ayrımcılık, Şiddet ve Güvensizlik Ortamları

Kız çocukları ve kadınlar, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı topluluklarda eğitim, istihdam ve karar alma süreçlerinde sistematik ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Eğitim hakkına erişim, okul ortamında karşılaşılan sözlü ve fiziksel taciz nedeniyle kesintiye uğrayabilmektedir (Dollar & Gatti, 1999). Benzer şekilde, kültürel normlar ve toplumsal beklentiler, kız çocuklarının eğitimden erken kopmasına katkı sağlayabilmektedir (Kapur, 2019). Kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddet ise yalnızca fiziksel ve psikolojik zararlar doğurmakla kalmayıp, eğitim sürecinden kopuşun önemli nedenlerinden biri olarak işlev görmektedir. Özellikle cinsel şiddet ve ağır travmatik deneyimler, kız çocuklarının eğitim yaşamını kalıcı biçimde sonlandırabilmektedir (Başar & Demirci, 2016).

Çocuk Evlilikleri

Çocuk evlilikleri, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en görünür ve yıkıcı nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişim süreci tamamlanmadan gerçekleştirilen evlilikler, kız çocuklarının eğitim yaşamını kesintiye uğratmakta ve onları çocukluk deneyimlerinden, sosyal etkileşimlerden ve kamusal hayata katılımdan uzaklaştırmaktadır (Sungurtekin Özkan, 2013). Bu durum, kız çocuklarının eğitim yoluyla güçlenme ve toplumsal katılım sağlama olasılıklarını ciddi şekilde sınırlamaktadır. Ayrıca çocuk evlilikleri, genç kızları erken yaşta bakım emeği ve annelik rolleriyle sınırlandırarak eğitim yoluyla elde edilecek sosyal ve ekonomik kazanımları engellemektedir (Aktepe & Atay, 2017). Dolayısıyla, çocuk evliliklerinin önlenmesi yalnızca bireysel hakların korunması açısından değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve eğitim hakkının sağlanması bağlamında da kritik bir gerekliliktir.

Ebeveynlerin Eğitimi, Mesleği ve Hane İçi İş Bölümü

Ebeveynlerin eğitim düzeyi ve mesleki konumları, çocukların eğitim olanaklarına erişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. Eğitim düzeyi yüksek ebeveynler, kız ve erkek çocuklar arasında eşit hak ve fırsatların sağlanmasının önemine daha fazla vurgu yaparken; düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynlerde toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın daha yaygın olduğu görülmektedir.

(Kapur, 2019). Bunun yanı sıra, hane içi sorumlulukların cinsiyet temelinde dağıtılması, kız çocuklarının eğitim sürecini doğrudan etkilemektedir. Ev içi işlerin büyük ölçüde kız çocuklarına yüklenmesi, özellikle kırsal alanlarda eğitimden kopuşu hızlandıran önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Dollar & Gatti, 1999).

Sonuç olarak eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tekil nedenlere indirgenemeyecek ölçüde karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Aile, yoksulluk, kültürel normlar, ayrımcılık, şiddet ve kurumsal düzenlemeler arasındaki etkileşim, kız çocuklarının eğitim yaşamını şekillendiren temel dinamikleri oluşturmaktadır. Bu nedenle eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, yalnızca okullaşma oranlarının artırılmasıyla değil; bu eşitsizlikleri üreten yapısal mekanizmaların bütüncül biçimde dönüştürülmesiyle mümkün olabilecektir.

Türkiye’de Kadınların Eğitime Erişimi: Nicel Göstergeler ve Nitel Sorunlar

Eğitime Erişimde Nicel Görünüm

Türkiye’de kadınların eğitime erişimi, son yıllarda nicel göstergeler açısından belirli bir iyileşme sergilemekle birlikte, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. 2022 yılı itibarıyla Türkiye nüfusunun %49,9’unu kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2023a). Buna karşın, eğitim göstergeleri cinsiyetler arasında hâlen belirgin farklara işaret etmektedir. Özellikle okuryazarlık düzeyinde kadınlar dezavantajlı bir konumda yer almaktadır; 15 yaş ve üzeri nüfusta okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %5,7 iken, erkeklerde bu oran %0,9’dur (TÜİK, 2023b). Bu durum, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en temel ve yapısal göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Eğitim kademeleri açısından bakıldığında, okul öncesi ve zorunlu eğitim düzeylerinde kız ve erkek çocuklarının okullaşma oranlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, 2022/2023 öğretim yılı itibarıyla 3–5 yaş grubunda net okul öncesi okullaşma oranı kız çocuklarında %51,3, erkek çocuklarında %51,4 olarak gerçekleşmiştir. İlköğretim ve ortaöğretim kademelerinde de okullaşma oranları genel olarak yüksek olup, cinsiyetler arasında belirgin bir fark gözlemlenmemektedir; ortaöğretimde net okullaşma oranı yaklaşık %91 civarındadır (TÜİK, 2023a; TÜİK, 2023b). Bu veriler, temel eğitim kademelerinde kız ve erkek çocuklar arasında niceliksel bir denge olduğunu göstermektedir. Ancak nicel göstergelerdeki bu görece eşitlik, eğitimin tüm düzeylerinde eşit fırsatlara erişildiği anlamına gelmemektedir. Özellikle mesleki ve teknik ortaöğretimde kız öğrencilerin büyük çoğunluğu, toplumsal

cinsiyet rolleriyle uyumlu görülen alanlara yönelmektedir; özellikle kız meslek liseleri ve hizmet-bakım odaklı bölümlerde yoğunlaşmaları dikkat çekmektedir (Özaydınlık, 2014). Bu durum, nicel eşitliğin nitel eşitsizlikleri perdeleyebileceğini göstermektedir. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği yalnızca erişimle ölçülemez; alan seçimi, öğretim deneyimi ve kariyer yönelimleri gibi nitel boyutlar da eşitsizliklerin devam edip etmediğini ortaya koyan kritik göstergeler arasında yer almaktadır.

Yükseköğretimde ise kadınların okullaşma oranlarında son on yılda önemli bir artış gözlenmiştir. Yükseköğretim Kurulu verilerine göre 2012–2013 döneminde kadınların yükseköğretim okullaşma oranı %38,6 iken, bu oran 2022–2023 döneminde %51,2'ye yükselmiştir. Aynı dönemde erkeklerde okullaşma oranı %38,4'ten %41,1'e çıkmıştır (YÖK, 2023). Buna rağmen eğitim sisteminden mezun olduktan sonra kadınların işgücü piyasasındaki konumu, nicel eğitim göstergelerindeki ilerlemeyi tam olarak yansıtmamaktadır. TÜİK verileri, kadınların işgücü piyasa katılım oranlarının (%35,8) erkeklerin (%71,2) oldukça gerisinde olduğunu ortaya koymaktadır; aynı zamanda kadınların eğitim seviyeleri yükseldikçe işgücüne katılım oranlarının artsa da erkeklerle arasındaki farkın sürdüğü görülmektedir (TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi, 2023c)

Eğitime Erişimin Nitel Boyutu

Eğitime erişimin nitel boyutu, yalnızca okula kayıt olmayı değil; okulda kalma, akademik başarı, alan seçimi ve eğitimin kadınlar açısından dönüştürücü bir potansiyel taşıyıp taşımadığını da kapsamaktadır. Türkiye'de kız çocuklarının özellikle ortaöğretim ve yükseköğretim geçiş süreçlerinde toplumsal cinsiyet temelli beklentilerle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. KorkutOwen ve Mutlu (2016) çalışmasında, kız öğrencilerin STEM alanlarının seçiminde erkek öğrencilere kıyasla belirgin şekilde sınırlı tercih yaptığı; özellikle mühendislik, bilişim ve fen bilimleri gibi alanlarda kadın temsiline düşük kaldığı ortaya konmuştur. Bir başka çalışmada ise, ailelerin ve eğitim kurumlarının yönlendirmeleri, kız öğrencileri sıklıkla geleneksel veya “uygun” görülen alanlara kanallandırmakta; bu durum, mühendislik, bilişim ve fen bilimleri gibi yüksek prestijli STEM alanlarında kadın temsiline sınırlı kalmasına yol açtığı görülmektedir (Korkut Owen & Eraslan Çapan, 2018). Bu bulgular, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının yalnızca okullaşma oranlarıyla sınırlı kalmadığını; alan seçimi ve mesleki yönelimlerdeki eşitsizlikleri de dikkate alacak biçimde kapsamlı politikaların geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Okulda kalma süreleri ve eğitimden erken ayrılma riskleri, eğitimde nitel eşitsizliklerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye'de yapılan ulusal

analizler, bakım yükümlülükleri, çocuk emeği ve yaş gibi faktörlerin özellikle kız çocuklarında okuldan erken ayrılma olasılığını artırdığını göstermektedir (Elitaş, 2025). Bu bağlamda, kız çocuklarının ev içi sorumlulukları, kardeş bakımına yönlendirilmesi ve günlük ev işlerine dahil edilmesi, okulda kalmayı zorlaştıran temel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde ve düşük gelirli hanelerde, eğitim sürekliliği ekonomik ve sosyal baskılar nedeniyle kesintiye uğramakta, kız öğrenciler için eğitim yoluyla güçlenme olasılığı sınırlanmaktadır.

Buna ek olarak, erken yaşta evlilik yapan ergenlerin büyük çoğunluğunun okul terki yaşadığı gözlemlenmiş; evlilik sonrası eğitim yaşamına devam etme olasılığı belirgin şekilde düşmektedir (Koçtürk, Bilge & Yüksel, 2018). Erken evlilik, kız çocuklarını hem bakım emeğine hem de annelik rollerine erken dahil ederek eğitim süreçlerini kesintiye uğratmaktadır. Eğitim dışı kalan kız çocuklarının sayısı, toplumsal cinsiyet temelli normlar, ekonomik yetersizlikler ve ev içi yükümlülükler gibi birden çok faktörle doğrudan ilişkilidir (Eğitim Reformu Girişimi, 2025). Bu durum, nicel olarak okula erişim mümkün olsa bile, eğitimde nitel eşitsizliklerin ve fırsat kayıplarının sürdüğünü göstermektedir.

Eğitimin kadınlar için dönüştürücü bir işlev üstlenip üstlenmediği sorusu, eğitimde nitel boyutun merkezinde yer almaktadır. Feminist eğitim literatürü, eğitimin yalnızca bireylerin bilgi ve becerilerini artıran nötr bir süreç olmadığını; aynı zamanda toplumsal cinsiyet rejimlerini yeniden üretebilen ideolojik bir aygıt olarak da işlev görebileceğini vurgulamaktadır. Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, müfredat içeriklerinin, ders kitaplarının, rehberlik hizmetlerinin ve okul ikliminin çoğu zaman geleneksel cinsiyet rollerini pekiştiren bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Özaydınlık, 2014). Bu durum, eğitimin kadınlar açısından dönüştürücü potansiyelini sınırlamakta; kız öğrencilerin karar alma, alan seçimi ve mesleki yönelim gibi süreçlerde karşılaştığı yapısal engellerin sürmesine ve toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimine doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de kadınların eğitime erişimi nicel göstergeler açısından belirli bir ilerleme kaydetmiş olsa da, nitel boyutta derin ve çok katmanlı eşitsizlikler varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, eğitim politikalarının yalnızca okullaşma oranlarını artırmaya odaklanması yeterli değildir; okulda kalma, alan seçimi, akademik yönlendirme ve eğitimin toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren dönüştürücü bir araç haline getirilmesi, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin azaltılmasında kritik bir öneme sahiptir.

Boyut	Nicel Göstergeler	Başlıca Bulgular (Türkiye)	Nitel Sorunlar ve Yapısal Mekanizmalar
Okuryazarlık	Okuryazarlık oranları (15 yaş ve üzeri)	Kadınlarda okuryazarlık oranı erkeklerin gerisindedir; okuma yazma bilmeyenlerin büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2023b).	Yoksulluk, kuşaklar arası eşitsizlik, kırsal bölgelerde kız çocuklarının eğitime geç veya hiç başlamaması
Okul Öncesi ve İlköğretim	Okullaşma oranları	Kız ve erkek çocuklarının okullaşma oranları birbirine yakındır (MEB, 2023).	Okula erişimde görece eşitlik olmasına rağmen, erken yaşta toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesi
Ortaöğretim	Net okullaşma oranları	Kız ve erkek öğrenciler arasında oranlar benzer görünmektedir (MEB, 2023).	Alan yönlendirmelerinde cinsiyetçi kalıplar; kız öğrencilerin belirli meslek ve okul türlerinde yoğunlaşması
Yükseköğretim	Okullaşma oranları (brüt/net)	Kadınların yükseköğretime katılımı artmış ve bazı yıllarda erkekleri geçmiştir (YÖK, 2023).	Sayısal artışa rağmen STEM alanlarında kadın temsili sınırlıdır; cam tavan etkisi sürmektedir.
Alan Seçimi	Bölümlere göre cinsiyet dağılımı	Kadınlar eğitim, sağlık ve sosyal bilimlerde yoğunlaşmaktadır (YÖK, 2023).	STEM alanlarının eril normlarla özdeşleştirilmesi; öğretmen ve aile yönlendirmelerinin etkisi
Okula Devam Etme	Devamsızlık ve okul terk oranları	Kız çocuklarında özellikle ortaöğretimde okul terki riski artmaktadır (TÜİK, 2023b).	Erken yaşta evlilik, bakım emeği, hane içi sorumlulukların kız çocukları üzerinde yoğunlaşması
Eğitimin Dönüştürücü Etkisi	Eğitim düzeyine göre istihdam ve yaşam göstergeleri	Eğitim düzeyi arttıkça kadınların istihdama katılımı ve toplumsal refahı yükselmektedir (TÜİK, 2023c).	Eğitim, her zaman güçlendirici değildir; örtük müfredat ve okul kültürü eşitsizlikleri yeniden üretebilmektedir

Tablo 1. Türkiye’de Kadınların Eğitime Erişimi: Nicel Göstergeler ve Nitel Sorunlar

Tablo 1, Türkiye’de kadınların eğitime erişimine ilişkin nicel ilerlemelere rağmen, bu ilerlemenin nitel eşitliğe otomatik olarak dönüşmediğini; eğitimin toplumsal cinsiyet temelli yapısal mekanizmalar aracılığıyla eşitsizlikleri yeniden üretebildiğini ortaya koymaktadır.

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Roller ve Örtük Müfredat

Eğitim sistemleri sıklıkla tarafsız ve eşitlikçi yapılar olarak sunulsa da, kuramsal ve ampirik çalışmalar eğitimin toplumsal eşitsizlikleri yeniden ürettiğini göstermektedir. Bourdieu ve Passeron’un (1977) kültürel yeniden üretim kuramına göre, okul yalnızca bilgi aktarılan bir alan değil, aynı zamanda bireylerin sahip olduğu kültürel sermayeyi dönüştüren ve toplumsal

hiyerarşileri yeniden üreten bir mekândır (Bourdieu & Passeron, 1977). Bu süreçte, egemen sınıfın değerleri ve normları, müfredat, öğretim yöntemleri ve okul kültürü aracılığıyla meşrulaştırılır ve doğal kabul edilir. Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında, okul ortamları ve eğitim materyalleri çoğu zaman geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirmekte; kız ve erkek öğrencilerin eğitim deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Örneğin, ders kitaplarındaki stereotipik rol sunumları, öğretmenlerin beklentileri ve yönlendirme süreçleri, kız öğrencilerin özellikle STEM alanlarında düşük temsilini yeniden üretmektedir. Bu çerçevede okul, eğitimde fırsat eşitliği sağlayan nötr bir alan olmanın ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin içselleştirildiği ve yeniden üretildiği bir mekanizma işlevi görmektedir.

Örtük müfredat kavramı, okulun toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini anlamada merkezi bir araç olarak öne çıkmaktadır. Apple'a (2004) göre örtük müfredat, ders kitapları, öğretmen tutumları, okul kültürü, rehberlik hizmetleri ve pedagojik uygulamalar aracılığıyla aktarılan, ancak resmî öğretim programlarında açıkça belirtilmeyen değerler, normlar ve beklentiler bütünüdür ifade eder. Bu süreçler, öğrencilerin hangi davranış ve alanları benimsemesinin “uygun” olduğu yönünde sessiz ama güçlü mesajlar iletir. Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında, örtük müfredat kız ve erkek öğrencilerin ilgi alanlarını ve mesleki yönelimlerini biçimlendirmekte; kız öğrencilerin bakım ve hizmet odaklı alanlara, erkek öğrencilerin ise mühendislik, fen ve teknoloji gibi yüksek statülü disiplinlere yönlendirilmesini dolaylı olarak meşrulaştırmaktadır. Özellikle STEM alanları, toplumsal olarak teknik bilgi ve problem çözme becerileri ile ilişkilendirilmiş erkek kimliği ile özdeşleştirilmekte; bu durum kız öğrencilerin söz konusu alanlardaki temsiliyetini sınırlamakta ve eğitimdeki nitel eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Örtük müfredatın bu işlevi, eğitimde fırsat eşitliği sağlayan resmi programların ötesinde, toplumsal cinsiyet normlarının içselleştirilmesini ve pekiştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Öğretmenlerin çoğu zaman farkında olmadan sergiledikleri tutum ve sınıf içi etkileşimler; kız öğrencilerin fen ve matematik derslerine yönelik algılarını ve akademik özgüvenlerini etkileyebilmektedir. OECD'nin “Gender stereotypes in education” raporu doğrudan öğretmen tutumlarını ele almasa da okul ve toplum içi toplumsal cinsiyet stereotiplerinin öğrenciler üzerindeki etkisini tartışmaktadır. OECD (2015) raporuna göre öğrenciler erken yaşlardan itibaren cinsiyet kalıp yargılarına maruz kalmakta ve bu durum eğitim deneyimlerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla öğretmen beklentileri, sınıf içi etkileşimler ve rehberlik süreçlerinin öğrencilerin akademik özgüvenini ve alan tercihlerine ilişkin algılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum, okul içi ve okul dışı etkileşimlerin toplumsal cinsiyet algısının oluşumunda belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Ders materyallerinde ve çocuk kitaplarında STEM alanlarıyla ilişkilendirilen karakter temsilleri, cinsiyet stereotiplerini güçlendirebilir. Nitekim bilim insanı, mühendis ve teknoloji uzmanı gibi STEM figürlerinin ağırlıklı olarak erkek olarak temsil edilmesi, çocukların erken yaşlardan itibaren farklı rollere ilişkin stereotipler geliştirmesine, bilimsel ve teknik rolleri cinsiyetlendirmesine yol açmaktadır ve bu stereotipler eğitim ortamında pekişebilmektedir (Aina & Cameron, 2011). Bu temsiller, özellikle okul öncesi ve ilköğretim dönemlerinde daha belirgin hale gelmekte; kız çocuklarının bilişsel ve yaratıcı becerileri yüksek olmasına rağmen, STEM alanlarına ilişkin öz yeterlik algılarının erkek öğrencilere kıyasla daha düşük düzeylerde şekillenmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle eğitim materyallerindeki karakter temsilleri, öğrencilerin akademik yönelimlerine ilişkin algılarını etkileyebilir.

Bunun yanı sıra, Türkiye bağlamında geliştirilen çalışmalar, öğrencilerin STEM öz-yeterlik algılarının ölçülebilir ve güvenilir bir yapı olduğunu göstermektedir (Gökçe Tekin v.d., 2023). Çalışma, bu algının çeşitli öğrenci özellikleri ve çevresel faktörlerle ilişkili olabileceğine de işaret etmektedir; bu bulgular, öğrencilerin STEM alanlarına yönelimlerinin yalnızca bireysel yetenek ve ilgilerle açıklanamayacağını; eğitim ortamlarında üretilen sembolik mesajların ve toplumsal cinsiyet temelli beklentilerin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede eğitim ortamları ve öğretim materyalleri, kız çocuklarının STEM alanlarına yönelimini destekleyecek biçimde yeniden tasarlanmadığı sürece, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler hem okul deneyiminde hem de uzun vadeli mesleki tercihlerde kendini yeniden üretmeye devam edecektir. Bourdieu'nun işaret ettiği kültürel yeniden üretim mekanizmaları ile Apple'ın vurguladığı örtük müfredat süreçleri, OECD raporlarında tanımlanan yapısal eşitsizlik mekanizmalarıyla birlikte değerlendirildiğinde, STEM alanlarında kadınların düşük temsiliyetinin pedagojik ve politik boyutları daha görünür hale gelmektedir.

Dolayısıyla kız öğrencilerin STEM alanlarında öz yeterlik algısını güçlendirmeye yönelik pedagojik yaklaşımların geliştirilmesi ve eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle yeniden yapılandırılması, yalnızca bireysel başarıyı artırmaya değil; eğitim sisteminin eşitsizlikleri yeniden üretme kapasitesini dönüştürmeye yönelik temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

“Stem” Eğitimi Ve Toplumsal Cinsiyet

STEM Eğitiminin Kavramsal Çerçevesi ve Önemi

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından Eylül 2015'te kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, küresel ölçekte çevresel, sosyal ve ekonomik krizlerle başa çıkmayı hedefleyen bütüncül bir kalkınma

vizyonu ortaya koymaktadır (United Nations, 2015). Bu çerçevede belirlenen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SDG) arasında nitelikli eğitim (SDG 4) ve toplumsal cinsiyet eşitliği (SDG 5), kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır (United Nations, n.d.). Eğitim politikalarının yalnızca nicel erişimi değil, aynı zamanda eşitlikçi öğrenme çıktıları üretme kapasitesini güçlendirmesi, bu hedeflere ulaşmanın ön koşulu olarak değerlendirilmektedir.

UNESCO’nun Eğitim 2030 Çerçevesi, eğitim sistemlerinin bireyleri yalnızca işgücü piyasasına hazırlayan teknik yapılar değil; eleştirel düşünen, yenilikçi ve toplumsal sorumluluk bilinci gelişmiş yurttaşlar yetiştiren dönüştürücü alanlar olarak yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır (UNESCO, 2015). Bu bağlamda STEM eğitimi, bilimsel bilgi üretimi ile toplumsal sorunların çözümü arasında köprü kuran stratejik bir alan olarak önem kazanmaktadır. STEM alanlarında edinilen bilgi ve beceriler; sağlık, tarım, altyapı, iklim değişikliğiyle mücadele ve yenilenebilir enerji gibi kritik sektörlerde sürdürülebilir çözümler üretme kapasitesini doğrudan etkilemektedir (UNESCO-UNEVOC, 2023).

STEM eğitimi, fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerini bütünleştirerek öğrencilerin problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık ve yenilikçilik becerilerini geliştirmeyi amaçlayan disiplinlerarası bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Bybee, 2010; Sanders, 2009). Bybee (2010), STEM eğitiminde temel hedefin öğrencilerin teknik bilgi ve uygulama becerilerini kazanmasının ötesinde, yenilikçi düşünme ve yaratıcı problem çözme yeteneklerini geliştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Sanders (2009), STEM eğitiminin disiplinlerarası yapısının, öğrencilerin gerçek dünya problemlerine bütüncül yaklaşabilme kapasitesini artırdığını belirtmektedir.

Buna karşın literatürde, STEM eğitiminin çoğu zaman toplumsal bağlamdan bağımsız, teknik ve nötr bir alan olarak sunulduğu eleştirisi öne çıkmaktadır (Avraamidou, 2013). Avraamidou, özellikle fen ve teknoloji öğretiminde yaygın olan “mad scientist” veya “süper kahraman” gibi stereotiplerin, öğrencilerin bilimsel kimlik gelişimini ve cinsiyetle ilişkili algılarını şekillendirdiğini göstermektedir. Bu durum, STEM’in sadece teknik bir alan olarak ele alınmasının, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünmez kılabilmesini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, eğitim materyalleri, pedagojik uygulamalar ve okul kültürü içerisinde yeniden üretilen cinsiyet kalıp yargıları, kız öğrencilerin STEM alanlarına yönelik ilgilerini sınırlayan yapısal engeller yaratmaktadır (Aina & Cameron, 2011). Aina ve Cameron (2011), özellikle erken çocukluk döneminde, cinsiyete dayalı önyargıların eğitim ortamında nasıl somutlaştığını ve kız öğrencilerin akademik yönelimlerini nasıl etkilediğini detaylı örneklerle

açıklamaktadır. Bu bulgular, STEM eğitiminde sadece içerik veya beceri kazanımına odaklanmanın yeterli olmadığını; toplumsal cinsiyet farkındalığı ve eşitlik perspektifinin pedagojik stratejilere entegre edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çerçevede STEM eğitiminin önemi, yalnızca ekonomik rekabet gücünü artırma potansiyelinden değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek biçimde yeniden tasarlanması halinde, eğitim yoluyla yapısal eşitsizliklerin dönüştürülmesine katkı sunabilme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi, STEM politikalarının ve uygulamalarının toplumsal cinsiyet boyutunu açık biçimde içeren eleştirel bir perspektifle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

STEM Politikalarında Toplumsal Cinsiyet Boyutunun Sınırlılığı

Son yıllarda STEM eğitimi, ekonomik rekabet gücünü artırma, dijital dönüşümü destekleme ve yenilikçi insan kaynağı yetiştirme hedefleri doğrultusunda, eğitim politikalarının öncelikli alanlarından biri hâline gelmiştir (OECD, 2015). Bu çerçevede geliştirilen politika belgeleri ve stratejik planlar, çoğunlukla STEM alanlarına erişimi artırmayı ve bu alanlarda nicel büyümeyi sağlamayı temel hedef olarak benimsemektedir (UNESCO, 2017).

Ancak literatür, mevcut STEM politikalarının çoğu zaman toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tarihsel ve yapısal bağlamlarıyla ele almak yerine, STEM'i nötr ve herkese eşit fırsatlar sunan bir alan olarak varsayma eğilimi taşıdığını göstermektedir (OECD, 2015; UNESCO, 2017). Bu yaklaşım, politika söyleminde sıklıkla vurgulanan “fırsat eşitliği” kavramının, pratikte eşit sonuçlar üretmesini garanti etmediğini ortaya koymaktadır.

STEM politikaları, çoğu zaman kız ve erkek öğrencilerin eğitim sistemine aynı başlangıç koşullarıyla dahil oldukları varsayımına dayanmaktadır. Oysa araştırmalar, kız öğrencilerin STEM alanlarına yönelimlerinin çok katmanlı yapısal faktörler tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır: toplumsal cinsiyet rolleri, öğretmen beklentileri, okul kültürü, rol model eksikliği ve örtük müfredat bu faktörler arasında öne çıkmaktadır (Aina & Cameron, 2011; Avraamidou, 2013; OECD, 2015).

Bu bağlamda, yalnızca erişimi artırmaya odaklanan STEM politikaları, mevcut eşitsizlikleri dönüştürmek yerine çoğu zaman yeniden üretme riski taşımaktadır. Bu durum, STEM politikalarının hem nicel hem de nitel eşitliği hedeflemesi gerektiğini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet boyutunun sınırlı biçimde ele alındığı STEM politikaları, kız öğrencilerin STEM alanlarındaki öz-yeterlik algısını ve aidiyet duygusunu güçlendirmeye yönelik hedefleri yeterince içermemektedir. OECD (2015),

STEM politikalarının genellikle nicel katılım göstergelerine odaklandığını ve bu yaklaşımın nitel eşitsizlikleri görünmez kıldığını vurgulamaktadır.

Araştırmalar, kız öğrencilerin STEM alanlarında akademik başarı düzeylerinin erkek öğrencilerle karşılaştırılabilir olmasına rağmen, bu alanlarda kendilerini yeterli ve “ait” hissetme düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Gökçe Tekin, Şan & Orhan Karsak, 2023). Bu durum, yalnızca erişim veya katılım hedefleyen politikaların, öğrencilerin öz-yeterlik ve aidiyet algısı gibi nitel boyutları desteklemediğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca STEM politikalarının toplumsal cinsiyet boyutundaki sınırlılığı, temsil ve rol model eksikliği sorununun da derinleştirmektedir. Avraamidou (2013), eğitim materyallerinde ve öğretim pratiklerinde erkeklerin baskın biçimde temsil edilmesinin, STEM alanlarının eril bir kimlikle özdeşleştirilmesine yol açtığını belirtmektedir. UNESCO (2017) raporu da, kamuya açık STEM söylemlerinde erkeklerin baskın olarak yer almasının, kız öğrencilerin STEM kariyerlerini “kendilerine uygun” bir seçenek olarak algılamalarını zorlaştırdığını ve eğitimden istihdama geçiş süreçlerinde toplumsal cinsiyete dayalı ayrışmayı pekiştirdiğini vurgulamaktadır.

Bu çerçevede, STEM politikalarının toplumsal cinsiyet boyutunun güçlendirilmesi; yalnızca kız öğrencilerin STEM alanlarına katılımının artırılmasını değil, aynı zamanda eğitim ortamlarının, pedagojik yaklaşımların ve yönlendirme mekanizmalarının cinsiyet duyarlı biçimde yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde, STEM alanlarında nicel büyüme sağlansa dahi, bu büyüme eşitsizlikleri dönüştüren değil, sürdüren bir nitelik taşıyacaktır. Dolayısıyla, STEM politikalarının toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınması, hem eğitimde eşitlik hedeflerinin hem de sürdürülebilir kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından zorunlu bir politika gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

STEM Alanlarında Kadın Temsili: Türkiye ve Uluslararası Karşılaştırma

STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) alanlarında kadın temsili, eğitim sistemlerinin kapsayıcılığı ve işgücü piyasalarının eşitlik kapasitesi açısından kritik bir göstergedir. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2016), STEM eğitimini okul öncesinden yükseköğretime uzanan bir disiplinlerarası yaklaşım olarak tanımlamakta; bu modelin öğrencilerin araştırma, sorgulama, problem çözme ve yenilik üretme becerilerini geliştirmeyi amaçladığını vurgulamaktadır. MEB’in raporu, STEM’in yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda öğrencilerin analitik ve yaratıcı düşünme kapasitelerini sistemli biçimde geliştiren bir eğitim modeli olduğunu ortaya koymaktadır.

Benzer biçimde TÜSİAD (2017), STEM alanlarını fen, teknoloji, mühendislik ve matematik bilgilerini bütünlük biçimde kullanmayı gerektiren disiplinler olarak ele almakta ve bu alanların nitelikli insan kaynağı yetiştirilmesi açısından stratejik önemine dikkat çekmektedir. TÜSİAD raporu, STEM eğitiminin ekonomik kalkınma ve inovasyon süreçleri ile doğrudan ilişkili olduğunu, dolayısıyla hem eğitim politikalarının hem de iş dünyasının bu alanlara yatırım yapmasının kritik olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çerçevede, hem MEB hem TÜSİAD belgeleri, STEM eğitimi yalnızca akademik bir hedef değil, aynı zamanda toplumsal kapsayıcılık ve ekonomik rekabet gücü perspektifinden stratejik bir öncelik olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, özellikle kız öğrencilerin STEM alanlarında temsilinin artırılmasına yönelik politika geliştirilmesinde temel bir referans noktası oluşturmaktadır.

Uluslararası karşılaştırmalı veriler, STEM alanlarında kadın temsilinin ekonomi işbirliği ve kalkınma örgütleri ile Birleşmiş Milletler ajanslarının verilerine göre OECD ve UNESCO üyesi ülkelerin büyük bölümünde erkeklere kıyasla belirgin biçimde düşük olduğunu göstermektedir. UNESCO'nun *Cracking the Code* raporuna göre, dünya genelinde STEM alanlarında eğitim gören öğrencilerin yaklaşık %35'i kadın olmakla birlikte mühendislik ve bilişim gibi alanlarda bu oran daha da düşmektedir; ayrıca dünya genelindeki araştırmacıların yalnızca yaklaşık %28'i kadındır . (UNESCO, 2017)

OECD'nin 2019 eğitim raporlarında yer alan analizler de, kadın öğrencilerin yükseköğretimde STEM alanlarına kayıt oranlarının zaman içinde arttığını, ancak bu artışın özellikle mühendislik ve teknoloji disiplinlerinde erkek öğrencilere göre hâlâ sınırlı kaldığını göstermektedir; bu durum kadınların STEM'de sürdürülebilir katılımının önünde yapısal engeller olduğunu düşündürmektedir (OECD, 2019).

Türkiye bağlamında da bu uluslararası eğilimlerle büyük ölçüde örtüşen bir görünüm mevcuttur. Özkurt ve Yakın'ın (2020) analizine göre, Türkiye'de mühendislik alanlarında kadın öğrencilerin oranı üretken biçimde artmış olsa da, hâlâ erkek öğrencilerin katılımının altında kalmakta ve bilgisayar ile temel mühendislik disiplinlerinde kadın öğrenci oranları belirgin derecede düşüktür. (Özkurt & Yakın, 2020). Türkiye'de fen bilimleri ve matematik alanlarına erişimde kadın ve erkek öğrenci oranı daha dengeli olabilirken, mühendislik ve teknoloji alanlarındaki kadın temsiliyeti OECD ortalamalarının altında seyretmektedir. Bu durum, STEM alanlarının kendi içindeki heterojen yapının ve alanlara özgü toplumsal cinsiyet dinamiklerinin politika geliştirme süreçlerinde dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Kadınların STEM alanlarındaki temsiline ilişkin en çarpıcı eşitsizlik, eğitimden istihdama geçiş sürecinde ortaya çıkmaktadır. UNESCO (2017) raporuna göre, kadınlar STEM alanlarında eğitim alıyor olsalar da araştırmacılar ve mezunlar arasında kadın oranı dünya genelinde hâlâ düşüktür; mühendislik ve bilgi-iletişim teknolojileri gibi alanlarda bu oran daha da azalmaktadır. Bu durum, eğitim sürecinde kazanılan niteliklerin işgücü piyasasına aktarımında cinsiyete dayalı engellerin varlığını ortaya koymaktadır.

ABD bağlamında National Science Board'ın (NSB, 2019) verileri, kadınların STEM alanlarından mezun olmalarına rağmen, mezuniyet sonrası istihdama katılım oranlarının erkeklere göre daha düşük kaldığını ve kariyer sürekliliğinde kopuşlar yaşandığını göstermektedir. Bu durum, STEM mezunlarının işgücü piyasasında cinsiyet temelli ayrışmayla karşılaştığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de de benzer bir eğilim gözlemlenmektedir. Özkurt ve Yakın (2020) çalışmasında, Türkiye'de STEM alanlarından mezun olan kadınların işgücüne katılım oranlarının sınırlı kaldığı, özellikle özel sektör ve teknoloji yoğun alanlarda kadın istihdamının belirgin biçimde azaldığı vurgulanmaktadır. Fen ve matematik alanlarında kadın öğrencilerin yükseköğretime erişimi görece dengeli olsa da, mühendislik ve teknoloji temelli bölümlerde kadın temsiliyeti OECD ortalamalarının altında seyretmektedir. Bu bulgular, STEM alanlarında eğitimden istihdama geçiş sürecinde alanlara özgü toplumsal cinsiyet dinamiklerinin dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Bu eğitim-istihdam kopuşunun ardında, toplumsal cinsiyet stereotipleri, rol model eksikliği, işyerlerinde erkek egemen örgüt kültürü, kariyer-yaşam dengesi kaygıları ve bakım sorumluluklarının eşitsiz dağılımı gibi çok katmanlı yapısal faktörler yer almaktadır (UNESCO, 2017). STEM alanlarının yüksek performans, uzun çalışma saatleri ve kesintisiz kariyer beklentileriyle tanımlanması, kadınların bu alanlarda kalıcılığını zorlaştıran önemli bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır (UNESCO, 2017).

Türkiye'nin STEM alanlarında kadın temsilini artırmaya yönelik politikalarının çoğunlukla eğitime erişim boyutuyla sınırlı kalması, uluslararası eğilimlerle karşılaştırıldığında önemli bir politika boşluğuna işaret etmektedir (OECD, 2019). OECD ve UNESCO raporlarında vurgulandığı üzere, STEM alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için eğitim politikalarının istihdam, kariyer gelişimi ve çalışma yaşamındaki yapısal engellerle bütüncül biçimde ele alınması gerekmektedir (OECD, 2019; UNESCO, 2017). Aksi takdirde, STEM eğitiminde sağlanan nicel kazanımlar, kadınların işgücü piyasasındaki temsiline ve karar alma mekanizmalarına yeterince yansımamaktadır (UNESCO, 2017).

STEM Kimliğinin İnşası ve Eğitim Yaşam Döngüsü

STEM kimliği, bireylerin kendilerini fen, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında yeterli, ilgili ve bu alanlara ait hissetmeleriyle şekillenen çok boyutlu bir yapıdır. Bu kimlik, yalnızca bilişsel yeterliklere değil; özyeterlik algısına, aidiyet duygusuna ve sosyal tanınmaya dayanmaktadır (Kim & Sinatra, 2018). Literatürde STEM kimliği, okul öncesinden yükseköğretim ve ötesine uzanan bir öğrenme yaşam döngüsü içinde kademeli olarak inşa edilen bir süreç olarak tanımlanmakta; bu süreçte toplumsal cinsiyet normları ve deneyimleri, kız öğrencilerin STEM alanlarıyla ilişkisini belirleyici biçimde etkilemektedir (Seyranian v.d., 2018).

Okul Öncesi ve İlkokul Dönemi: STEM'e İlk Temas ve Öz-Yeterliğin Temelleri

Okul öncesi ve ilkokul dönemi, çocukların bilişsel meraklarının ve öğrenmeye yönelik tutumlarının şekillendiği, STEM kimliğinin temel taşlarının atıldığı kritik bir evredir. Araştırmalar, erken çocukluk döneminde uygulanan oyun temelli ve keşif odaklı STEM etkinliklerinin çocukların problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerini desteklediğini göstermektedir. **STEM temelli eğitim uygulamalarının öğrencilerin problem çözme yetkinliklerini geliştirdiği** ortaya konmuştur (Akçay Malçok & Ceylan, 2020) ve bu etkinliklerin cinsiyet açısından anlamlı bir performans farkı yaratmadığı da saptanmıştır. Ancak bu dönemde kız ve erkek çocuklar arasında bilişsel kapasite açısından anlamlı bir fark bulunmamasına rağmen, STEM etkinliklerinin sunuluş biçimi, sınıf ortamı ve öğretmen tutumları gibi unsurlar cinsiyet temelli farklılaşmalara yol açabilmektedir.

Öğretmenlerin ve ebeveynlerin farkında olmadan sergiledikleri cinsiyetçi beklentiler ve davranışlar, STEM etkinliklerinde kız çocuklarının dâhil edilmesini sınırlandırabilmektedir. Araştırmalar, erken çocuklukta ortaya çıkan toplumsal cinsiyet stereotiplerinin eğitim deneyimlerini etkilediğini ve bu stereotiplerin öğretmen uygulamaları, materyaller ve oyun seçimlerinde kendini gösterebileceğini ortaya koymaktadır (Aina & Cameron, 2011). Benzer şekilde, Avraamidou'nun (2013) çalışması, bilim ve bilim insanı imgelerinin okul ortamlarında sıklıkla cinsiyetlendirilmiş biçimde sunulduğunu ve bu tür stereotiplerin öğrencilerin STEM'e yönelik algılarını ve kimlik gelişimini etkileyebileceğini tartışmaktadır. Bu bağlamda, erken çocukluk eğitiminde cinsiyet duyarlı pedagojik yaklaşımlar ve kapsayıcı STEM materyalleri, kız çocuklarının STEM'e yönelik olumlu benlik algısı geliştirmeleri açısından belirleyici bir rol oynamaktadır.

Öğretmenlerin ve ebeveynlerin farkında olmadan sergiledikleri cinsiyetçi beklentiler, kız çocuklarının STEM alanlarına yönelik ilgisini sınırlandırabilmekte; "erkek işi" olarak kodlanan teknoloji ve mühendislik temalı etkinliklerden kız çocuklarının dışlanmasına neden olabilmektedir (Aina &

Cameron, 2011; Avraamidou, 2013). Bu bağlamda erken çocukluk eğitiminde cinsiyet duyarlı pedagojik yaklaşımlar ve kapsayıcı STEM materyalleri, kız çocuklarının STEM'e yönelik olumlu benlik algısı geliştirmeleri açısından belirleyici bir rol oynamaktadır.

Ortaöğretim ve Ergenlik Dönemi: Aidiyet, Akran Etkisi ve Kalıp Yargılar

Ortaöğretim ve ergenlik dönemi, STEM kimliğinin en kırılgan aşamalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde öğrencilerin akademik öz-yeterlik algıları, akran ilişkileri ve toplumsal kabul arayışları güçlenmekte; toplumsal cinsiyet normları daha belirgin hâle gelmektedir. Uluslararası çalışmalar, ergenlik döneminde kız öğrencilerin STEM alanlarına yönelik ilgilerinde ve öz-yeterlik algılarında anlamlı bir düşüş yaşandığını ortaya koymaktadır. Nitekim Lazarides ve Lauermann'ın motivasyon ve akademik inançlar üzerine yaptıkları çalışmalar ergenlik döneminde motivasyon/özyeterlik ile meslek planları arasındaki cinsiyet farklılıklarını sistematik olarak ele alır; bu bağlamda kız öğrencilerin matematik ve STEM motivasyonlarında ergenlik aşamasında düşüş gözlemlendiğine dair bulgular literatürde yer alır (Lazarides & Lauermann, 2019).

Kız öğrenciler, bu dönemde STEM alanlarında yeterli olduklarına inansalar dahi, bu alanlara “ait olmadıkları” yönündeki örtük mesajlarla karşılaşabilmektedir. Öğretmen beklentileri, sınıf içi etkileşimler, sınav başarılarının yorumlanma biçimi ve akran geri bildirimleri, STEM'in erkek egemen bir alan olarak algılanmasını pekiştirebilmektedir (OECD, 2015). Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar da ortaöğretim düzeyinde kız öğrencilerin STEM alanlarına yönelimlerinin toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, aile beklentileri ve rol model eksikliği nedeniyle sınırlanabildiğini göstermektedir (Korkut Owen & Mutlu, 2016). Bu süreçte STEM kimliğinin zayıflaması, kız öğrencilerin ders seçimleri ve alan tercihleri üzerinde kalıcı etkiler yaratmakta; yükseköğretimde STEM alanlarına geçişte önemli bir eşik oluşturmaktadır.

Yükseköğretim ve Mesleki Yönelim: Seçicilik, Kalıcılık ve Kopuş

Yükseköğretim aşaması, STEM kimliğinin kurumsal yapılar ve mesleki beklentilerle karşı karşıya geldiği bir evredir. STEM alanlarında eğitim alan kadın öğrenciler, bu aşamada yalnızca akademik zorluklarla değil; aynı zamanda erkek egemen bölüm kültürü, sınırlı kadın temsili ve örtük dışlayıcı pratiklerle de mücadele etmek durumunda kalmaktadır (Özkurt & Yakın, 2020). Bu durum, kadın öğrencilerin STEM alanlarında aidiyet duygularını zayıflatmakta ve akademik devamlılıklarını olumsuz etkileyebilmektedir.

Uluslararası literatürde “sızdıran boru hattı (leaky pipeline)” olarak kavramsallaştırılan süreç, kadınların STEM alanlarında eğitim aldıkları hâlde mesleki yaşama geçişte sistematik biçimde elenmelerini ifade etmektedir.

(UNESCO, 2017; NSB, 2019). Türkiye’de de STEM alanlarından mezun olan kadınların istihdama katılım oranlarının erkeklere kıyasla daha düşük olduğu ve özellikle mühendislik ve teknoloji temelli mesleklerde bu farkın derinleştiği görülmektedir (Özkurt & Yakın, 2020)

Bu bağlamda STEM kimliğinin sürdürülebilir biçimde güçlendirilmesi, yalnızca eğitim kurumlarının değil; aynı zamanda işgücü piyasası, kariyer rehberliği sistemleri ve politika yapıcılarının ortak sorumluluğunu gerektirmektedir. Mentorluk programları, kadın rol modellerin görünür kılınması ve cinsiyet eşitliğini gözetken kurumsal politikalar, STEM alanlarında kadınların kalıcılığını artıracak temel mekanizmalar arasında yer almaktadır.

Yükseköğretimden İşgücü Piyasasına Geçişte Yapısal Engeller

Kadınların STEM alanlarında yükseköğretime erişiminin artmasına rağmen, bu kazanım mezuniyet sonrası işgücü piyasasında eşit temsil ve kariyer olanaklarıyla karşılık bulmamaktadır. Bu durum, eğitim sürecinde inşa edilen STEM kimliğinin, işgücü piyasasına geçiş aşamasında çeşitli yapısal ve kurumsal engellerle karşılaştığını göstermektedir. Literatürde bu süreç, yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamayan; toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkileri ve kurumsal normlar tarafından şekillenen çok katmanlı bir eşitsizlik alanı olarak ele alınmaktadır.

“Sızdıran Boru Hattı” ve Eğitim–İstihdam Kopuşu

Uluslararası literatürde “sızdıran boru hattı” (*leaky pipeline*) metaforu, kadınların STEM alanlarında eğitim sürecine katılımlarının her aşamasında sistematik olarak elenmesini ifade etmektedir (UNESCO, 2017; NSB, 2019). Bu metafor, yükseköğretimde STEM bölümlerinden mezun olan kadınların, istihdama geçişte ve kariyer ilerleme süreçlerinde erkeklere kıyasla daha yüksek oranda sistem dışına itildiğini göstermektedir.

Türkiye bağlamında da benzer bir kopuş gözlemlenmektedir. Mühendislik, teknoloji ve fen alanlarında eğitim alan kadınların önemli bir bölümü, mezuniyet sonrası ya işgücü piyasasına hiç dâhil olamamakta ya da alan dışı ve daha düşük statülü işlere yönelmektedir (Özkurt & Yakın, 2020). Bu durum, eğitim yoluyla kazanılan STEM kimliğinin, istihdam yapıları tarafından yeterince tanınmadığını ve desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

Cam Tavan, Ücret Eşitsizliği ve Kurumsal Kültür

Kadınların STEM alanlarında işgücü piyasasına katılımı, çoğu zaman cam tavan etkisiyle sınırlandırılmaktadır. Cam tavan, kadınların nitelik ve deneyimlerine rağmen üst düzey pozisyonlara erişimini engelleyen görünmez ancak güçlü bariyerleri ifade etmektedir (Cotter v.d., 2001). STEM sektörlerinde

bu engeller, erkek egemen örgüt kültürü, informal ağlara erişim sınırlılığı ve liderlik rollerinin erkeklikle özdeşleştirilmesi yoluyla yeniden üretilmektedir.

Buna ek olarak, STEM alanlarında ücret eşitsizliği de belirgin bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası çalışmalar, benzer eğitim ve deneyim düzeyine sahip kadınların erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştırıldığını göstermektedir (OECD, 2021). Türkiye’de de kadınların STEM temelli mesleklerde hem başlangıç ücretleri hem de kariyer ilerledikçe elde ettikleri kazançlar açısından dezavantajlı bir konumda olduğu görülmektedir (TÜİK, 2023).

İş–Yaşam Dengesi, Bakım Emeği ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi

STEM alanlarında kadınların işgücü piyasasında kalıcılığını zorlaştıran temel yapısal etmenlerden biri, bakım emeğinin toplumsal cinsiyet temelli dağılımıdır. Kadınlar, yüksek nitelikli STEM mesleklerinde dahi, aile içi bakım sorumluluklarının asli taşıyıcısı olarak görülmekte ve bu durum kariyer sürekliliğini olumsuz etkilemektedir. Uzun çalışma saatleri, esnek olmayan iş düzenlemeleri ve sınırlı kurumsal bakım destekleri, kadınların STEM alanlarında mesleki ilerlemesini sınırlandırmaktadır (OECD, 2021).

Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rejimi yalnızca eğitim süreçlerinde değil; işgücü piyasasında da kadınların STEM alanlarındaki varlığını şekillendiren temel bir yapı olarak işlev görmektedir. Eğitimde kazanılan beceriler ve kimlikler, bu rejim dönüştürülmediği sürece, istihdam alanında eşit sonuçlar üretmemektedir.

Yapısal Engellerin STEM Kimliği Üzerindeki Geri Besleme Etkisi

Yükseköğretim sonrası karşılaşılan yapısal engeller, yalnızca istihdam sonuçlarını değil; aynı zamanda kadınların STEM kimliğini ve mesleki aidiyet duygusunu da etkilemektedir. İşyerinde ayrımcılık, sınırlı terfi olanakları ve görünmez emek yükü, kadınların STEM alanlarına “ait olma” hissini zayıflatmakta ve alan terkinin hızlandırabilmektedir. Bu durum, STEM kimliğinin yalnızca eğitim sürecinde değil; çalışma yaşamında da sürekli olarak yeniden müzakere edildiğini göstermektedir.

Dolayısıyla kadınların STEM alanlarında sürdürülebilir biçimde temsil edilebilmesi, yalnızca eğitime erişimin artırılmasıyla değil; işgücü piyasasında eşitlikçi kurumsal düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Tartışma: Eğitimde Eşitlikten Güçlenmeye

Bu çalışma, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, STEM politikaları ve kadın temsili arasındaki ilişkileri Türkiye bağlamında çok katmanlı bir çerçevede ele alarak, STEM alanlarında kadınların dezavantajlı konumunun

yalnızca eğitime erişimle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bulgular, kız çocuklarının okullaşma oranlarının artmasına ve yükseköğretimde kadınların STEM alanlarına katılımında nicel bir genişleme yaşanmasına rağmen, bu kazanımların mesleki temsile ve karar alma süreçlerine eşit biçimde yansımadığını göstermektedir. Bu durum, literatürde sıklıkla vurgulanan “eğitimde eşitlik–istihdamda eşitsizlik” paradoksunu Türkiye örneğinde doğrulamaktadır (UNESCO, 2017; OECD, 2021).

Uluslararası çalışmalar, STEM alanlarında kadınların karşılaştığı eşitsizliklerin erken yaşlarda başlayan toplumsal cinsiyet normları, örtük müfredat, öğretmen beklentileri ve rol model eksikliği yoluyla eğitim sürecine yerleştiğini; ancak asıl belirleyici kırılmanın eğitimden işgücü piyasasına geçiş aşamasında yaşandığını ortaya koymaktadır (Kim v.d., 2018; NSB, 2019). Bu çalışmanın bulguları da Türkiye’de STEM kimliğinin okul öncesinden itibaren şekillendiğini, ancak bu kimliğin yükseköğretim ve istihdam aşamalarında kurumsal ve kültürel bariyerlerle zayıflatıldığını göstermektedir.

Türkiye’nin özgün bağlamında, kız çocuklarının zorunlu eğitim düzeylerinde okullaşma oranlarının görece dengelenmiş olması, yüzeysel bir eşitlik algısı yaratabilmektedir. Oysa bu eşitlik, eğitim sürecinin nitel boyutları dikkate alındığında kırılğan bir görünüm sergilemektedir. Alan seçimi, akademik yönlendirme ve STEM disiplinlerinin eril normlarla kodlanması, kız öğrencilerin eğitim deneyimini şekillendiren temel mekanizmalar arasında yer almaktadır. Bu durum, Bourdieu’nun kültürel yeniden üretim yaklaşımı ve Apple’ın örtük müfredat kavramsallaştırmasıyla uyumlu biçimde, eğitim sisteminin eşitsizlikleri dönüştürmek kadar yeniden üretebildiğini ortaya koymaktadır.

STEM alanlarında kadın temsiline ilişkin bulgular, eğitimin dönüştürücü potansiyelinin tek başına yeterli olmadığını; bu potansiyelin, işgücü piyasası ve sosyal politika alanlarıyla bütünleşmediği sürece sınırlı kaldığını göstermektedir. Türkiye’de mühendislik ve teknoloji alanlarında eğitim alan kadınların istihdama katılım oranlarının düşüklüğü, cam tavan etkisi, ücret eşitsizliği ve bakım emeğinin kadınlar üzerinde yoğunlaşmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bulgular, OECD ve UNESCO raporlarında vurgulanan, STEM alanlarında kadınların “sızdıran boru hattı” boyunca sistematik olarak elendiği tespitleriyle örtüşmektedir (UNESCO, 2017; OECD, 2021).

Bu bağlamda, STEM’de kadın temsili yalnızca “kız çocuklarını eğitime dahil etme” meselesi olarak ele alındığında, yapısal eşitsizliklerin üzeri örtülmektedir. Eğitimde eşitlik, ancak toplumsal cinsiyet rejiminin dönüştürülmesi ve kurumsal yapıların kapsayıcı biçimde yeniden düzenlenmesiyle güçlenmeye evrilebilmektedir. Güçlenme, bu çerçevede yalnızca bireysel başarıyı değil; karar alma süreçlerine katılımı, mesleki sürekliliği ve temsil adaletini içeren çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak bu çalışma, STEM alanlarında kadın temsiline ilişkin politikaların, eğitime erişim odaklı dar çerçeveden çıkarılarak; eğitim, istihdam, bakım politikaları ve kurumsal kültürleri birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Türkiye örneği, nicel ilerlemelerin nitel dönüşümlerle desteklenmediği durumlarda, eşitliğin sürdürülebilir bir güçlenmeye dönüşemediğini açıkça göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği ile STEM alanlarında kadın temsili arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında çok düzeyli bir perspektifle ele alarak, kadınların STEM alanlarında dezavantajlı konumunun yalnızca eğitime erişim sorunuyla açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bulgular, kız çocuklarının eğitim sistemine katılımında nicel ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, bu ilerlemenin eğitim süreçlerinin niteliği, alan seçimi, STEM kimliğinin sürekliliği ve mezuniyet sonrası istihdam olanakları açısından sınırlı kaldığını göstermektedir.

Bu çerçevede, eğitimde eşitliğin güçlenmeye dönüşebilmesi için toplumsal cinsiyet duyarlı politikaların erken çocukluktan işgücü piyasasına uzanan bütüncül bir yaşam döngüsü yaklaşımıyla ele alınması gerekmektedir. Aşağıda sunulan politika önerileri, çalışmanın kuramsal çerçevesi ve ampirik bulguları doğrultusunda yapılandırılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Duyarlı Müfredat ve Öğrenme Ortamları

Eğitim müfredatları, toplumsal cinsiyet açısından nötr değil; aksine norm ve değerleri yeniden üreten ideolojik metinlerdir. Bu nedenle müfredat içeriklerinde kadınların bilim, teknoloji ve mühendislik alanlarındaki katkılarını görünür kılan, cinsiyet kalıp yargılarını sorgulayan ve STEM disiplinlerini eril kimliklerle özdeşleştirmeyen bir yaklaşım benimsenmelidir. Özellikle ders kitapları, görsel materyaller ve dijital içerikler, kız öğrencilerin STEM alanlarında kendilerini temsil edilmiş hissetmelerini sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmelidir.

Öğretmen Eğitimi ve Pedagojik Dönüşüm

Öğretmenler, örtük müfredatın en güçlü taşıyıcıları arasında yer almaktadır. Bu nedenle hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitim programlarında toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık farkındalığı ve kapsayıcı STEM pedagojileri zorunlu bileşenler haline getirilmelidir. Öğretmenlerin, kız öğrencilerin akademik potansiyellerine ilişkin bilinçdışı önyargılarının farkına varmalarını sağlayacak uygulamalı eğitimler, eğitimde eşitsizliklerin erken aşamada önlenmesi açısından kritik önemdedir.

Rol Model, Mentorluk ve STEM Kimliğinin Güçlendirilmesi

Kız öğrencilerin STEM alanlarında öz-yeterlik ve aidiyet duygusu geliştirebilmeleri için kadın bilim insanları, mühendisler ve teknoloji uzmanlarıyla temas edebilecekleri rol model ve mentorluk programları yaygınlaştırılmalıdır. Bu tür programlar, yalnızca bireysel motivasyonu artırmakla kalmamakta; aynı zamanda STEM alanlarının toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilmiş algılarını dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Üniversiteler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında kurulacak iş birlikleri, bu mekanizmaların sürdürülebilirliğini güçlendirebilir.

Erken Yaşta Müdahaleler ve Yaşam Döngüsü Yaklaşımı

Araştırma bulguları, STEM kimliğinin okul öncesi ve ilköğretim dönemlerinde şekillenmeye başladığını göstermektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet duyarlı STEM etkinlikleri, erken çocukluk eğitiminden itibaren sistematik biçimde eğitim programlarına entegre edilmelidir. Oyun temelli, deneysel ve keşfetmeye dayalı öğrenme ortamları, kız çocuklarının STEM alanlarına yönelik merak ve özgüven geliştirmelerini destekleyici bir işlev görebilir.

Eğitim-İstihdam Köprüsünün Güçlendirilmesi

STEM alanlarında kadın temsiline ilişkin en kritik kopuş noktalarından biri, yükseköğretimden işgücü piyasasına geçiş sürecinde yaşanmaktadır. Bu nedenle eğitim politikalarının, istihdam ve sosyal politika alanlarıyla bütünleştirilmesi gerekmektedir. Staj programları, kariyer rehberliği, işe geçiş destekleri ve aile-iş yaşamı uyumunu gözeten politikalar, kadınların STEM alanlarında mesleki süreklilik sağlamaları açısından belirleyici araçlar olarak öne çıkmaktadır. Aksi halde, eğitim yoluyla kazanılan niteliklerin istihdamda karşılık bulamaması, eşitsizliklerin yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, STEM alanlarında kadın temsiline ilişkin politikaların yalnızca “fırsat eşitliği” söylemiyle sınırlı kalmasının yetersiz olduğunu; gerçek eşitliğin ancak yapısal engellerin dönüştürülmesi ve toplumsal cinsiyet rejiminin çok düzeyli biçimde ele alınmasıyla mümkün olabileceğini göstermektedir. Türkiye örneği, nicel kazanımların nitel dönüşümlerle desteklenmediği durumlarda, eğitimde eşitliğin sürdürülebilir bir güçlenmeye dönüşemediğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, STEM politikalarının toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden düşünülmesi, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmanın vazgeçilmez bir koşuludur.

KAYNAKÇA

- Aina, O. E., & Cameron, P. A. (2011). Why does gender matter? Counteracting stereotypes with young children. *Dimensions of Early Childhood*, 39(3), 11–19. <https://doi.org/10.1080/09500693.2010.505304> <https://eric.ed.gov/?id=EJ945697> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- Akçay Malçok, B., & Ceylan, R. (2020). Does Stem Education Have An Impact On Problem Solving Skill? *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 21–40.
- Aktepe, E., & Atay, İ. M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. *Psikiyatri-de Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 410–420.
- Apple, M. W. (2004). *Ideology and curriculum* (3rd ed.). New York, NY: Routledge-Falmer.
- Avraamidou, L. (2013). Superheroes and supervillains: Reconstructing the mad-scientist stereotype in school science. *Research in Science & Technological Education*, 31(1), 90–115. <https://doi.org/10.1080/02635143.2013.765569> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- Başar, F., & Demirci, N. (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddet*. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 1(2), 41–52.
- Benería, L. (2003). *Gender, development, and globalization: Economics as if all people mattered*. Routledge.
- Bilgin, R., & Erbuğ, E. (2021). Eğitimde fırsat eşitsizliği üzerine eleştirel bir değerlendirme. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences*, 4(2), 231–239.
- Bingöl, O. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014(3), 108–114. <https://doi.org/10.18493/kmusekad.36760> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1977). *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Bybee, R. W. (2010). *Advancing STEM education: A 2020 vision*. Technology and Engineering Teacher, 70(1), 30–35.
- Chaudhry, A. H., & Rahman, S. (2009). *Gender and education in Pakistan: Reflections on conventional concepts and their implications for social development*. International Journal of Educational Development, 29(2), 199–204.
- Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD). (2022). *Eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliği izleme raporu. 2021–2022*. Ankara: CEİD.
- Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD). (2024). *Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği-ni izleme raporu 2023–2024*. Ankara: CEİD.
- Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., & Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces*, 80(2), 655–681 <https://doi.org/10.1353/sof.2001.0091> (Erişim Tarihi:18.12.2025)

- Dollar, D., & Gatti, R. (1999). *Gender inequality, income, and growth: Are good times good for women?* Policy Research Report on Gender and Development Working Paper Series, No. 1. Washington, DC: World Bank.
- Eğitim Reformu Girişimi (ERG). (2025). Eğitim İzleme Raporu 2025. İstanbul: ERG. <https://www.egitimreformugirisimi.org> (Erişim Tarihi: 10.12.2025)
- Elitaş, Z. (2025). Early school dropouts in Türkiye: The influence of personal and family characteristics. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 47(2), 300–323. <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 10.12.2025)
- Gökçe Tekin, Ö., Şan, İ., & Orhan-karsak, H. G. (2023). *Ortaokul ve lise öğrencilerinin STEM öz-yeterlik algı düzeyi*. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21(1), 235–259. https://doi.org/10.37217/tebd.1177086_DergiPark (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- Gürol, A., & Dilli, C. (2007). Zorunlu eğitim çağında bulunan kız çocuklarının okula gitmeme sebepleri: Şırnak ili örneği. *XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Kapur, R. (2019). *Gender inequality in education*. https://www.researchgate.net/publication/335228057_Gender_Equality_in_the_Field_of_Education (Erişim tarihi: 01 Nisan 2020)
- Kim, A. Y., & Sinatra, G. M. (2018). *Science identity development: An interactionist approach*. *International Journal of STEM Education*, 5, 51. <https://doi.org/10.1186/s40594-018-0149-9> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- Koçtürk, N., Bilge, F., & Yüksel, F. (2018). Erken yaşta evlenen ergenlerin bireysel ve ailesel özellikleri, okul terki ve evlilikle ilgili sorunları. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(50), 1–28. <https://journal.acibadem.edu.tr> (Erişim Tarihi: 10.12.2025)
- Korkut Owen, F., & Eraslan Çapan, B. (2018). Fen, Teknoloji, Matematik ve Mühendislik Alanları: Seçmek ya da Seçmemek. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(1), 1-32.
- Korkut-Owen, F., & Mutlu, T. (2016). *Türkiye’de Fen Bilimleri, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik alanlarının seçiminde cinsiyetler arası farklılıklar*. *Yaşadıkça Eğitim*, 30(2), 53–72.
- Kurt Topuz, S., & Erkanlı, P. (2016). *Toplumsal cinsiyet: Kuram ve uygulama*. İstanbul: Beta Yayınları
- Lazarides R and Lauermann F (2019) Gendered Paths Into STEM-Related and Language-Related Careers: Girls’ and Boys’ Motivational Beliefs and Career Plans in Math and Language Arts. *Front. Psychol.* 10:1243. doi:10.3389/fpsyg.2019.01243 <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2019.01243/full> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- Mensch, B. S., Bruce, J., & Greene, M. E. (1998). *The uncharted passage: Girls’ adolescence in the developing world*. New York: Population Council.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2016). *STEM Eğitimi Raporu*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2023). *Millî Eğitim İstatistikleri – Örgün Eğitim 2022/23*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

- Minibaş, T. (2004). *Kadın emeği ve kalkınma*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- National Science Board. (2019). *Women, minorities, and persons with disabilities in science and engineering: 2019*. Alexandria, VA: National Science Foundation. <https://ncses.nsf.gov/pubs/nsb20212> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- OECD. (2015). *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264229945-en> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- OECD. (2019). *Education at a glance 2019: OECD indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en> (Erişim tarihi: 29.12.2025)
- OECD. (2021). *STEM graduates and the gender wage gap*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/> <https://www.oecd.org/employment/women-in-work/> (Erişim tarihi: 19.12.2025)
- Ombati, V. O., & Ombati, M. O. (2012). *Gender inequality in education in Kenya*. Journal of Education and Practice, 3(8), 115–122.
- Özaydınlık, B. (2014). *Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve politika önerileri*. Eğitim Bilimleri Dergisi, 40(1), 90–105.
- Özkurt, Ö., & Yakın, İ. (2020). *2013–2019 yılları arasında Türkiye'deki üniversitelerin STEM alanlarında kayıtlı öğrenci sayılarının cinsiyet bağlamında karşılaştırılması*. Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities, 7(13), 68–85.
- Sanders, M. E. (2008). STEM, STEM education, STEMmania. The Technology Teacher, 68(4), 20–26.
- Schultz, T. W. (1995). *Investment in Women's Human Capital*. University of Chicago Press.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Seyranian, V., Madva, A., Duong, N., & et al. (2018). *The longitudinal effects of STEM identity and gender on flourishing and achievement in college physics*. International Journal of STEM Education, 5, 40. <https://doi.org/10.1186/s40594-018-0137-0> (Erişim tarihi:01.10.2025)
- Stromquist, N. P. (2006). Gender, education and the possibility of transformative knowledge. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 36(2), 145–161. <https://doi.org/10.1080/03057920600741184> (Erişim tarihi: 29.11.2025)
- Sungurtekin Özkan, M. (2013). Erken yaşta evliliklerin önlenmesi konusunda yargının üstlenebileceği rol. *Journal of Yaşar University*, 8, 2177–2189.
- Tansel, Aysit; Güngör, Nil Demet (2012) : Gender Effects of Education on Economic Development in Turkey, Discussion Paper, No. 2012/19, Turkish Economic Association, Ankara
- Taş, B., & Bozkurt, E. (2020). *Türkiye'de STEM alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri: Araştırma ve izleme raporu*. Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği & Etkiniz. Erişim adresi <https://www.sivilsayfalar.org/wp-content/uploads/2021/02/Ucan-Supurge-Turkiyede-STEM-Alanindaki-Toplumsal-Cinsiyet-Esitsizlikleri-Arastirma-ve-Izleme-Raporu.pdf> (Erişim tarihi: 29.10.2025)

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023c). Household Labour Force Survey, 2023. Ankara: TÜİK.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023a). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*, 2022. Ankara: TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 11.11.2025)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023b). *Ulusal eğitim istatistikleri*, 2022. Ankara: TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 11.11.2025)
- TÜSİAD. (2017). *2023'e Doğru Türkiye STEM Gereksinimi*. İstanbul: Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği.
- UN Women. (2015). *Progress of the World's Women 2015–2016: Transforming Economies, Realizing Rights*. New York: UN Women.
- UNESCO. (2015). *Education 2030 Framework for Action*. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- UNESCO. (2017). *Cracking the code: Girls' and women's education in science, technology, engineering and mathematics (STEM)*. Paris: UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000253479> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- UNESCO. (2017). *Global Education Monitoring Report: Gender Review – Meeting our commitments to gender equality in education*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2019). *From access to empowerment: UNESCO strategy for gender equality in and through education 2019–2025*. Paris: UNESCO.
- UNESCO-UNEVOC. (2023). *Education for Sustainable Development (SDG 4.7) and skills for work*. https://unevoc.unesco.org/up/UNEVOC_for_WFCP_2023.04.23.pdf (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- United Nations Development Programme. (UNDP)(2019). *Human Development Report 2019: Beyond income, beyond averages, beyond today*. New York: United Nations Development Programme.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. United Nations General Assembly, A/RES/70/1. <https://sdgs.un.org/2030agenda> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- United Nations. (n.d.). *Sustainable Development Goal 4: Quality Education*. United Nations. <https://turkiye.un.org/en/sdgs/4> (Erişim Tarihi:18.12.2025)
- Unterhalter, E. (2007). *Gender, schooling and global social justice*. London: Routledge.
- Vatandaş, F. (2007). *Toplumsal cinsiyet ve eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2023). *Yükseköğretim istatistikleri 2022–2023*. Ankara: YÖK.

YAZARLAR HAKKINDA

(Soyadı Alfabetik Sırasına Göre)

Mustafa Aksu | Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı

aksu.mustafa[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0009-0003-1679-4888

Mustafa Aksu, İstanbul doğumludur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisansını aynı üniversitede "İstanbul'da Yerel Halkın Göçmenlere Yönelik Tutumlarının Analizi" başlıklı teziyle tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda doktora çalışmalarını sürdürmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Ofisi'nde proje asistanı olarak görev yapmakta olan Aksu'nun araştırma alanları kent, kalkınma ve sosyal politika üzerine yoğunlaşmaktadır.

Nuray SOY GENÇASLAN | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

nuray.soygencaslan[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-3250-7909

Nuray Soy Gençaslan, Eskişehir'de doğdu. Lisans eğitimini Konya Selçuk Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nde tamamladı. Atandığı 2009 yılından bu yana Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde farklı düzeydeki okullarda İngilizce Öğretmeni olarak görevini yürütmektedir. Yerelde belediyeler ve kaymakamlıklarla işbirliği halinde erken okul terkini önleme, kız çocuklarının okutulması, kadınların istihdamına yönelik projelerde görev almıştır. Dil eğitiminin yaygınlaştırılmasına yönelik çalıştığı okullar bünyesinde Erasmus ve E-twinning projelerinde yürütücülük ve ortaklık görevleri üstlenmiştir. Nuray Soy Gençaslan, 2023'te Yüksek lisans eğitimini Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nde Kadın Çalışmaları bölümünde "Kuşaklar Arası Annelik Anlatılarında Süreklilik ve Değişim; Ankara Örneği" başlıklı tezini savunarak başarıyla mezun oldu. Şubat 2025'te Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Programı'nda eğitimine başladı ve doktora çalışmalarını sürdürmektedir. Araştırmalarını toplumsal cinsiyet perspektifinde çok boyutlu annelik kimliği, kadının toplumdaki ve ailedeki konumu, erkeklik çalışmaları ve yeni babalık rolleri üzerinde yoğunlaştırırken, bir yandan da eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, okullarda cinsiyet rolleriyle mücadele, kız çocuklarının eğitime erişimi, erken okul terkini önleyici tedbirler, kadınların yükseköğretimde ve çalışma hayatında temsili gibi alanlarda çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir.

Gülhan BEŞKAZALIOĞLU | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

gulhan.beskazalioglu [at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-7952-6464

Gülhan BEŞKAZALIOĞLU, Almanya doğumludur. Ege Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra Ege Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programından “Kadın Sığınma Evinde Sosyoekonomik Bir İnceleme” başlıklı tezini savunarak başarıyla mezun oldu. 2023 yılında Anadolu Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı Doktora Programı ders aşamasını tamamlamış olup, “Örgüt Kültürü” bölümü ile yer aldığı “Çalışma Hayatının Dehlizlerine Psikolojik Bir bakış” kitabı Nobel Akademik Yayıncılık tarafından, “Arkadaşım Hoş geldin Programında Kadın ve Erkek Temsilleri” bölümü ile yer aldığı “Medyada Toplumsal Cinsiyet Okumaları” kitabı ve “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kadın Sığınma Evlerinin Rolü” bölümü ile yer aldığı “Zaman Mekan Kadın” kitapları Ege Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Günümüzde Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Programı'nda eğitimine devam etmektedir. Araştırma alanları, kadın çalışmaları, kadına yönelik ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet, şiddet mağdurları ile çalışanların psikolojik sağlamlığı ve bilişsel esnekliği üzerine yoğunlaşmaktadır.

Beyza Sevde BOZAR | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

beyzasevde.bozar[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0009-0003-0002-2699

Beyza Sevde Bozar, Ankara doğumludur. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra, yüksek lisansını Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden “Cinsiyet Ayrımcılığı Bağlamında Trans Kadınların Barın(ama)ma Sorunu: İzmir Bornova Sokak Örneği” başlıklı teziyle tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Anabilim Dalı'nda doktora çalışmalarını sürdürmektedir. Lisans ve yüksek lisans sürecinde çocuklar, yaşlılar, kadınlar ve hükümlüler gibi dezavantajlı gruplarla çeşitli araştırma ve proje temelli saha çalışmalarında yer almış, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde aile danışmanlığı eğitimi almıştır. Araştırma ilgi alanları toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları, queer ve trans araştırmaları, erkeklik çalışmaları, mekân ve kent çalışmaları ile dezavantajlı grupların sosyal dışlanması ve hak temelli çalışmaları kapsamaktadır.

Dr. Sırrı CEM

sirri.cem[at]ege.edu.tr | ORCID: 0000-0003-3751-4841

18.09.1989 İzmir doğumlu, Narlıdere de yaşamaktadır. 30.01.2019-30.01.2020 tarihleri arasında Giresun Jandarma Bölge Komutanlığı emrinde Yedek Subay olarak askerlik vazifesini yerine getirmiştir. 07.09.2011 yılından itibaren Ege Üniversitesinde idari personel olarak görev yapmaktadır. 18.09.2018 tarihinde Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Kadın Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programını bitirmiştir. 11.11.2025 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalında Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Programını tamamlayarak doktor ünvanını almıştır.

Kadın ve Aile Araştırmaları başta olmak üzere; Sosyal Hizmet, Siyaset Bilimi, Söylem ve Bağlamsal Dilbilim, Gazetecilik, Medya Çalışmaları ve İletişim Çalışmaları ile ilgili hakemli dergilerde ve kitap bölümlerinde çalışmaları bulunmaktadır. İyi derecede İngilizce bilmektedir.

Av. Arzu HAZER GÜNGÖR | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

arzu.hazergungor[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-3101-8281

Arzu HAZER GÜNGÖR, İzmir’de doğdu. İzmir Atatürk Lisesi’nden ve Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı İnsan Hakları Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programından “Cinsel Suçlar ve Rıza İlişkisinin Toplumsal Cinsiyet Kavramı Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı tezini savunarak başarıyla mezun oldu. 2023 yılında “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Cinsel Suçlar ve Rıza İlişkisi” isimli kitabı Seçkin Kitabevi tarafından yayınlandı. Günümüzde Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı olarak Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Programı’nda eğitimine devam etmektedir. Araştırma alanları, insan hakları hukuku, uluslararası insan hakları hukuku, çocuk hakları, kadın hakları, ayrımcılık yasağı, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ve yaş ayrımcılığı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Zeynep HIÇKIRAN | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

zeynep.hickiran[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0009-0009-9225-1870

Zeynep Hıçkırın, İzmir’de doğdu. Adnan Menderes Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olduktan sonra, yüksek lisans eğitimini Adnan Menderes Üniversitesi’nde Karşılaştırmalı Edebiyat bölümünü “Namık Kemal ve Stefan Zweig Bağlamında Sürgün Mektupları” başlıklı teziyle tamamladı. Yüksek lisans döneminde 2023 yılında Work & Travel Programı ile Amerika’ya gitti. 2025 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Kadın ve Aile Çalışmaları programında eğitim almaya başladı. 2022 yılından bu yana OYDEM Dil Okulları’nda Almanca öğretmenliği yapmaktadır. Hıçkırın çalışmalarını çocuk, gençlik, dil ve göçmenlik alanlarında sürdürmektedir.

Gülce İLKEN | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

gulce.ilken[at]deu.edu.tr | ORCID: 0009-0003-4287-3125

Gülce İlken, İzmir’de doğdu. Lisans eğitimini Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde tamamladı. 2011 yılında Goldsmiths, University of London’da Sanat Yönetimi ve Kültür Politikası alanında yüksek lisans derecesini aldı. Tezini “Sanatçılar, Öğretmenler ve Gençlerle Müzeler ve Galerilerde Eğitim ve Öğrenim” alanında tamamladı. İlken, dilbilim alanında uzman olup, 15 yılı aşkın süredir İngilizce, Fransızca ve Türkçe dillerinde yazılı ve sözlü çevirmenlik, ardıl çeviri ve metin düzenleme (proofreading) çalışmaları yürütmektedir. Ayrıca Londra merkezli olarak sanat danışmanlığı ve küratörlük deneyimine sahip olup, resim ve heykel alanlarında uluslararası sergi ve organizasyonlarda görev almıştır. Araştırmalarını aile kavramının dönüşümü, kuşaklar arası ilişkilerde sevgi ve öz şefkat algısı, toplumsal cinsiyet ve kültürel tutumlar üzerine sürdürmeye başlamış; çalışmalarını sosyal politikalar, uluslararası standartlar, sanat, dijitalleşme ve etik ihlaller çerçevesinde genişletmektedir.

Simay KARAMAN | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

simay.karaman[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0009-0000-9274-3490

Simay Karaman, Zonguldak'ta doğdu. İstanbul Aydın Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisans eğitimini "Kadın Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanan Çok Boyutlu Sosyal Destek ile Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki" başlıklı teziyle Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Programı'nda eğitimine devam etmektedir. Karaman'ın araştırma alanları toplumsal cinsiyet, ayrımcılık ve mesleki etik üzerine yoğunlaşmaktadır.

Prof. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR

Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

nebiye.konukkandemir[at]deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2046-1133

Nebiye Konuk Kandemir, İstanbul'da doğdu. Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde tamamladı. 2013 yılında, İstanbul Üniversitesi'nde "Bir Şehirli Kimliği Göstergesi Olarak İstanbulluluk" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2020 yılında sosyoloji alanında doçent, 2025 yılında profesör unvanını aldı. Farklı üniversitelerde lisans ve lisansüstü düzeyde dersler verdi. 2022 yılından bu yana Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi Toplumsal Katkı Koordinatörü olan Konuk Kandemir aynı zamanda Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Çalışmalarını kent sosyolojisi, iletişim sosyolojisi, ahlak sosyolojisi, toplumsal değişim ve genel sosyoloji alanlarında sürdürmektedir.

Pınar KAYIŞOĞLU | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

pinar.kayisoglu[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1841-862X

Pınar Kayışoğlu, İstanbul'da doğdu. Pamukkale Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümünden mezun olduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nda rehber öğretmen olarak göreve başladı ve hala devam ediyor. 2023 yılında, İstanbul Üniversitesi'nde Antropoloji Anabilim Dalı'nda "Türkiyede Türçülük Bağlamında İnsan-İnsan Olmayan Hayvan İlişkilenmeleri" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2025 yılında ise Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine başladı ve doktora çalışmalarını sürdürmektedir. Pınar Kayışoğlu, çalışmalarında türçülük, insan-insan olmayan hayvan ilişkilenmeleri, eko feminizm, kesişimsel ve ayrımcılık karşıtı yaklaşım üzerine yoğunlaşmaktadır.

Öğr. Gör. Pelin OKYAY | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

pelin.okyay[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5375-3861

Pelin Okyay, Aydın'da doğdu. Dokuz Eylül Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bölümünden mezun olduktan sonra yüksek lisans eğitimini Celal Bayar Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde "Herland, The Edible Woman ve Woman On The Edge Of Time adlı romanların ekofeminist açıdan incelenmesi" başlıklı teziyle tamamladı. Şubat 2025'te, Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora programında eğitim almaya başladı. Farklı üniversitelerde lisans düzeyinde İngilizce dersleri verdi. 2013 yılından bu yana İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yabancı Diller Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Okyay, çalışmalarını eğitim, kadın çalışmaları ve erkeklik çalışmaları alanlarında sürdürmektedir.

Işıl SAYKAN | Dokuz Eylül Üniversitesi,

isil.saykan[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0009-0007-7743-6450

Işıl Saykan, İstanbul'da doğdu. Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Lisans döneminde Erasmus Öğrenim Hareketliliği Projesi kapsamında Slovenya'da Ljubljana Üniversitesi'nde devlet hibesiyle bir dönem eğitim aldı. Mezuniyetinden sonra Fransızca dili öğrenimi için Cenevre Üniversitesi'nde (İsviçre) bulundu. Yüksek lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Kadın Çalışmaları bölümünü "Şifanın Cinsiyeti: Şifacılık, Şifacı Kadınlar ve Kadın Çemberi Ritüeli Üzerine Feminist Bir Okuma" adlı yüksek lisans teziyle tamamladı. Aynı üniversitede Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Programı'nda eğitimine devam etmektedir. Araştırma alanları, siyaset felsefesi, cinsiyet, yaş ayrımcılığı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Hüseyin TÜRK | Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

huseyin.turk[at]ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0009-0000-7929-4707

Hüseyin Türk, Malatya'da doğdu. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans eğitimini Malatya İnönü Üniversitesi'nde, Psikoloji lisans eğitimini ise İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nde tamamladı. Yüksek lisans eğitimini İnönü Üniversitesi'nde, "Çocukluk Çağı Travmatik Deneyimler ile Kendine Zarar Verme Davranışları Arasındaki İlişkide Öz Şefkatin Aracı Rolü" adlı tezi ile tamamladı. 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında, Médecins Sans Frontières (Sınır Tanımayan Doktorlar – MSF) bünyesinde Psikolojik İlk Yardım ekibinde görev aldı. Aynı dönemde, "Türkiyeli Müslümanlar Arasında Dini Kadercilik ve Depreme Hazırlık: Moderatör Bir Faktör Olarak Risk Algısı" başlıklı çalışmayı gerçekleştirdi ve Aile, Danışmanlık ve Eğitim dergisinde yayımlandı. Hâlihazırda Menemen Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'nde aktif olarak görev yapan Türk, 2025 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Programı'nda eğitim almaya başladı. Türk, çalışmalarını travma, psikolojik destek, çocuk, erkeklik ve kadın çalışmaları ile aile ve sosyal politikalar alanlarında sürdürmektedir.

